

A KÖVETKEZŐ SZÁMOK TARTALMÁBÓL:

- ◉ ÁTTEKINTÉS A HAZAI KÖNYVTÁRI MINŐSÉGÜGY 2017-IG TARTÓ KORSZAKÁRÓL
- ◉ KÖZÖSSÉGI IRODA A KÖNYVTÁRAKBAN
- ◉ KÖZKÖNYVTÁRI FUNKCIÓK, SZOLGÁLTATÁSOK, KÖNYVTÁRI TEREK. KÖZÖSSÉGVEZÉRELT KÖNYVTÁRI MŰKÖDÉS
- ◉ A MAGYAR LAKOSSÁG OLVASÁSI ÉS KÖNYVTÁRHASZNÁLATI SZOKÁSAI – RÉSZKÉRDÉSEK EREDMÉNYEI
- ◉ AZ INFORMÁCIÓS MŰVELTSÉG SZEMLÉLETÉNEK VÁLTOZÁSAI
- ◉ E-LEARNING ÉS A KÖNYVTÁRAK
- ◉ A BIOGRÁFIAI INDEX MŰFAJÁNAK MEGÚJÍTÁSI KÍSÉRLETE A MAGYAR ÉLETRAJZI KALAUZSBAN. 2. RÉSZ
- ◉ AZ AJÁNLÓ BIBLIOGRÁFIA MINT AZ OLVASÓVÁ NEVELÉS ÉS AZ OLVASÓI PROPAGANDA ESZKÖZE AZ 1950-ES ÉVEKBEN
- ◉ BESZÁMOLÓ AZ IFLA WROCLAWI KONFERENCIÁJÁRÓL
- ◉ DIGITALIZÁLÁS NORVÉGIÁBAN

HIRDESSZEN A KÖNYVTÁRI FIGYELŐBEN!

KÖZLÉS MEGÁLLAPODÁS SZERINT.
ÉRDEKLŐDNI LEHET A SZERKESZTŐSÉG
CÍMÉN ÉS TELEFONJÁN.

2018/1

KÖNYVTÁRI FIGYELŐ

KÖNYVTÁRI FIGYELŐ

2018/1

⌚ ORSZÁGOS KÖNYVTÁRI PLATFORM. A NEMZETI KÖNYVTÁR ÉS A KÖZPONTI SZOLGÁLTATÁSOK INFORMATIKAI MEGÚJÍTÁSÁNAK PROGRAMJA ⌚ SZAKKÖNYVTÁR A HOLNAP HATÁRÁN. 4. RÉSZ: A SZÁZÖTVEN ÉVES KSH KÖNYVTÁR SZEREPVÁLTOZÁSAI ⌚ AZ AUTOMATIZÁLT TARTALOMELEMZÉS MEGVALÓSÍTHATÓSÁGA ⌚ A MAGYAR LAKOSSÁG OLVASÁSI ÉS KÖNYVTÁRHASZNÁLATI SZOKÁSAI 2017-BEN. GYORSJELENTÉS EGY ORSZÁGOS REPREZENTATÍV FELMÉRÉS EREDMÉNYEIBŐL ⌚ KÖNYVTÁRI DIGITALIZÁLÁSI HELYZETKÉP ⌚ LOKALITÁS – TÖBBFÉLE LÁTÓSZÖGBŐL ⌚ JAVASLATOK AZ ELEKTRONIKUS TANULÁSI KÖRNYEZET KIALAKÍTÁSÁHOZ ⌚ A HOLLAND NEMZETI KÖNYVTÁR ÉS A DIGITALIZÁLÁS ⌚ EGYEDIVÉ TETT NYOMTATVÁNYOK – NEMECSKAY ISTVÁN KÖNYVTÁRÁNAK ÚJABB KÖTETE ⌚ KÖNYV-SZEMLE ⌚ REFERÁTUMOK⌚

A TARTALOMBÓL:

28. (64.) ÉVFOLYAM, 2018. 1.

FELELŐS SZERKESZTŐ: Kovács Katalin

SZERKESZTŐK: Kovács Katalin (Tanulmányok, Kitekintés, Könyvszemle),
Feimer Ágnes (Külföldi folyóirat-figyelő)

✂ Szerkesztőbizottság elnöke: Hegyközi Ilona

✂ Szerkesztőbizottság: dr. Dippold Péter, dr. Hajnal-Ward Judit, dr. Hangodi Ágnes,
dr. Koltay Tibor, dr. Murányi Lajos, Orbán Éva, Pogány György, Rácz Ágnes, dr. Sipos
Anna Magdolna, dr. Tóth Máté, Villám Judit.

✂ Borítóterv: Gerő Éva ✂ Műszaki szerkesztő: Nagy László ✂ Szerkesztőség: OSZK
Könyvtári Intézet, 1014 Budapest, Szent György tér 4–6. (Budavári Palota F. épület) ✂
Telefon: + 36-1-224-3795 ✂ Fax: +36-1-224-3875. ✂ E-mail: kovacs@oszk.hu,
feimer@oszk.hu ✂ Megjelenik: negyedévente. ✂ Egy szám ára: 1500.-Ft + 5% áfa.
✂ Éves előfizetés: 6000.-Ft + 5% áfa + postaköltség ✂ Külföldi előfizetés: 100 euró ✂
Terjeszti: az OSZK Könyvtári Intézet, Könyvtártudományi Szakkönyvtár ✂ Előfizet-
hető: a szerkesztőség címén. ✂ Kiadja: az Országos Széchényi Könyvtár ✂ Felelős
kiadó: az OSZK főigazgatója ✂ Nyomda: Nalors Grafika Kft., Vác ✂ Felelős vezető:
Szabó Gábor ✂ HU ISSN 0023-3773 Index 26408 (Nyomtatott) HU ISSN 1586-5193 (Online)

KÖNYVTÁRI INTÉZET

BIBLIOTHECA NATIONALIS HUNGARIAE

Lapunkat az alábbi referáló lapok és adatbázisok dokumentálják:

HUMANUS (Humántudományi Tanulmányok és Cikkek Adatbázisa),

Library Literature and Information Science Full Text (EBSCO),

LISA (Library and Information Science Abstracts),

LISTA (Library Information Science and Technology Abstracts, EBSCO)

*A folyóirat megjelenését az Emberi Erőforrások Minisztériuma és
a Nemzeti Kulturális Alap támogatja.*

EMBERI ERŐFORRÁSOK
MINISZTERIUMA

Nemzeti Kulturális Alap

<http://www.kormany.hu/hu/emberi-eroforrasok-miniszteriuma>

www.nka.hu

A KÖNYVTÁRI FIGYELŐ online változata a

<http://ki.oszk.hu/kf> címen érhető el.

A folyóiratban olvasható írások a szerzők véleményét tükrözik, nem mindig azonosak a szerkesztőség álláspontjával.

A szerkesztőség nem őrzi meg és nem küldi vissza a kéziratokat.

E számunk szerzői, közreműködői:

BÁNKESZI Katalin (a Könyvtári Intézet ny. igazgatója, Bp.), BÉNYEI Miklós (egyetemi tanár, Debreceni Tudományegyetem), BOGNÁR Noémi Erika (a Könyvtári Intézet munkatársa, Bp.), CSIKÁSZ-NAGY Ágnes (KSH Könyvtár, Bp.), FAZOKAS Eszter (osztályvezető, Könyvtári Intézet, Bp.), HEGYKÖZI Ilona (ny. osztályvezető, Könyvtári Intézet, Bp.), HORVÁTH Adrienn (a Könyvtári Intézet munkatársa, Bp.), JÁVORKA Brigitta (a Könyvtári Intézet munkatársa, Bp.), KNAPP Éva (tudományos referens, ELTE Egyetemi Könyvtár és Levéltár, Bp.), KOLTAY Tibor (intézetigazgató, Eszterházy Károly Egyetem, Tudástechnológiai Intézet, Jászberény), MOHOR Jenő (az ELTE BTK Központi Könyvtárának ny. igazgató-helyettese, Bp.), MURÁNYI Lajos (az MTA Könyvtárának ny. osztályvezetője, Bp.), NAGY Andor (a Könyvtári Intézet munkatársa, Bp.), RÁCZ Ágnes (gyűjteményszervezési igazgató, OSZK, Bp.), RADÓ Rita (az OSZK munkatársa, Bp.), RÓZSA Dávid (főigazgató-helyettes KSH, Bp.), SZABÓ Piroska (a Könyvtári intézet munkatársa, Bp.), SZEPESI Judit (a Németh László Városi Könyvtár, Hódmezővásárhely munkatársa), SONNEVEND Péter (ny. főiskolai tanár, Bp.), TÓTH Béla István (a Könyvtári intézet munkatársa, Bp.), TÓTH Máté (mb. osztályvezető, Könyvtári Intézet, Bp.), PTE Kultúra-, Könyvtár-és Társadalomtudományi Intézet, Könyvtár- és Információtudományi tanszék, Pécs), VISZOCSEKNÉ PÉTERI Éva (a BME OMIKK ny. osztályvezetője, Bp.)

Köszönjük szerzőink e számhoz adott önzetlen munkáját!

Abstracts	5
-----------------	---

TANULMÁNYOK

RÁCZ Ágnes: Országos Könyvtári Platform. <i>A nemzeti könyvtár és a központi szolgáltatások informatikai megújításának programja</i>	9
RÓZSA Dávid: Szakkönyvtár a holnap határán 4. rész: <i>A százötven éves KSH Könyvtár szerepváltozásai</i>	18
NAGY Andor: Az automatizált tartalomelemzés megvalósíthatósága	32

MŰHELY

TÓTH Máté: A magyar lakosság olvasási és könyvtárhasználati szokásai 2017-ben. <i>Gyorsjelentés egy országos reprezentatív lakossági felmérés eredményeiről</i>	45
BOGNÁR Noémi Erika – HORVÁTH Adrienn – TÓTH Máté: Könyvtári digitalizálási helyzetkép	61
BÉNYEI Miklós: Lokalitas – többféle látószögől	74

E-LEARNING ÉS A KÖNYVTÁRAK

BÁNKESZI Katalin – SZEPESI Judit: Javaslatok az elektronikus tanulási környezet kialakításához	83
---	----

KITEKINTÉS

RADÓ Rita: A Holland Nemzeti Könyvtár (Koninklijke Bibliotheek) és a digitalizálás	91
---	----

MÚLTUNKBÓL

KNAPP Éva: Egyedivé tett nyomtatványok – Nemecskay István könyvtárának újabb kötete 98

KÖNYVSZEMLE

Séta az Országgyűlési Könyvtárban

Az Országgyűlési Könyvtár (írta Villám Judit) [Budapest, Országgyűlés Hiv.], cop. 2017. 76, [4] p. (Ism.: *Murányi Lajos*) . 105

Tanulmánykötet a könyvtári valóságról

Valóságos könyvtár – könyvtári valóság. Könyvtár- és információtudományi tanulmányok 2016. (Szerk. Kiszl Péter és Boda Gáborné Köntös Nelli) [kiad, az ELTE BTK Könyvtár- és Információtudományi Intézet], Budapest, 2017. 312. p. (Ism.: *Bánkeszi Katalin*) 108

Lexikon a náciizmus könyvtáros áldozatairól

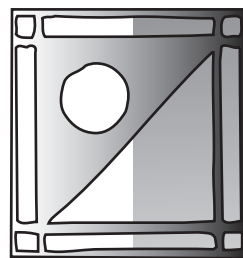
Hohoff Ulrich: Wissenschaftliche Bibliothekare als Opfer der NS-Diktatur. Ein Personallexikon. Wiesbaden, Harrassowitz, 2017. 415 p. (Ism.: *Sonnevend Péter*) 113

KÜLFÖLDI FOLYÓIRAT-FIGYELŐ (REFERÁTUMOK)

Könyvtár- és információtudomány	117
Könyvtár- és tájékoztatásügy	120
Könyvtárak és tájékoztatási intézmények	131
Munkafolyamatok és szolgáltatások	138
Tájékoztatás, tájékoztatási rendszerek	144
Vezetés, irányítás	146
Felhasználók és használat	152
Információelőállítás, -megjelenítés és -terjesztés	158
Könyvtárgépesítés, könyvtáráépület	162
Kapcsolódó területek	165

A számot szerkesztette: Kovács Katalin, Feimer Ágnes, Murányi Lajos

STUDIES

National Library Platform: renewal of central services and information technology infrastructure in the Hungarian National Library

RÁCZ Ágnes

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 28. (64.) 2018. 9 – 17. p.

A government decree in 2016 granted funds (cca. 10 billion HUF) from the state budget for the Hungarian National Library's IT development. Most of this support is intended for the purchase of hardware, software, and services, and is managed in partnership with the Governmental Information Technology Development Agency. The project is called National Library System (OKR); it consists of several components: infrastructure development, implementation of the library system, creation of a high-capacity digitizing workshop, content development, as well as development of the organization and its services. The National Library Platform (OKP) – as core of the OKR project – is a computerised system supporting library workflows in the national library. In addition, it enables services for the entire library system, and, among others, it operates central databases. The paper summarizes the basic requirements against OKP, presents its modules, and shows how OKP is going to serve a co-operative of Hungarian libraries. It summarizes the expected project results, i.e., renewal in three fundamental areas: the integrated system of the Hungarian National Library, the shared catalogues, and the system of the Hungarian National Bibliography).

Keywords: *State support, Development plan, Central services, National library, National library system*

Special libraries at the frontiers. Part 4 Changing roles in the 150-year-old Library of the Central Statistical Office

RÓZSA Dávid

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 28. (64.)
2018. 18 – 31. p.

The Library of the Central Statistical Office (KSH) celebrates its 150th anniversary this year. During its past history the library fulfilled diverse roles in Hungarian librarianship. At the start, it operated as a departmental library closed for the public; from 1929 it became the second library of the nation; and since 1955, it has been working as a traditional research library. Nowadays, the organization's public library functions are on the rise. The organizational structure of the library has changed as a result of the emergence of new roles. The five major organizational units of the library were reduced to three departments: Collection Development, Reader Services, and Research Support/Statistical History. The papers covers in detail the evolution of the departments of collection development, reader services and public relations, historical statistics research, and the new databases. Most innovations took place in the fields of research and digitization. The library provides personalized services to KSH staff, handles the data related to publications, supports professional training, strengthens inter-institutional relationships, and takes an increasingly active part in professional programmes. Beside traditional library tasks, current services include research and publishing as well. To sum up, the paper presents a multi-functional library, with its activities equally acknowledged locally, nationally, and internationally.

Keywords: *Special library, Statistics*

The feasibility of automated content analysis

NAGY Andor

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 28. (64.)
2018. 32 – 44. p.

Content analysis, including text analysis, is not a new research method. Systematic analysis of texts already started as early as the 17th century, and since the 20th century, the term *content analysis* has been used consciously. Later, due to the development of computerization, content analysis as a potential opened up to new areas of application. Automation expedited the methods of content analysis and led to their radical transformation. Through the automated content analysis of articles published

by three Hungarian news portals in a given period, the paper presents what automated content analysis can offer and how it can be used in a library environment, among others.

Keywords: *Content analysis*

WORKSHOP

Reading habits and library use of adults in Hungary in 2017. Quick report from the data of a nationwide representative survey

TÓTH Máté

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 28. (64.) 2018. 45 – 60. p.

In the autumn of 2017 the Metropolitan Szabó Ervin Library, in co-operation with the researchers of the Hungarian Library Institute, organized a nationwide representative reading survey among the age groups 3 to 18 and the adult population (older than 18 years). This survey was part of the project "My library" within the EU grant (EFOP, Human Resources Operative Programme) entitled "Museum and library developments for everyone". The quick report covers the following areas: library use (membership, frequency of use), library utilization, features of reading books and journals, readers' daily menu (what kind of contents they consumed the previous day), and the evolution of readers' taste. From its findings the report focuses on time series data that can be compared to previous studies. Some general trends are already noticeable. The frequency of personal library use has decreased slightly, but recently more people benefit from library services than before. The proportion of regular print book readers within the Hungarian society has significantly decreased, while the proportion of non-readers has slightly diminished. There has been no major change in readers' taste (regarding recent reading or favourite author) over the last decade.

Keywords: *Survey, Library use, Reading habits, Reading research*

Status report on digitization in Hungarian libraries

BOGNÁR Noémi Erika – HORVÁTH Adrienn – TÓTH Máté

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 28. (64.)
2018. 61 – 73. p.

In preparation for the Digital National Development Programme, and the Library Digitization Strategy as part of the Public Collections' Digitization Strategy,

in the summer of 2017 researchers at the Hungarian Library Institute, commissioned by the Ministry of Human Resources, completed a nationwide questionnaire survey on the digitization activities of Hungarian libraries. Participants included the national library, special, academic, church libraries, and large public libraries. The questionnaires were returned by 61.73% of respondents. The collected data covered electronic documents in the given collection, tools used in digitization, the status of digitization in the given library type (work performed vs. work to be completed), and the publication of digital content. 88% of respondents possessed digital documents, and 70% of them carried out digitization of materials in the past year. Most of the libraries (73%) digitized themselves, using their own devices, while others outsourced this work. The typical digitization tools were page and book scanners, although these are not appropriate for mass digitization. County and township libraries can be considered as organizations the most conscious about digitization. It can be stated in general that digitization activities are coming increasingly to the focus of libraries.

Keywords: *Digitization, Electronic library, Survey, Librarianship*

Locality – from many aspects

BÉNYEI Miklós

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 28. (64.) 2018. 74 – 82. p.

The author has recently published a selection of his collection of literary quotations related to the homeland. (The title was reviewed in *Könyvtári Figyelő/Library Review*, 1/2007, pp. 103-104.) In the current paper he covers various interpretations of the notion of locality, with an emphasis on the relationship between locality and the global world, as well as the role of locality in library work (in local knowledge and local history). Locality refers to the historical past and present of a given place, and deals with the information preserved in oral tradition or in documents related to this place, as collected and transmitted by libraries, archives and museums. Libraries' local history services have been recently expanded with the opportunities offered by digitization. Through digitization, local knowledge and local history activities no longer exist in local isolation and may join the universal information flow.

Keywords: *Local work*

E-LEARNING AND LIBRARIES

Suggestions for creating an electronic learning environment

BÁNKESZI Katalin – SZEPESI Judit

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 28. (64.) 2018. 83 – 90. p.

E-learning has spread in Hungary mainly in a higher education environment. It had predecessors in the libraries, but has not yet become widely popular there. However, librarians were compelled to face the paradigm shift. The paper presents factors to be considered when introducing e-learning (psychological aspects, social and environmental factors, the role of human resources, the impact of technological and financial conditions); and lists the different forms of adult learning behaviour in the electronic environment, from the perspectives of both students and teachers, and characterizes the required skills. Due to the lack of space and time constraints of online learning, student and teacher roles are quite different from the traditional ones and curriculum is also structured differently, factors to be considered for curriculum development in an e-learning environment.

Keywords: *Electronic library, Computerised education, Distance education*

OUTLOOK

Digitization in the National Library of the Netherlands

RADÓ Rita

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 28. (64.) 2018. 91 – 97. p.

The paper presents the digital evolution of the Dutch National Library (Koninklijke Bibliotheek, KB). The library has always been at the forefront of technical development: it opened its first digital storage in 1997, developed a system of long-term preservation of digital content in co-operation with IBM in 2003, and launched national digitization programmes as early as in the 2000s (Memory of the Netherlands, Dutch Parliamentary Papers, Dutch Newspapers Online). The paper describes the start of the Memory of the Netherlands programme, its content, as well as issues of public access and copyright. In 2013, the Delpher Platform was launched, providing access to more than one million books and newspapers. Re-

searchLab is a platform for linking researchers to the National Library, which supports processing protected content in the KB, and information exchange between researchers.

Keywords: *Digitization, Development plans, National library, Netherlands*

FROM OUR PAST

A new book from István Nemeckay's library

KNAPP Éva

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 28. (64.) 2018. 98 – 104. p.

István Nemeckay (1792-1884) was a provost of Nagyszombat, a linguist and book collector. Researchers have previously identified two books of his collection. Recently, as third one, a copy of a rare prayer book (*Clavis [Clavis, per quam reserantur coeli:...] has been discovered, which was published by Count Ferenc Széchenyi's grandfather, and also belonged to the collection of Nemeckay. There are three more copies of this title in the Hungarian National Library, and another one in the Austrian National Library. The items belong to two, unseparated variants in the retrospective Hungarian national bibliography. There are, however, significant differences between the copies, because each were made unique by their owners. The paper publishes a detailed analysis of the Nemeckay copy.*

Keywords: *Bibliophiles, Book history, Book art, History of printing*

BOOK REVIEWS

A walk in the Parliamentary Library

Az Országgyűlési Könyvtár. (Villám Judit) [Budapest : Országgyűlés Hivatala.], 2017. 76, [4] p.

(Reviewed by Lajos Murányi)

Keywords: *Library history, Parliamentary library, Book review*

Studies on library reality

Valóságos könyvtár – könyvtári valóság. Könyvtár- és információtudományi tanulmányok 2016. (Ed. Kiszl Péter, Boda Gáborné Köntös Nelli) [Publ. ELTE BTK Könyvtár- és Információtudományi Intézet], Budapest, 2017. 311 p.

(Reviewed by Katalin Bánkeszi)

Keywords: *Digitization, Collection of studies, LIS education, Librarianship, Conference, Book review*

A lexicon about the librarian victims of National Socialism

Hohoff, Ulrich: Wissenschaftliche Bibliothekare als Opfer in der NS-Diktatur. Ein Personenlexikon, Wiesbaden, Harrassowitz, 2017. XIII, 415 p.

(Reviewed by Péter Sonnevend)

Keywords: *Biobibliography, History of librarianship, Book review*

FROM FOREIGN LIBRARY AND INFORMATION SCIENCE JOURNALS (Abstracts)

MKE – ELTE BTK KITI együttműködési megállapodás

Szakmai együttműködési megállapodás jött létre a Magyar Könyvtárosok Egyesülete (MKE), valamint az ELTE BTK Könyvtár- és Információtudományi Intézete (KITI) között 2017 decemberében. A megállapodást Redl Károly, a Magyar Könyvtárosok Egyesülete (MKE) alelnöke, valamint Kiszl Péter, az ELTE BTK Könyvtár- és Információtudományi Intézetének (KITI) igazgatója írta alá. A kooperáció kiemelt területeként az MKE gyakornoki programot indít az ELTE BTK KITI hallgatói számára, melynek keretében lehetőséget nyújt az MKE működésének megismerésére, a szakmai tapasztalatszerzésre. Az ELTE BTK KITI és az MKE lehetőség szerint együttesen indulnak pályázatokon, valamint az ELTE BTK KITI segíti az MKE történetének és tevékenységének ismertetését és népszerűsítését a hallgatók körében, továbbá Barátné dr. Hajdu Ágnes tanszékvezető pedig MKE elnöki tisztsége alatt támogatja szakmai tevékenységét.

<http://elte-lis.blogspot.hu/2017/12/szakmai-egyuttmukodesi-megallapodas-az.html>

<http://mke.info.hu/blog/2017/12/egyuttmukodesi-megallapodas>

Országos Könyvtári Platform

A nemzeti könyvtár és a központi szolgáltatások informatikai megújításának programja

RÁCZ Ágnes

2017. október–november folyamán e cikk szerzője több bemutató előadást tartott az Országos Széchényi Könyvtár informatikai fejlesztésének középpontjában álló, új könyvtár-automatizálási rendszerrel kapcsolatos elképzelésekről:

- 2017. október 4-én az ELTE Könyvtára által rendezett „Paradigmaváltás a könyvtárügyben?” c. szakmai rendezvényen,
- 2017. október 19-én a tudományos és szakkönyvtárak, valamint az egyetemi könyvtárak képviselőivel tartott „beszélgetésen”,
- 2017. november 6-án az OSZK munkatársai számára szervezett beszámoló értekezleten,
- 2017. november 14-én a megyei hatókörű városi könyvtárak számára tartott szakmai napon.

A bemutatókon elhangzottak egybeszerkesztésével keletkezett ez az írás, pontosabban az ELTE-rendezvényen tartott előadás szövegét¹ egészíti ki néhány, a többi bemutatón elhangzott gondolat. Címét az október 4-i előadástól kölcsönöztem. (R. A.)

Bevezetés

Mint ismeretes, 2016. november 8-án jelent meg az a kormányhatározat, amely – reméljük, az első szakaszra elégséges – forrást biztosított az Országos Széchényi Könyvtár informatikai fejlesztéséhez. Közel 10 milliárd forint költségvetési támogatásról van szó (9 995 400 000 Ft), amelynek a felhasználására a határozat a partnereket

is kijelölte: az OSZK-t a fejlesztések megvalósításában a KIFÜ (Kormányzati Informatikai Fejlesztési Ügynökség) segíti. A támogatás nagy része (7 750 400 000 Ft) a KIFÜ kezelésében van, és beruházásra (azaz hardver- és szoftverbeszerzésre), valamint szolgáltatásvásárlásra szolgáló dologi költség, és valamivel több mint kétmilliárd kétszázmillió (2 245 000 000 Ft) jut az OSZK-ra a szakmai tervek

előkészítésére és megvalósítására (ebben a személyi költségek mellett zömmel szolgáltatásvásárlás és majdani üzemeltetési költségek vannak).

Az OKR-nek (Országos Könyvtári Rendszer) elnevezett projekt több témából épül fel, ezek

- *az infrastruktúra fejlesztése*: a számítógéppark teljes cseréje, beleértve a PC-ket, a szervereket, a nyomtatókat, a beléptető rendszer korszerűsítését és hasonlókat;
- *a könyvtárszakmai rendszer megvalósítása*: az új könyvtári platform beszerzése, a nemzeti könyvtári és központi szolgáltatások megújítása, a digitális könyvtárak, illetve digitálisobjektum-kezelés megújítása, az elektronikus dokumentumok hosszú távú megőrzésének biztosítása, s ehhez a hardver- és szoftverkörnyezet kialakítása, webaratási pilot program², RFID dokumentumazonosító rendszer bevezetése az OSZK-ban, és nem utolsósorban az adatkonszolidáció, benne az adattisztítás és a költöztetendő adatbázisok konvertálása;
- *nagykapacitású digitalizáló műhely kialakítása*,³
- *kiemelt tartalomfejlesztések*: ezek „tudástár”-nak nevezett tematikus webes szolgáltatások, amelyek közül kiemelt a Corvina-honlap megújítása és egy Corvina-kiállítás megrendezése⁴; de ebben a programelemben valósul meg a Magyar Nemzeti Névtér is;
- mindezekhez egy *szervezet- és szolgáltatás-fejlesztési program* is társul: elkerülhetetlen ugyanis a fejlesztések során kialakuló új munkafolyamatoknak megfelelő szervezeti struktúra kialakítása.

A projektről az OSZK honlapjának *Rólunk* menüpontja alatt a *Projektek* között található *OKR Projekt* nevű aloldalon tájékozódhatnak az érdeklődők, ahol a *Könyvtárszakmai fejlesztések* menüpont alatt helyeztük el a kiemelt témák tájékoztató anyagait (<http://www.oszk.hu/okr-projekt>).

Két rövidítés magyarázata: OKR és OKP

Az OKR, azaz „Országos Könyvtári Rendszer” a teljes fejlesztési projekt elnevezése, amelyet az Országos Széchényi Könyvtár és a Kormányzati Informatikai Fejlesztési Ügynökség által létrehozott konzorcium valósít meg a fentebb felsorolt tartalommal.

Az OKP, azaz Országos Könyvtári Platform, az OKR projekt központi eleme, a könyvtári munkafolyamatokat támogató informatikai rendszer, amely

a nemzeti könyvtári feladatok maradéktalan ellátása mellett alkalmas országos hálózatként, minden később csatlakozó könyvtár számára is teljes körű informatikai támogatást biztosítani, illetve országos szolgáltatások, központi adatbázisok működését lehetővé tenni.

Országos Könyvtári Platform

Mi az a „könyvtári szolgáltatási platform”?

Az utóbbi években az integrált könyvtári rendszerek (IKR-ek) nagy fejlődésen mentek/mennek keresztül, és már nem integrált könyvtári rendszerről, hanem új generációs könyvtári szolgáltatási platformról beszélünk. Nagyon leegyszerűsítve:

A könyvtári szolgáltatási platform mindazt tudja, amit egy IKR is tud, de

- a szolgáltatásokat állítja a középpontba,
- megvalósítja az átfogó könyvtári forráskezelést – azaz az analóg és elektronikus dokumentumok egységes munkafolyamatainak kialakítását teszi lehetővé, integrálja a hagyományos könyvtári funkciókat a korábbi önálló elektronikus könyvtárak hasonló funkcióival,
- megújítja a hagyományos elektronikus katalógusokat azáltal, hogy ún. discovery-réteget hoz létre az OPAC-keresési technológiák kiváltására, azaz eltérő könyvtári forrásokat (akár helyi állomány, akár külső adatbázisok) egyetlen, egységes felületen tesz kereshetővé újszerű keresési lehetőséggel (egyetlen keresőmező, relevancia-alapú keresés, szűrési lehetőségek, a rekordok közösségi taggelésének lehetősége, a rekordok szabványos bibliográfiai formátumban való exportjának lehetősége, az OPAC integrálása testre szabható felülettel).

A platformot támogató szoftver szolgáltatásának módja: helyben telepített rendszerek helyett távoli eszközök használata és felhő alapú technológia.

A platform funkcionális jellemzői:

- az elektronikus és analóg dokumentumok kezelése egyetlen felületen, közös adattárolókkal és munkafolyamat-kezeléssel; ebből következően egyetlen termék váltja ki az IKR-eket és ERM-eket (Electronic Resource Management), az elektronikusforrás-kezelő rendszereket;
- kiterjedt metaadat-kezelés: több adatformátum támogatása (MARC, Dublin Core), illetve a jövő: a kapcsolt adatokon alapuló formátum, a BIBFRAME kezelése;

- többféle beszerzési folyamat támogatása: hagyományos gyarapítás + elektronikus források licencek útján való beszerzése;
- ún. tudásbázisok létrehozása: azaz a helyi gyűjtemények és feltáró eszközeik összekapcsolása nagy közös katalógusokkal és teljes szövegű adatbázisokkal, megvalósításuk átfogó keresést biztosító discovery eszközzel;
- széleskörű gyűjteményelemző és statisztikai eszközök biztosítása a helyi gyűjteményekre és a tudásbázisra együtt.

Alapvető követelmények az OKP-vel szemben

A könyvtári szolgáltatási platform (KSZP) egy könyvtár számára is megnyitja az új lehetőségeket, de az OKR projekt keretében nem különálló KSZP-ket tervezünk, hanem OKP-t, azaz sok könyvtárt kiszolgáló, azok együttműködését segítő rendszert.

Elképzelésünk szerint az OKP egyidejűleg integrált könyvtári rendszer és átfogó könyvtári szolgáltatási platform lesz. Alapvető elvárás vele szemben, hogy

- kiszolgálja a könyvtárakon belüli munkafolyamatokat,
- támogassa a könyvtárközi folyamatokat,
- biztosítsa a könyvtárak számára a végfelhasználókkal (kutatók, olvasók, látogatók) kapcsolatos feladataik végrehajtását.

Mindezt úgy, hogy lehetőséget ad a könyvtári analóg (hagyományos, azaz nyomtatott és eddigi terminológiánk szerint „nem hagyományos” – audio és vizuális) és digitális gyűjtemények egységes kezelésére, valamint a könyvtárak széleskörű együttműködésére.

Célul tűztük ki, hogy az új szoftverrendszer az OSZK integrált könyvtár-automatizálási rendszerének cseréje mellett alkalmas legyen a központi katalógusaink informatikai alapjainak megújítására is. Távlatilag továbbfejleszthető, költséghatékonyan üzemeltethető rendszert kívánunk beszerezni.

Az OKP-val szembeni elvárásaink megfogalmazásában, a követelmények kimunkálásában nagyon nagy segítséget jelentett a tudományos, szak- és egyetemi könyvtárak támogatása, amelyet támogató nyilatkozat formájában is rögzítettek. A kormányhatározat megjelenésével azonos napon, 2016. november 8-án, de nyilvánvalóan korábbi ötlet nyomán, az akadémiai könyvtár főigazgatójának kezdeményezésére néhány nagykönyvtár megállapodott abban, hogy a magyar

könyvtáraknak szükséges áttérniük egy új generációs könyvtári platformra, amely biztosítja az informatikai háttérrel a hatékony együttműködéshez és a felhasználók igényeinek gyors és pontos kielégítéséhez.

Ennek nyomán több nagykönyvtár (MTA KIK, SZTE Klebelsberg Könyvtár, a PTE Egyetemi Könyvtár és Tudásközpont, ELTE Savaria Egyetemi Központ Könyvtára, DEENK, OGYK) részvételével – az akadémiai könyvtár jóvoltából az MTA mátraházai üdülőjébe elvonulva – 2017 januárjában többnapos workshop keretében fektettük le a leendő OKP alapjait. Körvonalaztuk az új könyvtári platform minden területét, a „hagyományos” könyvtári funkcióktól kezdve a közös katalóguson át a digitális, illetve elektronikus dokumentumok integrált kezeléséig, természetesen a mindezekre ráépülő szolgáltatások vázolásával. Az OKP egyes elemeit felosztottuk, és a workshopot követően a résztvevő kollégák részletesen is kidolgozták az elvárások listáját.

Az OKP szoftverkomponensei (modulok)

Mivel még nem ismerjük a leendő rendszert, nem beszélhetünk modulokról. Az ábrán (ld. 12. p.) az egyes elkülöníthető egységek a rendszertől elvárt funkciókat és e funkciókat megvalósító, illetve támogató szoftverkomponenseket jelölik. (A továbbiakban a komponens és a modul kifejezést felváltva használjuk.)

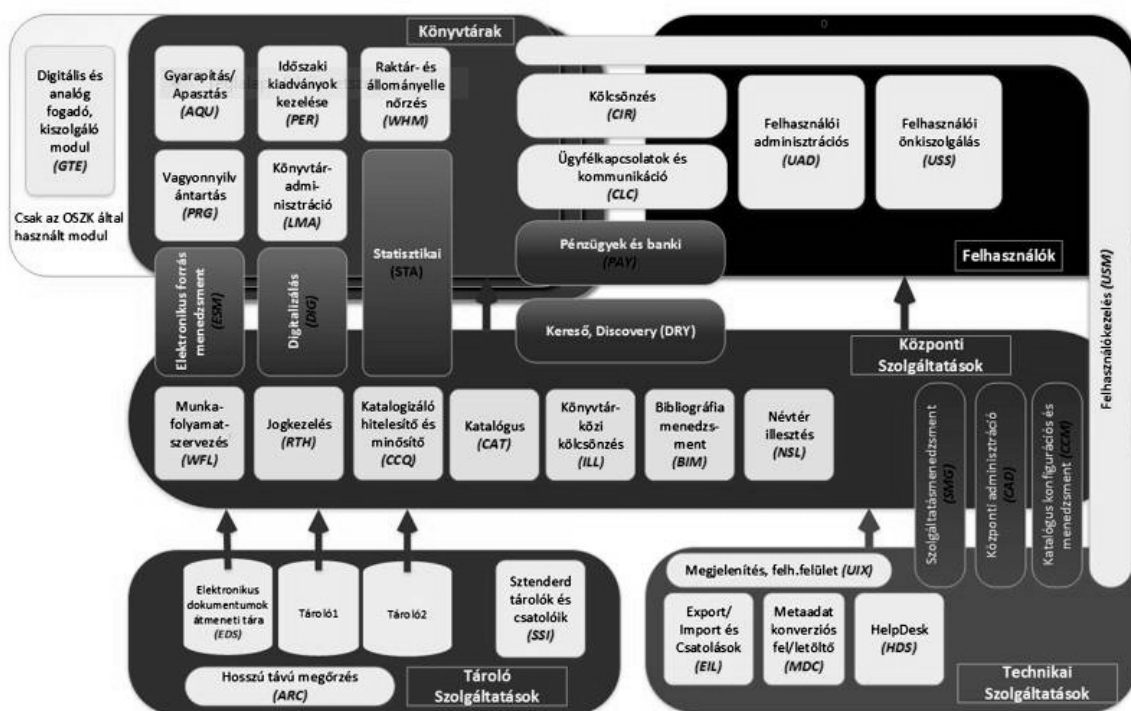
A komponenseket aszerint csoportosítottuk, hogy az adott könyvtári munkafolyamatokat a könyvtárak elkülönítve vagy közösen használhatják.

A könyvtárak elkülönítve használt moduljai

- a gyarapítás,
- az időszaki kiadványok kezelése,
- a raktár- és állományellenőrzés,
- az állomány- és vagyonynyilvántartás,
- a könyvtárak egyedi kezelését, szabályait és a jogosultságokat kezelő könyvtár-adminisztráció.

A könyvtárak által közösen használt modulok

- katalogizálás (a bibliográfiai tételek minősítési és hitelesítési lehetőségével),
- a katalógus (közös és központi katalógus, virtuális adatbázisok építésének lehetőségével),
- a könyvtárközi kölcsönzés (távlatilag az ODR-nyilvántartások megújításának szándékával),
- a digitális gyűjtemények kezelése (digitális tartalomtárak),
- a hozzáférés-kezelés (a digitális tartalmak elérését korlátozó jogok, illetve jogtípusok rögzítésé-

Az OKP felépítése

vel, a szabályozott felhasználói hozzáférés biztosításával), valamint

- egy munkafolyamat-szervezést biztosító komponens.

Az egyes könyvtárak és a központi szolgáltatások által is használt modulok:

- a statisztika (sokrétű adatgyűjtéssel és lekérdezési lehetőségekkel, elemző statisztikai összeállítások készítésének támogatásával),
- a hatályos magyar előírásoknak megfelelő pénzügyi, banki műveleteket lehetővé szoftverkomponens,
- az elektronikus források menedzsmentje (azaz az előfizetett elektronikus források, tartalomszolgáltatások gondozása, licenckezelés).

A felhasználókkal kapcsolatos modulok:

- kölcsönzés,
- felhasználó-menedzsment, azaz a felhasználók általános regisztrációs és közös, központi jogosultságainak kezelésével foglalkozó funkciók,
- felhasználó-adminisztráció: a felhasználók könyvtárszintű adminisztrációjával, könyvtárszintű jogosultságainak kezelésével, kölcsönzéseik és az igénybe vett szolgáltatások díjának kezelé-

sével kapcsolatos funkciók összessége,

- felhasználói önkiszolgálás: az olvasók által végezhető műveletek definiálása és megvalósítása (pl. online regisztráció, a könyvtári tagság online meghosszabbítása, a kölcsönzéssel kapcsolatos adataik megtekintése, dokumentum-előjegyzések, szolgáltatások megrendelése és online fizetése, saját könyvtár (azaz virtuális könyvespolc, olvasmánylista) létrehozása és megosztása, témafigyelés igénylése stb.)
- ügyfélkapcsolat és kommunikáció: olyan funkciók együttese, amelyek biztosítják a végfelhasználók és a könyvtárosok közötti kommunikáció minden elemét (pl. értesítések, üzenetek, körlevelek, hírlevelek; az olvasói referenszkérdések és a rájuk adott válaszok központi nyilvántartása, archiválása, chat-szolgáltatás).

Ezeket felül az *OKP technikai jellegű szolgáltatásokat* nyújt a rendszerben résztvevő könyvtárak központi adminisztrációjára, a katalógus sokoldalú konfigurációjára, a megjelenítés és felhasználói felület rugalmas kialakítására, a könyvtárak saját arculatának megtervezésére. Az *informatikai szolgáltatások* közé soroltuk az adatexport és -import funkciókat, a

különböző csatolásokat, a metaadatok konverzióját, fel- és letöltését, a rendszer „help desk”-jét, valamint az elektronikus dokumentumok számára szükséges tárolószolgáltatásokat és a hosszú távú megőrzés biztosítását.

Az OKP lehetőség a könyvtárak számára

- Minden könyvtár saját döntése, hogy IKR-je cseréjének tervezésénél az OKP-t választja-e. (A belépés pénzügyi feltételeit a jövőben kell kialakítani, a mostani projektnek nem része.)
- Minden OKP tagkönyvtár az új környezetben is megőrizheti, megújíthatja vagy kialakíthatja saját arculatát, saját szolgáltatásait.
- Ehhez igénybe veheti a többi könyvtárral közösen épített katalógust, amelyet akár le is szűkíthet a saját állományára.
- Felhasználhatja a közös elektronikus objektumtárat – a szerzői jogi előírások betartásával.
- Mindeközben olyan „kényes” funkciók, mint pl. a gyarapítás pénzügyi része, az állomány-nyilvántartás, állomány-ellenőrzés, statisztika-készítés továbbra is a könyvtár kezében marad.

Néhány kiemelt terület a funkcionális elvárásokból

A hagyományos könyvtári funkciókkal kapcsolatos elvárások mellett külön ki kell emelni a *felhasználók menedzsmentjét*, mert az eddigi IKR-jeink lehetőségeitől jócskán eltérő igény fogalmazódott meg ezt illetően: központi olvasó- és egyéb felhasználói nyilvántartást álmotunk meg. Ez olyan központi nyilvántartó rendszerekhez való kapcsolódást jelent, mint pl. a KIFÜ/NIIF Program által szolgáltatott EduID rendszer, vagy a felsőoktatási szféra Neptun rendszere. Ez előre vetíti annak lehetőségét is, hogy a felhasználók egyszeri regisztrációval több könyvtárba szóló jogosultságukat kell rögzíteni a központi nyilvántartásban. (Ennek a komponensnek szigorúan meg kell felelnie az adatvédelmi előírásoknak.)

A másik fontos terület a *digitális objektumok kezelése*, amit teljességgel a könyvtári rendszerbe ágyazva képzelünk el: azaz az eddigi digitális gyűjteményeink (MEK, EPA, OSZKDK, DKA)* gyarapítása, állomány-nyilvántartása és katalógusszerű feldolgo-

zása kerüljön egységbe az analóg dokumentumokat kezelő rendszerekkel, a fájlok tárolására – és hosszú távú megőrzésére – pedig a digitális objektumtár szolgáljon.

Az OSZK-nak az általános könyvtári elvárásokon kívül speciális igényei is megfogalmazódtak, aminek nyomán a követelményjegyzékbe beépült egy ún. *Dokumentumfogadó modul* (KAPU), amelyikben a nemzetközi kiadvány-azonosító számok kezelése (kiosztás, nyilvántartás) és a köteleespéldányok fogadása és nyilvántartása tartozik, ide integrálva az elektronikus kiadványok beadó felületét is.

Az OKP-ban az őrzött *dokumentumok jogszerű felhasználásával* is foglalkoznunk kell, így pl. a beadáshoz kapcsolódóan a beadóktól nyilatkozatot kérünk bizonyos szerzői jogot, illetve hozzáférési jogosultságot érintő kérdésekben – anélkül, hogy jogkezelő szervezetként kívánnánk működni. A hozzáférési jogosultság firtatása arra vonatkozik, hogy a kiadó a köteleespéldányként beadott elektronikus kiadványt egy időben hány példányban engedje hozzáférhetővé tenni – a kialakítandó OSZK-pontok ennek alapján tudják majd szolgáltatni az OSZK-ban archivált elektronikus dokumentumokat.

Szintén speciális igény – bár ez az OSZK-án kívül más könyvtárakat is érint – a *nemzeti vagyoni nyilvántartásával kapcsolatos elvárásoknak megfelelő állomány-nyilvántartás* biztosítása az OKP-ban.

OSZK-igényként jelentkezett, de másokat is érdekelhet az ún. „*bibliográfia-menedzsment*” komponens, voltaképpen egy bibliográfia-készítő szoftverelem az adatbázisra építve, amelynek segítségével saját kézbe vehetjük a kurrens Magyar Nemzeti Bibliográfia (MNB) füzetének közreadását. Az elvárásokat azonban úgy fogalmaztuk meg, hogy más bibliográfiai termékek előállítására is alkalmas, konfigurálható szoftverkomponens legyen.

Az OKP megvalósítására indított közbeszerzési eljárás

A megfogalmazott követelmények alapján, a különböző igénylisták összefűzésével, a hasonló, vagy azonos elvárások összegyűjtésével összeállítottuk a műszaki specifikációt, amelyet kiegészít egy részletesebb követelményjegyzék. Ezeket közzétettük a projekt honlapján (<http://www.oszk.hu/okp-kiiras>).

* MEK (Magyar Elektronikus Könyvtár), EPA (Elektronikus Periodika Archivum), OSZKDK (OSZK Digitális Könyvtár), DKA (Digitális Képtárház)

A közbeszerzési eljárás nemzetközi, de hivatalos nyelve a magyar, ezért úgy véltük, hogy a remélt szállítókkal szemben udvarias gesztus, ha a tenderdokumentum lényegét képező műszaki leírást angolul is megkapják. Így az említett két dokumentumot lefordítottuk. Ezek nem hivatalos dokumentumai a tenderkiírásnak.

A közbeszerzési ellenőrzési tanúsítványt – többkörös hiánypótlás után – 2017. augusztus 14-i keltezéssel állította ki a Miniszterelnökség Közbeszerzési Felügyeletért Felelős Helyettes Államtitkársága. Ezt követően augusztus 25-én jelent meg az Európai Unió Hivatalos Lapjában a részvételi felhívás.

Az érdeklődő cégeknek ebben a szakaszban feltett kérdéseire szeptember 21-ig kellett válaszolnunk. Szeptember 25-én telt le a jelentkezési határidő. Anynyi mondható el hivatalosan, hogy több jelentkező jelentette be részvételi szándékát.⁵

Az OKP-projekt remélt eredményei

A projekt végén az OSZK (és a Könyvtártudományi Szakkönyvtár) integrált rendszerét kell megújítani, a NEKTÁR adatbázisból átkerülnek az adatok az OKP-ba. Emellett a központi katalógusok teljes megújítását is tervezzük megvalósítani, tehát a MOKKA-tagok katalógusait is költöztetni szeretnénk. A projekt végén esetleg egy-két további vállalkozó szellemű könyvtár csatlakozását is szívesen vennénk.

A könyvtárak később maguk döntenek arról, hogy belépnek-e az OKP-ba, ha IKR-jük cseréjét tervezik. Az OKP-ból bárki letöltheti a rekordokat a saját katalógusa számára.

A rendszerrel szembeni mennyiségi elvárásunk, hogy legyen alkalmas

- legalább 200 önálló könyvtár kezelésére,
- legalább 1000 könyvtáros egyidejű feladatvégzésének biztosítására,
- legalább 500 ezer olvasó feladatainak támogatására.

Induláskor legyen képes 500 könyvtáros egyidejű rendszerhasználatát biztosítani. Mindezt természetesen 7 x 24 órás támogatással, azaz folyamatos üzemeléssel.

A megálmodott új platformon minden beköltöző könyvtár kialakíthatja saját arculatát, önálló megjelenését. A platform központi eleme a közös katalógus. Ez nemcsak az OKP-ba költözött könyvtárak kata-

lógusa, hanem a jövőben az OKP közös katalógusa valósítaná meg a jelenlegi MOKKA, MKDNY* és NPA adatbázisainak feladatait, és támogatná az ODR-szolgáltatásokat.

Megfogalmazott elvárások, megoldandó kérdések

a) A *közös katalógusban* a könyvtárak saját maguk katalogizálhatnak – az OKP-ba beköltözöttek számára ez természetes, de lehetőséget kívánunk biztosítani a be nem költözöttek számára is a katalogizáló modul használatára, saját rekordjaik „hazavitelével” együtt. A kurrens feldolgozással szemben elvárásként fogalmazták meg a könyvtárak, hogy a tagkönyvtárak a közös katalógusban lehetőleg ne hozzanak létre duplumrekordokat. A szabályokat majd egy közös katalogizálási szabályzatban kell kimunkálni, az OKP-ban azonban nem tiltjuk a duplumrekordok létrehozását. A duplumrekordok kezelésére a nyertes pályázótól megkívánjuk duplumvizsgálati módszerek beépítését a rendszerbe, de az automatikus duplumösszevonások mellőzésével: ezt a katalogizáló könyvtáros döntésére bízunk.

b) A *központi katalógus*, a MOKKA tagkönyvtárai, illetve betöltő könyvtárai számára biztosítani kívánjuk a rekordfeltöltés lehetőségét, duplumellenőrzéssel, de a duplumösszevonásra vonatkozó döntés lehetőségével – ugyanúgy, mint a kurrens feldolgozás során. Az OSZK azt tervezi, hogy a MOKKA tagkönyvtárainak rekordjait (bibliográfiai, besorolási és példányrekordokat egyaránt) közvetlenül a könyvtárak katalógusaiból, és nem a jelenlegi MOKKA-ból veszi át. Ezáltal az OKP-ban teljesen „tisztá lapról” épül fel újra a MOKKA.

A MOKKA megújulásával együtt az OKP lehetőség az ODR megújítására is: a követelményjegyzékbe beépítettük az országos dokumentumellátás központi nyilvántartásával kapcsolatos funkciókat (az egyes elemei az OKP más funkcióihoz szorosan kapcsolódnak: a könyvtárnyilvántartó a központi adminisztrációs komponenshez, a példánytár a közös/központi katalógushoz), és elvárás a könyvtárközi kölcsönzési nyilvántartás kialakítása is, együtt az OSZK nemzetközi közvetítő funkciójának szoftveres támogatásával. (Az, hogy az OKP

* MKDNY (Muzeális Könyvtári Dokumentumok Nyilvántartása)

mindezekkel a kérdésekkel is foglalkozik, nem jelenti azt, hogy az ODR-rendszer üzemeltetését az OSZK át akarná venni a Debreceni Egyetemi Könyvtártól.)

- c) *A muzeális dokumentumok nyilvántartásával* (MKDNY) szemben az az elvárás, hogy minden példányról külön leírás készüljön, és a példány sajátosságait is rögzítsük. Ennek érdekében az OKP-ban a muzeális dokumentumok körében kizárjuk a duplumrekordok összevonását. Ez a hazai és a külföldi hungarikumok esetében az 1851 előtt, külföldi nem hungarikumok esetében az 1701 előtt megjelent dokumentumokat érinti. Az időhatárok hangsúlyozásának azért van jelentősége, mert az OSZK számára az archiválás kötelezettsége miatt pl. a legfrissebb kötelespéldány is muzeális dokumentumnak számít.

Döntést igényel, hogy a MOKKA-R vagy az MKDNY valósuljon-e meg az OKP-ban: a miniszteri rendelet a hazai könyvtárak muzeális állományára vonatkozik, a MOKKA-R viszont Kárpát-medencei közös katalógus. (Szívem szerint én a MOKKA-R-t választanám.)

Arról is dönteni kell, hogy a muzeális dokumentumok rekordjait honnan töltjük be az OKP-ba: a könyvtárak saját katalógusából a többi rekordjaikkal együtt, vagy az ilyen módon nem elért könyvtárak rekordjait is tartalmazó MOKKA-R/MKDNY-párosból.

- d) *Az időszaki kiadványok katalógusadatai* külön kategóriát képviselnek. A jelenlegi NPA bibliográfiai adatállományát a MOKKA-ba költöztetése óta is az OSZK gondozza. Nagyon kíváncsi, hogy ez az OKP-ban is így maradjon. Sőt, most meglesz a reális esélye annak, hogy az NPA kiegészüljön a magyar időszaki kiadványok rekordjaival, valamint hogy felépüljön egy teljes magyar nemzeti sajtóbibliográfia is. Ezért a következőt javasoljuk: minden időszaki kiadványt leíró bibliográfiai rekordot az OSZK NEKTÁR rendszeréből kell áttölteni, és felhatalmazni az OSZK-t, hogy ennek a dokumentumtípusnak a katalógizálásáért a jövőben is kizárólagos felelőssége legyen. Ha olyan időszaki kiadványt kell leírni vagy rekordját más könyvtár katalógusából átvenni – beleértve a hazai periodikumokat is –, amelyek nincs meg az OSZK-ban, illetve a közös katalógusban, akkor a leírást/átvételt csak az OSZK jóváhagyásával lehessen megtenni. Így az időszaki kiadványok leírásaiból duplumrekordok nem keletkeznek.

Az egyetlen rekordhoz kapcsolódnak a lelőhelyek, illetve a könyvtárak által gondozott állományadatok. Ezt annak mintájára szeretnénk kialakítani, mint ahogy most a MOKKA/ODR-ben az NPA állomány-bejelentése működik.

- e) Ez az elv és módszer annál inkább kívánatos, mert megkönnyíti a *cikkfeldolgozás országos rendszerének kialakítását* az OKP-ban. A részdokumentumok feldolgozásánál ugyanis a részdokumentum és a forrásdokumentum bibliográfiai rekordját kapcsoljuk össze. Nagy káosz alakulna ki, ha adott időszaki kiadványnak több leírása lenne, és váltakozva hol az egyikhez, hol a másikhoz, hol a harmadikhoz kapcsolódna a cikk rekordja, illetve a cikk teljes szövegére mutató link.

A cikkfeldolgozás OKP-ba költöztetésének első lépése a HUMANUS és az EPA beköltöztetése, az EPA viszont a MATARKA-val való szoros kapcsolata alapján felveti a MATARKA költöztetésének kérdését is. Megbeszélendő probléma ez a MATARKA konzorciumával, de úgy látnánk jónak, ha ez a hatalmas adatbázis a forrásdokumentumok rekordjainak betöltése után a HUMANUS-sal és az EPA-val egyeztetve az első körben csatlakozna a rendszerhez. Más döntés esetén az EPA új linkjeivel frissíteni kell majd a MATARKA-t.

Az egységes adatbázis igénye korábban is megfogalmazódott, legutóbb a MATARKA konzorcium részéről 2016 nyarán, de most lenne esélyünk megvalósítani. A cikkfeldolgozás az OKP keretében tovább folytathatja a jelenlegi konzorciumok keretében, minden adatbevitő megfelelő jogosultságot kaphat a rendszer használatához anélkül, hogy könyvtára az OKP-ba költözött volna.

Az egyszerűség kedvéért cikkfeldolgozásnak neveztem, de természetesen az analitikus feldolgozásról általában van szó az új rendszer kialakításánál, tehát a tanulmánykötetek részdokumentumainak feltárása is ide tartozik. A NEKTÁR-ból és HUMANUS-ból a könyvek analitikus rekordjait is áttöljtük, és a könyvtárak katalógusaiból is fogadjuk ezeket.

Alapvető kíváncsi, hogy az OKP biztosítsa a kapcsolódást más feldolgozó rendszerekhez, ezen a ponton konkrétan az MTMT-vel. A követelményjegyzékben szerepel, hogy az MTMT-vel legyen lehetőség rekordokat cserélni, azaz mindkét oldal vehessen és adhasson át a másik félnek a szolgáltatáshoz szükséges tételeket.

f) Az EPA-val kapcsolatban már említettem a bibliográfiai rekordok és a cikkek elektronikus szövegeinek összekapcsolását.

Ez egy újabb izgalmas kérdést vet fel: hogyan dolgozzuk fel a *digitális másolatokat*? Digitális másolaton az analóg dokumentumnak a digitalizálással létrehozott elektronikus változatát értem. Szabály szerint az így keletkezett digitális objektum önálló entitás, önálló megjelenési forma, amit önálló rekordban kellene katalogizálni. A gyakorlatunkban – és felteszem, hogy nem csak az OSZK-éban – ez korántsem így van: a nyomtatott eredetiről készült digitális másolatot csak példányszinten kezeljük, az elérési útvonalát tartalmazó linket feltüntetjük az nyomtatott dokumentumról készített bibliográfiai rekord megfelelő mezőjében, és készítünk egy példányrekordot is az állomány-nyilvántartás számára. Ez a gyakorlat az OSZKDK-ba került digitális másolatokkal kapcsolatban. Ettől eltérően működik pl. a MEK, amelyik metaadat-rendszerében önálló rekordot készít a digitalizált dokumentumról, megjegyzésben utalva arra, hogy melyik analóg kiadványról készült a digitális objektum.

Ez a gyakorlat most is sajátos kettősséget okoz a MOKKA-ban, amit az OKP is kénytelen lesz átvenni – egészen addig, amíg a katalogizáló könyvtárosok közösen nem hoznak egységes szabályt a digitális objektumok külön entitásként kezeléséről, amit aztán szigorúan be is tartanak. És utána pl. minden plakát, képeslap és egyéb apróság digitalizált változata önálló rekordba kerül.

De képzeljék el ezt a retrospektív cikkfeldolgozással kapcsolatban! Aszerint kellene a forrásdokumentum rekordját kiválasztani a cikkek hozzákapcsolásakor, hogy az adott leírás a nyomtatott eredeti vagy a digitális másolat alapján készült. Micsoda összevisszaságot okozna ez a katalógusban! Ezért (fenntartva a későbbi módosítás jogát) azt javasoljuk, hogy a cikkfeldolgozásban a teljes szövegű elektronikus változatra mutató linket – digitalizált dokumentum esetében – mindig az analóg leírásához kapcsoljuk.

g) Még egy tartalmi kérdést kell említenem: a *Magyar Nemzeti Bibliográfia teljes rendszerének* ügyét.

Az MNB-ért – jogszabályok szerint is – az OSZK a felelős. Ez azonban korántsem jelenti azt, hogy az OSZK ezt a feladatot kizárólag a saját állományára alapozva meg tudná oldani.

A teljes rendszer alatt a kurrens és retrospektív MNB-t és minden idekívánczó dokumentum-

típus feldolgozását értem. Az OKP-t szeretném majd olyannak látni, amelyben a magyar nemzeti „impresszum” feltárása egységes platformon dokumentumtípustól, idő- és országhatároktól függetlenül megvalósul.

Az OKP-ban az MNB-be tartozó rekordokból „virtuális” adatbázist szeretnénk kialakítani, azaz minden ide tartozó rekordot megjelölve, és önálló adatbázis látszatát keltve felépíteni a teljes Magyar Nemzeti Bibliográfiát, beleértve a kurrens és a retrospektív bibliográfia minden ciklusát. Ennek a rendszernek a csirái jelenlegi IKR-ünkben is megvannak, négy ciklusra osztottuk ugyanis az MNB-t, és a feldolgozás során az egyes rekordokat kijelöljük a megfelelő halmazba. A jelenlegi OPAC-felületen azonban ez csak töredékesen látszik.

Az OKP-ban úgy szeretnénk kialakítani a MNB-be tartozó dokumentumok feldolgozását, hogy az továbbra is alapvetően az OSZK-ban archivált kötelespéldányra épül, de az OSZK állományából hiányzó dokumentumok leírását – együttműködve a gazdakönyvtárral, megfelelő minőségellenőrzés után – más könyvtár katalógusából is kijelölhessük az MNB-száma. Az MNB teljessé tételében különösen fontosnak tartjuk az együttműködés kialakítását a megyei hatókörű városi könyvtárakkal, elsősorban a helyismereti anyag feldolgozása kapcsán, valamint a fentebb már említett nemzeti sajtóbibliográfia létrehozása terén.

Az MNB rendszerét új, önálló honlapon is szeretnénk megmutatni.

Az ELTE Könyvtárban tartott konferencia voltaképpen a könyvtárügyben várható paradigmaváltás megvitatására szerveződött. Az OKR-projekt megvalósításával kapcsolatban a paradigmaváltást a következők jelentik: az OKP bevezetésével együtt járó *változások a katalogizálási szabályainkban*, szokásainkban, és ezzel kapcsolatban új szabványok és szabályzatok bevezetése. Az OKR projekt Könyvtárszakmai munkacsoportjának ez kiemelt témája.

Itt arról van szó, hogy a magyar könyvtári gyakorlatban

- megváltunk az 1982 óta alkalmazott ISBD katalogizálási rendszertől, és áttérünk az angol-amerikai katalogizálási hagyományokat továbbvivő RDA-ra,
- megváltunk az 1990-es évek óta alkalmazott HUNMARC csereformátumtól, és áttérünk a MARC21-re,
- kacsintgatunk a MARC21-et felváltó?, kiegészítő?, helyettesítő? új formátum, a BIBFRAME felé,

- és törekszünk, illetve készülünk az FRBR modell gyakorlati alkalmazására.

Mindezek igényként jelen vannak az OKP tenderének műszaki leírásában.

Amit az OSZK a projektben e téren eddig tett:

- szerződést kötött az ALA-val az RDA magyarra fordítására, és elkezdte a fordítást,
- folyamatban van az IFLA által kiadott, az FRBR-t és társait együttesen kezelő Library Reference Model magyarra fordítása, amelyet közreadunk,
- folyamatban van az IFLA által kiadott új nemzetközi katalogizálási elveknek (Statement of International Cataloguing Principles) fordítása, amelyet szintén közreadunk.⁶
- nem született még döntés az ISNI, a személynevek azonosító rendszerének bevezetéséről, de készülünk az erre vonatkozó ISO szabvány honosítására.⁷

Az MTA KIK jóvoltából a MARC21 bibliográfiai adatokat tartalmazó részének már elkészült a magyar fordítása, ezt kívánjuk felhasználni az adatbázisok konverziójánál. A MARC21 további részeinek (a besorolási rekordok, illetve az állományadatok formátuma) fordítására szintén az akadémiai könyvtárosok vállalkoztak az OKR projekt keretében.

Elkezdődött az RDA belső oktatása az OSZK-ban, és tervezzük, hogy a Könyvtári Intézetben elindítandó továbbképzések számára akkreditáltatjuk a tanfolyam tematikáját.⁸

2. A webaratási pilot programról 2017. október 13-án rendeztünk szakmai napot „404 Not Found – Ki őrzi meg az internetet?” címmel.
3. Az OSZK digitalizáló műhelyének kialakításáról és digitalizálási terveiről beszámoló hangzott el a Könyvtári Intézet 2017. szept. 26-án rendezett, „A könyvtári digitalizálás jelene és jövője” c. K2-es rendezvényén.
4. A Corvina-kiállítás 2018 őszén nyílik.
5. Az ajánlattételi felhívás a tervezettnél egy hónappal később, november 27-én jelent meg, 2017. december 29-i határidővel. Mivel úgy véltük, hogy az igényeinket nem lehet kielégíteni a piacon azonnal rendelkezésre álló, kész megoldásokkal, azokat az egyéni igényekhez kell „szabni”, ezért eleve tárgyalásos eljárás hirdettünk: az ajánlattevőkkel 2018. január 10. és 19. között folytak a tárgyalások. Ezek nyomán készült el a végleges ajánlattételi felhívás, amelyet 2018. január 29-én tettünk közzé. E tanulmány írásának pillanatában a közbeszerzési eljárás még nem zárult le. A nyertes pályázóval a szerződéskötésre várhatóan 2018 márciusában kerülhet sor.
6. Az említett fordítások azóta nagyrészt elkészültek. Kész az RDA elemkészletének és értékszótárainak fordítása, elkészült a nemzetközi katalogizálási elvek fordítása, és folyamatban van a Library Reference Model fordítása.
7. Egyéb szabványokkal együtt az ISBNI-szabvány honosítására is megrendelést adtunk a Magyar Szabványügyi Testületnek.
8. Az új katalogizálási szabályokról, az RDA-ról, FRBR-ről Dancs Szabolcsnak, az OKR Könyvtárszakmai munkacsoportja keretében a szabványosítás témafelelősenek több tanulmánya jelent meg 2017-ben a Könyv, Könyvtár, Könyvtáros és a Könyvtári Figyelő hasábjain.

Jegyzetek

1. Az előadás eredeti formájában megtekinthető a Videotóriumban. (<https://videotorium.hu/hu/recordings/17386>)

Beérkezett. 2018. február 6.

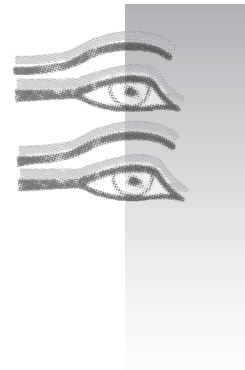
Világ repertórium, 1918.

Borsos Attila szerkesztésében elkészült az 1910–1926 között létezett Világ című polgári radikális napilap 1918-as évfolyamának repertóriuma, és ezzel a napilap 1915 és 1918 közötti írásai váltak kereshetővé. A repertórium elsődleges feladatának tekinti a Világban található szépirodalmi, kritikai jellegű, valamint az irodalmi és egyéb művészeti írások bibliográfiai adatainak közlését, kiegészítve a névvel ellátott cikkekkel, tudósításokkal, táviratokkal is.

A repertórium elérhetősége:

Világ : Annotált repertórium : 1918 / Borsos Attila
<http://mek.oszk.hu/17800/17855>

Katalist, 2018. február 20. Borsos Attila tájékoztatása alapján

Szakkönyvtár a holnap határán

4. rész: A százötven éves KSH Könyvtár szerepváltozásai*

RÓZSA Dávid

A Központi Statisztikai Hivatal (KSH) Könyvtár másfél évszázados története során sokféle szerepet betöltött a magyar könyvtárügyben. Fennállásának első három évtizedében a nagyközönség elől elzárt hivatali könyvtár volt, 1897-től azonban már nyilvános és országos feladatkörű intézményként, 1929-től negyed századon át pedig a nemzet második könyvtáraként működött. 1955-től körülbelül harminc évig a klasszikus kutatókönyvtár arcát mutatta, miközben a hazai könyvtárgépesítésben is úttörő szerepet játszott. Az 1980-as és az 1990-es évek az önálló kutatómunka terén visszaesést jelentettek, de a dokumentációs tevékenység továbbra is meghatározó maradt. A XXI. század beköszöntével a KSH Könyvtár új szereppel ismerkedett meg, hiszen minden korábnál nagyobb hangsúlyt kapott közkönyvtári jellege, egyidejűleg – több mint ötven év után – a könyvtárszakmai közéletben is megjelent az intézmény.¹

A könyvtár szervezeti átalakítása

Az új szerepek megjelenésével és a szolgáltatási paletta bővülésével a könyvtár szervezetének megújulása sem várathatott magára. Az átalakítás már a 2009–2013-as stratégiai tervben is szerepelt, ám erre végül abban a ciklusban nem került sor. Az intézmény munkafolyamatainak áttekintése után azonban megszületett a döntés, és az öt könyvtárszakmai részlegből 2014 májusától három maradt. A legtöbb nagy könyvtárhoz hasonlóan Gyűjteményszervezési Főosztály néven összevont egységben folytatta a munkát az Állománygyarapítási és a Feldolgozási Osztály. Ez végzi a beszerzéseket, a könyvtárunkban százötven éves hagyománnyal bíró nemzetközi cserét, az új könyvek feldolgozását és a retrospektív konverziót. (Utóbbi a végéhez közeledik, hiszen állományunk 99%-ának adatai elérhetők az online katalógusban.) A raktári csoport hozzácsatolásával

* A cikksorozat első része a Könyvtári Figyelő 2016. 3. számában (313–326. p.), második része a lap 2016. 4. számában (471–487. p.), a harmadik pedig a 2017. 2. számban (169–180. p.) jelent meg. Köszönöm kollégáimnak, Kálmán Ritának, Kovács Zsuzsannának, Kozma Zsófiának és Major Lászlónak, hogy adataikkal, beszámolóikkal segítségemre voltak a tanulmány elkészítésében.

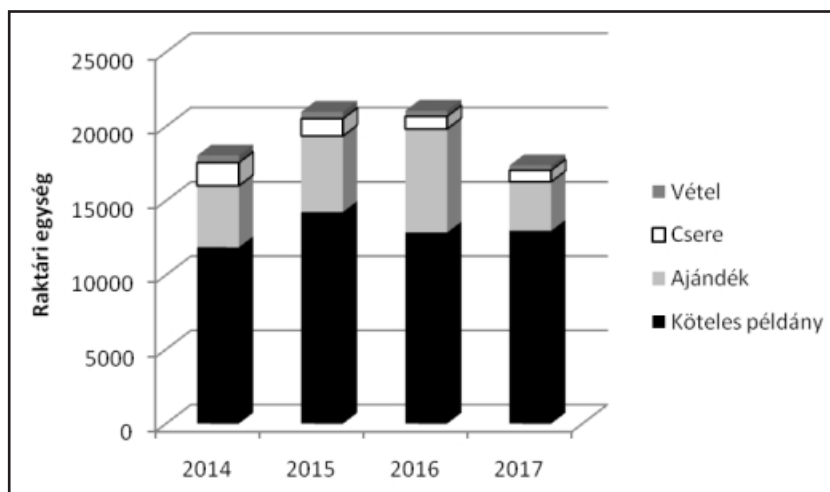
főosztállyá alakult az Olvasószolgálati Osztály, végül Kutatástámogató és Statisztikatörténeti Főosztály néven új részleg jött létre, amely a történeti kutatások megszervezéséért, a dokumentációs tevékenységekért, a kiadványok (könyvek, leprellők, plakátok és meghívók) előállításáért, valamint a digitalizálási projektekért felel.

Gyűjteményszervezés

A KSH Könyvtárban őrzött, több mint 960 ezer raktári egységből álló, rendkívül változatos dokumentumállomány négyféle forrásból táplálkozik.

Unikális külföldi szakanyagunk létrehozásáról és gyarapításáról már a hivatalalapító *Keleti Károly* 1867. március 10-ei memorandumában is olvashatunk: „Kell ez alap [ti. a megszervezendő statisztikai szervezet költségvetéséhez csatolandó elkülönített összeg – R. D.] továbbá arra is, hogy jelesebb külföldi statisztikai munkák, lapok és folyóiratok beszereztesse, melyekből idővel külön szakkönyvtár gyűlvén, az a voltaképi hivatalnokokon kívül a statisztikai bizottság tagjai által is használtathatnék.”²

Két évvel később keletkezett emlékiratában Keleti arra is javaslatot tett, hogy „a hazai kiadók minden általuk kiadott államtudományi és statisztikai munkából egy köteles példányt” szolgáltatassanak a könyvtárnak.³ Az 1874-es statisztikai törvény még nem tért ki erre a kérdésre, az 1897-es azonban már igen.⁴ A könyvtárba ajándékozás útján bekerült hagyatékok közül kiemelendő a demográfus *Kovács Alajosé* (1877–1963), a statisztikus *Elekes Dezsőé* (1889–1965), a szintén demográfus *Thirring Lajosé* (1899–1983) és az újságíró, könyv- és műgyűjtő *Timár Andrásé* (1924–1989). A KSH-tól és a KSH Népeségtudományi Kutatóintézetétől kapott, az Országos Széchényi Könyvtár fölőspéldány-jegyzékeiről és a Mikes-program listáiról válogatott, illetve magánszemélyek által felajánlott könyvanyag napjainkban is évente több ezer példányt tesz ki. Kizárólag a darabszám, és korántsem a belbecs szempontjából a vétel képviseli a legkisebb súlyt az állománygyarapításban: főként nagy presztízsű folyóiratok, a KSH szakemberei által igényelt monográfiák, kézikönyvek, valamint a legnépszerűbb, sokak által előjegyzett újdonságok tartoznak ebbe a csoportba.

1. ábra

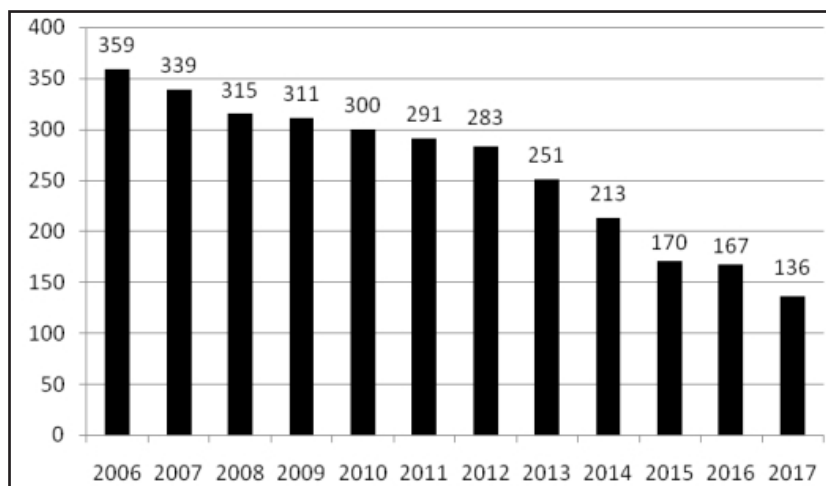
A KSH Könyvtár állománygyarapodása 2014 és 2017 között a beszerzés módja szerint
Forrás: saját szerkesztés a könyvtár Gyűjteményszervezési Főosztályának adatai alapján

Ahogy fentebb többször utaltam rá, a csere – hasonlóan az Akadémia és az Országgyűlés szintén XIX. századi alapítású könyvtárához – mindig is különleges szerepet töltött be intézményünk gyűjteményszervezésében.⁵ Ekként kezeljük ma is, azzal együtt, hogy a statisztikai adattárak, évkönyvek, jelentések internetre költözésével egyre kevesebb helyről érkeznek nyomtatott vagy elektronikus hordozóra

kiírt kiadványok (s persze a hazai előállításúak száma is megcsappant), így mind több, akár évszázados cserekapcsolatunkat kell lezárunk.⁶ Aktív cserepartnerünk száma az elmúlt évtizedben drasztikusan visszaesett, 2012-höz képest mára kevesebb mint a felére apadt. Bár mostanában is vannak „új belépőink” (az utóbbi évekből Albánia, Bosznia-Hercegovina, Ciprus, a Fidzsi-szigetek, Grúzia, Kazahsztán,

Liechtenstein, Makaó, Moldova, Mongólia, Örményország és Szingapúr statisztikai hivatalát, valamint a Partiumi Területi Kutatások Intézetét említhetjük), az egyensúlyi állapot eléréséig még alighanem további nagymérvű fogyással kell számolnunk. Jelenlegi 136

cserepartnerünk túlnyomó többsége nemzeti statisztikai vagy egyéb tudományos intézmény, társaság; a nemzetközi szervezetek száma tizenhét, a hazai intézményeké tizenkettő.

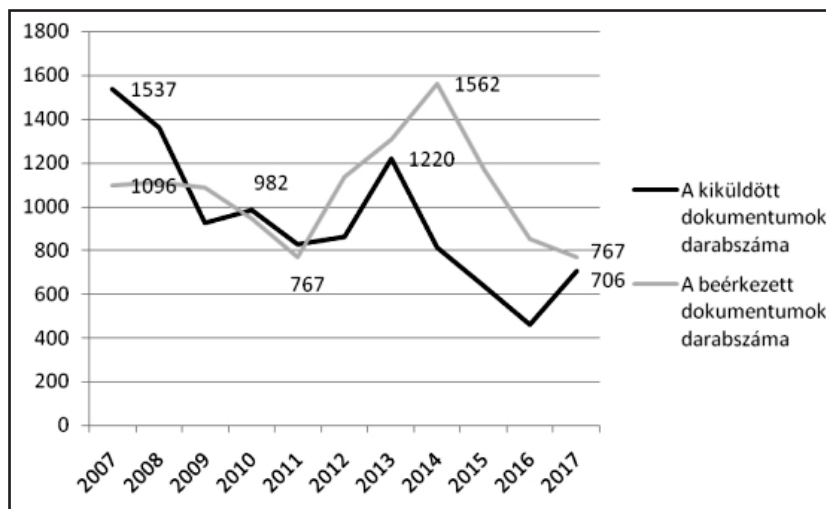
2. ábra

A KSH Könyvtár aktív cserepartnerneinek száma 2006 és 2017 között

Forrás: saját szerkesztés a könyvtár Állománygyarapítási Csoportjának adatai alapján

Kitüntetett partnerünk a világ legnagyobb könyvtára, a washingtoni Kongresszusi Könyvtár, amelynek fölös példány-csereprogramja (Duplicate Materials Exchange Program, DMEP)⁷ révén olyan élvonalbeli kiadók friss, egyébként méregdrága társadalomtudományi szakkönyveihez juthatunk hozzá, mint a

Cambridge University Press, az Oxford University Press, a Routledge vagy a Wiley. 2017-ben 767 dokumentum érkezett a nemzetközi cserekapcsolatok – ennek közel egyharmada, 242 kötet a DMEP – keretében.

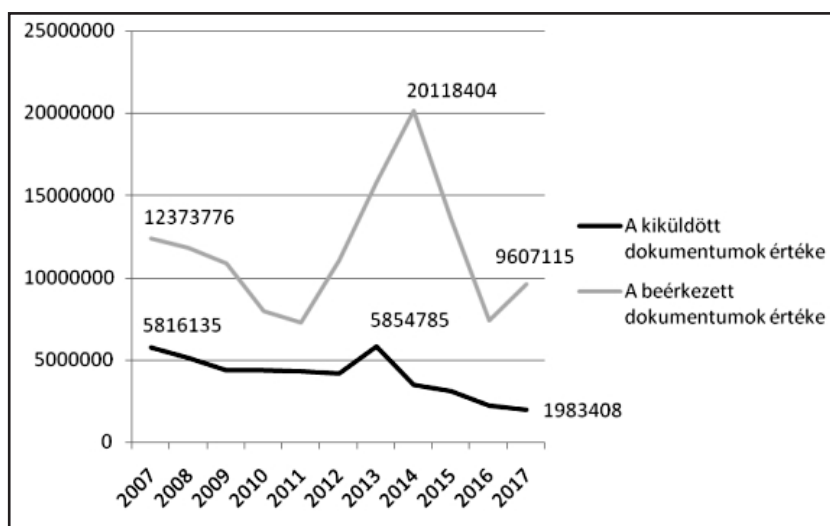

3. ábra

Nemzetközi kiadványcsere-forgalom a KSH Könyvtárban 2007 és 2017 között

Megjegyzés: könyvek, időszaki kiadványok (évkönyvek), folyóirat-kötetek, CD-k és DVD-ROM-ok

Forrás: saját szerkesztés Kozma Zsófia adatgyűjtése alapján

4. ábra

A nemzetközi kiadványcsere keretében kiküldött és beérkezett dokumentumok értékének alakulása 2007 és 2017 között (Ft)

Forrás: saját szerkesztés Kozma Zsófia adatgyűjtése alapján

Az új dokumentumok beérkezése után soron kívül dolgozzuk fel az olvasótermekbe beválogatott és az olvasói, olvasószolgálati kérésre beszerzett kiadványokat. Ezek legtöbbször a beszerzéstől számított egy-két nap alatt eljutnak a felhasználókhoz. A többi kiadvány esetében átlagosan öt munkanappal számolhatunk, amíg a polcra kerülnek. Rekatalogizáló csoportunk még 2004-ben kezdte meg működését. Az azóta eltelt időben – egy tömeges feldolgozást lehetővé tevő, a könyvtár összes munkatársát megmozgató TÁMOP-pályázattal megtámogatva – majdnem a teljes 1990 (cédulakatalogusunk lezárásának éve) előtti gyűjtemény, több mint 554 ezer egység bibliográfiai adatai online elérhetővé váltak. A hátralévő anyag feldolgozását és a meglévő rekordok adatgazdagítását ma három kollégánk (egy fő teljes, kettő fél munkaidőben) végzi.

A Magyar Országos Közös Katalógus (MOKKA) adatbázisába először 2007-ben küldünk adatcsomagokat, de online kapcsolatot csak 2010 februárjában tudtunk létesíteni. A feltöltés – eltekintve attól a néhány 2011-es hónaptól, amikor összekapcsolták a Mokka-t és az Országos Dokumentum-ellátási Rendszert (az ODR-t) – azóta is folyamatos ugyan, de nem problémamentes.⁸ A 2017-es riport szerint a MOKKA-ODR éles adatbázisából visszakereshető címrekordjaink száma 277 538.

Hosszú, csak részleges, illetve a muzeális értékű dokumentumokra kiterjedő revíziókkal szabdaltságot követően, 2015. július 15-én teljes körű

leltározást indítottunk el, amelyet terveink szerint – folyamatos nyitvatartás mellett – 2020-ban fejezünk majd be. A munka párhuzamosan zajlik törökbálinti és központi raktárunkban; 2017 végéig állományunk több mint negyedét, 283 208 példányt sikerült ellenőriznünk.

Szolgáltatások, közönségkapcsolatok

A kölcsönzési lehetőség kiterjesztése – egyáltalán: láthatóságunk megnövekedése – új felhasználói csoportok és igények megjelenését vonta maga után. Míg korábban csak a kutatás és a helyben olvasás lehetőségét kínálhattuk a hozzánk látogató, nem KSH-s érdeklődőknek, előbb (2010 őszétől) a II. kerület polgárai, majd (2012 januárjától) a 14 éven felüli állampolgárok kaptak kölcsönzési jogosultságot. (2013 szeptemberétől pedig a 14 évnél fiatalabbak számára is lehetővé tesszük a beiratkozást.)

A 2012-es „nagy ugrás” mind az olvasói összetétel, mind a dokumentumforgalom szempontjából számottevő változásokat vont maga után, hiszen viszonylag rövid időn belül a főváros budai oldalának egyik könyves központjává és a II. kerület legnagyobb kölcsönző könyvtárává váltunk. Regisztrált felhasználóink körében ma már túlsúlyban vannak a KSH-n kívülről érkezők. A korcsoportok szerinti megoszlás 18 év felett kiegyensúlyozottnak mondható, a végzettség szerinti azonban jóval egyoldalúbb képet mutat: óriási többséget alkotnak a diplomások. A forgalom

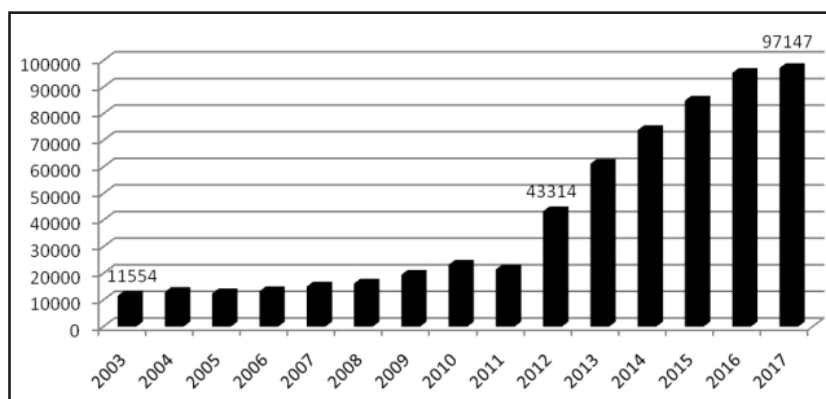
ugrásszerű növekedését érzékelteti, hogy a hosszabbításokkal együtt számított kölcsönzési tranzakciók száma 2003 és 2017 között közel kilencszeresére

emelkedett. A 2012-es nyitás évében a tranzakciók száma megközelítette az előző két év azonos kategóriájának összesített eredményét.

5. ábra

A KSH Könyvtár olvasóinak megoszlása végzettség alapján 2016-ban (n = 295)
 Forrás: saját szerkesztés az Olvasószolgálati Főosztály kérdőíves felmérése alapján

6. ábra

A – hosszabbításokkal együtt számított – kölcsönzési tranzakciók száma 2003 és 2017 között
 Forrás: saját szerkesztés Major László adatgyűjtése alapján

A késedelmi díj kivetését megelőzendő olvasóink számára a kölcsönzési határidő lejártá előtt emlékeztető üzenetet küldünk. Díjmentes az előjegyzés, regisztrált felhasználóink korlátlanul és ingyenesen használhatják az internetet. Nyilvános tereink 2011 óta akadálymentesek.

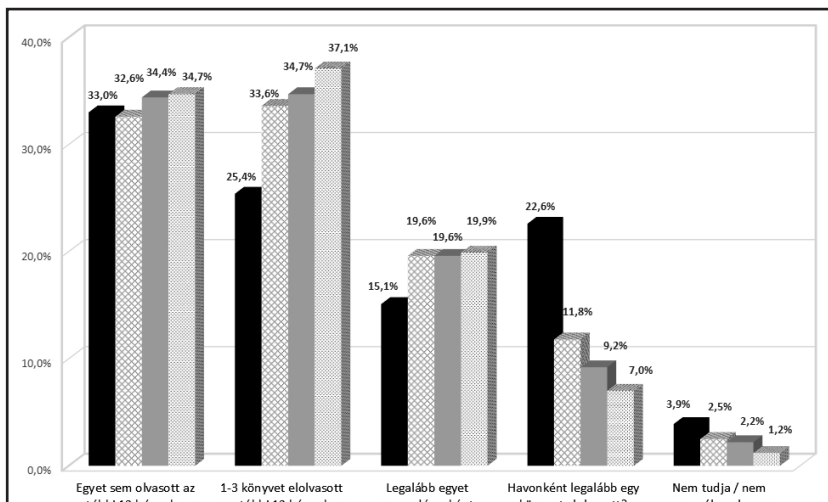
Régi rossz szokása hazai közgyűjteményeinknek, hogy éppen azokban a hetekben zárják be kapukat, amikor – Maróth Miklós akadémikus szavaival – „az egyetemi emberek szabadok, és idejük lenne készülni az őszi konferenciákra”.⁹ Mi változtattunk ezen a gyakorlaton, és nyári zárvatartásunk hosszát fokozatosan az olvasótermi leltár zavartalan lebonyo-

lításához feltétlenül szükséges időre csökkentettük. 2017-ben – immáron hatodik éve – csupán augusztus második felében zártunk be. Év végén, a két ünnep között – gyakorlatilag telt ház mellett – szintén nyitva tartunk.

Kiemelten kezelt, „éjjel-nappal” üzemelő szolgáltatásunk a könyvtárközi kölcsönzés,¹⁰ amely annak ellenére nötte ki magát országos jelentőségűvé, hogy rekordjainknak a MOKKA-ODR-be történő áttöltésével évek óta nehézségeink vannak. 2014-ben 2989 teljesített kérelemmel a szolgáltatási pontok között az ODR lajstromának első és az összesített lista harmadik helyén álltunk. 2015-ben 3381 dokumentum

postázásával (és 96%-os teljesítési aránnyal) a legjobban teljesítő szolgáltatási pont és az összességében immár második legnagyobb forgalmat lebonyolító könyvtár voltunk. A 2016-ban kimutatott 3385-ös

dokumentumküldési adat a szolgáltatási pontok között a harmadik, az intézmények között a negyedik legmagasabbnak, míg a 2017-es 3181 mindkét bontásban a negyedik legnagyobb számított.

7. ábra

A KSH Könyvtár által teljesített könyvtárközi kérések száma 2012 és 2017 között

Forrás: saját szerkesztés a „Minisztériumi” statisztika éves bontásban, könyvtáranként

(<http://www.odrportal.hu/web/guest/minisztériumi-statisztika-eves-bontasban-konyvtarankent>) alapján

Intézmény	Beérkezett kérés	Teljesített kérés	A teljesített kérések a beérkezett kérések arányában
Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Országos Műszaki Információs Központ és Könyvtár	4912	5192	105,7%
Bács-Kiskun Megyei Katona József Könyvtár	4252	4051	95,3%
Méliusz Juhász Péter Könyvtár	3405	3214	94,4%
Központi Statisztikai Hivatal Könyvtár	3303	3181	96,3%
Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár	3473	3121	89,8%
Somogyi Károly Városi és Megyei Könyvtár	2743	2504	91,3%
Pécsi Tudományegyetem Egyetemi Könyvtár és Tudásközpont Központi Könyvtár	2489	2374	95,4%
Tolna Megyei Illyés Gyula Könyvtár	1870	1782	95,3%
Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár	1831	1658	90,5%
Csorba Győző Könyvtár	1604	1416	88,3%

1. táblázat

A tíz legnagyobb szolgáltató által teljesített könyvtárközi kérések száma 2017-ben

Forrás: saját szerkesztés a „Minisztériumi” statisztika éves bontásban, könyvtáranként

(<http://www.odrportal.hu/web/guest/minisztériumi-statisztika-eves-bontasban-konyvtarankent>) alapján

2011 óta szabadpolcos olvasótermünkben rendszeresen könyvtári estéket – szakmai és irodalmi előadásokat, úti beszámolókat, könyvbemutatókat, koncerteket – szervezünk. Ebben állandó partnerünk a Kölcsény Olvasókör, a Syllabux Könyvkiadó és – 2015 őszétől – a Szépirok Társasága. Ugyanitt a legkisebbek számára játszó- és olvasósarkot alakítottunk ki, ahol évente három-négy alkalommal (rendszerint farsang, húsvét és karácsony előtt) mesedélutánal egybekötött kézműves foglalkozást tartunk. 2014 novembere óta hétfő esténként társasjátékklubot működtetünk a Homoludens.hu Egyesülettel.

Könyvtárunk egyre több kulturális rendezvényen jelenik meg kiállítóként. Beiratkozási lehetőséggel, játékos statisztikai kvizekkel várjuk az érdeklődőket az Eötvös Loránd Tudományegyetem (ELTE) könyvtári napjain és a II. kerület napján. 2011 óta nyitva tartunk a kulturális örökségi hétvégén, 2013 óta a KSH-val együtt. 2014-től saját pavilonrészben népszerűsítjük kiadványainkat az Ünnepi Könyvhétén, 2015-től a Budapesti Nemzetközi Könyvfesztiválon.

2016 márciusában megújult, naponta frissülő blogunkon tematikus könyvespolcokat, saját készítésű könyvajánlókat, könyvtári híreket, statisztikai és demográfiai tárgyú érdekességeket, évfordulós megemlékezéseket kínálunk.¹¹ A közösségi médiában a Facebookon a legerősebb az aktivitásunk (itteni profilunk az egyik legtöbb követővel büszkélkedő magyar könyvtári oldal). Több olvasót és rengeteg pozitív visszajelzést köszönhetünk a kifejezetten a könyvrájangók számára létrehozott *Moly.hu*-n való jelenlétünknek, ahol az olvasásnépszerűsítés jegyében 2015 óta öt tematikus akciót bonyolítottunk le. Az említetteken kívül az Instagramon, a Twitteren és a Rukkola könyvcserélő oldalon is elérhetők vagyunk. A Videotorium tudományos tartalommegosztó portálon szakmai előadásokat teszünk közzé, a YouTube-on pedig megtekinthető egy saját készítésű kisfilmünk a könyvtárról. Állandó kapcsolat alakult ki a II. kerületi önkormányzat kétheti lapjával, a *Budai Polgárral*, amelyben rendszeresen megjelennek könyvtárunk hírei és programajánlói.

Kiegészítő szolgáltatásaink közül kiemelendők fizetős szkennelési-kötészeti munkáink, elsősorban a születésnap kiadványok és a szakdolgozat-kötések számának öröndetes növekedése. Nagyobb volumenű külsős megrendeléseket is teljesítettünk a közelmúltban. Mindezek révén amellet, hogy kollégáink kitünően ellátják az állományvédelmi teendőket (2016-ban például 1335 dokumentum javítására vagy újrakötésére került sor), évek óta kötészeti és sokszo-

rosítási csoportunk termeli meg a könyvtár bevételeinek felét. Kísérletezünk laminált térképmásolatok és képeslapok értékesítésével, illetve nem történeti vagy könyvtárszakmai jellegű könyvek kiadásával is, hiszen minden ehhez szükséges kompetencia és (nyomdai, kötészeti) eszköz a rendelkezésünkre áll. Szerzői megkeresésre és finanszírozással vállaljuk kéziratok gondozását és kis példányszámú megjelentetését.¹²

Történeti kutatások

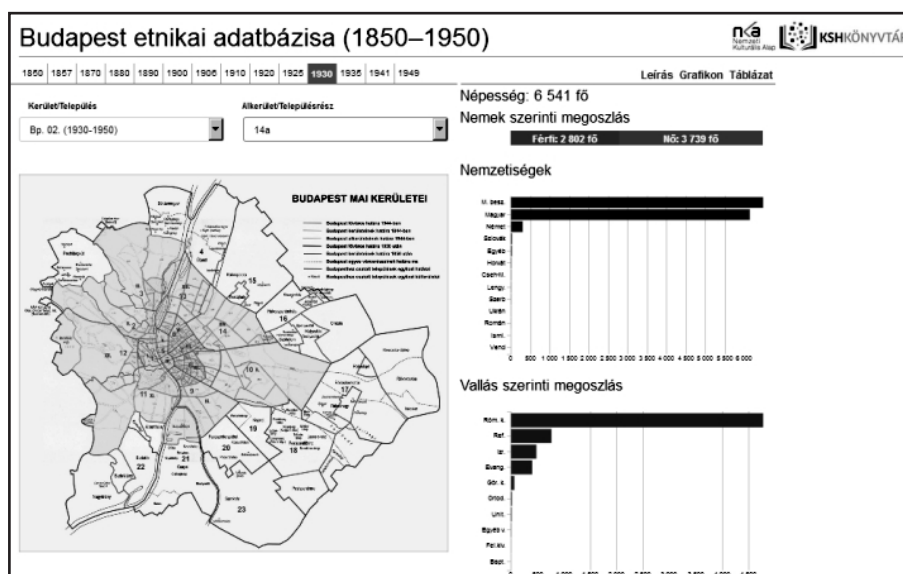
A történeti kutatómunka portfólióink szerves részét képezte 1954 és 1985 között. Ezekben az évtizedekben a magyar történettudomány olyan illusztris képviselői dolgoztak könyvtárunkban, mint a társadalomtörténész Benda Gyula (1943–2005), a történeti demográfus Dányi Dezső (1921–2000) és Dávid Zoltán (1923–1996), a középkorkutató Fügedi Erik (1916–1992), a hadtörténész Perjés Géza (1917–2003), valamint az agrártörténész S. Sándor Pál (1925–2003) és Tóth Tibor (1941–2011).¹³ A következő negyedszázadban a nevükkel fémjelzett kutatási területekből csak a helynévkutatás maradt meg szervezett formában a könyvtárban. Ezen a helyzeten kívánunk változtatni a kutatócsoport 2013 óta tartó fokozatos újjászervezésével.

A könyvtár történetének egyik legnagyobb és legszelebb kort megmozgató tudományos vállalkozása zajlott le 2013–2014 folyamán, amikor a *Portrét a magyar statisztika és népességtudomány történetéből* című életrajzi lexikon végleges anyagát állítottuk össze. A 807 oldalas, részletes statisztikatörténeti bevezető tanulmányt, 410 életrajzot, bibliográfiát és tárgymutatót tartalmazó könyv hatvanöt szerző, tucatnyi közgyűjtemény és hatóság, összesen körülbelül százkilencven fő együttműködésének, a Nemzeti Kulturális Alap (NKA) és a KSH anyagi támogatásának köszönhetően készült el. *A statisztika története* című sorozat első darabjaként megjelent kötet bemutatójára 2014. december 11-én került sor Németh Zsolt KSH-elnökhelyettes, Fülöp Ágnes könyvtári főigazgató, Gazda István tudománytörténész, Holka László KSH-sajtóreferens és Rózsa Dávid könyvtári főigazgató-helyettes, főszerkesztő részvételével a KSH Keleti Károly-termében. Az eseményről a Magyar Távirati Iroda közleményben számolt be, amelyet átvett többek között a *Híradó.hu*, a *Ma.hu*, a *Galamus.hu* és a *Blikk.hu*. A lexikon több diszciplína képviselőinek figyelmét felkeltette; mostanáig a BUKSZ, a *Kaleidoscope* művelődés-,

tudomány- és orvostörténeti folyóirat, a *Korall*, a *Könyv*, *Könyvtár*, *Könyvtáros*, a *Könyvtári Levelezőlap*, a *Magyar Tudomány*, a *Statisztikai Szemle* és – az Oxfordban oktató Marius Turda tollából – az amerikai *Hungarian Cultural Studies* közölt hosszabb ismertetést a kötetről.

Lelkes György ugyanebben az időszakban fejezte be a *Magyarország történeti helységnévtára (1773–1808)* című sorozat Vas megyei kötetének szerkesztését és összeállítását, *Faragó Tamás* pedig az NKA támogatásával elkészítette a könyvtár történeti statisztikai kutatócsoportjának történetéről írt kismonográfiáját. Mindkét kötet 2015 végén jelent meg. *Segyevy Dániel* kismonográfiája, a *Térképművek Trianon árnyékában. Magyarország néprajzi térképe (1918)* – statisztika

tíkatörténeti sorozatunk harmadik darabjaként – 2016 decemberében látott napvilágot. Szintén hiánypótló kiadványunk volt a *Sebők László* által összeállított *Az 1949. évi népszámlálás anyanyelvi és nemzetiségi adatai településenként* című adatközlő kötet, ugyancsak az NKA anyagi támogatásával. Ezzel negyven év után újraindult a könyvtár *Számok és történelem* című sorozata. A kötet bemutatója 2015. január 14-én, a Magyar Statisztikai Társaság Statisztikatörténeti Szakosztályának évnnyitó rendezvénye keretében zajlott le. Szintén Sebők László levéltári kutatásainak eredményeként készülhetett el 2017-ben *Budapest etnikai adatbázisa*, amely alkerületi, illetve településrészi szinten részletezve teszi közzé a főváros 1850 és 1950 közötti népszámlálási adatait.¹⁴

8. ábra

Legújabb fejlesztésünk, Budapest etnikai adatbázisa (1850–1950)

További teendőink száma sem csekély. A KSH és a KSH Könyvtár alapításának százötvenedik évfordulója alkalmából magyar és angol nyelvű intézmény történeti monográfiát készítünk. *Narratívák a XX. századi magyar statisztika történetéből* munkacím-mel előkészítés alatt áll egy, a múlt század történetét kutatói önéletrajzokon, naplókon és vallomásokon keresztül bemutató forrás- és tanulmánykötet. Kiadásra vár Keleti Károly (1833–1892), valamint a demográfus Klinger András (1930–2015) műveinek a közelmúltban összeállított válogatott bibliográfiája. A történeti helységnévtárak 1987 óta megjelenő folyamában a történeti Magyarország megyéinek eddig mindössze az egyharmadáról készült feldolgozás. Ha

nem szeretnénk, hogy a befejezés dédunokáink generációjára maradjon, gondoskodni kell új erők bevonásáról. Kollégáink és külső szakértőink Csanád, Sáros és Szepes megye XVIII. század végi helységnév-állományának összeállításán és adatbázisba rendezésén dolgoznak. Javarást kiaknázatlan forrást jelent a könyvtár kéziratállománya. Eddig több mint 2500 példány feldolgozása történt meg, ezek az online katalógusban is visszakereshetők. Kétszáz doboznyi (huszonhat folyóméternyi) anyag, hivatali vezetők, jeles társadalom- és gazdaságkutatók hagyatéka várja a minden részletre kiterjedő feldolgozást. (Várhatóan 2018 tavaszán lát napvilágot az Elekes Dezső háborús naplóját és egyéb kézirateit közlő szövegkiadás.)

A kutatást 2013 nyaratól középszintű segédlet segíti.¹⁵ Térképtárunk anyagának további vizsgálata¹⁶ és muzeális értékű dokumentumaink átfogó bemutatása szintén a közeljövő feladata.

Kutatástámogatás, digitalizálás

Az utóbbi években talán ezeken a területeken ment végbe a legtöbb újítás.

A könyvtár 2012 óta működő, saját fejlesztésű adatbázisa, a *Mathias (Magyar társadalomtudományi hivatkozások adatbázisa)* rekordjai a *Statisztikai Szemle* 1970 és 2017, a *Demográfia* 2000 és 2017, a *Területi Statisztika* 1998 és 2017, illetve a már megszűnt *Gazdaság és Statisztika* 1992 és 2006 közötti évfolyamait dolgozzák fel.¹⁷ *Digitat* nevű – 2014. április 22-én „élesített” és azóta is folyamatosan bővített – statisztikai linkgyűjteményünk a nemzetközi szervezetek, a hazai és a külföldi statisztikai intézmények elektronikus kiadványait, adatbázisait gyűjti össze egy felületen. Az oldal külföldi anyagát szervezetek, illetve országok, a magyar témák szerint csoportosítottuk. A tudományos információk menedzsmentje terén örömteli fejlemény, hogy kezdeményezésünkre 2014 őszétől a KSH Könyvtár láthatja el a KSH (és saját) munkatársainak adminisztrációját az *MTMT*-ben.

2014-ben sor került a *Területi Statisztika* és elődlapjai, a *Statisztikai Értesítő* és a *Megyei és Városi Statisztikai Értesítő* összes évfolyamának analitikus feltárására. Évszázados adósságot pótolunk, amikor – a statisztikuslexikon munkálatainak kapcsán – rögzítettük a katalógusban a *Hivatalos statisztikai közlemények* és a *Magyar statisztikai közlemények* köteteinek csak az előszókban feltüntetett szerzőit, szerkesztőit és közreműködőit. 2016-ban befejeződött a *Statisztikai Szemle* 1923 és 1962 közötti számainak analitikus feltárása, amelynek keretében a hírrovat tartalmát is részletesen feldolgoztuk, ily módon létrehozva egy, a katalóguson keresztül elérhető adatbázist a statisztikai élet mindenkori fontosabb eseményeiről (konferenciákról, kiküldetésekről, szervezeti átalakításokról, kitüntetésekről, kinevezésekről stb.). 2015-ben 6091, 2016-ban 2033 rekordot rögzítettünk. A beérkezett tanulmánygyűjtemények közül 2014-ben 193, 2015-ben 426, 2016-ban 519, 2017-ben 356 kötet írásait dolgoztuk fel. (Ez az utóbbi két esetben 8212, illetve 4549 rekordot jelentett.)

2015. április 29-én indítottuk meg negyedéves elektronikus referáló lapunkat, a *Nemzetközi Statisztikai Figyelőt*.¹⁸ A – statisztikusok és könyvtárosok szak tudását egyaránt igénybe vevő – folyóirat a gyakor-

lati statisztika általános kérdéseiről, a gazdaságstatisztika, a társadalomstatisztika és a demográfia friss külföldi szakirodalmából közöl hosszabb-rövidebb ismertetéseket, absztraktfordításokat, illetve röviden bemutatja egy-egy ország statisztikai tájékoztatási tevékenységét. Célunk, hogy a statisztika, illetve szélesebb körben a gazdasági, társadalmi és népességi kérdések iránt érdeklődők figyelmét felhívjuk az újabb, a legkülönbözőbb nyelveken (jellemzően persze angolul) közzétett publikációkra, módszertani eredményekre és a szürke irodalomra (kutatási jelentésekre, tájékoztató, munka- és konferenciaanyagokra stb.). Figyelmünk nem korlátozódik az írott szövegekre; a témáink szempontjából releváns adatbázisokat vagy akár videón elérhető előadásokat is igyekszünk feltérképezni. Törekszünk a fiatal, máshol esetleg még nem publikált statisztikus és könyvtáros kollégák bevonására. Az egyes lapszámok megjelenéséről szakmai levelezőlistákon, hírlevelünkben és közösségi oldalainkon adunk hírt. (A 2015. 4., vaskos téli számnak külön *Facebook*-kampányt szerveztünk, aminek következményeként 2016. január 15-éig 1160 fő töltötte le.) A folyóirat részletes tartalomjegyzékét a *MATARKA*-ban is feltárjuk.

Az elmúlt évek legjelentősebb digitalizálási munkája a népszámlálási kötetek online hozzáférhetővé tétele.¹⁹ 2014. március 5-én szabadon elérhetővé vált az Arcanum Adatbázis Kft.-vel közösen fejlesztett *Népszámlálási digitális adattár (Néda)*.²⁰ Az adatbázis a XVIII. és a XX. század vége között megtartott magyarországi népszámlálások és mikrocenzusok összesen 362 kötetét közli több mint 128 ezer oldalon. A gyűjteményt a teljesség igénye nélkül kiegészítettük néhány, a külföldi népszámlálások anyagából a KSH által készített összeállítással. Az adatbázis közzétételének igen jó sajtóvisszhangja volt; a hírt megjelentette többek között az *Index.hu*, az *MNO.hu*, a *Híradó.hu*, a *Blikk.hu*, az *ITCafe.hu* és a *Múlt-kor.hu*. A *Néda* 2014. november 5-én elnyerte a balatonfüredi Informatika a Társadalomért Konferencia „kormányzat/turisztika” kategóriájának minőségi különdíját. Ugyancsak az Arcanummal közösen decemberben megjelentettük a *Néda* három kötettel megtöltött, százharmincezer oldalas blu-ray-változatát, valamint a *Budapest Székesfőváros Statisztikai Hivatalának közleményei* című sorozat negyvennyolcezer és a *Magyarország történeti helységnévtárai* tizenkétezer oldalát DVD-n.

Könyvtárunk 2014 februárja óta részt vesz a Magyar Nemzeti Digitális Archívum (Manda, 2017-től: Forum Hungaricum Nonprofit Kft.) által koordinált

digitalizációs közfoglalkoztatási programban. Ennek keretében kollégáink először a KSH 1868 és 1901 között kiadott két nagy sorozatának, a *Hivatalos statisztikai közleményeknek* és a *Magyar statisztikai közleményeknek* a 15 100 oldalát, illetve az 1902 és 1943 között megjelent *Magyar statisztikai közlemények* című sorozat új folyama százhuszonkét magyar és idegen nyelvű kötetének összesen 64 500 oldalát digitalizálták. 2017-ben szabadon hozzáférhetővé vált továbbá online katalógusunkon keresztül a *Magyar statisztikai évkönyvek* 1872 és 1915 között megjelent negyvenhárom kötete, közel 30 000 oldal tartalommal. (Közvetve ugyan, de ezek metaadatai eljutnak az *Europeanába*, így nemzetközi láthatóságunk is növekszik valamelyest.) E kiadványok feldolgozása – megfelelő eszköz hiányában – eddig sárgás irodai gépekkel zajlott. Csak a sérülékenyebb, nem ritkán muzeális értékű, „kézműves” technológiát igénylő kötetekhez, Keleti Károly és Buday László (1873–1925) életműkiadásához, valamint az első, 1869-es statisztikai szaktanfolyam előadásaihoz tudunk igénybe venni kameraszkenneret. (Ez az 5800 oldalnyi kollekció terjedelmét tekintve persze csekély, de a tudománytörténet szempontjából annál becsesebb anyag.) Digitalizáló műhelyünk termelékenységére feltételezhetően jótékony hatással lesz a 2018 elején üzembe állított Zeutschel OS 12002 könyvszkennerünk.

A digitalizálás kapcsán esetünkben sem kerülhető meg a repozitóriummépítés kérdése. Jelenleg két (egy statisztikatörténeti és egy történeti statisztikai) tudásbázisban,²¹ a teljesen elkülönülő *Nédában*, valamint belső hálózatunkon kínálunk digitális tartalmakat. Az egységes és szabványos dokumentumszolgáltatás érdekében szükséges lesz áttérnünk egy szabad forráskódú repozitóriumkezelő szoftver használatára.

Képzési tevékenység

Kollégáink folyamatosan tartanak – helyben vagy akár „kiszállással” – könyvtár- és adatbázis-bemutatókat középiskolás diákoknak, felsőoktatási intézmények oktatóinak és hallgatóinak, valamint más érdeklődőknek (például a tőlünk nem messze működő Nemzeti Élelmiszerlánc-biztonsági Hivatal dolgozóinak). Fenntartónknak, a KSH-nak az új belépők számára évente kétszer megtartott pályaeorientációs programjában intézménytörténeti és könyvtárbemutató előadással működünk közre.

A Könyvtári Intézet jóvoltából előkészítés alatt áll a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Infor-

mációs Központtal közös negyvenöt órás akkreditált szervezett továbbképzési programunk, amelynek nekünk szánt blokkjában a statisztikai tájékoztatás hazai és nemzetközi praxisáról, eszközeiről beszélünk majd. Képzési tevékenységünk további kiterjesztését jelenthetik a mesterszakos egyetemisták, doktoranduszok számára kínált szakterületi előadások, gyakorlatok. 2017 őszén például a történeti demográfia térképi forrásaival ismertettünk meg történész- és szociológushallgatókat. Ezek rendszeresítése, beépítése a releváns egyetemi kurzusok programjába talán nem a valóságtól elrugaskodott elképzelés.

Intézményközi kapcsolatok, részvétel a szakmai közéletben

Kiemelt feladatunknak tekintjük a tudományos könyvtárügy szereplői közötti párbeszéd elősegítését. Ennek jegyében hívta össze három országos szakkönyvtár, a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár, a KSH Könyvtár és az Országos Idegennyelvű Könyvtár főigazgató-helyettese a társintézmények vezetőinek problémafelvető tanácskozását 2016. január 27-én. 2016. március 29-én a Magyar Könyvtárosok Egyesülete Társadalomtudományi Szekciójával közösen hagyományteremtő céllal megszerveztük a *Szakkönyvtári seregszemle 2016* elnevezésű konferenciát, amelyen első ízben találkoztak egymással a szakkönyvtári szféra különböző területeinek képviselői. A rendezvény százhusz fő részvételével zajlott le; az előadásokat elérhetővé tettük a *Videotorium* tudományos tartalmegosztó portálon, és legtöbbjüket írott formában is megjelentette a *Könyvtári Figyelő* és a *Tudományos és Műszaki Tájékoztatás*. A 2017. március 21-én megtartott második seregszemlét az Informatikai és Könyvtári Szövetség Tudományos és Szakkönyvtári Tagozata (IKSZ TSZT) is támogatta. Ugyanebben az évben több más rendezvényünk is kifejezetten a szakkönyvtárügy szereplőit célozta meg: a T-Systems Magyarország Zrt.-vel közös szakmai délutánunk március 7-én, a vállalati könyvtárosok 25. műhelybeszélgetése június 8-án és a *Ment-e a világ elébb? Változások a tudományos könyvtárak szolgáltatásaiban, új fejlesztési irányok* című, az IKSZ TSZT-vel közösen szervezett konferencia október 16-án. A lehető legszélesebb kört, szakmánk valamennyi hazai művelőjét érintette november 14. és 17. közötti workshopunk, amelynek célja az éves könyvtár-statisztikai adatfelvételi kérdőív korszerűsítése volt. A szimpóziumra huszonkét intézmény huszonhét képviselőjét hívtuk meg.

9. ábra

A 2016-os Szakkönyvtári seregszemle résztvevői (fotó: Rózsa Ádám)

10. ábra

A 2017. novemberi könyvtár-statisztikai workshop első napjának résztvevői (fotó: Horváth Balázs)

Munkatársaink több szakmai-tudományos testületben töltenek be választott pozíciót; jelen vagyunk az IKSZ TSZT, a Magyar Könyvtárosok Egyesülete Társadalomtudományi Szekciójának és a Magyar Statisztikai Társaság (MST) Statisztikatörténeti Szakosztályának vezetésében, valamint az MST választmányában és a Magyar Tudományos Akadémia Statisztikai Tudományos Albizottságában.

A felsőoktatás szereplői közül 2015 óta az ELTE BTK Könyvtár- és Információtudományi Intézetével, 2017-től pedig a Károli Gáspár Református Egyetem Bölcsészettudományi Kar Történelemtudományi Intézetével áll fenn együttműködési megállapodá-

sunk. A közös tudomány- és kultúranépszerűsítő célok jegyében kötöttünk megállapodást 2016-ban a Wikimédia Magyarország Egyesülettel, a Kölcsey Ferenc Olvasókörrrel és a Magyar Irodalomtörténeti Társasággal.

A gimnazisták számára kötelezően előírt közösségi szolgálat keretében eddig tíz középiskolával kötöttünk együttműködési megállapodást; 2014-ben harminchárom, 2015-ben harminchét, 2016-ban huszonnégy, 2017-ben öt diák érkezett hozzánk. (A sikeres első évek után tavaly tapasztalt szerény érdeklődés újfent bizonyítja, hogy magától ez a program sem működik; az iskolák életében való jelenlét,

az évente legalább egyszeri helyszíni tájékoztatás nélkül az újabb évfolyamok nem szereznek tudomást a könyvtári közösségi szolgálat lehetőségéről.)²² 2015-ben három, 2016-ban és 2017-ben négy-négy könyvtár szakos egyetemi hallgató töltötte nálunk gyakorlatát.

Összefoglalás, avagy a multifunkcionális szakkönyvtár modellje

Az információs kor kihívásai, az új szerepek és feladatkörök az intézményi struktúrákra és a szolgáltatásokra is hatással vannak. A KSH Könyvtár a hagyományos feladatok ellátása mellett önálló kutatásokkal és kiadói feladatokkal bővíti repertoárját, és mind közvetlen, mind tágabb környezete számára igyekszik XXI. századi szolgáltatásokat nyújtani. Tevékenységünk pilléreit ma a következők alkotják: személyre szabott szolgáltatások a hivatal munkatár-

sainak (szakirodalmi ellátás szakkönyvekkel, folyóiratokkal, adatbázisokkal, a kutatómunka segítése, publikációs adatok menedzselése); a (szak)tudásközlítés új eszközeinek használata; részvétel a tudás-termelésben önálló kutatásokkal és kiadványokkal; közösségi programok szervezése és kultúráközlítés. Ugyanakkor a nemzetközi szakmai kooperációkban való részvétel hiánya, valamint szűkös láthatóságunk a nemzetközi adatbázisokban a gyengeségek közé sorolandó – hiszen nem csak fizikailag és a közösségi oldalakon kell láthatónak lenni.²³

Nagy és megtisztelő kihívás, hogy megtaláljuk százötven esztendő örökségünk feltétlenül megőrzendő elemeit, és a kor elvárásainak megfelelő, modern és „ütésálló” modellt ötvözzünk belőlük. Az a KSH Könyvtár, amelyet a következő évtizedben magunk előtt látunk, nemzetközi (közép-európai), országos és kerületi szinten egyaránt megbecsülésnek örvendő munkásságot fejt ki.

11. ábra

Jubileumi csoportkép a könyvtár munkatársairól 2017 májusában (fotó: Rózsa Ádám)

A hazai tudományos és kulturális élet megkerülhetetlen szereplője. Országos szak- és kutatókönyvtárként nemcsak (történeti) statisztikai információs központként, hanem a társadalomtudományi kutatást saját fejlesztésű adatbázisokkal és széleskörűen hozzáférhető digitális tartalmakkal segítő, illetve önálló társadalom-, gazdaság- és művelődéstörténeti publikációkkal is rendszeresen jelentkező tudományos intézmény. Kötelespéldány-jogosultságára, állományának teljes körűen online elérhetővé tett bibliográfiai és példányadataira, valamint központi helyzetére alapozva Magyarország egyik vezető könyvtárközi szolgáltatója. A főváros budai oldalának leglátogatottabb és legnagyobb kölcsönzési forgalmat lebonyolító könyvtára. Hetente több alkalommal megrendezett programjaival (felolvasóestjeivel, könyvbemutatóival, ismeretterjesztő előadásaival és kamarakonzertjeivel), gyermekfoglalkozásaival, felhasználóképzéseivel a II. kerület és környéke egyik kulturális, felnőttképző és szabadidőközpontja.

Mindent megteszünk azért, hogy a KSH Könyvtár modellje, a kutató- és a közkönyvtári funkciók, a kiadói tevékenység és a kiegészítő szolgáltatások elegyítése hosszú távon sikeres legyen. Készek vagyunk tanulni, és készek vagyunk saját tapasztalatainkat, módszereinket átadni az érdeklődőknek. A jó gyakorlatok testre szabása fáradtságos munka ugyan, ám mindenestül megéri, ha eredményeként – bármily csekély mértékben is, de – gyarapodik kulturális örökségünk.

Engedjék meg, hogy cikksorozatomat – Horváth Tibor nyomán – egy vallomással rekesszem be. Én hiszek a könyvtárak jövőjében.

Jegyzetek

Az elektronikus források utolsó megtekintése: 2018. január 3.

1. Minderről részletesen szól RÓZSA Dávid: Másfél évszázad – élő örökség. Mérföldkövek a Központi Statisztikai Hivatal könyvtárának történetében = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 60. évf. 2013. 10. sz. 411–420. p. (<http://tmt.omikk.bme.hu/tmt/article/view/637/635>)
2. Idézi BOKOR Gusztáv: A magyar hivatalos statisztika fejlődése és szervezete. Bp. : Pesti Könyvnyomda Rt., 1896. 21. p.
3. KELETI Károly: Emlékirat egyúttal Javaslat Magyarország hivatalos statisztikájának szervezése tárgyában = Hivatalos Statisztikai Közlemények, 2. évf. 1869. 5. sz. 125. p.
4. 1874. évi XXV. törvénycikk az országos statistika ügyének szer-

vezéséről (<https://1000ev.hu/index.php?a=3¶m=5637>) és 1897. évi XXXV. törvénycikk a m. kir. központi statisztikai hivatalról (<https://1000ev.hu/index.php?a=3¶m=6688>)

5. Ennek történetét, illetve 2010–2012-es adatait feldolgozta DOMONKOS Lászlóné – PÁSZTOR Angelika – LENCSES Ákos: Nemzetközi cserekapcsolatok egy országos szakkönyvtár életében: a KSH Könyvtár nemzetközi gyűjteménye = Könyvtári Levelező/lap, 24. évf. 2012. 11. sz. 31–35. p. (http://epa.oszk.hu/00300/00365/00135/pdf/EPA0365_kll1211_31-35.pdf) és KERÉKGYÁRTÓ Júlia: A nemzetközi csere a KSH Könyvtárban = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 60. évf. 2013. 10. sz. 421–422. p. (<http://tmt.omikk.bme.hu/tmt/article/view/639/637>)
6. A statisztika digitális átállásának folyamatát és gyűjteményszervezési következményeit bemutatja: RÓZSA Dávid – KALMÁR Csilla – LENCSES Ákos: A statisztika és a digitális átállás = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 60. évf. 2013. 2. sz. 47–65. p. (<http://tmt.omikk.bme.hu/tmt/article/view/507/470>)
7. A DMEP elérhetősége: <https://webdmep.loc.gov/>
8. Erről részletesebben lásd: SEBŐK Ferencné – SZABÓNÉ BÚR Gabriella – RÓZSA Dávid: Kölcsönzés és könyvtárközi kölcsönzés a KSH Könyvtárban = Könyvtári Levelező/lap, 24. évf. 2012. 6. sz. 7–8. p. (http://epa.oszk.hu/00300/00365/00123/pdf/EPA00365_Konyvtari_Levelezo_lap_2012_06_07-09.pdf)
9. FÁY Zoltán – HANTHY Kinga: Nemzeti könyvtárunknak információs nagyüzemmé kell átalakulnia = Magyar Idők.hu, 2016. jan. 3. (<http://magyaridok.hu/lugas/szovegkornyezet-239773/>)
10. A könyvtárközi kölcsönzésről lásd: SEBŐK Ferencné – SZABÓNÉ BÚR Gabriella – RÓZSA Dávid: i. m. 8–9. p.; GYŐRI Krisztina: Közönségkapcsolatok, kölcsönzés és könyvtárközi kölcsönzés a KSH Könyvtárban = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 60. évf. 2013. 10. sz. 436–440. p. (<http://tmt.omikk.bme.hu/tmt/article/view/645/663>) és GYŐRI Krisztina: A könyvtárközi kölcsönzés története és trendjei Magyarországon és a KSH Könyvtárban = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 62. évf. 2015. 7–8. sz. 275–298. p. (http://tmt.omikk.bme.hu/show_news.html?id=6071&issue_id=572)
11. Blogunk elérhetősége: <http://kshkonyvtarblog.blogspot.hu/>
12. A KSH Könyvtár szolgáltatásainak kimerítő összegzését adja LENCSES Ákos: Közművelődési szolgáltatások a KSH Könyvtárban = Könyvtári Levelező/lap, 27. évf. 2015. 10. sz. 3–8. p. (http://epa.oszk.hu/00300/00365/00169/pdf/EPA00365_konyvtari_Levelezo_lap_2015_10_003-008.pdf)

13. A csoport történetének részletes feldolgozását lásd: FARAGÓ Tamás: Három évtized. A KSH Könyvtár Történeti Statisztikai Kutatócsoportjának története (1954–1985). Bp. : KSH Könyvtár, 2015. 17–98. p.
14. Az adatbázis elérhetősége: http://konyvtar.ksh.hu/bea_1850_1950/index.html
15. KOVÁCS Csaba: A Központi Statisztikai Hivatal Könyvtár kéziratára = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 60. évf. 2013. 10. sz. 430. p. (<http://tmt.omikk.bme.hu/tmt/article/view/642/644>)
16. Az 1945 előtti, magyar vonatkozású állományt ismertette KOVÁCS Zsuzsa – LELKES György: A KSH Könyvtár 1945 előtti magyar és magyar vonatkozású térképei = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 60. évf. 2013. 10. sz. 423–428. p. (<http://tmt.omikk.bme.hu/tmt/article/view/640/641>)
17. Ennek részleteiről lásd: RÓZSA Dávid – LENCSÉS Ákos: A KSH Könyvtár társadalomtudományi hivatkozásgyűjtő adatbázisa, a Mathias = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 60. évf. 2013. 10. sz. 446–449. p. (<http://tmt.omikk.bme.hu/tmt/article/view/675/691>)
18. A folyóirat elérhetősége: http://konyvtar.ksh.hu/index.php?s=kiadvany_nsf
19. A kérdés fontosságáról és a digitalizálás lehetőségeiről lásd: LENCSÉS Ákos – RÓZSA Dávid: A felhasználói bizalom és a népszámlálási adatok digitális szolgáltatása. Múlt, jelen, jövő Magyarországon és Nagy-Britanniában = Könyvtári Figyelő, 59. évf. 2013. 1. sz. 33–44. p. (http://epa.oszk.hu/00100/00143/00086/pdf/EPA00143_konyvtari_figyelo_2013_1_033-044.pdf)
20. A Neda elérhetősége: <http://konyvtar.ksh.hu/neda>
21. Tudásbázisainkról részletesen lásd: LENCSÉS Ákos: AKSH Könyvtár tudásbázisai = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 60. évf. 2013. 10. sz. 441–445. p. (<http://tmt.omikk.bme.hu/tmt/article/view/660/670>)
22. A közösségi szolgálattal kapcsolatos könyvtári tapasztalatokról lásd: GYŐRI Krisztina – LENCSÉS Ákos: Községi szolgálat a könyvtárakban. A KSH Könyvtár tapasztalatai = Könyvtári Levelező/lap, 26. évf. 2014. 10. sz. 3–11. p. (http://epa.oszk.hu/00300/00365/00157/pdf/EPA00365_konyvtari_levelezo_lap_2014_10_03-11.pdf)
23. HORVÁTH Zoltánné: A látható és a kooperatív könyvtármodell = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 22. évf. 2013. 1. sz. 19. p. (http://epa.oszk.hu/01300/01367/00209/pdf/EPA01367_3K_2013_01_18-33.pdf)

Beérkezett: 2018. január 6.

E-könyvek az OSZK-ban a Typotex Kiadótól

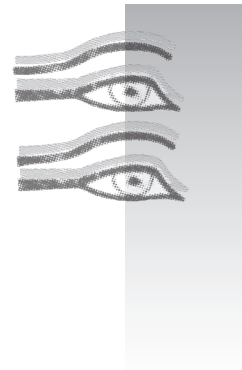
2018-tól az OSZK-ban is elérhető a Typotex Kiadó könyveit tartalmazó edu.interkonyv.hu

ingyenes online felsőoktatási adatbázis, melynek jellemzői:

- több mint 500 könyv és jegyzet,
- online elérhető pdf-formátum,
- témakörök: természettudomány, társadalomtudomány, műszaki tudomány, orvostudomány, művészet,
- szerző, cím, sorozat és témakör szerinti keresés,
- teljes szövegben való keresés,
- navigációs tartalomjegyzék,
- regisztráció/bejelentkezés után extra funkciók: könyvjelzőzés, valamint minden könyv 15%-a letölthető és kinyomtatható.

A szolgáltatás az OSZK-ban található számítógépeken keresztül érhető el.

(OSZK honlap <http://www.oszk.hu/hirek/e-konyvek-typotex-kiadotol>, 2018. febr. 6.)

Az automatizált tartalomelemzés megvalósíthatósága

NAGY Andor

1. Bevezetés

1.1. Előzmények

2014-ben végeztem el azt a kutatást, amely jelen tanulmányom előzményének is tekinthető. Több webes hírportál rendszeres olvasójaként megfigyeltem, hogy a legtöbb cikkben felfedezhetők olyan egyedi jellemzők, amelyekből kiindulva akkor is azonosíthatók a szerzők, ha névtelenül publikálnak. Ilyen egyedi jellemző lehet például egy tipikus helyesírási hiba, sajátos mondatszerkesztés, fogalmazási stílus stb. Kíváncsi voltam, hogy a sejtésemet alá tudom-e támasztani módszeres vizsgálattal is. Rögtön két problémával is szembesültem: az egyik, hogy a mintaként használt két hírportálon, az *Indexen*¹ és az *Origón*² nagyjából száz–száz cikket publikálnak naponta, ami akkora adathalmazt jelent, amelynek szisztematikus áttekintése túl nagy feladat egy embernek. A másik problémát a saját szubjektivitásom jelentette, ugyanis attól tartottam, hogy akármennyire is próbálnék objektív maradni, az eredmények értékelésében megjelenne a saját véleményem is, én pedig mindenképpen

mérhető, számszerűsíthető adatokkal alátámasztott eredményeket szerettem volna kimutatni. Ezeket figyelembe véve döntöttem úgy, hogy olyan automatizált megoldást dolgozok ki, ami megkönnyíti a dolgomat, és közben objektív is maradhatok. Kutatásom eredményeit 2015-ben publikáltam (Nagy, 2015), 2016-ban pedig elkezdtem azt a kutatást, amelynek eredményeiről a jelen tanulmányban számolok be.

1.2. A tartalomelemzésről

A „*content analysis*” (tartalomelemzés) kifejezést először a 20. században használták (Waples, Berelson és Bradshaw, 1940), de a szövegek szisztematikus elemzésével már a 17. században foglalkoztak az egyházak, ugyanis akkoriban kezdtek terjedni a nem egyház által közreadott nyomtatványok, és erre a folyamatra aggódva tekintettek az egyházi vezetők. Először a 17. századi Svédországban végeztek olyan tartalomelemzést, amelynek módszerei hasonlítanak a mai tartalomelemző megoldásokra (Baxter és Babbie, 2003): a *Cion énekei* című 90 tételes, ismeretlen szerzőtől származó pietista zsolnárgyűjteményt elemezték abból a célból, hogy bebizonyítsák, olyan

szekrás elemeket tartalmaz, amelyek veszedelmesek a hivatalos papságra. Először csak a szimbólumokat számolták össze, ám ezek számában nem találtak jelentős eltérést a jóváhagyott daloskönyvekhez képest, de amikor a szimbólumokat a kontextusukkal együtt elemezték, akkor már igen.

A ma is használatos technikák csak jóval később, az első világháborút követően alakultak ki, és abban az időben indult ugrásszerű fejlődésnek a számítástechnika is. A tartalomelemzés és a számítástechnika együttes fejlődése nem véletlen. A háborúban szemben álló felek igyekeztek olyan információkat kinyerni egymás kommunikációjából, amelyek feltárják a szöveg elsődleges jelentésén túli látens tartalmat, és ennek egyik legfőbb eszköze a számítógépek segítségével automatizált tartalomelemzés.

1.3. Az automatizált tartalomelemzésről

Fontosnak tartom kiemelni az *automatizált* jelzőt, mivel úgy gondolom, hogy az automatizált tartalomelemzés nem a tartalomelemzési technikák újabb eszköze, hanem egészen más megközelítést igénylő tevékenység. Az évtizedek alatt kidolgozott tartalomelemzési módszertanok még nem számolhattak olyan számítási teljesítménnyel, mint amilyenekre a mai számítógépek képesek. Korábban ugyan léteztek olyan tartalomelemzési technikák, amelyeket kifejezetten az automatizálás céljából hoztak létre, de a legtöbb az emberi érzékszervekre, az emberi gondolkodásra épít, így csak jelentős változtatásokkal ültethetők át modern számítástechnikai környezetbe.

Amikor ma egy nagy teljesítményű számítógépen automatizáltan elemzünk egy szöveget, akkor olyan új megoldásokat alkalmazhatunk, amelyek korábban szóba se jöhettek, mert értelmetlen lett volna kidolgozni olyan algoritmust, amely évek alatt futott volna le. Persze az automatizált tartalomelemzési technikák egy része a hagyományos tartalomelemzési technikákat veszi alapul, de sok, korábban alapvetésnek tartott megállapítás már nem állja meg a helyét, ha a mai értelemben vett automatizált tartalomelemzésről beszélünk.

2. Az automatizált tartalomelemzés lehetséges alkalmazási területei

A számítástechnika fejlődésének köszönhetően olyan új alkalmazási területek előtt nyílt meg a tartalomelemzés lehetősége, amelyeket korábban azért nem vettek számításba, mert még nem születtek meg a

szükséges technikai vívmányok. Például a nagyfelbontású fényképezőgépeknek hála, a számítógép ma már a festményeken megjelenő ecsetvonásokat is képes kiértékelni és összehasonlítani akár több ezer másik festmény ecsetvonásaival. Ezek alapján egy algoritmus képes lehet összepárosítani azokat a festményeket, amelyek egyazon ecsettel készültek, vagy ugyanazon művész munkái, sőt, az ecset nyomvonalának mélységéből és irányából akár még az alkotó pillanatnyi lelkiállapotára is lehet következtetni. Mindezt természetesen teljesen automatizált módon, egy számítógépes algoritmus segítségével.

Az értelmezésem alapján tartalomelemzésnek nevezhetünk minden olyan tudatos vagy tudattalan cselekedetet, amely a minket körülvevő világ makro vagy mikro szintű elemzésére irányul. Tartalomelemzést végezhetünk minden olyan emberi cselekedeten, szóbeli vagy írásos megnyilatkozáson, emberi vagy természeti alkotáson, amely mögött valamilyen tartalmat vélünk felfedezni, vagy amelyekben a felszínen nem látható összefüggésekre szeretnénk rávilágítani.

2.1. Automatizált tartalomelemzés könyvtári környezetben

Könyvtárosként elsősorban az foglalkoztat, hogy az automatizált tartalomelemzés módszereit miképpen lehetne hasznosítani könyvtári környezetben. Úgy gondolom, három olyan könyvtárosi tevékenység van, ahol mindenképpen hasznos lenne automatizált tartalomelemzést végezni. Ez a három terület a vizsszakeresés, a tájékoztatás és a kutatás.

1. A vizsszakereshetővé tétel

Ha a könyvtárak állománya teljesen digitalizált lenne (pl. Norvégiában hamarosan digitális formában is elérhető lesz a nemzeti könyvtár teljes állománya), akkor az automatizált tartalomelemzés módszereivel olyan adatbázist tudnánk az olvasók számára elérhetővé tenni, amelyben a jelenleginél sokkal több szempont szerint szűkíthetnék a találati halmazt. Viszonylag egyszerűen megvalósítható lenne, hogy az olvasó szűrhesse különleges, egyedi szempontok szerint is, mint például, hogy kinek a szemszögéből íródott a regény (pl. lány, fiú, kisgyerek, tinédzser stb.). Ezt a nevekből, a szóhasználatból, a szavak kontextusának vizsgálatából elég nagy pontossággal meg lehetne határozni.

A vizsszakereshetőséghez tartozik a könyvtári feldolgozó munka, ezen belül is a tartalmi feldolgozás, mint

olyan terület, amely fejleszthető az automatizált tartalomelemzés eszközeivel. Egy dokumentum akkor válik visszakereshetővé, ha megfelelően feldolgozták. Az automatizált tartalomelemzés segítségével a feldolgozó könyvtáros egészen új módokon írhatná le a dokumentumokat. Pontosabb, szofisztikáltabb tárgyszavakkal láthatná el azokat, és akár olyan adatmezők bevezetését is lehetővé tenné, amelybe a szöveg automatizált tartalomelemzése során kinyert adatokat lehetne elhelyezni. A részletek kidolgozása egy önálló kutatást igényelne.

2. Tájékoztató

Ha a tájékoztató könyvtáros kezében lennének különféle automatizált tartalomelemzési módszereket alkalmazó eszközök, egyszerűbbé válna a munkája, és sokkal több, pontosabb találatot tárhatna az olvasó elé. Ha például az olvasó arra kíváncsi, hogy az elmúlt két évtized magyar miniszterelnökei milyen ügyekkel foglalkoztak a legtöbbit, akkor az automatizált tartalomelemzés módszerével ez könnyen megválaszolható kérdéssé válna. Ehhez az kellene, hogy a könyvtár állományában kellő mennyiségben legyenek reprezentálva a régi folyóiratok digitalizált változatai, és legyen egy olyan automatizált tartalomelemzést végző eszköz, amely képes összekapcsolni a különböző személyekhez köthető gondolatokat.

3. Kutatási feladatok

Ide sorolnám mindazon kutatási feladatokat, amelyeket a könyvtár végez, akár saját célra, akár megrendelésre. Az automatizált tartalomelemzés eszközeivel megválaszolhatók lennének olyan kérdések, ill. feltárhatók lennének olyan összefüggések, amelyek a hagyományos eszközökkel nem.

Természetesen a három felhasználási területen felül még sok könyvtári részterület profitálhatna az automatizált tartalomelemzés által nyújtott újfajta lehetőségekből. Ezek feltérképezése és megtervezése aktív párbeszédet igényel.

3. Az automatizált tartalomelemzés módszerei

Az automatizált tartalomelemzésről, illetve az alkalmazható módszerekről átfogó szakirodalmi feldolgozás nem áll rendelkezésünkre. Sokszor a tartalomelemzést alkalmazó kutatók is csak tapogatóznak, mert nincs olyan módszertani segédlet, amely egyértelműen leírja, hogy milyen feladatra, milyen algoritmust érdemes alkalmazni. Az automatizált tartalomelemzés – ahogyan azt korábban említettem

– az első számítógépek megjelenésével párhuzamosan kezdett el kialakulni, de az igazi fejlődés csak a kétezres évektől kezdődött el, ugyanis a számítógépek teljesítménye akkor érte el azt a szintet, hogy a korábban napokig tartó kiértékelési folyamat néhány órára redukálódott. A kutatásomban az írott szövegek tartalomelemzésének folyamatára fókuszálok, ezen belül is a hírportálokon megjelenő tartalmak elemzésére. Teszem ezt azért, mert amatőr programozóként csak az írott szövegek tartalomelemzésének menetét tudom hitelesen bemutatni. A kidolgozott technikák alkalmazhatók más típusú szövegek elemzéséhez is, de az automatizált tartalomelemzés sajátossága, hogy nem létezik olyan univerzálisan hasznosítható megoldás, amely minden műfajú szöveg elemzésekor hatékonyan működik. Az alapelv hasonló egy hír vagy egy irodalmi szöveg elemzésénél, de az alkalmazott technikákat mindig a célnak megfelelően kell módosítani. Léteznek kereskedelmi forgalomban kapható szoftverek, amelyek képesek – elsősorban statisztikai módszerekkel – az automatizált tartalomelemzés egyes formáira, de mivel nem tudjuk, hogy ezek pontosan miként működnek, azaz, nem látjuk a működésük közben kiszámított részeredményeket, ezért nincs lehetőségünk olyan alapos ellenőrzésre, mint amikor egy konkrét adatbázishoz „szabott” programot használunk.

4. Kutatásom célja és hipotéziseim

Kutatásom célja a szövegek esetében alkalmazható legelterjedtebb automatizált tartalomelemző módszerek feltérképezése és működésük bemutatása volt annak érdekében, hogy segítséget adjak azoknak, akik szeretnék bővíteni kutatási módszereik eszköztárát. Természetesen szeretném felhívni a könyvtáros szakemberek figyelmét is az automatizált tartalomelemzésben rejlő lehetőségekre. Lehetetlen lenne valamennyi olyan területre kitérni, ahol az automatizált tartalomelemzés alkalmazható, ezért kifejezetten a *webes hírportálok* tartalomelemzésére fókuszáltam, mivel ez az a terület, ahol nagy mennyiségű szöveges tartalom található meg digitális formában.

Azt a hipotézist fogalmaztam meg, hogy viszonylag egyszerű algoritmusok segítségével is elvégezhetők olyan tartalomelemzések, amelyek az egyszerűségükhöz képest komoly eredménnyel járhatnak. A hipotézis bizonyítása vagy megcáfolása érdekében a tanulmányomban részletezett módszerek egy részét a gyakorlatban is kipróbáltam, és egy igen nagy mintán elvégeztem az automatizált tartalomelemzést.

5. A szövegek tartalomelemzésének a folyamata

A következőkben azt a folyamatot mutatom be részletesen, amelyen mindenképpen végig kell mennie annak a kutatónak, aki valamiféle automatizált tartalomelemzést kíván végezni szöveges tartalmakon. A folyamat leírásához összesen három olyan munkát (Bengtsson, 2016, Graneheim és Lundman, 2004, Varga, 2015) vettem figyelembe, amelyek jó alapot szolgáltatnak a vizsgálatom elvégzéséhez. Igyekeztem a lépéseket gyakorlatiasabb megközelítésből bemutatni úgy, hogy azok kézzelfogható segítséget nyújtsanak egy automatizált tartalomelemző szoftver elkészítéséhez. A folyamatleírást a saját szoftvereim elkészítésével párhuzamosan alakítottam ki, támaszkodva a szakirodalomra és saját gyakorlati tapasztalataimra, észrevételeimre.

5. 1. A forrás kiválasztása

Forrás lehet egy tetszőlegesen kiválasztott digitális szöveg (pl. a hírportálok cikkei vagy akár olyan korpusz, kifejezésgyűjtemény, mint amilyen az MTA Nyelvtudományi Intézetének a Magyar Nemzeti Szövegtára) vagy nyomtatott formában létező szöveg (ezeket optikai karakterfelismerő szoftverrel lehet digitalizálni). Hangos szöveg is lehet az automatizált tartalomelemzés tárgya, ugyanis léteznek olyan megoldások, amelyek elég nagy pontossággal képesek írott szöveggé alakítani a szóban elhangzott tartalmat, de használhatunk feliratsávot is. (Pl. a tévéhíradókhoz a teletexten³ elérhető a hallássérülteknek szánt feliratsáv.)

Kutatásom forrásaiként három hírportál több hónapos cikktermését használtam, ami összesen 40 540 cikket jelentett. A cikkeket automatizált módon mentettem adatbázisba úgy, hogy időzítve megnyitottam a hírportálok RSS-csatornáját, és onnan egy script segítségével adatbázisba mentettem minden tartalmat dátummal, címmel ellátva. Áprilistól júniusig csak az *Index*⁴ és az *Origo*⁵ cikkeit mentettem le, majd júliustól elkezdtem lementeni a *Kuruc.info*⁶ nevű hírportál cikkeit is, mert úgy gondoltam, hogy érdekes ellentétekre derülhet fény a másik két hírportállal szemben. Az adatgyűjtést április 1-jén kezdtem, és október 31-én fejeztem be.

5. 2. A szöveg megtisztítása és a számítógép által értelmezhetővé tétele

Bármilyen írott szöveg tartalomelemzését végezzük, biztos, hogy olyan elemeket is tartalmazni fog, amelyek

lyek nem a szöveghez tartoznak. Egy könyvben ilyen az oldalszám, a fejléc és lábléc (élfőfej, élfőláb), a hivatkozások, a hírportálok cikkeinél pedig a reklámok, a szerzők neve és a weboldal más elemei.

Nagyon kell figyelni a szöveg kódolására,⁷ mert azonos nyelven belül is sokféle kódolást használnak az elektronikus szövegek megjelenítésére, és ez problémát jelenthet több különböző forrásból származó szövegek együttes elemzésénél. Ilyen kódolások pl. az *UTF-8* vagy az *ISO-8859*. Különböző kódolásoknál egységesítés után kell felvenni a szövegeket az adatbázisba.

Miután már csak a tényleges tartalom jelenik meg az adatbázisban, ki kell szűrni azokat a szavakat, karaktereket, amelyek nem relevánsak a kutatás szempontjából. (Ezek lehetnek pl. a névelők és a központosítás, de mindig a konkrétan elérni kívánt cél határozza meg azt, mit tekinthetünk irrelevánsnak.)

A tartalomelemzés szempontjából releváns részeknél, meg kell adni a szoftver számára, hogy mit tekintsen teljes mondatnak, mondatkezdő nagybetűnek vagy tulajdonnévnek. Ez azért jelent nehézséget, mert a számítógép nem értheti, hogy egy szövegrészletben azért van pont, mert lezár egy mondatot vagy azért, mert rövidítést jelöl. Egy lehetséges megoldás, hogy a pontot akkor tekintjük mondatzáró pontnak, ha utána nagybetű vagy már semmi nem szerepel, de ilyenkor sem biztos a siker, hiszen a pont utáni nagybetű jelölhet mondaton belüli tulajdonnevet is.

5.3. Milyen kérdésekre keressük a választ az automatizált tartalomelemzés segítségével, milyen információkat szeretnénk kinyerni a szövegből?

Olyan témát választottam a szemléltetésképpen elvégzett automatizált tartalomelemzésemhez, amelyről tudtam, hogy sok cikk jelenik meg róla a három hírportálon, és várhatóan az adatgyűjtés hét hónapja alatt is publikálnak még róla. A választott témám a „bevándorlási hullám” volt. Arra voltam kíváncsi, hogyan változik az események tálalása az áprilistól októberig terjedő időszakban, milyen kontextusban írnak a bevándorlásról, és van-e valamilyen különbség abban, ahogy a három hírportál beszámol a fejleményekről.

5.4. A szóba jöhető automatizált tartalomelemzési módszerek kiválasztása

Ehhez kapcsolódóan nem létezik olyan komplex lis-

ta, amely felsorolja az összes lehetséges módszert, mert az automatizált tartalomelemzés ugyan átvette a legtöbb klasszikus tartalomelemző metódust, de a számítógépek alkalmazásával szinte végtelenné vált a lehetséges megoldások tárháza. Kutatásomban a legelterjedtebb, leginkább kézzelfogható módszerekkel foglalkoztam. Ahogy azt korábban kifejtettem, szerettem volna elkerülni, hogy a tanulmányom egy száraz technikai ismertető legyen, ehelyett igyekeztem úgy bemutatni az eredményeimet, hogy azok kézzelfoghatók, a gyakorlatba is könnyen átültethetők legyenek. A következőkben a legelterjedtebb automatizált tartalomelemzési módszereket ismertetem. Ezek közül többet fel is használtam az elvégzett tartalomelemzésekben. (Az eredményekről az egyes módszerek ismertetéséről szóló fejezetekben számolok be.)

5.4.1. Gyakoriság-elemzés

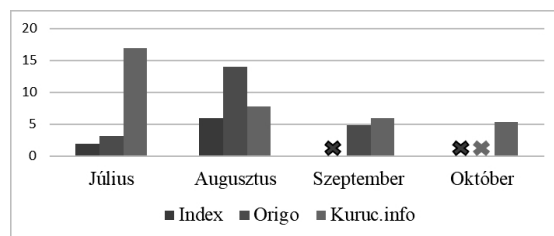
A gyakoriságelemzés a legegyszerűbb módszer, amellyel szám szerint megvizsgáljuk, hogy egy meghatározott adat hányszor fordul elő a szövegben. „*Ez talán az egyik legegyszerűbb, a legkönnyebben gépesíthető módszer.* »Minden olyan esetben, amikor a megfigyelt gyakoriságok arányai 'meglepő'-ek, arra van szükség, hogy explicitté tegyük azt a megoszlást, amellyel ezeket a megfigyeléseket összevetettük, s hogy maga az összevetés valóban igazolható legyen.« ”(Krippendorff, 1995). „Vagyis mindig ellenőrizni kell, hogy a gyakoriság mihez képest nagy vagy kicsi. Ennek érvényesnek kell lennie a kulcsszó-meghatározásra is.” (Varga, 2005. 53. o.)

5.4.2. A változók közötti relációk elemzése

A relációk elemzésével bizonyos adatok együttes előfordulását térképezhetjük fel. Így pl. megállapítható, hogy egy adott témáról hogyan vélekedik két különböző ember, mégpedig úgy, hogy a választott témára jellemző szavak környezetét vizsgáljuk külön az egyik és külön a másik személy esetében. Ezt a módszert arra használtam, hogy vettem a „bevandorló” kifejezést és annak összes lehetséges szinonimáját, és ezeket azonosként kezelve feltérképeztem azokat a kifejezéseket, amelyekkel rendszeresen együtt szerepelt. Ezeket számszerűsítettem, és két csoportot alkottam belőlük. Az egyikbe az országok és nemzetek nevei kerültek; a másikba pedig a kifejezetten negatív érzelmet kiváltó kifejezések (pl. „terrorista”, „öngyilkos merénylő” stb.). Aztán hírportálok szerint, hónapokra lebontva meg-

néztem azt a 25 kifejezést, amelyek leggyakrabban szerepeltek együtt a „migráns” kifejezéssel és annak szinonimáival. A leggyakrabban előforduló kifejezések ezek voltak: *terrorista, terrorizmus, Németország, Magyarország, Törökország, kormány, befogadás, unió, kvóta.*

Ezután kiválasztottam azokat a kifejezéseket, amelyek kifejezetten negatív tartalmat hordoznak, és diagramon ábrázoltam az eredményeket. (Azért júliustól és nem áprilistól indulnak a diagramok, mert csak júliustól kezdve volt adatom mindhárom hírportálról.)

1. ábra

Negatív érzelmet kiváltó kifejezések használata (%)

Az 1. ábrán látható, hogy a hírportálok százalékos értékei nem egymáshoz viszonyulnak, hanem azt mutatják, hogy egyenként, az egyes hírportálokon a „migráns” és szinonimáival gyakran együtt használt kifejezések hány százaléka egyértelműen negatív. A diagramon látható, hogy augusztust kivéve a Kuruc.infón használták a legtöbb negatív érzelmet kiváltó kifejezést a migránsok kapcsán. A sorban a második az Origo, míg az Indexen csak ritkán írtak negatív kontextusban a migránsokról. (Szeptemberben és októberben egyetlen negatív kifejezés sem jelent meg a „migráns” és szinonimáinak szöveggörnyezetében). Augusztusban tetőzött a negatív jellegű kifejezések használata, összefüggésben azzal, hogy akkor kezdődött a riói nyári olimpia, és feltehetően a biztonsági intézkedések kapcsán használták gyakrabban a „terrorista”, „terrorizmus”, „szükségállapot” kifejezéseket.

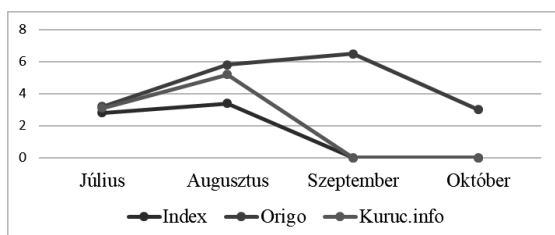
A második csoport az országok és népek neveit tartalmazta. Az egyszerűség kedvéért nem tettem különbséget az országnév és a hozzá tartozó népnév említése között, tehát pl. a „Magyarország” és a „magyar” kifejezéseket azonosként kezeltem. A vizsgált időszakban összesen hét ország (és nép) neve szerepelt együtt a cikkekben a „bevandorló”-val, illetve annak rokon értelmű kifejezéseit tartalmazó szöveggörnyezetben. A gyakoriságvizsgálat eredményét a 2. ábra mutatja.

2. ábra

Az egyes országok említésének gyakorisága

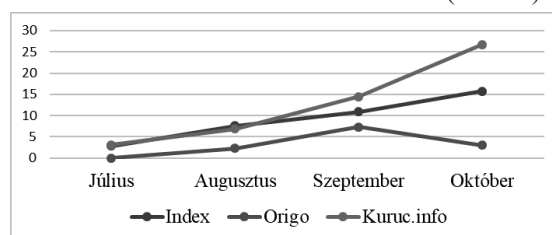
A diagramon látható, hogy a legsötétebb színnel jelölt országot a legtöbbször, a legvilágosabb színnel jelölt országot a legkevesebbszer hozták szóba a hírportálok.

3. ábra

*Törökország említésének gyakorisága
(súlyozás utáni darabszám)*

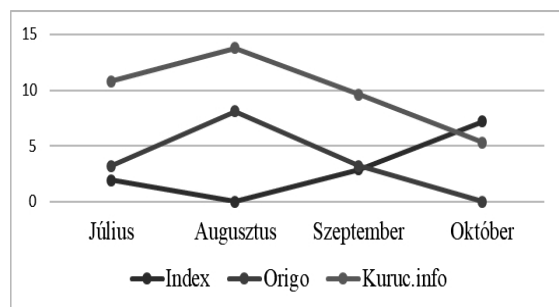
A Törökországról való diskurzus az Indexen és a Kuruc.infón augusztusban tetőzött, az Origo cikkeiben viszont még szeptemberben is gyakran említették az országot, és ellentétben a másik két hírportállal, októberben is több alkalommal szóba hozták (3. ábra).

4. ábra

*Magyarország említésének gyakorisága
(súlyozás utáni darabszám)*

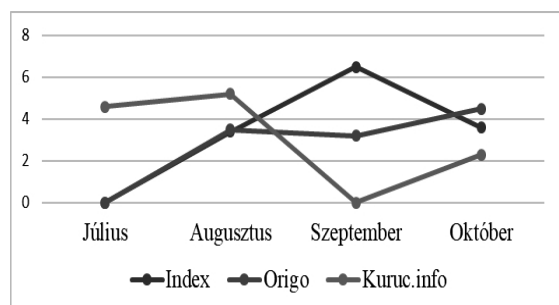
A „Magyarország/magyar” kifejezések előfordulását vizsgálva, ellentétes irány figyelhető meg az előző diagramhoz képest, ami feltehetően az októberi népszavazás⁸ következménye volt, mert a sajtót inkább a helyi események érdekelték (4. ábra).

5. ábra

*Németország említésének gyakorisága
(súlyozás utáni darabszám)*

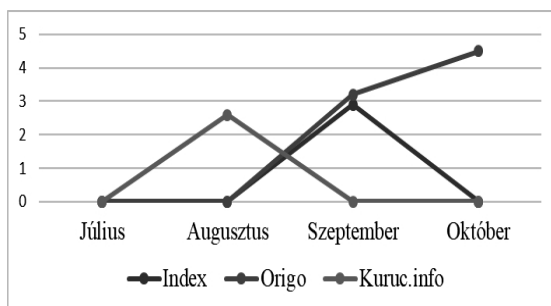
A Németországgal kapcsolatos kifejezéseket az Origo és a Kuruc.info szinte mindig ugyanakkor használta, az Index viszont teljesen szembe ment ezzel a tendenciával. Ennek több oka lehet, pl. elképzelhető, hogy a Kuruc.info és az Origo egymástól vagy egy közös hírforrásból vettek át híreket, esetleg az Index kevésbé tartotta lényegesnek a németországi eseményeket (5. ábra).

6. ábra

*Szíria említésének gyakorisága
(súlyozás utáni darabszám)*

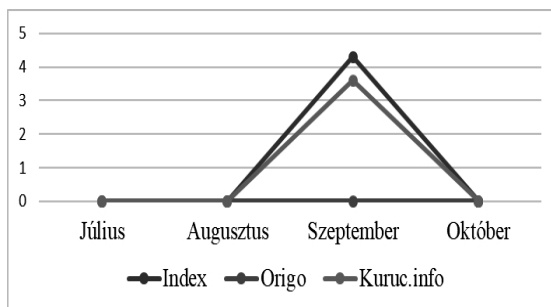
Úgy tűnik, hogy Szíria említésére nagyon különböző időpontokban került sor, de augusztusban és októberben mindhárom hírportál közel ugyanannyi alkalommal említette meg az országot. Utána néztem, mi lehet ennek az oka; augusztusban többek között arról lehetett olvasni mindhárom hírportálon, hogy a szírek és törökök több települést is visszafoglaltak az Iszlám Államtól,⁹ októberben pedig egy szír bevándorló megkísérelt bombát robbantani egy német repülőtéren,¹⁰ illetve a magyar határnál határörre támadt egy szír menekült.¹¹ (6. ábra).

7. ábra

*Görögország említésének gyakorisága
(súlyozás utáni darabszám)*

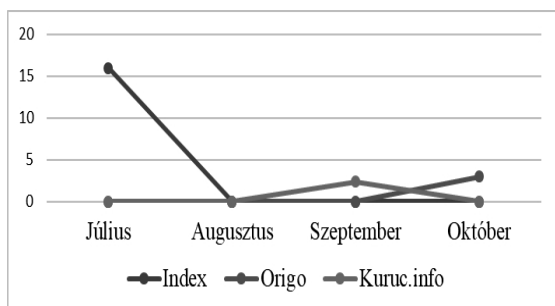
Görögországot viszonylag kevés alkalommal említették az elmúlt négy hónapban a bevándorlók kapcsán, de szeptemberben az Index és Origo szinte ugyanannyiszor írt az országról. A gyakori említésnek az egyik görög menekülttáborban történt gyűjtogatás lehetett az oka.¹² (7. ábra).

8. ábra

*Irak említésének gyakorisága
(súlyozás utáni darabszám)*

Irak említését az Origo szinte teljesen mellőzte az elmúlt négy hónapban (legalábbis a „bevándorló” és annak szinonimái vonatkozásában). Az Indexnél és Kuruc.infónál is csak szeptemberben írtak az országról. Rövid kutatómunka után kiderült, hogy az amerikai és iraki katonai csapatokról publikált¹³ olyan híreket az Index és a Kuruc.info, amelyet az Origo kevésbé tartott fontosnak (8. ábra).

9. ábra
*Afganisztán említésének gyakorisága
(súlyozás utáni darabszám)*

Afganisztánról nem sokat lehet olvasni a magyar sajtóban a bevándorlókkal összefüggésben, de a júliusi kiugró értékének utánanéztem. Úgy tűnik, hogy a kiugró értéket az afgán menekültek helyzetéről szóló hosszú, helyzetelemző cikkel¹⁴ érte el az Index. Nem konkrét időponthoz kötődő eseményről számolt be, tehát a másik két hírportálon ezért nem említették Afganisztánt a bevándorlók említése kapcsán (9. ábra).

5.4.3. Kontingencia-elemzés

Ezzel a módszerrel az együttes előforduló kifejezések közötti kapcsolatot vizsgálhatjuk meg. Megnézhetjük például, hogy egy-egy párban álló kifejezés milyen gyakran jelenik meg egy megadott szövegrészen belül vagy, hogy az együttes megjelenésük kizárja-e más szövegpárok felbukkanását.

Olyan algoritmust készítettem, amellyel listáztam az összes együttes előfordulást az Index és az Origo teljes áprilisi és októberi cikktermésében, illetve a Kuruc.info júliusi és októberi cikkeiben. Reméltem, így kiderül, hogy az egyes hírportálok mely kifejezéseket szeretik más kifejezésekkel együtt említeni (pl. milyen kontextusban használják a különböző közszerplők neveit).

Az algoritmus elkészítése, lefuttatása és az eredmények kiértékelése után azt tapasztaltam, hogy az eredményekből sajnos nem olvasható ki semmilyen összefüggés vagy mélyebb tartalom. Lehet, hogy ez az algoritmusom hibája volt, de az is lehet, hogy ebben a formában a módszer nem volt célravezető. Bár sajnálom, hogy kontingencia-elemzéssel nem tudtam feltárni semmilyen hasznos információt, de legalább egy tévutat is be tudok így mutatni, szemléltetve, milyen buktatók lehetnek az automatizált tartalomelemzés folyamatában. Az egyik buktató tehát az, hogy csak az algoritmus megírása után derül ki, érdemes

volt-e elkészíteni a programot, vagyis kimutatható-e az elemezni kívánt szövegből bármilyen összefüggés, látens tartalom. Nincs rá garancia, hogy a program megírásába fektetett idő és pénz végül megtérül, de ezzel számolni kell.

5.4.4. Klaszterálás

Amikor már túl sok együttes előfordulást találtunk, lesz egy értelmezhetetlen adathalmazunk. Ilyenkor segít a klaszterálás technikája. A folyamat során az összetartozó, hasonló jelentéssel bíró csoportokat összevonjuk, és a későbbiekben együttesen kezeljük őket. Nem vizsgáljuk meg mindig külön-külön, hogy milyen más szó párokkal állnak kapcsolatban, hanem a nagyon hasonló szó párokat egyszerűen azonosnak tekintjük. Ez kicsit hasonlít a könyvtári osztályozásra.

5.4.5. Kontextuális osztályozás

Ezzel a módszerrel a kifejezések szöveggörnyezetét vizsgáljuk, és annak alapján próbálunk rokon értelmű szövegrészeket, kifejezéseket találni, hogy mennyi közös vonás van az egyes kifejezések nyelvi környezetében. Nyilván minél több a közös vonás két különböző szó nyelvi környezetében, annál inkább értékelhetjük szinonimaként azokat. Ha pl. a „kutya” és az „eb” kifejezés is rendszeresen a „kutyaház” kifejezéssel szerepel együtt, akkor beállíthatjuk a tartalomelemző szoftverben azt, hogy amennyiben ez sokszor megismétlődik, akkor kutyát és az ebet kezdje el azonos kifejezésként kezelni.

5.4.6. Szótár alapú tartalomelemzés

A szótár alapú tartalomelemzés viszonylag egyszerű módszer, de a számítógép szempontjából eléggé erőforrás-igényes. A lényege, hogy veszünk valamilyen tematikus szótárat, amely egy meghatározott témakört fed le, és az ott szereplő összes szót összehasonlítjuk a tartalomelemzés tárgyát képező szövegekkel.

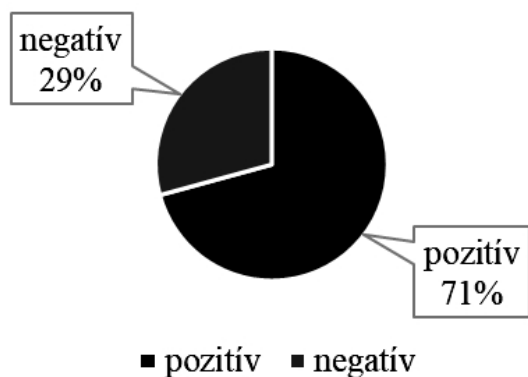
A módszert annak megállapítására használtam, hogy a három hírportálon milyen megoszlásban jelennek meg pozitív és negatív tartalmú cikkek. Pozitív hír például, ha egy zsiráf bébi születéséről írnak, negatív pedig, amikor bankrablásról.

Az első lépéshez az ingyenesen használható *Szósza-bolya*¹⁵ nevű weboldalt hívtam segítségül. A weboldalt a Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetemen fejlesztik. A weboldal felületén be lehet írni egy szót, amire az oldal válaszként néhány másik adat

kísérétében megadja a kifejezés szótövét és szófaját. Egy script¹⁶ segítségével összesen 9 millió 831 ezer szót küldtem be százaz tömbökben¹⁷, és így olyan adatbázist építettem fel, amelyben minden egyes szó szótöve és szófaja is szerepel.

Erre a melléknév-szótáram elkészítéséhez volt szükség. Kézi módszerrel kiválasztottam ötszáz olyan melléknévet, amelyről viszonylag egyértelműen megállapítható, hogy pozitív vagy negatív tartalmat hordoz. Ilyen pl. a „díjnyertes”, „húséges”, „megbízható”, a másik oldalon pedig a „radioaktív”, „igazságtalan”, „fasiszta”. Természetesen a szövegkörnyezettől függően egy-egy pozitívnek vagy negatívnek vélt melléknév jelenthet egészen mást is, mint amire a szótár összeállításánál gondoltam, de nem is azt vártam, hogy egy ilyen melléknév-szótárral teljes biztonsággal tudom majd kategorizálni a cikkeket pozitív és negatív tartalom szerint, hanem kísérletként tekintettem rá. Kíváncsi voltam, hogy mennyire működőképes egy ilyen megoldás.

Miután elkészítettem a pozitív/negatív melléknév-szótárat, összehasonlítottam a 40 ezer cikk 9 millió szavával, és így megkaptam, melyik cikkben hány pozitív és hány negatív tartalmú melléknév jelenik meg. Azt a cikket ítéltam negatív vagy pozitív tartalmúnak, amelyben legalább öt szó felbukkant a melléknév-szótáramból, és legalább 60%-kal több pozitív melléknévet tartalmazott, mint negatívát (vagy fordítva).

10. ábra

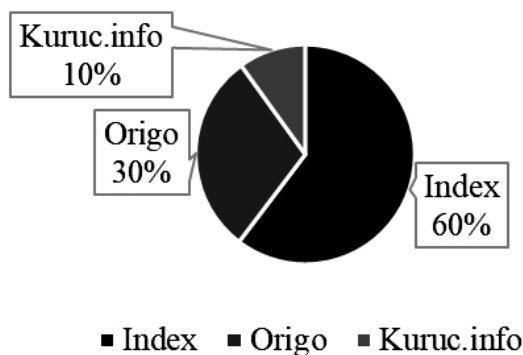
A pozitív és negatív töltetű cikkek megoszlása a három hírportálon, összesítve

Meglepő módon a módszer nagyon sikeresnek bizonyult: az algoritmus nagyon sok cikkről pontosan meg tudta állapítani, hogy pozitív vagy negatív (a hiábaarány mindössze 5%-os volt). Az viszont kiderült, hogy az ötszáz szavas melléknévszótár nagyon kicsi

ahhoz, hogy ilyen sok cikkre alkalmazható legyen. Így csak néhány száz olyan cikket talált a programom, amelyben szerepeltek kifejezések a melléknév-szótáramból (10. ábra).

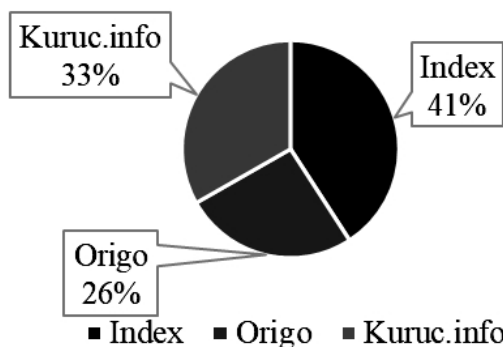
Ez nem meglepő eredmény: a statisztikában a tudományos, kulturális és sportrovatok cikkei is szerepelnek; ha csak a politikai és gazdasági híreket néznénk, akkor valószínűleg máshogy nézne ki a diagram.

Mivel az Index és Origo publikált tartalmait áprilistól gyűjtöttem, a Kuruc.infoét pedig csak júliustól – ráadásul nem is azonos számú cikk jelent meg az egyes hírportálokon –, ezért valahogy meg kellett oldanom, hogy összehasonlíthatók legyenek az adatok. Ehhez kiszámoltam, hogy az egyes hírportálokon havonta átlagosan hány cikk jelenik meg, majd úgy súlyoztam az értékeket, hogy a pozitív és negatív melléknévszámok összehasonlíthatóak legyenek (11. ábra)

11. ábra

A pozitív töltetű cikkek megoszlása a három hírportál között (súlyozás után)

12. ábra

A negatív töltetű cikkek megoszlása a három hírportál között (súlyozás után)

Érdekes, hogy az Index mind a pozitív, mint a negatív melléknévekben vezet, ez valószínűleg azért van,

mert vannak rovatai, amelyekben szinte csak pozitív hangvételű cikkek jelennek meg, és vannak olyanok, amelyekben nagyon sok a borús képet festő cikk, ezek valószínűleg a Belföld és a Külföld rovatban foglalnak helyet (12. ábra).

Az Origón fele annyi pozitív tartalmú cikk jelent meg, mint az Indexen, viszont negatív sincs sok, ebből arra következtetek, hogy sok olyan cikket publikált, amelyek semleges hangvételűek vagy a melléknév-szótáram viszonylag kis mérete miatt nem kerültek be a statisztikába.

A Kuruc.infón mindössze 10% a másik két hírportálhoz viszonyított pozitív cikkek aránya, az összes többi vagy negatív hangvételű vagy semleges.

5.4.7. Több módszer összefűzése

Korábban már leírtam, melyek azok a klasszikus tartalomelemző módszerek, amelyeket részben az automatizált tartalomelemzés is átvett. Amikor automatizált módszerekkel szeretnénk különféle összefüggésekre fényt deríteni, és feltárni egy-egy szöveg látni tartalmát, szinte soha nem elég csak egyféle módszert alkalmazni. Erre jó példa az, hogy az ismertett tartalomelemzések során minden esetben éltem a *gyakoriságelemzés* módszerével is, még akkor is, ha nem konkrétan a gyakoriságelemzés módszertanát szerettem volna szemléltetni.

Készítettem egy olyan programot is, amely egyszerre támaszkodik a *gyakoriságelemzés* módszerére, a *szótár alapú tartalomelemzésre* és a *klaszterálásra*, pedig a program „mindössze” azt vizsgálja meg, hogy 80 nap leforgása alatt hány olyan esemény volt, amelyről nagyon hasonló módon írt cikket az Index és az Origo.

Mivel a számítógép, amelyen a tartalomelemzést végeztem, korlátozott erőforrásokkal rendelkezik, ezért csak a cikkek egynegyedével, 10 000 cikkel dolgoztam. (Ez a mennyiség a 2016. március 21. és május 31. közötti időszakot öleli fel).

A hírportálok rendszeres olvasójaként az volt a hipotézisem, hogy naponta több olyan cikk is megjelenik a két weboldalon, amelyek közel azonosak nemcsak a téma szerint, hanem a szóhasználat tekintetében is. Ennek több oka is lehet, pl. az, hogy közös hírforrást használnak (pl. a Magyar Távirati Irodát)¹⁸, de egymástól is vehetnek át híreket.

A programom működési mechanizmusa a következőképpen alakult.

A korábban már említett Szószablya nevű weboldal segítségével megállapítottam a tízezer cikk összes

szavának a szótővét, és kiszűrtem mindazokat, amelyeket az elemzés szempontjából nem tartottam relevánsnak (névelők és speciális karakterek).

Eltávolítottam a cikkeken belül ismétlődő szóelőfordulásokat. Erre azért volt szükség, mert megfigyeltem, hogy a kezdeti próbálkozásaim sikertelensége arra vezethető vissza, hogy a két hírportál közül az egyikben sok esetben terjengősebben számoltak be az egyes eseményekről, és így hiába egyezett meg szinte teljes egészében két cikk, a szóismétlések miatt a tartalomelemző algoritmusom nem tekintette egyezőnek cikkeket. Többféleképpen korrigálhattam volna az algoritmuson, de végül néhány próbaelemzés után arra jutottam, hogy az ismétlődő szóelőfordulások eltávolításával tudom elérni a legpontosabb eredményt.

A fenti lépések után gyakorlati szempontból mind a tízezer cikk egy-egy szótárrá vált. Ezután már csak össze kellett hasonlítanom az összes „szótár” szókészletét a többi „szótáréval”.

Ezt követően meg kellett határoznom, mikor tekinthető egyezőnek két „szótár” (cikk). Ezt egyszerű kísérletezéssel próbáltam megállapítani. Első körben akkor tekintettem egyezőnek két cikket, ha azok szókészlete legalább 30%-ban megegyezett. Így sok olyan cikket is egyezőnek tekintett az algoritmus, amelyek valójában teljesen másról szólnak, ezért addig növeltem a határt egy-egy százalékkal, mire közel teljesen pontos eredményeket kaptam. Ez 49%-nál következett be, tehát elmondható, ha pusztán a cikkek szókészlete összehasonlításának útján szeretnénk összepárosítani a közel azonos tartalmú cikkeket, akkor legalább a kifejezéseik 49%-ának kell megegyezniük ahhoz, hogy összetartozónak tekinthessük azokat.

Ezekre az eredményekre jutottam:

Átnézve a 2016. március 21. és május 31-e közötti időszakot, összesen 10 000 cikkel dolgoztam. A cikkek az Index és az Origo hírportálokról származnak, de nem teljesen egyenlő az eloszlásuk, a vizsgált időszakban 5425 cikk jelent meg az Indexen, 4575 az Origón.

A 10 000 cikk között 1383 volt olyan, amelyet a tartalomelemző programom egyezőnek tekintett. Ez azt jelenti, hogy az Index 5425 cikkének 25,5%-a hasonló formában megtalálható az Origón is. Az Origo 4575 cikke között 30,2% volt azon cikkek aránya, amelyek nagyon hasonlítottak az Index cikkeire. Természetesen ezek az eredmények nem tekinthetők teljesen pontosnak. Az is elképzelhető, hogy több, de

az is, hogy valamivel kevesebb a szinte teljesen egyező cikkek aránya a két hírportálon. Az első kétszáz egyező cikk alapos szemrevételezése után 14 esetben találtam olyan párt, amelyet nem tartok egyezőnek. Ez 7%-os hibaarány, és bár ez nem akkora minta, hogy általánosíthassunk, arra alkalmas, hogy lássuk, már egy viszonylag egyszerű algoritmus is aránylag nagy pontossággal képes összepárosítani az összetartozó szövegeket.

Pontosabb eredményeket csak egy jóval kifinomultabb automatizált tartalomelemzési algoritmus segítségével lehetne elérni. A tanulmányomnak nem az volt a célja, hogy tökéletesen pontos adatokkal szolgáljak a magyar hírportálokról; hiszen a programokat azért készítettem, hogy hitelesen és kézzelfogható, közérthető módon tudjak írni az automatizált tartalomelemzés módszereiről, lépéseiről, és mindezek hasznosságát konkrét példákon keresztül szemléltessem.

5.5. Az elkészített algoritmusok futtatása az összes szövegen és az eredmények tárolása az adatbázisban

Figyelni kell arra, hogy az eredményeket úgy tároljuk el, hogy azok később számszerűsítve is felhasználhatók legyenek, pl. a felismert főnevek legyenek 1-essel jelölve az adatbázisban, a melléknevek 2-essel és így tovább. Számokkal mindig egyszerűbb dolgozni: pl. ha átvisszük a kapott adatokat Excelbe, akkor ott is sokkal könnyebb diagramokat, kimutatásokat készíteni, ha minden tulajdonságot egy meghatározott számmal látunk el.

5.6. Ellenőrzés

Ez az egyik legfontosabb lépés az automatizált tartalomelemzés során, és nem szabad abban bízni, hogy ha egy algoritmus működött egy konkrét szövegcsoporton, akkor egy másikon is ugyanúgy működni fog. Az automatikusan kiszámolt eredmények közül néhányat érdemes manuálisan is átszámolni, illetve mindig meg kell nézni, mi az oka a kiugró értékeknek.

6. Következtetések

Tanulmányom írása során az jelentette a legnagyobb nehézséget, hogy úgy fogalmazzak meg megállapításokat az automatizált tartalomelemzés módszereiről és folyamatáról, hogy közben tisztában voltam azzal,

bármit is írok le, minden kijelentésemet kezdhethetem úgy, hogy „például”, vagy úgy, hogy „jelen pillanatban”. Annyira dinamikusan változó tudományterületről van szó, hogy mire valaki alaposan kidolgoz egy automatizált tartalomelemzési módszert, elkészíti a dokumentációját, megírja a szükséges algoritmust, és publikálja eredményeit, lehet, hogy addigra már el is veszítette az aktualitását. A programozási nyelvek folytonos átalakulása, a számítógépek kapacitásának exponenciális fejlődése és az új technikai vívmányok megjelenése következtében újra és újra át kell értékelnünk azokat a megállapításokat az automatizált tartalomelemzés módszereit illetően, amelyeket korábban tényként kezeltünk. Persze mindig lesznek olyan alapvető módszerek, amelyeket valamilyen formában a jövőben is használni fognak a szövegek automatizált elemzése során, de ezek technikai megvalósítása az informatikával együtt fog fejlődni, átalakulni.

A hipotézisem az volt, hogy viszonylag egyszerű algoritmusok segítségével is olyan – hasznos – eredményekhez juthatunk, amelyeket nem lehetett volna elérni a szövegek „manuális” elemzése során. Úgy gondolom, hogy a hipotézist igazoltam, hiszen sikerült olyan összefüggéseket feltárnom az Index, az Origo és a Kuruc.info nevű hírportálok tartalmaiban, amelyek számszerűek, pontosak és objektívek. A bemutatott tartalomelemzési módszerekkel és technikai megoldásokkal természetesen nemcsak webes hírportálok automatizált tartalomelemzése valósítható meg, hanem átültethetők bármilyen más területre is, ahol szövegekkel dolgoznak.

Nagyon fontosnak tartom hangsúlyozni, hogy a tanulmányomban ismertetett módszerek csupán egy kis részét fedik le mindannak, amit automatizált tartalomelemzésnek tekinthetünk. Kutatásomban arra kerestem választ, hogyan segíthetnénk a tudományos munkát egyszerű algoritmusok segítségével. A kézzelfogható példák bemutatásával szeretném felkelteni az automatizált tartalomelemzés iránti érdeklődést, elsősorban könyvtári vagy a könyvtárhoz közel álló területeken. Úgy gondolom, hogy az automatizált tartalomelemzés alkalmazása a könyvtári szolgáltatások minőségi javulását eredményezné.

Jegyzetek

1. Index <http://index.hu> (2016. okt. 1.)
2. Origo <http://origo.hu> (2016. okt. 1.)
3. PCMag <http://www.pcmag.com/encyclopedia/term/52714/teletext> (2016. dec. 27.)
4. Index <http://index.hu> (2016. okt. 01.)
5. Origo <http://origo.hu> (2016. okt. 01.)
6. Kuruc.info. <http://kuruc.info> (2016. okt. 1.)
7. TechTerms <http://techterms.com/definition/characterencoding> (2016. okt. 20.)
8. Magyarország Kormánya <http://nepszavazas2016.kormany.hu> (2016. nov. 20.)
9. Index http://index.hu/kulfold/2016/08/24/meg_egy_varost_felszabaditottak_a_sziriai_felkelok (2016. nov. 5.)
10. Origo <http://www.origo.hu/nagyvilag/20161008-nagyszabasu-rendori-akcio-a-nemetorszagi-chemnitzben-robbantasra-keszulhetek.html> (2016. nov. 5.)
11. Index. http://index.hu/belfold/2016/10/16/karoval_tamadt_egy_hatarvadasra_a_szir_menekult (2016. nov. 5.)
12. Index http://index.hu/kulfold/2016/09/19/tuz_miatt_kiuritettek_egy_gorog_menekulttabort (2016. nov. 5.)
13. Kuruc.info <https://kuruc.info/r/4/163910> (2016. nov. 10.)
14. Index http://index.hu/kulfold/2016/07/27/europa_teljesen_felkészületlen_pedig_ujabb_menekulthullam_johet (2016. nov. 10.)
15. Szószablya <http://szotar.mokk.bme.hu/szoszablya/searchw.php> (2016. dec. 5.)
16. TechNetwork <https://pcforum.hu/szotar/?term=script&tm=miaz> (2016. nov. 5.)
17. Carnegie Mellon University web <https://www.cs.cmu.edu/~adamchik/15-121/lectures/Arrays/arrays.html> (2016. okt. 29.)
18. Magyar Távirati Iroda <http://www.mti.hu/mti/Default.aspx> (2016. nov. 10.)

Irodalom

- ANTAL László: A tartalomelemzés alapjai. Budapest, Magvető Könyvkiadó, 1976. 151 p.
- BAXTER, Leslie A. – BABBIE, Earl R.: The basics of communication research. Belmont, Wadsworth Publishing, 2003. 240. p.

BENGTSOON, M.: How to plan and perform a qualitative study using content analysis = NursingPlus Open, 2. vol. 2016. 8–14. p. <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2352900816000029> (2018. jan. 15.)

Ehmann Bea – Balázs László – László János – Gushin, V. (szerk.): Izolált kiscsoportok pszichodinamikája: a Mars-500 űranalóg szimuláció legénységi kommunikációjának tartalomelemzéses vizsgálata. In: Vargha András (szerk.): A tudomány emberi arca. A Magyar Pszichológiai Társaság XXI. Országos Tudományos Nagygyűlése. Kivonatkiötet. Budapest, Magyar Pszichológiai Társaság, 2012, 239. p.

GÉRING Zsuzsanna: Tartalomelemzés: A virtuális és a valós világ határán: Egy vállalati honlap-elemzés bemutatása = Kultúra és Közösség, 5. évf. 2014, 1. sz. http://publikaciotar.repositorium.bgf.hu/611/1/Gering_tartalomelemzes_2014.pdf (2016. dec. 29.)

GRANEHEIM, Ulla H. – LUNDMAN, B.: Qualitative content analysis in nursing research: concepts, procedures and measure to achieve trustworthiness = Nurse Education Today, 24. vol. 2004, 2. no. 105–112. p. [http://www.nurseeducationtoday.com/article/S0260-6917\(03\)00151-5/abstract](http://www.nurseeducationtoday.com/article/S0260-6917(03)00151-5/abstract) (2017. szept. 29.)

HSIEH, H. F. – SHANNON, S.E.: Three approaches to qualitative content analysis = Qualitative Health Research, 15. vol. 2005. 9. no. 1277–1288. p.

KRIPPENDORFF, Klaus: A tartalomelemzés módszertanának alapjai. Budapest, Balassi Kiadó, 1995. 119 p.

KRIPPENDORFF, Klaus: Content analysis. An introduction to its methodology. London, SAGE Publishing, 2013.

KRIPPENDORFF, Klaus: An examination of content analysis. A proposal for a framework and an information calculus for message analytic situations.[Doctoral thesis]. Urbana, University of Illinois, 1967. 412 p. <https://pdfs.semanticscholar.org/67b7/3bc81b28bbafc7319505ce9f081cb8a2bb04.pdf> (2018. jan. 15.)

László János – Ehmann Bea (szerk.): LAS Verticum. Egy szó feletti tartalomelemző szoftver In: Magyar Számítógépes Nyelvészeti Konferencia. Szeged, MSZNY, 2003. 288–289. p.

LOWE, Will: Understanding wordscores = Political Analysis, 16. vol. 2008. 4. no. 356–371. p. <http://faculty.washington.edu/jwiler/559/Lowe.pdf> (2018. jan. 29.)

NAGY Andor: Az automatizált tartalomelemzés lehetőségei = Tudásmenedzsment, 16. évf. 2015. 1. sz. 132–139. p. http://epa.oszk.hu/02700/02750/00037/pdf/EPA02750_tudasmenedzsment_2015_01_132-139.pdf (2018. jan. 15.)

NEUENDORF, Kimebrly A.: The content analysis guidebook. London, SAGE Publishing, 2016. 120 p.
https://books.google.hu/books?id=huPVtmu4sigC&printsec=frontcover&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false (2018. jan. 29.)

TESCH, Renata.: Qualitative research. Analysis types & software tools. Bristol, Falmer Press, 1990. 330 p.

VARGA Katalin: Szöveg és tartalom az információs társadalomban. Pécs, Pécsi Tudományegyetem Felnőttképzési és Emberi Erőforrás Fejlesztési Kar, 2005. 164.p.

WAPLES, Douglas – BERELSON, Bernard – BRADSHAW, Franklyn. R.: What reading does to people. A summary of evidence on the social effects of reading and a

statement of problems for research. Chicago, University of Chicago Press, 1940. 9. p. <https://archive.org/details/whatreadingdoest00wapl>

WEBER, Robert P.: Basic content analysis. Newbury Park, Sage Publications, 1990. 96 p. https://wrt303sp08.files.wordpress.com/2008/01/weber_content-analysis.pdf (2018. jan. 29.)

A tanulmány első változata megjelent a Diáktudósok. A XXXIII. OTDK 13. Szekciójának első helyezett pályamunkái (Szegedi Egyetemi Kiadó ; Juhász Gyula Főiskolai Kiadó, Szeged, 2017.) c. kötetben.

Beérkezett: 2017. szeptember 29.

Ösztöndíj hátrányos helyzetű diákoknak Celldömölkön

A támogatási forma létrehozásának tervét Németh Tibor könyvtárvezető jelentette be még 2017-ben a Magyar Kultúra Napja városi ünnepségén. A civil szervezetekre vonatkozó törvényi szabályozás változásával egyidejűleg a Kresznerics Ferenc Könyvtári Kultúráért Alapítvány e feladatot beemelte tevékenységi körébe. A felhívás 2017 novemberében jelent meg: a kemeszaljai általános iskolák olyan 3–7. osztályos tanulói pályázhattak, akik hátrányos szociális helyzetük dacára felvillantották tehetségüket.

A kiírás szellemiségének alapját a celldömölki városi könyvtár névadójának, a nyelvész Kresznerics Ferenc 1817-ben kelt végrendeletének 7. pontja képezi, amely rövidítve így fogalmaz egy ösztöndíjról: „Stipendium adassék egy tanuló Ifjújának [...] És a' ki életemnek nagyobb részét a' tanításban töltöttem el, még holttom után is ezen Stipendium által tanítani fogok.” A jövőépítés jegyében alkotó módon őrizve a tudós pap szellemi örökségét a pályázati eredmény kihirdetésére minden évben a Magyar Kultúra Napján kerül sor a könyvtárban. A támogatásról döntő kuratóriumi ülésre Kresznerics Ferenc egykori és Koltai Jenő esperesplébános jelenlegi székhelyén, az alsósági plébánia épületében került sor a tudós akadémikus sírjának megkoszorúzását követően.

Az ösztöndíj pénzügyi fedezetét hatvanezer forinttal támogatta Celldömölk Város Önkormányzata, valamint több magánszemély. A 2018. évi 240 000 forintos keretösszeg biztosításához ötven-ötvenezer forinttal járultak hozzá a Kresznerics Ferenc Könyvtári Kultúráért Alapítvány kuratóriumának tagjai: Esztergályos Jenő, dr. Koltai Jenő és Németh Tibor.

Négy tanuló nyújtotta be pályázatát és a kuratórium valamennyi jelölt támogatását indokoltnak tartotta. A diákok hatvan-hatvanezer forint ösztöndíjban részesülnek, amelynek folyósítására két részletben kerül sor. A Támogatási Alap döntéséről szóló oklevelet a tanulók Fehér László polgármestertől, Németh Tibortól, a kuratórium elnökétől és Esztergályos Jenőtől, az Alapítvány alapítójától vehették át 2018. január 22-én, a Magyar Kultúra Napja városi ünnepségén.

A szervezők bíznak abban, hogy kezdeményezésükkel a könyvtár demokratikus szolgáltatási rendszerén túl a helyi társadalom hatékony tehetségmentő folyamatainak katalizátorai lehetnek. (A mentés szó jogosságához pedig nem férhet kétség akkor, amikor támogatottak között van diák, akinek a családjában az egy főre eső jövedelem huszonhatezer forint...)

(Németh Tibor tájékoztatása alapján)

A magyar lakosság olvasási és könyvtárhasználati szokásai 2017-ben¹

Gyorsjelentés egy országos reprezentatív lakossági felmérés eredményeiről

TÓTH Máté

Bevezetés

A könyvtáros szakma egy régi adósságát törlesztette a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár, amikor EFOP-3.3.3-VEKOP-16-2016-00001 „Múzeumi és könyvtári fejlesztések mindenkinek” pályázati konstrukció keretében „Az én könyvtáram” című kiemelt projektben lehetőséget teremtett két országos, reprezentatív olvasási és könyvtárhasználati felmérésre a 3–18 és a 18 éven felüli hazai lakosság körében.

Legutóbb 2005-ben volt erre lehetőség, amikor a Könyvtári Intézet a TÁRKI Közvéleménykutató céggel való együttműködésben a Háztartás Monitor kutatás részeként 10 kérdést tett fel egy minden korábbinál nagyobb, 3674 főt számláló mintasokaságnak.² Nagy Attila és a Péterfi Rita gyorsjelentést követően még több szempontból is elemezte a 2005-ben felvett adatokat.³ 1964-től kezdve rendelkezünk

idősoros adatokkal a hazai felnőtt lakosság olvasási és könyvtárhasználati szokásairól. 1964-ben Mándi Péter a 15 éven felüli hazai lakosság körében végzett kérdőíves vizsgálatot. Itt elsősorban a könyvvásárlás és a könyvolvasás volt a fókuszban, de már a könyvtárhasználat legfontosabb mutatói is megjelentek.⁴ Az Országos Széchényi Könyvtár Könyvtártudományi és Módszertani Központ olvasáskutatói műhelyének tagjaként Gereben Ferenc 1978-ban,⁵ majd 1985–86 telén végzett országos reprezentatív felmérést, amelyekben elsősorban a felnőtt lakosság olvasási és olvasmánybeszerzési szokásait kutatták, de a könyvtári tagságra vonatkozóan is tettek fel kérdéseket.⁶ A rendszerváltást követő években 1991-ben és 1993-ban az 1985–86-os vizsgálat kérdéseit tették fel vidéki települések felnőtt lakosságának. Ez utóbbi nem tekinthető reprezentatív kutatásnak, ugyanis összesen 9 településről mindössze 464 fő válasz-

adó volt. (A mintaválasztást az indokolta, hogy a korábbi évek kutatásaiban a kisvárosok válaszadói szolgáltatták az átlagoshoz közel eső értékeket.)⁷ Az 1960-asról az 1990-es évekig tartó időszak olvasás és könyvtárszociológiai eredményeiről két nagyobb lélegzetvételű összefoglalás született az ezredforduló környékén Gereben Ferenc tollából.⁸ 2000 őszén a *Kerkai Jenő Egyházzsociológiai Intézet* projektjében végeztek egy újabb, a magyarországi felnőtt (18 éven felüli) népességet reprezentáló művelődés- és vallásszociológiai témájú kérdőíves felmérést összesen 1035 fő megkérdezésével.⁹ 1964 és 2005 között lényegében ugyanazon kérdéssort kellett a válaszadóknak kitölteni, így nemzetközi szinten is egyedülálló, pontos adatok álltak rendelkezésre a magyar lakosság könyvtárhasználati szokásairól, valamint annak időbeli és térbeli változásairól.

A fentieket követően meg kell emlékeznünk a gyerekek olvasási és könyvtárhasználati szokásait vizsgáló kutatásokról is, amelyek jelentős része szintén a Könyvtártudományi és Módszertani Központ olvasáskutató műhelyéhez kötődik. 1977–78 fordulóján kerülhetett sor először egy felső tagozatos korosztály körében 1000 fős reprezentatív mintán elvégzett országos reprezentatív vizsgálatra. Ezt követően 1983–84 telén a középiskolás korosztály (15–18 évesek) körében készült országos, szintén 1000 fős reprezentatív, szociológiai szempontú adatfelvétel. Ezek a kutatások az olvasást a többi szabadidős tevékenység hálójában mutatták be kitérve az iskola szerepére, az olvasás presztízsére, a televíziózásra, az ízlésszerkezetre, a könyvtárhasználatra, valamint az olvasás és értékrend kapcsolatára.¹⁰ A középiskolások olvasási és könyvtárhasználati szokásairól egy átfogó, országos kutatás készült 2001. április 15. és május 15. közötti egy hónapos időszakban hét kisváros 9. és 11. osztályos tanulói körében.¹¹ A kisebb volumenű – nem reprezentatív – vizsgálatok közül példaként kettőt említek. A Szegedi Tudományegyetem Juhász Gyula Pedagógusképző Kar Felnőttképzési Intézet Könyvtár és Múzeumpedagógiai Szakcsoport szegedi tizenévesek körében elvégzett kutatásának célja egy pillanatkép rögzítése volt az e-generáció formálódásáról,¹² míg kifejezetten a középiskolás korosztályt célozta meg a Kaposvári Egyetem kutatóinak irodalommal és olvasással kapcsolatos attitűdvizsgálata. A kutatás elsősorban arra kereste a választ, miként vélekednek a középiskolások az olvasásról és az irodalomról.¹³

Ezeknek a vizsgálatoknak nagy értéke, hogy évtizedek óta pontosan ugyanazon kérdéseket tette fel, így

idősoros adatokat kaptunk a könyvtári tagságról, az olvasás gyakoriságáról, az olvasói ízlésről, a médiahasználat és olvasás összefüggéseiről. A kutatások megteremtették az olvasásszociológia módszertanát és felvázolták a legfontosabb összefüggéseket, amelyeket ma már a tananyag részeként valamennyi informatikus-könyvtáros hallgatónak ismerni kell. A régi jól bevált kérdések mellett azonban nem szabad megfeledkeznünk arról sem, hogy az olvasás és a könyvtár világa, és társadalmi, technológiai környezete is állandóan változnak. Új kérdésekre van szükség a digitalizálás miatt és azért is, mert a könyvtárak és a jóléti szolgáltatások fenntartása sem magától értetődő egyszerűen a kultúra „érinthesetlenségének” hangsúlyozásával. A kutatások eredményeként meg kell, hogy mutakozzon a könyvtárak értéke, társadalmi szerepe és hasznosulása is.¹⁴

A cikk célja, hogy a 2017 kora őszén a 3–18 éves gyerekek és a 18 éven felüli felnőtt lakosság körében lefolytatott reprezentatív adatfelvétel eredményei közül bemutassa azokat az idősoros adatokat, amelyek a korábbi évek vizsgálataival való összevetésben tendenciákat, trendeket jeleznek az olvasás és a könyvtárhasználat terén. A jelen cikkben bemutatott főbb tendenciákat követően „mélyfúrásokat”, részletesebb elemzéseket is fogunk végezni egyes részkérdések vonatkozásában, hiszen a projektben összegyűjtött adatok olyan kincsesbányát jelentenek, amelyek még akár évekig munkát adhatnak a kutatóknak.

Módszer

A módszer részletes leírását a kutatást technikai értelemben lebonyolító cég által készített gyorsjelentések¹⁵ tartalmazzák, ugyanakkor a szakszerűség kedvéért a kutatási jelentésben is szükséges az alkalmazott kutatási módszer fő jellegzetességeit, valamint magát a kutatás folyamatát ismertetni. A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár az EFOP-3.3.3-VEKOP-16-2016-00001 „*Múzeumi és könyvtári fejlesztések mindenkinek*” pályázati konstrukció keretében „*Az én könyvtáram*” című kiemelt projekt megvalósításával kapcsolatban nyílt pályázaton választotta ki a *Psyma Hungary Kft*-t, amelynek feladata az adatfelvétel szervezése, lebonyolítása, menedzselése volt. A kérdőíveket és a kutatási tervet „Az én könyvtáram” projekt munkatársaival, a szakmai műhelyeinek képviselőivel, valamint a *Psyma Hungary Kft*. munkatársával való folyamatos egyeztetést követően *Gombos Péterrel*, *Jávorka Brigittával*, *Kiss Gáborral* és *Péterfi Ritával* együtt dolgoztuk ki.

A gyerekeknek és a felnőtteknek szóló kérdőívek kidolgozása során is figyelembe vettük, hogy az adatok a korosztályok között a korábbi évek adataival és más nemzetközi kutatásokkal is összevethetők legyenek. Szintén fontosnak tartottuk, hogy a kérdőívek reflektáljanak az elmúlt évtizedekben bekövetkezett változásokra (pl. a technológiai változások, a könyvtári szolgáltatások hasznosulásának bemutatásával).

Tartalmi értelemben a kidolgozott kérdőívek a következő főbb csomópontok köré szerveződtek:

- demográfiai-társadalmi változók;
- médiahasználat, internetezési szokások, televíziózás;
- könyvtárhasználat gyakorisága, a szolgáltatások igénybe vétele;
- könyvtár- és könyvtároskép, könyvtári funkciók, a könyvtár társadalmi szerepeinek értelmezése;
- olvasási szokások;
- olvasói ízlés;
- könyvvásárlás, házi könyvtár.

A fenti témakörök közül ebben a cikkben a könyvtárhasználók számára, a könyvtárhasználat gyakoriságára, az olvasási szokásokra és az olvasói ízlésre vonatkozó kérdésekre kapott válaszok alapmegoszlásait ismertetem.

A lekérdezés során a gyerekek közül 1502, a felnőttek köréből pontosan 1500 főt kérdeztek meg. A megkérdezendők kiválasztása ún. sétás módszerrel történt, amelynek lényege, hogy egy meghatározott sétaútvonalon az otthonukban kerestek interjúalanyokat. A módszerrel biztosítható, hogy mindenki egyenlő eséllyel kerüljön be a mintába, de az nem, hogy a megkérdezettek összetétele pontosan reprezentálja a hazai lakosság összetételét; ezt a kapott adatok súlyozásával korrigálták.

A gyerekek esetében a vizsgálat újjátása volt, hogy a legkisebbek, az olvasni nem tudó korosztálynak is vizsgáltuk az olvasáskultúráját, könyvekhez való viszonyát. Mivel a kérdések értelmezése meghaladta volna a legkisebb gyerekek képességeit, a 10 éven aluliak esetében elsősorban a szülőltől vártuk válaszokat a kérdezőbiztos kérdéseire. A nagyobbak esetében is szükség volt a szülő beleegyezésére a kutatás lefolytatásához, de a kérdésekre már elsősorban a gyerekektől vártuk a választ. A kérdések természetéből adódóan (ahogyan a legkisebbek esetében sem) nem jelentett problémát a gyerek jelenléte, amint a nagyobbaknál sem a felnőtteké.

Könyvtárhasználat

A könyvtárhasználatra vonatkozó kérdések a regisztrált tagságra, a könyvtárlátogatás gyakoriságára és a szolgáltatások igénybe vételére vonatkoztak. A továbbiakban az első kettőre vonatkozó eredményeket ismertetem.

Könyvtári tagság

A könyvtárhasználat kapcsán az egyik legfontosabb kérdés, hogy a hazai lakosság hány százaléka kötelezi el magát beiratkozással intézményeink mellett. A könyvtári tagsággal kapcsolatosan évtizedek óta vizsgázó kérdés, hogy „Beiratkozott tagja-e Ön, vagy volt-e tagja valamikor valamilyen könyvtárnak?”

A kérdésre a következő válaszlehetőségeket kínáltuk: 1. Soha nem volt könyvtári tag, 2. Most nem tag, de régen az volt (több mint 5 éve – 2012 előtt), 3. Most nem tag, de nemrég, korábban az volt (az elmúlt 5 évben – 2012–2016 között), 4. Jelenleg tag: egy könyvtárban, 5. jelenleg tag: több könyvtárban. A 2. és a 3. válaszlehetőség ezúttal a korábbi „Most nem tag, de régebben az volt” opciót váltotta.

	1964	1985	2000	2005	2017
Soha nem volt könyvtári tag	82	37,7	54,6	44,7	40,4%
Most nem tag, de régebben az volt (több mint 5 éve)		44,6	33,7	43,8	41,4%
Most nem tag, de régebben az volt (Kevesebb, mint 5 éve)					8,5%
Jelenleg tag: egy könyvtárban	18	14,6	9,9	9,2	9,1%
Jelenleg tag: több könyvtárban		3,1	1,8	2,3	0,5%
Összesen	100	100	100	100	100

1. ábra

A könyvtári tagság változásai

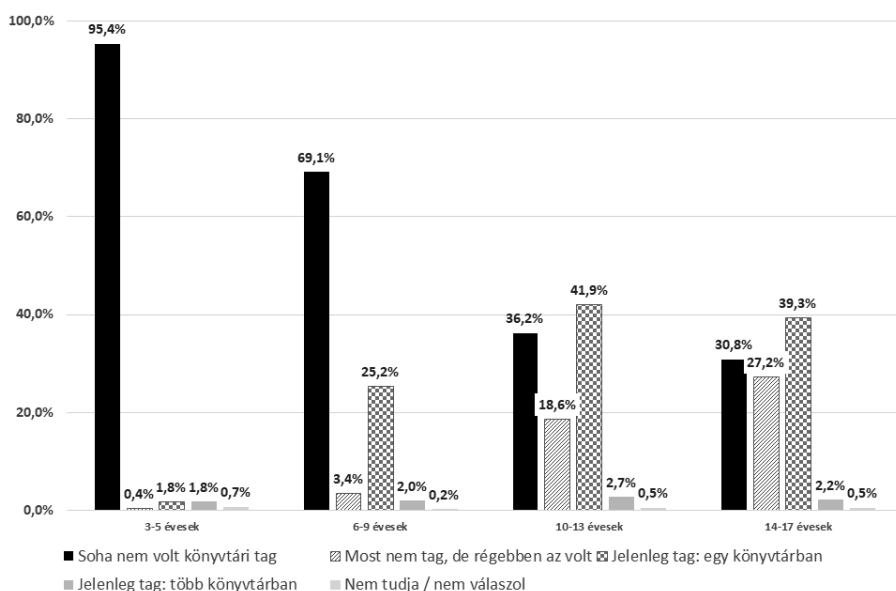
A korábbi évekhez képest a módosítást az indokolta, hogy a válaszokban meg akartuk különböztetni azokat a válaszadókat, akiknek van friss élménye a könyvtárak működéséről, azoktól, akik nem tapasztalták az elmúlt évek változásait, ezért a könyvtár- és könyvtárosképük sok évvel ezelőtti emlékeken alapul. Mindez nem tette összehasonlíthatatlanná a most szerzett adatokat a korábbiakkal.

A válaszok alapján vegyes kép rajzolódik ki. Egyrészt öröndetes, hogy a 2005-ös adatfelvételhez képest 4,3%-kal kevesebben vannak azok a társadalomban, akiknek semmilyen könyvtári élményük nincsen, ugyanakkor csökkent az aktív tagoknak az aránya is, méghozzá először 10% alá azóta, hogy azonos elvek mentén végzünk könyvtárszociológiai adatgyűjtéseket. Különösen fájó a visszaesés a több könyvtárban párhuzamos tagságot is fenntartó válaszadók esetében, hiszen ezeknek az aránya 1% alatt van a teljes népességben belül.

Az adatok értékelésében figyelembe kell vennünk, hogy évtizedekkel ezelőtt minden könyvtári szolgál-

tatás (pl. helyben használat, tájékoztatás) is a könyvtári tagság függvénye volt. Ma a 9,6%-os arány jelentős visszaesés a 80-as évekhez képest, de nem az a 2000-es évek elejéhez képest. A 80-as évekkel való összevetésből pedig éppen a fent leírt különbözőség miatt nem szabad következtetéseket levonni.

Népszerű sztereotípa, hogy a könyvtárhasználók körében a társadalomban meglévő arányukhoz képest jelentősen felülreprezentáltak a gyerekek és az idősek. A felnőttek körében végzett felmérés alapján kiderült, hogy valójában a nyugdíjasok körében kevesebben használják a könyvtárat, mint a fiatalabb felnőtt korosztálynál. Az szintén kiderült, hogy a legfiatalabb felnőttek, különösen az egyetemi hallgatók körében a könyvtár négyszer népszerűbb, mint általában a felnőtt lakosság egészében. Arra számítottunk, hogy a 18 éven aluliak körében a könyvtárhasználók aránya sokkal magasabb lesz, mint a felnőtteknél. Az összehasonlíthatóság érdekében pontosan szóról szóra ugyanazt a kérdést tettük fel a gyerekeknek és a felnőtteknek.

2. ábra

A könyvtárhasználók aránya a gyerekek különböző korcsoportjai esetében

A felnőttekkel való összevetésben háromszoros arányban vannak a gyerekek körében a könyvtárhasználók (31,4%), de ugyanakkor az is elmondható, hogy azok aránya is magasabb, akik soha nem voltak könyvtári tagok (54,7%). A különböző korcsoportok összevetéséből egyértelműen az derül ki, hogy a gyerekek számára az iskola, azon belül is az általános iskola időszaka jelenti az első találkozást a könyvtárral.

A legkisebbeknek (3–5 évesek) mindössze 3,6%-a, az alsó tagozatos korosztálynak már a 27,2%-a, míg a nagyobb általános iskolásoknak már a 44,7%-a tag egy vagy több könyvtárban. A középiskolás években már elkezdődik a lassú lemorzsolódás, miközben azoknak az aránya jelentősen emelkedett, akik valaha tagok voltak, de már nem azok. A legkisebbek esetében ezek szerint sem az óvodás csoportokban,

sem pedig a családokban nem kap akkora hangsúlyt a könyvtárhasználatra nevelés, mint az iskolában.

A válaszok több kérdést is felvetnek. Egyrészt meglepő azoknak a magas aránya, akik soha nem voltak könyvtári tagok. Különösen annak fényében, hogy a gyerekek – ideális esetben – az általános iskolai osztállyal tanóra keretében beiratkoznak valamikor a tanulmányaik elején. Az óvodás korosztály körében nagyon alacsony a regisztrált tagok aránya, ahhoz képest, hogy a könyvtárak jelentős része milyen energiákat mozgósít ennek a korosztálynak a megszólítása érdekében.

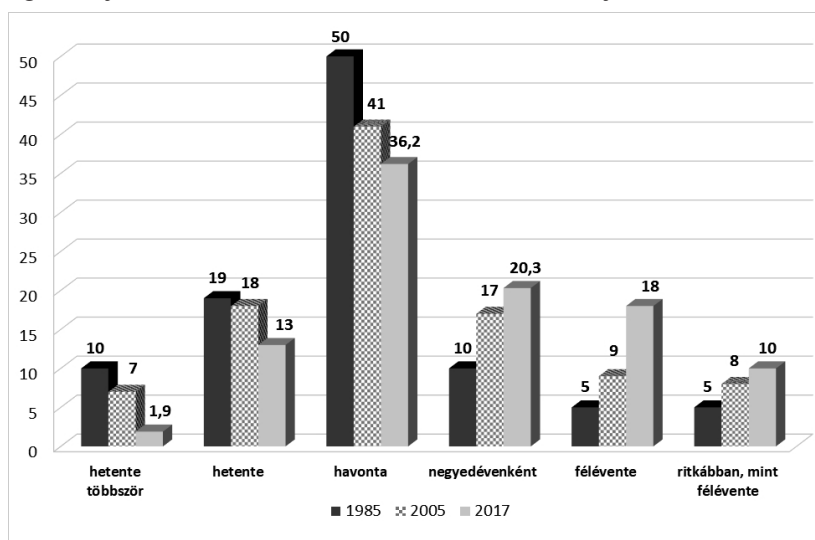
A válaszok alapján képet kaptunk a könyvtárhasználók demográfiai, társadalmi összetételéről, erről azonban majd egy későbbi számban fogunk részletesen írni, szintén a korábbi évek vizsgálati eredményeivel való összevetésben. Napjaink felnőtt könyvtárhasználója nem áll távol a korábbi évekétől. Ma is jellemzően a fiatal, magas iskolai végzettségű, városi, értelmiségi munkakörökben dolgozó nők körében magasabb a könyvtári tagok aránya. A gyerekek esetében újra bebizonyosodott a családi háttér meghatározó szerepe. A magasabb iskolai végzettségű, szellemi foglalkozású, magasabb jövedelemmel bíró szülők

gyerekei nagyobb valószínűséggel válnak maguk is könyvtárhasználóvá.

A könyvtárhasználat gyakorisága

A könyvtárhasználat gyakoriságát nemcsak a könyvtári tagoktól, hanem valamennyi válaszadótól megkérdeztük. A kérdés így hangzott: „*Milyen rendszerességgel jár Ön könyvtárba?*”. A kérdésre azért volt szükség, mert a könyvtári szolgáltatásokat elvileg bárki igénybe veheti beiratkozástól függetlenül.

A válaszok alapján a magyar felnőtt lakosság 28,3%-ának semmilyen könyvtár élménye nem volt még életében, miközben a válaszadók több mint fele (56,4%) járt már könyvtárban, de jelenleg mégsem érzi azt, hogy szüksége lenne ennek az intézményrendszernek a szolgáltatásaira. Összességében az elmúlt évben a könyvtárat használók aránya 15,1% volt, amiből arra következtethetünk, hogy több mint minden harmadik olvasónk veszi igénybe úgy a könyvtárakat, hogy nem iratkozik be a teljes évre. A könyvtárlátogatás gyakoriságára vonatkozóan rendelkezésre állnak összehasonlítható adatok a korábbi évek reprezentatív vizsgálataiból. Ezekkel az eredményekkel való összevetést láthatjuk a következő diagramon.

3. ábra

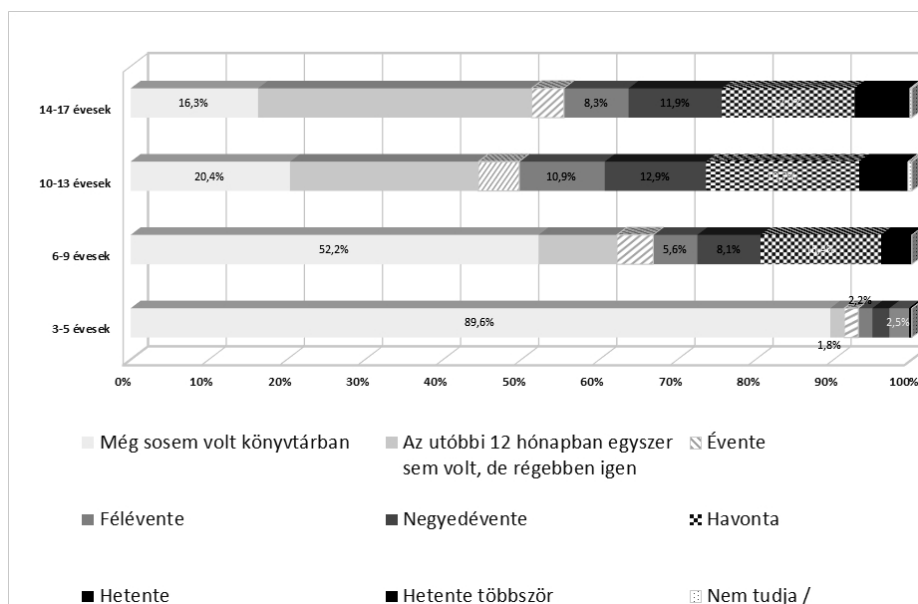
A könyvtárhasználat gyakoriságának alakulása a felnőtt válaszadók körében 1985–2017 között

A táblázatból világosan látható, hogy akik járnak könyvtárba, azok is ritkábban teszik ezt, mint korábban. A legmagasabb érték ma is a havi rendszerességű könyvtárhasználat mellett van. Ez igazodik a jellemző kölcsönzési időhöz. A legnagyobb visszaesés azok körében tapasztalható, akik korábban hetente

többször is megjelentek a könyvtárban. Ma már erre a típusú használatra nagyon keveseknek van szükségük. Vélhetően a jelenségre megint az elektronikus formában elérhető információk nagy mennyisége és a videokölcsönzés népszerűségének csökkenése ad magyarázatot.

A gyerekeknek a kérdés a következőképpen hangzott: „Milyen gyakran jár (a gyerek neve)/jár sz könyvtárba?”. A válaszokat a következő diagram mutatja be korcsoportonkénti bontásban. (Az átláthatóság érde-

kében csak a „Még soha nem volt könyvtárban”, a „Félévente”, a „Negyedévente” és a „Havonta” válaszokon láthatók az adatfeliratok.)

4. ábra

A könyvtárlátogatás gyakorisága az egyes korosztályok esetében

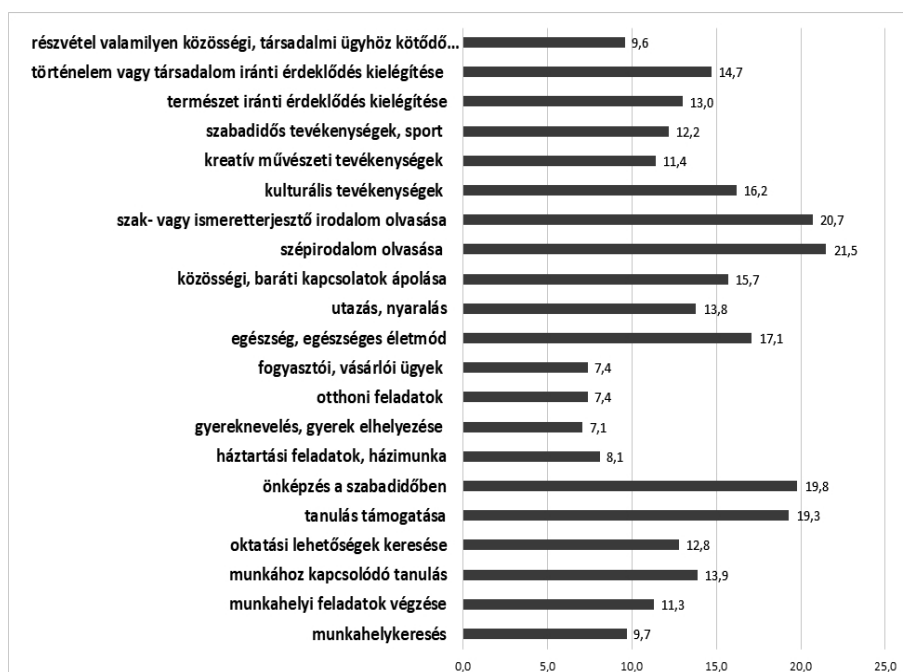
A 10 éven felüli gyerekeknek megközelítőleg a fele nyilatkozta, hogy valamilyen rendszerességgel jár a könyvtárba. A válaszok alapján főleg a kisebbek körében fordult elő, hogy a gyerekek egyáltalán nem járnak könyvtárba. Ebben a tekintetben túlságosan nagy az ugrás a 10 éves korosztálynál. A 10 éven aluliak esetében a válaszokat jellemzően a szülő adta, aki sem az óvodában, sem pedig az iskolában nincs a gyerekkel, aki lehet, hogy a szülei tudtán kívül (pl. egy tanóra keretében, amelyről nem mesélt otthon) már volt, vagy akár rendszeresen jár a könyvtárba. Valószínűsíthetjük, hogy a valóságban ennél sokkal többnek vannak, akiknek volt már könyvtári élményük, de azt az óvodás csoporttal vagy az iskolai osztállyal szerezték.

A könyvtár hasznosulása

A könyvtár hasznosulása az élet különböző területein is tetten érhető. Ahhoz, hogy komplex módon megértsük, hogy a hazai lakosság életében milyen szerepet tölt be a könyvtár, az eddigi hazai olvasás- és művelődésszociológiai gyakorlatban még nem alkalmazott megközelítésekre is szükség volt. A könyvtár hasznosulására vonatkozóan egy – a szakirodalmi szem-

lében már említett – nemzetközi felmérés kérdését vettük át: „Az élet mely területén veszi/vette hasznát a településén lévő (városi, kerületi, községi) könyvtár által nyújtott szolgáltatásoknak, információknak? (Az elektronikus szolgáltatásokra is gondoljon!)”. A kérdés azt feltételezi, hogy a könyvtár igen sokféle területen hasznosulhat. Például, ha valaki a könyvtárból veszi kölcsön az útikönyvet, amelyet a nyaralásnál használ, akkor utazáshoz használta a könyvtárat. Ha valaki a gyermekét a könyvtárban hagyja, amíg elintézi a hivatali ügyeit, akkor a gyermeknevelés, gyermekmegőrzés területén hasznosultak számára az intézményeink szolgáltatásai. Ha bárki a könyvtár nyilvános vezeték nélküli hálózatán keresztül foglal színházjegyet, akkor más kulturális tevékenységek terén profitált a könyvtárak tevékenységéből. A kérdést csak a felnőtteknek tettük fel.

Magyarországon először tettük fel ezt a kérdést, de érdekes összehasonlító adataink vannak más országokból. Egy későbbi lekérdézés során szolgálhatnak referenciaként a mostani adatok. Jelen cikkben csak az alapmegoszlásokat ismertetem, hiszen a jelenleginél sokkal nagyobb teret igényelne egy demográfiai változók mentén elvégzett elemzés.

5. ábra

A könyvtári szolgáltatások hasznosulása az élet egyes területein

Alapvetően a szak- és a szépirodalom olvasásában az emberek több mint 20%-a profitál a közkönyvtárak működéséből. Ezt szorosan követi az önképzés szabadidőben és a formális tanulás támogatása, kevéssel 20% alatti értékekkel. 15% fölötti értékekkel szerepel még a közösségi, baráti kapcsolatok ápolása, a kulturális tevékenységek valamint az egészség, egészséges életmód. A lakosságnak sokkal jelentősebb szelete érzi a saját életében a könyvtárat hasznosnak, mint ahányan beiratkozással elkötelezték magukat egy-egy intézmény mellett.

A nemzetközi összevetés is önálló cikket igényelne. Az olvasás valamennyi országban vezető helyen szerepel, ahogyan a formális és nem formális tanulás támogatása is. Ezek aránya magasabb is, mint a hazai válaszadók által adott értékek. A norvég és a holland válaszadókhoz képest többen jelezték, hogy hasznosult számukra a könyvtár a munkahelykeresésben, a szabadidős tevékenységekben, a háztartási feladatok ellátásában, a közösségi, baráti kapcsolatok ellátásában, ami a két említett országban meglévő magas beiratkozási arány figyelembe vétele mellett igencsak figyelemre méltó és elgondolkodtató. A finn válaszadókkal szemben lényegében minden területen lemaradásban vagyunk (a hollandokkal és a norvégokkal együtt).

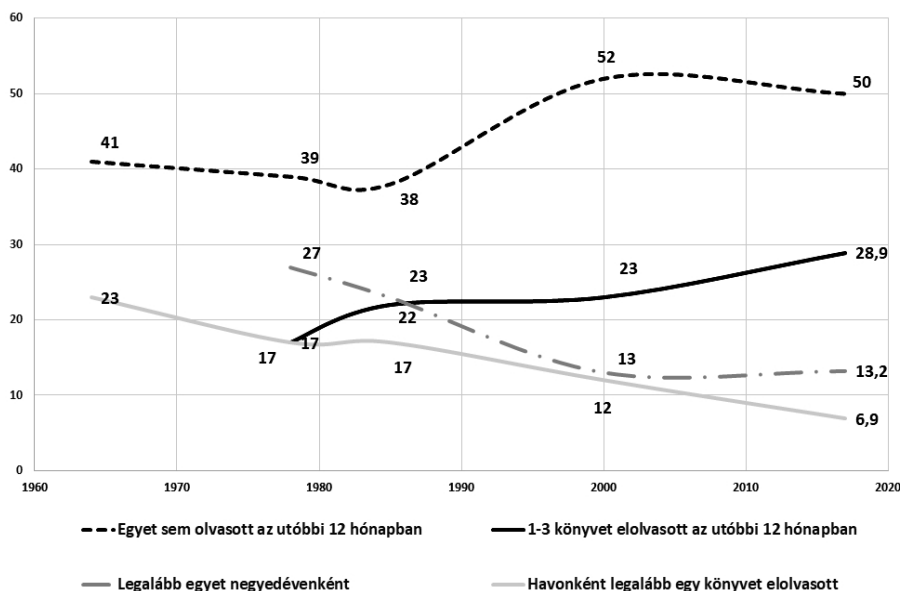
Olvasás

Az olvasási szokások és olvasói ízlés kérdései még mindig meghatározó jelentőséggel bírnak a könyvtárak szolgáltatásainak kialakítása szempontjából. Korábban erre vonatkozóan is számos sztemerd kérdéssel rendelkezünk, amelyekre adott válaszok az 1960-as évek közepéig rendelkezésre állnak. Ugyanezeket a kérdéseket most is feltettük a válaszadóinknak, jóllehet az olvasás társadalmi és technológiai környezete olyan mértékben átalakult, hogy borítékolható volt a jelentős visszaesés.

A könyvolvasás gyakorisága

A könyvolvasás gyakorisága az egyik legfontosabb tényező, amely egyben a könyvtárak igénybevitelét is jelentősen befolyásolja. A könyvolvasás gyakoriságára vonatkozó kérdés a következőképpen hangzik már évtizedek óta: „*Elfoglaltságai mellett – tan-könyvön kívül – olvas-e könyveket?*”.

Nem lehet egyértelműen sem pozitív, sem pedig negatív tendenciáról beszélni. Az mindenképpen örömteli, hogy 2000-től 50%-ra csökkent azoknak az aránya, akik egy darab könyvet sem olvastak az elmúlt évben. Ezzel szemben egyértelműen ijesztő, hogy 17 év alatt közel felére csökkent a gyakran ol-

6. ábra

A könyvolvasás gyakorisága

vasók (azaz, akik megközelítőleg évente 12 darab könyvet elolvasnak) aránya. A gyakran és a soha nem olvasók táborának csökkenése mellett azonban szélesre húzott a ritkán olvasók csoportja, közülük is elsősorban azoké, akik évente 1-3 könyvet olvasnak el. Ezekből az adatokból önmagukban nem érdemes messzemenő következtetéseket levonni, hiszen az olvasás fogalma ma már nem csak a könyvolvasásra vonatkozik, hanem annál sokkal komplexebben értelmezhető, értelmezendő. Ráadásul az eredmények önbevalláson alapulnak. A válaszadók által megadott adatokat semmilyen kontrollkérdés alapján nem korrigáltuk.

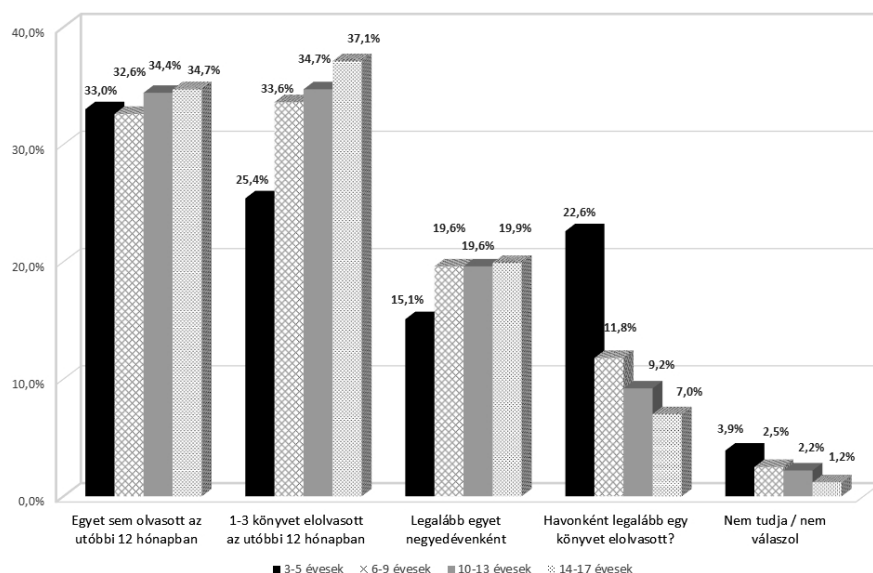
Bizonyos társadalmi-demográfiai jellemzők esetén azonban az emberek még mindig nagyobb valószínűséggel olvasnak. Közismert tény, és erre a jelen kutatás is rávilágított, hogy a nők, a fiatalok, a magas iskolai végzettségűek, a szellemi foglalkozásúak és városi környezetben élők körében többen vannak az olvasók és kevesebben a nem olvasók. Az erre vonatkozó adatokat szintén részletesebb elemzés nyomán szeretnénk közzétenni, jóllehet a mostani kutatásunk eredményei sem változtatták meg alapvetően ezeket az ismereteinket.

A gyerekeknek ezt a kérdést lényegében ugyanebben a formában tettük fel: „*Elfoglaltságai mellett – a tankönyvön és az iskolai kötelező olvasmányokon kívül – olvas-e a gyermek könyveket (vagy ha még nem tud olvasni, akkor olvasnak-e fel neki)?*”, illet-

ve a 10 éven felülieknek „*Elfoglaltságaid mellett – a tankönyvön és az iskolai kötelező olvasmányokon kívül – olvasol-e könyveket?*”. Értelemszerűen a legkisebbekre értettük a felolvasás lehetőségére vonatkozó kiegészítést, amelyet mi tettünk a korábbi – pont ugyanebben a formában feltett – kérdés után, hogy az olvasni tudás előtti időszakra vonatkozó ismereteket is össze tudjuk gyűjteni.

A táblázatból világosan látható, hogy az egyáltalán nem olvasók aránya nagyon hasonló valamennyi korosztály esetében, de a gimnazisták felé közelítve ez az érték – ha enyhén is, de – folyamatosan nő. Összességében azt mondhatjuk, hogy megközelítőleg a gyerekek egyharmadának az életében nincs jelen a szabadidős olvasás. A gyakran olvasók vonatkozásában az adatok hasonló tendenciákat sejtetnek: az életkor előrehaladtával egyre kevesebb gyereknek napi, heti igénye az olvasás.

Az iskoláskor előtti években, amikor még a szülő olvas a gyereknek, közel kétszer annyian válaszolták, hogy havonta egy könyvet végig olvasnak, mint az eggyel idősebbek esetében. Ezt követően következik egy fokozatos, de nem jelentős mértékű csökkenés. Érthető módon az olvasó kor előtti korosztálynak szóló könyvek rövidebbek, könnyen fogyaszthatóbbak, ráadásul a rutinosabb olvasó szülő prezentálásában gyorsabban is peregnek a mese eseményei, mint saját olvasatban, így hamarabb „teljesíthető” az évi 12 olvasmány, mint „saját erőből”.

7. ábra

A könyvolvasás gyakorisága az egyes korosztályok esetében

A középiskolás korosztály adatait Nagy Attila 2001-es felméréseinek eredményeivel vethetjük össze, és azt láthatjuk, hogy bizony ebben a korosztályban az olvasás gyakorisága nagyon jelentős mértékben csökkent az elmúlt néhány évben. Akkor 12% volt az egyáltalán nem olvasók aránya, és 30% azoké, aki évente mindössze egyetlen könyvet olvasnak végig. Mi ebben a két kategóriában magasabb értékeket mértünk. Ezzel szemben a legtöbbet olvasó gyerekek aránya 12%-ról 7%-ra csökkent. Nagy Attila 2001-ben összevetette a különböző iskolatípusokba járók olvasásának gyakoriságát is. Akkor a szakképző iskoláktól a gimnáziumi tanulók felé haladva egyre nőtt az olvasás gyakorisága, és a nem olvasók aránya a szakk munkásképzőkbe járók körében hatszor akkora (24%) volt, mint a gimnazistáknál (4%). A rendszeresen olvasók aránya majdnem kétszer annyi (17%) volt a gimnazisták esetében, mint a szakk munkástanulók körében (9%).

A 2017-es adatfelvétel eredményei alapján is elmondható, hogy jelentős különbségek vannak a gimnáziumi és a szakk munkástanulók olvasásának gyakorisága között. Az olvasás gyakorisága mindkét iskolatípusba járók esetében nagymértékben csökkent. Ma a rendszeresen (havonta átlag egy könyvet) olvasók aránya a gimnáziumi tanulók körében 9,9%, a szakk munkástanulók között mindössze 2,6%. A soha egyetlen könyvet sem olvasók aránya a gimnazisták esetében 21,7%, a szakk munkástanulóknál 55,8%. A különbség tehát megmaradt a gimnazisták javára, akikről viszont

sajnos elmondható, hogy ma körülbelül annyit olvasnak, mint 17 évvel ezelőtt egy szakk munkástanuló. A teljesség kedvéért lássuk a szakközépiskolák tanulói adatait is. Az esetükben a rendszeresen olvasók aránya 17%-ról 5,4%-ra csökkent, a soha nem olvasók pedig 8%-ról 31,2%-ra nőtt.¹⁶

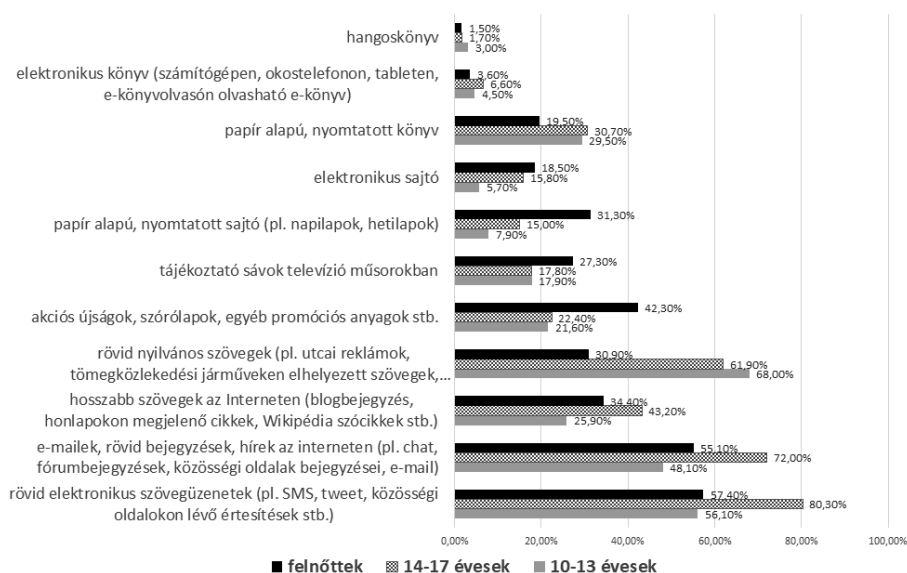
Olvasói napi menü

Az olvasáskutatás jellemzően a könyv- és a folyóirat-olvasásra, a hagyományos szövegek fogyasztására tér ki. Korunk embere azonban nemcsak a könyvekben, napilapokban találkozik írott szövegekkel, hanem a mindennapokban szinte mindig és mindenhol olvasnia kell. A szellemi foglalkozású személyek számára a levelezés alapvető követelmény a munkahelyen, de a közösségi oldalakon regisztrált emberek az azonnali üzenetküldő szolgáltatásokon vagy az sms-ekben napi szinten olvasnak, és írnak rövid szöveges üzeneteket. Ugyan az olvasáskutatás a korábbi években elsősorban a könyvolvasásra korlátozódott, be szeretnénk volna vezetni egy olyan új kérdést, amellyel az írásbeliség napjainkban igen elterjedt formái is nyomon követhetőkké és mérhetőkké válnak. A kérdést Lengyelországban dolgozták ki, és azokat Paweł Kuczyński mutatta be a *New Spaces of Reading* konferencián Varsóban 2017. május 16-án. A kérdésnek ilyen értelemben nem voltak előzményei a magyar szakirodalomban, így a mostani eredményeink sem összevethetők ko-

rábbi évek állapotaival, ugyanakkor bízunk benne, hogy ezt az egyszerű kérdést a későbbi olvasáskutatói projektek felveszik majd a kérdőívekbe, és ezzel 2017-től kezdve megalapozhatjuk az olvasó fogalmának kiterjesztését. A könyvolvasás időbeli dimenziójával szemben itt láthatunk egy pillanatképet is arról, milyen szövegeket fogyasztanak a válaszadóink egy átlagos napon.

A kérdés az előző napi olvasási gyakorlatra vonatkozott, és arra kereste a választ, hogy a megkérdezettek milyen típusú tartalmakat fogyasztottak. Ebből következtetni lehet, hogy azok, akik ugyan nem vallják magukat könyvolvasónak, azok milyen formákban találkoztak írásos tartalmakkal. A lengyel kollégák alapvetően három kategóriát határoztak meg: 1. a

könyvolvasót, 2. a szövegfogyasztót, 3. a tartalomfogyasztót. Az első kategóriába tartoznak azok, akik az előző napon akármilyen rövid ideig is, de könyvet vagy nyomtatott sajtóterméket olvastak. A második kategóriába tartoznak az SMS-ek, a tweet-ek, közösségi oldalak bejegyzéseinek, emaileknek az olvasói. Szintén ide tartoznak a manapság nagyon népszerű képregények olvasói. Ezek a tartalmak rövidek, messze nem képviselnek olyan értéket, mint a könyvek: akik fogyasztanak ilyeneket, azok nem tekinthetők „nem olvasó”-nak. A következő kategória a tartalomfogyasztóé, aki szövegeket nem olvas, de zenét hallgat, vagy videókat néz. A kérdést csak a felnőtteknek és a 10 éven felüli gyerekeknek tettük fel, akiknek a válaszait közös diagramban mutatjuk be.

8. ábra

Olvasói „napi menü” - az előző nap fogyasztott tartalmak összetétele a felnőttek és a 10 évnél idősebb gyerekek körében

A kérdés akkor fogja elnyerni igazi értelmét, amikor már évekre visszamenőleg fogunk rendelkezni összehasonlítható adatokkal, de azért a pillanatnyi állapot is számos tanulságot hordoz. Ebben a megközelítésben a könyvolvasókat már egészen más megközelítésben láthatjuk. Ha valaki az előző napon vett a kezébe könyvet, akkor őt tekintjük könyvolvasónak, függetlenül attól, hogy végigolvasta-e, vagy, hogy milyen gyakran teszi ezt. Ez a lakosság majdnem egyötödéről mondható el. Nyomtatott sajtótermékeket a válaszadók több mint 30%-a, elektronikus sajtót 18,5%-a, elektronikus könyveket pedig 3,6%-a fogyasztott az előző napon. A könyv új formátumai iránti érdeklődés még messze

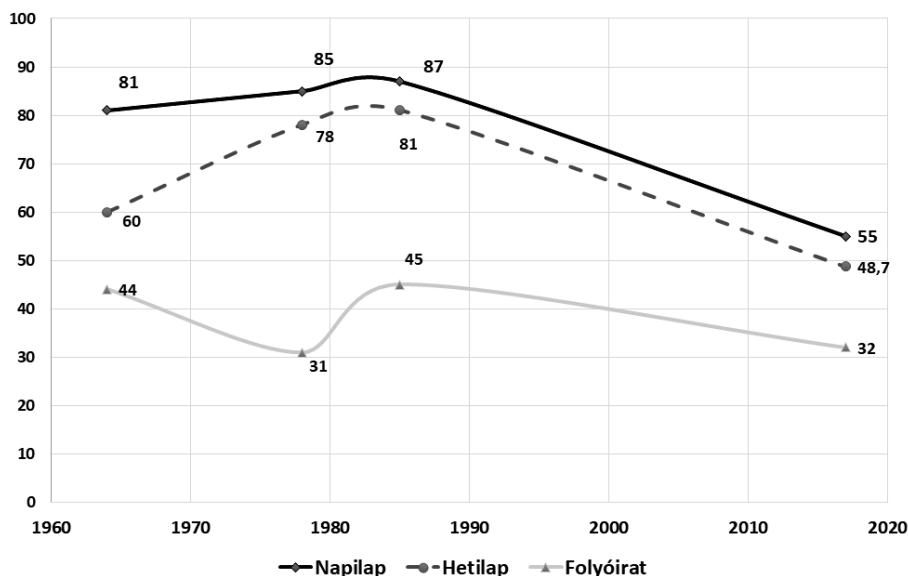
alul múlja a nyomtatottal szembenit. Érdekes módon a nyomtatott sajtó is többek olvasói menüjén szerepel, mint az internetes, jóllehet a nyomtatott sajtó „versenytársának” ugyanúgy tekinthetjük a hosszabb internetes szövegeket és az interneten olvasható rövid híreket is, amelyek jóval magasabb említésszámmal szerepeltek, mint az elektronikus sajtó.

Az írásbeliséggel való kapcsolatot jelentik egyik oldalról a rövid nyilvános szövegek (utcai reklámok, feliratok) és a szórólapok, promóciós anyagok, akciós újságok is, de a mindennapi írásbeliség legfőbb alkalmait ma már az emailek és a rövid elektronikus szövegüzenetek olvasása jelentik. Napjaink emberének ez

a legfontosabb találkozása a szövegekkel. Különösen tanulságos, hogy például a rövid nyilvános szövegek, reklámok mennyivel nagyobb arányban jutnak el a tízenévesekhez, mint a felnőttekhez. Szintén feltűnő a gyerekek nyitottsága az akciós újságokra, szórólapokra és promóciós anyagokra.

Sajtóolvasás

A sajtóolvasás kapcsán újra egy régi kérdést tettünk fel az idősoros adatok reményében: „A következő sajtótermékeket milyen gyakran szokta olvasni: rendszeresen, időnként, nagyon ritkán vagy egyáltalán nem szokta olvasni?”

9. ábra

Sajtótermékek olvasási gyakorisága

Összességében a nyomtatott sajtó olvasásának radikális csökkenését figyelhetjük meg, amelynek egyik oka bizonyosan az internetes hírportálok térnyerése, amelyek kiszorítják a hagyományosan szerkesztett papír alapú vagy papír és digitális alapon is megjelenő újságokat. A másik ok általában az interneten történő információszerezés elterjedése lehet, amely képes a jól értesültség látszatát kelteni azokban is, akik valójában semmilyen objektív (vagy az objektivitás látszatát keltő) forrásból nem értesülnek a világ eseményeiről. Ezekhez a következtetésekhez azonban alaposabban is ki kell elemeznünk az adatfelvétel során kapott óriási mennyiségű adatokat.

A gyerekek sajtóolvasására egyetlen kérdésünk vonatkozott, amelyet a következő formában tettünk fel: „A következő sajtótermékeket milyen gyakran szokta, szokta (a gyerek neve) olvasni?”.

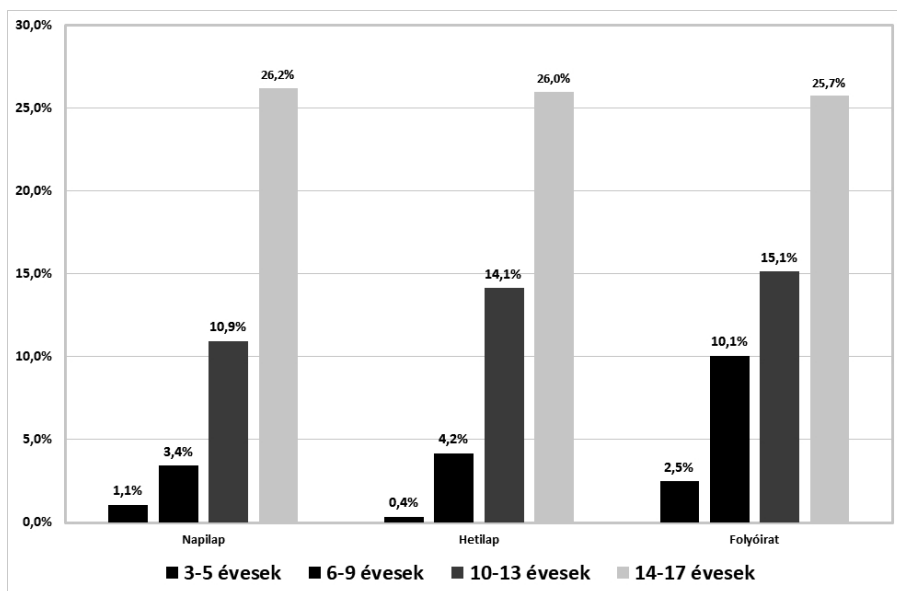
Nagyon elenyésző azoknak a gyerekeknek az aránya, akik akármilyen rendszerességgel bármilyen sajtótermékeket vesznek a kezükbe. A demográfiai változók mentén vizsgálódva azért megállapíthatjuk, hogy korosztályonként nagyon jelentős eltérések tapasztalha-

tók. Valamennyi periodikum esetében megfigyelhető, hogy az életkor előre haladásával párhuzamosan nő az adott tartalmak fogyasztóinak aránya.

Az 1983-ban a felső tagozatos korosztály körében készített adatfelvétel során a gyerekek 69,5%-a nyilatkozta, hogy napilapot, 91,5%, hogy hetilapot, és 21%, hogy folyóiratot olvas.¹⁷ Ekkor még voltak olyan hetilapok, amelyek a gyerekeknek hivatkozási alapot, közös élményt jelentettek, amely nem olvasása a beszélgetésből való kimaradást, az informáltság hiányát hozta magával. Jelenleg annyira alacsony a periodikumok olvasottsága a gyerekek körében, hogy bizonyosan elmondhatjuk, nem létezik olyan nyomtatott sajtótermék, amely egy-egy korosztály tagjai közül sokakhoz nagy valószínűséggel eljut.

Olvasói ízlés

A korábbi évtizedekben az olvasói ízlésre vonatkozóan több kérdés is volt a kutatásokban. Tekintettel arra, hogy jelen vizsgálatnak az elsődleges célja nem az olvasói ízlés felmérése volt, a korábbi kérdésekből

10. ábra

Sajtóolvasás a gyerekek körében

kettőt tartottunk meg, a legutóbbi olvasmányra és a kedvenc íróra vonatkozót. Az előbbi így hangzott jelenlegi felmérésünkben: „Melyik az a könyv, amelyet (amelyeket) jelenleg olvas, (vagy ha most nem olvas), melyiket olvasta legutóbb? Kérem, sorolja fel őket, mondja meg a könyv szerzőjét és a könyv címét is, ha tudja.” A válaszadók több könyvet is megadhattak.

Ebből a listából az aktuális olvasmányok keresztmetsze rajzolódik ki a szemünk előtt. Nem volt kötelező szerzőt és címet is mondani, amennyiben csak az egyiket vagy a másikat említette a válaszadó, azt ugyanolyan elfogadhatónak tartottuk, ugyanakkor a feldolgozásnál nem egészítettük ki a hiányos szerző-cím párokat.

1964		1985		2005		2017	
Szerző	%	Szerző	%	Szerző	%	Szerző	%
1. Jókai M.	16,2	Szilvási L.	3,7	Brown, D.	3,5	Steel, D.	3,1
2. Gárdonyi G.	4,9	Jókai M.	2,6	Steel, D.	3,4	Lőrinc L. L.	3,1
3. Móricz Zs.	4,9	Dumas	2,2	Jókai Mór	2,7	King, S	2,5
4. Mikszáth K.	4,1	Berkési A.	2,1	Wass Albert	2,1	Rejtő Jenő	2,3
5. Hugo, V.	2,3	Merle, R.	1,8	Rejtő J.	1,7	Christie, A.	2
6. Verne, J.	2,2	Zalatnay S.	1,8	Moldova Gy.	1,6	Jókai Mór	2
7. Cronin, A. J.	2,2	Zilahy L.	1,3	Trvtko, V.	1,4	Szabó Magda	1,8
8. Móra F.	1,7	Móricz Zs.	1,1	Lőrincz L. L.	1,3	Rowling, J.K.	1,6
9. Mark Twain	1,5	Rejtő J.	1,1	Kertész Imre	1,2	Follett, Ken	1,6
10. Tolsztoj L.	1,4	Szabó László	1,1	Márai S.	1,0	Gárdonyi Géza	1,5

11. ábra

A legutóbb olvasott szerzők a felnőtt válaszadók körében (1964–2017)

A 2005-ös felmérés gyorsjelentésében a 10-es lista ismeretében egyhe minőségi javulásról számolt be Nagy Attila és Péterfi Rita. Akkor Márai Sándor vagy a Nobel-díjjal frissen kitüntetett Kertész Imre első tízbe való bekerülése bizonyult pozitív fejleménynek.¹⁸ A legfrissebb tízes listával kapcsolatosan a legelső felfedezésünk, hogy az 5. helyen szereplő Agatha

Christie-n, 7. helyen szereplő Szabó Magdán és a 9. helyen szereplő Ken Folletten kívül egyetlen új név sincs a listán. Ahogy sem a „krimi koronázatlan királynője”, sem a 10 éve elhunyt Kossuth-díjas író, sem pedig a walesi szerző nem mostanában tűnt fel az irodalomban, népszerűségük pedig nem az elmúlt években megjelent könyveiknek köszönhető.

Jókai Mór természetesen – a korábbi éveknek megfelelően – most sem hiányozhat a listáról. Az évről évre ugyanolyan formában feltett kérdésben nem szabunk időhatárt, hogy milyen régre visszamenőleg kell megmondani a legfrissebb olvasmányt, így Jókai Mór és *Gárdonyi Géza* a kötelező irodalmak miatt rendre bekerül az első tízbe. Sokaknak ez a legutóbb olvasott mű. Mindenesetre a nagy magyar mesemondó még ezzel együtt is lecsúszott 2005-ös dobogós helyéről a 6. helyre. A magyar szerzők közül *Lőrinc L. László* és *Rejtő Jenő* népszerűsége is töretlen, a külföldiek közül *Danielle Steel* és *Stephen King* szintén nem először kerültek a legnépszerűbbek közé. Érdeklenség ebben a friss listában, hogy soha koráb-

ban nem szerepelt ennyi nőíró a legnépszerűbbek között. A tízből összesen négy szerző is a szebbik nem képviselője. Talán ez alapján megfogalmazhatunk egy korunkra jellemző sajátosságot, miszerint a nők sajátos világlátásukkal, érzékenységgel jobban magukkal tudják ragadni az olvasókat, mint a férfiak. A következő, évtizedek óta változatlanul feltett kérdés úgy hangzik, hogy „*Kik a legkedvesebb írói?*”. A teljesen szabad kérdésre – a frissen olvasottal szemben – azt vagy azokat kellett mondani, akiket a válaszadó kifejezetten kedvel. A következő táblázat 1985 óta mutatja be a magyarországi felnőtt lakosság legkedvesebb íróinak tízes listáját.

	1985		2000		2005		2017	
	szerző	%	szerző	%	szerző	%	szerző	%
1.	Jókai Mór	32,5	Jókai Mór	16,2	Jókai Mór	22,1	Jókai Mór	12,7
2.	Szilvási Lajos	19,8	Cook, Robin	7,6	Mikszáth Kálmán	6,4	Lőrinc L. L.	6,5
3.	Berkési András	16,3	Moldova György	6,8	Móricz Zsigmond	6,3	Steel, D.	6,0
4.	Mikszáth Kálmán	12,3	Steel, Danielle	6,0	Moldova György	5,8	Rejtő Jenő	5,7
5.	Móricz Zsigmond	7,5	Mikszáth Kálmán	5,8	Rejtő Jenő	4,8	Szabó Magda	4,8
6.	Gárdonyi Géza	6,8	Szilvási Lajos	4,8	Petőfi Sándor	4,7	Agatha Christie	4,6
7.	Moldova György	5,4	Petőfi Sándor	4,2	Lőrincz L. László	4,5	King, S	4,6
8.	Merle, Robert	4,8	Lőrincz L. László	3,8	Szabó Magda	4,1	Mikszáth Kálmán	4,3
9.	Dumas, Alexandre	4,8	Gárdonyi Géza	3,4	Gárdonyi Géza	4,1	Móricz Zsigmond	3,7
10.	Petőfi Sándor	4,8	Berkési András	3,2	Steel, Danielle	4,0	Petőfi Sándor	3,7

12. ábra

A legkedvesebb írók a felnőtt lakosság körében (1985–2017)

Jókai Mór az elmúlt évtizedekben mindig magasan az élen végzett. Ennek a fő oka nyilvánvalóan az iskolai kötelező olvasmányok hatása. Ha nem is valószínűsíthetjük, hogy valóban Jókai lenne a legszívesebben forgatott szerző, kétségkívül a XIX. századi klasszikus a legismertebb magyar író. 2017-ben sincs ez másképp, Jókai Mór magasan a magyarok „legkedvesebb” írója. A fentebbi lista alapján valószínűsíthetjük, hogy a Jókait követő nevek (Lőrinc L. László, Danielle Steel, Rejtő Jenő, Szabó Magda, Agatha Christie és Stephen King) elsősorban ismertségüknek és olvasottságuknak köszönhetően érdemelték ki a válaszadóink bizalmát, az őket követő klasszikusok

azonban vélhetően újra – Jókai Mórhoz hasonlóan – az iskolai élmények hatására kerültek közel a magyarok szívéhez.

A gyerekeknek lényegében ugyanezeket a kérdéseket tettük fel: „*Melyik az a könyv, amelyet (amelyeket) jelenleg olvasol, (vagy ha most nem olvasol) melyiket olvastad legutóbb?*” Az olvasni még nem tudó korosztály esetében értelemszerűen a felolvasásra is vonatkozhatott a kérdés. Ezt követően rákérdeztünk a legkedvesebb szerzőre is. Ebben az esetben már csak szerzői minőségben értelmezhető személyeket lehetett említeni.

3-5 évesek				6-9 évesek			10-13 évesek			14-17 évesek		
	szerző	db	% ¹⁹	szerző	db	%	szerző	db	%	szerző	db	%
1.	Bartos Erika	30	8,20	Benedek Elek	17	4,55	Gárdonyi Géza	25	6,60	Leiner Laura	14	3,66
2.	Benedek Elek	17	4,64	Bartos Erika	14	3,74	Molnár Ferenc	17	4,49	J.K. Rowling	11	2,88
3.	Grimm testvérek	14	3,83	Grimm testvérek	9	2,41	J.K. Rowling			Molnár Ferenc	5	1,31
4.	Walt Disney	10	2,73	Walt Disney	8	2,14	Jeff Kinney	7	1,85	Fejős Éva		
5.	Csukás István	7	1,91				Jókai Mór			Karinthy Frigyes		
6.	Lázár Ervin	5	1,37				Leiner Laura	6	1,58			
7.				Hans Christian Andersen,			Móra Ferenc			Mikszáth Kálmán	4	1,05
8.	Fekete István			Bálint Ágnes,			Móricz Zsigmond	5	1,32	Rejtő Jenő		
	Marék Veronika	3	0,82	Fekete István,	5	1,34				William Shakespeare		
9.	Tony Wolf			Jeff Kinney,						Daniel Defoe,		
				A.A. Milne,			Mikszáth Kálmán			Fekete István,		
10.	Milne			Móra Ferenc			Erich Kästner	4	1,06	Gárdonyi Géza, Jókai Mór, Robin Cook, Stephen King	3	0,79

13. ábra

A legutóbb olvasott szerzők

3-5 évesek				6-9 évesek			10-13 évesek			14-17 évesek		
	szerző	db	%	szerző	db	%	szerző	db	%	szerző	db	%
1.	Benedek Elek	28	7,65	Benedek Elek	26	6,95	J. K. Rowling	18	4,75	J.K. Rowling	22	5,76
2.	Bartos Erika	27	7,38	Bartos Erika	23	6,15	Gárdonyi Géza	13	3,43	Fekete István,	13	3,40
3.	Grimm testvérek	17	4,64	Grimm testvérek	20	5,35				Leiner Laura		
4.	Disney	10	2,73	Hans Christian Andersen	12	3,21	Csukás István, Fekete István	10	2,64	Móra Ferenc	12	3,14
5.	Marék Veronika	8	2,19	Fekete István	10	2,67	Jeff Kinney	9	2,37	Jókai Mór, Stephen King	10	2,62
6.	Hans Christian Andersen,	7	1,91	Móra Ferenc	9	2,41						
7.	Csukás István			Csukás István,	8	2,14	Benedek Elek, Leiner Laura	7	1,85	Molnár Ferenc	9	2,36
8.	Lázár Ervin	5	1,37	A.A. Milne			Jókai Mór,			Gárdonyi Géza	8	2,09
9.	Fekete István	4	1,09	Bálint Ágnes	6	1,60	Molnár Ferenc	6	1,58	Szabó Magda	7	1,83
10.	A. A. Milne			Walt Disney	5	1,34	Arany János, Móra Ferenc	5	1,32	Benedek Elek, Rejtő Jenő	5	1,31

14. ábra

A legkedvesebb szerzők

Legelőször azt kell megemlítenünk a fenti lista alapján, hogy 10 éves kor alatt a szülő válaszolt, így a Magyar Népmesékkel azonosított Benedek Elekhez vagy a Bogyó és Babócahoz és Anna, Peti, Gergőhöz köthető, szülőknél, gyerekeknek egyaránt könnyen fogyasztható Bartos Erika itt a szülő választása volt mind a legutóbb olvasott, mind pedig a „legkedvesebb” írók között. A legkedvesebb írók bemutatása szintén önálló cikket igényelne. Ami már az első rátekintésre látszik, hogy bár Leiner Laura vagy Jeff Kinney felkerült a tíz legnépszerűbb közé a nagyobbaknál, de az említések száma alapján jelenleg nincs olyan egész generációt megmozgató közös olvasmányélményt, mint a Harry Potter volt az ezredforduló környékén.

Összegzés

A kutatás legnagyobb eredménye, hogy 2005 után először sikerült összehasonlítható adatokat kapni országos reprezentatív mintán a hazai gyermek és felnőtt lakosság olvasási, könyvtárhazsználati és információhasználati szokásairól. Az összehasonlítható adatsorok mentén új kérdések bevezetésével igyekeztünk azokat a változásokat is követni, amelyek alapvetően befolyásolják a könyvtárhazsználati, információkeresési és médiahasználati szokásokat. Ezeknek a kérdéseknek a jelentősége akkor fog megnőni, amikor évek múltán ugyanezeket felteszik, és trendeket rajzolnak fel a jelen állapothoz képest. A mostani gyorsjelentés csak egy felszínes első rátekintés arra az óriási adathalmazra, amelyet a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár EFOP-3.3.3-VEKOP-16-2016-00001 „Múzeumi és könyvtári fejlesztések mindenkinek” pályázati konstrukció keretében „Az én könyvtáram” című kiemelt projekt számára gyűjtöttünk. A jelenlegi adatok elemzése még hosszú időn keresztül munkát ad majd a kutatóknak.

Az internet, a digitális média, az elektronikus formában keletkező és terjedő nagy mennyiségű információ – és általában a digitalizálás – olvasásra és könyvtárhazsználatra gyakorolt hatása óriási, és olyan változásokat indukál, amelyeknek most még bizonyos, hogy csak a legelején vagyunk, ráadásul a hatásuk hosszú távon nem jósolható meg biztonsággal. A személyes könyvtárhazsználatok száma és a könyvtárakba beiratkozottak száma enyhén visszaesett, a könyvtár mégis az élet legváltozatosabb területein hasznosul az emberek mindennapi életében.

A rendszeresen könyvet olvasók aránya a magyar társadalmon belül soha nem látott mértékben összezsuz-

gorodott, ezzel párhuzamosan azonban enyhén nőtt a ritkábban olvasók aránya. Összességében a könyvet olvasók tábora 2000-hez képest minimálisan nőtt. Ma ez a réteg a lakosságnak a fele. Az olvasói ízlés vonatkozásában nem regisztrálhattunk olyan változást, amely nagymértékben megváltoztatta volna eddigi ismereteinket. Az olvasók és nem olvasók társadalmi-demográfiai összetételében is a már ismert tendenciák rajzolódtak ki felmérésünk adatai alapján. Szükséges hosszú távon az olvasás és az olvasó fogalmát kiterjeszteni a könyvolvasóról minden elektronikus tartalom olvasójára. Az olvasói napik menü mérésével egy másik dimenzióban is képet kaphattunk az olvasókról, ami szerint a felnőttek 20%-a, a nagyobb gyerekek 30%-a tekinthető könyvolvasónak.

Az új kérdések bevezetésével és az újabb szempontok mérésével egyben új fejezetet is kezdtünk a hazai olvasáskutatás gyakorlatában, megtartva a korábbi évek eredményeit és módszertani megalapozottságát, hogy a jelenlegi környezethez adekvát módon közelítsünk az olvasás és a könyvtárhazsználat összetett és a társadalmi mozgások által nagyon erősen determinált területéhez.

Ebben a cikkben a felmérések legfontosabb megállapításait közzétettük. Az év folyamán további írásokban szeretném ismertetni az egyes részkérdésekkel kapcsolatos eredményeket.

Jegyzetek

Az elektronikus források utolsó megtekintése: 2018. január 23.

1. A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár az EFOP-3.3.3-VEKOP-16-2016-00001 „Múzeumi és könyvtári fejlesztések mindenkinek” pályázati konstrukció keretében „Az én könyvtáram” című kiemelt projekt számára készült tanulmányok rövidített változata.
2. NAGY Attila – PÉTERFI Rita: Olvasás, könyvtár- és számítógép-hazsználat. Gyorsjelentés a Társi és az OSZK 2005-ös vizsgálatáról = Könyvtári Figyelő, 2006. 1. sz. 31–44. p. <http://epa.oszk.hu/00100/00143/00058/nagy.html>
3. NAGY Attila: Szakemberek helyett gépek? (Változási tendenciák a könyvtárhazsználati szokásokban) = Könyvtári Figyelő, 2006. 52. évf. 4. sz. 457–467. p. <http://epa.oszk.hu/00100/00143/00061/nagy.html>; PÉTERFI Rita: A könyvtárhazsználati szokások alakulása a számítógép- és az internethazsználat tükrében = Könyvtári Figyelő, 2006. 52. évf. 4. sz. 468–483. p. <http://epa.oszk.hu/00100/00143/00061/peterfi.html>; NAGY Attila: Olvasás és értékrend. Változási tendenciák a könyvolvasási szokásokban = Könyv-

- tári Figyelő, 2007. 53. évf. 1. sz. 9–27. p. <http://epa.oszk.hu/00100/00143/00062/contenta2dd.html>;
4. MÁNDI Péter: Könyvolvasás és könyvvásárlás Magyarországon. Budapest, Könyvkiadók és Terjesztők Tájékoztató Központja, 1865. 78 p. ; MÁNDI Péter: A könyv és közönsége. Budapest, Közgazdasági és Jogi Kiadó, 1968. 294 p. ; V. KULCSÁR Júlia – MÁNDI Péter: Könyvek otthon. Egy országos felmérés eredményei a könyvvásárlásról és a családi könyvtárakról. Budapest, Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülete, 1983. 183 p.
 5. GEREBEN Ferenc: A felnőtt népesség olvasási és olvasmánybeszerzési szokásai. Egy reprezentatív országos vizsgálat eredményei. Budapest, Országos Széchényi Könyvtár Könyvtártudományi és Módszertani Központ, 1989. 121 p. ; GEREBEN Ferenc: A könyvtárhasználati szokások változásai a közművelődési könyvtárakban = Könyvtári Figyelő, 32.évf. 1986. 1. sz. 13–30. p. epa.oszk.hu/00100/00143/00283/EPA00143-konyvtari-figyelo-1986-1-013_030.pdf ; GEREBEN Ferenc: Olvasás Magyarországon az 1960-as és 1970-es években = Kultúra és Közösség, 1980. 2.sz. 39–52. p.
 6. GEREBEN Ferenc: Könyv, könyvtár, közönség. (A magyar társadalom olvasáskultúrája olvasás- és könyvtárszociológiai adatok tükrében). Budapest, Országos Széchényi Könyvtár, 1998. 228 p. <http://mek.oszk.hu/01700/01742/01742.pdf>
 7. GEREBEN Ferenc: Olvasás- és könyvtárszociológiai vizsgálatok Magyarországon. In: Könyvtárosok kézikönyve. 4. kötet. Határterületek. Szerk. Horváth Tibor, Papp István. Budapest, Osiris, 2005. 17–49. p.
 8. GEREBEN Ferenc: Olvasáskultúránk az ezredfordulón = Tiszatáj, 2002. 2. sz. 61–72. p. <http://www.lib.jgytf.u-szeged.hu/folyoiratok/tiszataj/02-02/gereben.pdf>
 9. NAGY Attila: Keresik életük értelmét? Olvasás, könyvtár, szocializáció. Budapest, OSZK–KMK, 1991.
 10. NAGY Attila: Háttal a jövőnek? Középiskolások olvasás- és művelődésszociológiai vizsgálata. Budapest, Országos Széchényi Könyvtár – Gondolat kiadó, 2003. 217 p.
 11. BOZSÓ Renáta – BARÁTNÉ HAJDU Ágnes – HARKAI Daniella – PAJOR Enikő – PATKÓSNÉ HANESZ Andrea: Olvasási szokások a tizenévesek körében Szegeden 2011-ben. Kutatási beszámoló. Szeged, SZTE Juhász Gyula Pedagógusképző Kar Felnőttképzési Intézet Könyvtár és Múzeumpedagógiai Szakcsoport, 2011. 79 p.
 12. GOMBOS Péter – HEVÉRNÉ KANYÓ Andrea – KISS Gábor: A netgeneráció olvasási attitűdje. 14–18 évesek véleménye könyvekről, olvasásról, irodalomról – egy felmérés tanulságai = Új Pedagógiai Szemle, 2015. 1–2. sz. <http://folyoiratok.ofi.hu/uj-pedagogiai-szemle/a-netgeneracio-olvasasi-attitudje>
 13. VAKKARI, Pertti – AABØ, Svanhild – AUDUNSON, Ragnar – HUYSMANS, Frank – OOMES, Marjolein: Perceived outcomes of public libraries in Finland, Norway and the Netherlands = Journal of Documentation, 70. vol. 2014. 5. no. 927–944. p.
 14. A felnőtt lakosság olvasási- és könyvtárhasználati szokásai (Közvélemény-kutatási tevékenység az EFOP-3.3.3-VEKOP/162016-00001 pályázati konstrukció keretében). Gyorsjelentés. Psyma Hungary Kft. 2017. október 5.; A 3–17 éves gyerekek olvasási- és könyvtárhasználati szokásai (Közvélemény-kutatási tevékenység az EFOP-3.3.3-VEKOP/162016-00001 pályázati konstrukció keretében). Gyorsjelentés. Psyma Hungary Kft. 2017. október 5.
 15. NAGY Attila: Háttal a jövőnek? Középiskolások olvasás- és művelődésszociológiai vizsgálata. Budapest, Országos Széchényi Könyvtár; Gondolat Kiadó, 2003. 76–77. p.
 16. NAGY Attila: Keresik életük értelmét? 1991. i. m. 36–37. p.
 17. NAGY Attila – PÉTERFI Rita: Olvasás, könyvtár- és számítógép-használat, 2005. i. m. 31–44. p.
 18. Az összes megkérdezettek százalékában.

Beérkezett: 2018. január 23.

Digitalizálás Székelyföldön

A Székelyföldi Digitális Emlékezet program keretében 2009 óta nagyszabású digitalizálás folyik a csíkszeredai Kájoni János Megyei Könyvtárban. Elsősorban 18–19. századi erdélyi és székelyföldi vonatkozású kiadványokat (helyi monográfiákat, történeti, művelődéstörténeti munkákat) választották ki digitalizálásra. A digitalizált kiadványok az OSZK-val kötött együttműködés keretében a MEK-ben is elérhetők.

(OSZK intranet, 2018. február 7.
Moldován István híre, valamint
<https://szekelyhon.ro/aktualis/atmentik-a-regi-dokumentumokat-mar-tobb-tizezer-oldalt-digitalizáltak-alapján>)

Könyvtári digitalizálási helyzetkép

BOGNÁR Noémi Erika – HORVÁTH Adrienn – TÓTH Máté

A cikk az EMMI Közgyűjteményi Főosztálya megbízásából 2017 őszén készült „Könyvtári digitalizálási helyzetkép” című tanulmány cikkésített változata.

Bevezetés

A hazai kulturális örökség szektor előtt álló egyik legnagyobb kihívás az analóg formában lévő dokumentumok digitalizálása, a digitálisan születettek hosszú távú megőrzésének biztosítása és ezen tartalmak szolgáltatása. Mindez az elkövetkező évtizedek könyvtári, múzeumi és levéltári fejlesztéseit is nagyban meghatározza. A digitalizálás több szempontból is kiemelkedő jelentőséggel bír: a publikus információhoz való hozzáférés feltételeinek javítása mellett a kulturális örökség hosszú távú megőrzésének biztosítása is a könyvtárak alapvető feladata. A Kormány által a 1404/2017. (VI.28.) Kormányhatározattal elfogadott a Digitális Nemzet Fejlesztési Program¹ megvalósítása során elkészült a Közgyűjteményi Digitalizálási Stratégia², amelynek alapján ki kell dolgozni a Könyvtári Digitalizálási Stratégiát is. Ennek előkészítéseként országos szinten kérdőíves

adatgyűjtést végeztünk azon könyvtárak körében, amelyekről feltételeztük, hogy digitalizálási tevékenységet folytatnak. Célunk volt, hogy megbízható adatokat kapjunk a könyvtárak ezen a téren tett erőfeszítéseiről és eredményeiről, valamint az előttünk álló feladatok nagyságrendjéről.

A digitalizálási tevékenységnek számos aspektusa létezik, amelyek nem vizsgálhatók egyetlen kérdőívvel. Felmérésünkben a következő kérdésekre kerestünk válaszokat:

1. Magyarországon hány helyen, milyen formában és milyen eszközparkkal folyik digitalizálási tevékenység?
2. A digitalizálási tevékenység ad hoc jelleggel vagy kidolgozott intézményi stratégiák mentén zajlik-e?
3. A digitalizálás milyen célból történik, melyek a prioritások az egyes könyvtártípusok esetében?
4. Dokumentum- és könyvtártípusonkénti bontásban

mekkora mennyiségű dokumentumot digitalizáltak az egyes intézmények és milyen nagyságrendű az előttünk álló munka?

5. Milyen formátumokban tárolják és szolgáltatják a könyvtárak a digitalizált képes és szöveges tartalmakat?
6. Tisztában vannak-e a könyvtárak az állományuk szerzői jogi státuszával, vagyis azzal, hogy digitalizálhatók, illetve szolgáltatathatók-e a birtokukban lévő tartalmak?

A kutatás kérdéseinek meghatározásakor egyeztettünk az EMMI Közgyűjteményi Főosztályának munkatársaival és az Országos Széchényi Könyvtár OKR projektjének vezetőivel, valamint figyelembe vettük a valamennyi európai közgyűjteményre kiterjedő ENUMERATE felmérések³ tapasztalatait és a párhuzamosan lefolytatott múzeumi adatgyűjtés kérdéseit is.

Mintaválasztás és módszer

A vizsgálatba a nemzeti, a szak-, a felsőoktatási, az egyházi és a nagyobb közkönyvtárakat vontuk be. A nemzeti könyvtár a könyvtári digitalizálás legjelentősebb intézménye, hiszen az Országos Széchényi Könyvtár felel a hazai írott kulturális örökség megőrzéséért. A megyei hatókörű városi könyvtárak és a nagyobb városi könyvtárak elsősorban a helytörténeti, helyismereti szempontból fontos egyedi tartalmak digitalizálása miatt jelentős szereplők, ugyanakkor a közkönyvtári területen a szolgáltatások elsődleges célja általában a lakossági igények kielégítése és nem minden tekintetben a hosszú távú megőrzés. A városi könyvtárak esetében 25 ezer fős lakosságszámnál húztuk meg a határt, az ennél nagyobb lélekszámú településekre juttattuk el a kérdőívet. A szakkönyvtárak és a felsőoktatási könyvtárak a tudományos kutatás elektronikus tartalmakkal való ellátása miatt játszanak fontos szerepet a digitalizálás terén. A mintába bevontuk az egyházi könyvtárakat is, amelyek nagyon változatos funkciókat látnak el (egyházkerületek szakkönyvtárai, köz- és felsőoktatási intézmények könyvtárai), és gyakran őriznek olyan tartalmakat, amelyeknek az állományvédelmi célú digitalizálása alapvető fontosságú.

Kérdőíves vizsgálatot a kiválasztott könyvtártípusok körében 2017. július hó folyamán folytattuk le. A kérdőívet elektronikus formában küldtük ki 196 intézmény vezetőjének. Azért, hogy valamennyi nagyobb intézmény ki tudja tölteni a kérdőívet, a felhívásunkban megadott eredeti, 2017. július

24-i határidőt meghosszabbítottuk, és az adatgyűjtést csak 2017. augusztus 2-án zártuk le. Többször, rendszeresen emlékeztettük az intézményvezetőket a kitöltés fontosságára. Ebben a fázisban is nagyon sok segítséget kaptunk az EMMI Közgyűjteményi Főosztályának munkatársaitól, akikkel válllvetve buzdítottuk a sokszor szabadságon lévő intézményvezetőket az adatszolgáltatásra. Ezt követően került sor az adatok tisztítására, majd egy előzetes munkanyag összeállítására.

Összesen 121 intézmény töltötte ki a kérdőívet (61,73%-os válaszadási arány). A válaszolók között szerepel a nemzeti könyvtár, valamennyi országos szakkönyvtár, minden nagyobb felsőoktatási könyvtár, és az összes megyei hatókörű városi könyvtár, valamint nagyobb települések városi könyvtárai, intézménytípusonként a következő bontásban

A válaszoló könyvtár típusa	A válaszoló könyvtárak száma	%
Városi könyvtár	19	15,7%
Megyei hatókörű városi és fővárosi könyvtár	20	16,5%
Szakkönyvtár	42	34,7%
Felsőoktatási könyvtár	39	32,3%
Nemzeti könyvtár	1	0,8%
Összesen	121	100,0%

A több funkciót ellátó könyvtárak esetében kiválasztottunk egyet, amely alapján besoroltuk az intézményt. A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárat a megyei hatókörű városi könyvtárakkal közös csoportba tettük bele, jóllehet országos szakkönyvtárként is funkcionál. A döntésünket az motiválta, hogy a fővárosi könyvtára esetében a gyűjtemény és a használatok többsége is a közkönyvtári funkcióhoz köthető. A Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Országos Műszaki Információs Központ és Könyvtárat a felsőoktatási könyvtárak közé soroltuk, hasonlóan az egyetemi használat nagyobb volumene okán. Az egyházi könyvtárakat a szakkönyvtárak vagy a felsőoktatási könyvtárak közé soroltuk annak mérlegelése után, hogy melyik funkció a meghatározóbb. A Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtárat szintén a felsőoktatási könyvtárak közé került.

A kitöltők 42,1%-a (51 intézmény) Budapesten mű-

ködik, több telephely esetén a központi könyvtár telephelyét vettük alapul. Nagyszámú intézmény volt Győr-Moson-Sopron és Bács-Kiskun megyéből. A kitöltő intézmények 23,1%-a (28) 0-3 főt alkalmaz,

20,7% (25) 4-9 főt, 41,3% (50) 10-49 főt, 6,6% (8) 50-99 főt, míg 8,3% (10 intézmény) bír 100 fő fölötti munkatársi létszámmal.

1. ábra

A kérdőív kitöltői megyei bontásban

Eredmények

Elektronikus dokumentumok a könyvtárak állományában

Az első kérdéseink általánosságban arra vonatkoztak, hogy a könyvtár gyűjt-e elektronikus dokumentumokat, az elmúlt egy évben folytatott-e digitalizálási tevékenységet, rendelkezik-e digitalizálási stratégiával, illetve a digitalizált dokumentumokat feldolgozza-e a katalógusában.

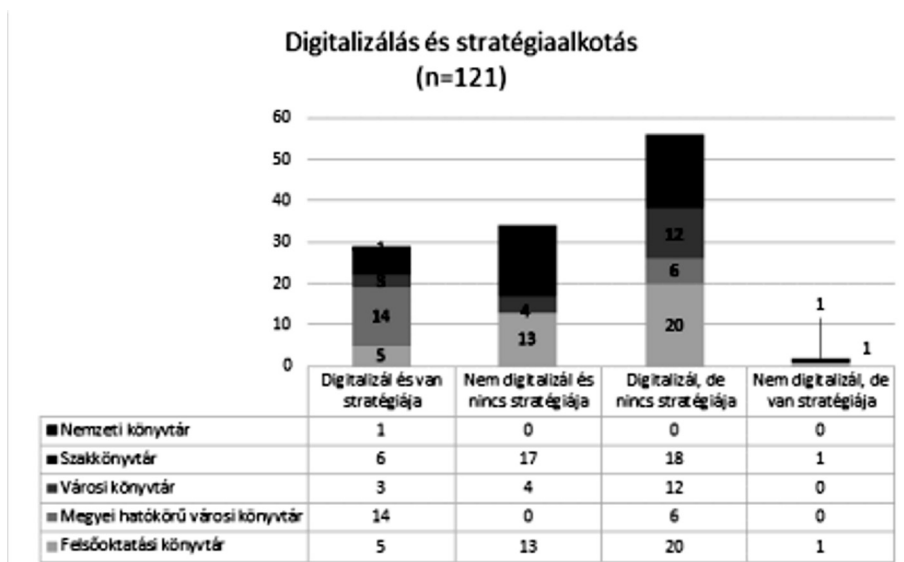
A válaszadók 88%-a rendelkezik elektronikus dokumentumokkal. Könyvtártípusonként vizsgálva, a nemzeti és az összes megyei hatókörű városi könyvtár állományában található ilyen típusú dokumentumok. A választ adó városi könyvtárak közül 2, felsőoktatási könyvtárak közül 5, a szakkönyvtárak közül pedig 8 gyűjteményében nincs elektronikus dokumentum, azonban mindegyik országos szakkönyvtári gyűjtemény rendelkezik ilyen formátumú tartalmakkal.

Összességében elmondható, hogy a válaszadók 70%-a digitalizált az elmúlt év során. E tevékenységben a megyei hatókörű városi könyvtárak mindegyike és a nemzeti könyvtár is részt vett. A 19 városi könyvtárból 15 helyen, a 39 felsőoktatási könyvtárból 25 helyen, a 42 válaszadó szakkönyvtárból 24 helyen

digitalizáltak. Az országos szakkönyvtárak esetében 91%-os a digitalizálást folytatók aránya. A kérdés az elmúlt év tevékenységére vonatkozott, amely nem zárta ki, hogy az intézmény eddigi működése során már végzett digitalizálást, továbbá, hogy rendelkezik digitalizált dokumentumokkal.

Sokkal kevesebben vannak azonban azok az intézmények, amelyek a digitalizálási tevékenységüket valamilyen stratégia mentén végzik. Az összes válaszadó mindössze 25%-a válaszolt igennel, 75%-uk még nem dolgozott ki ilyen dokumentumot. Ezen a téren a megyei hatókörű városi könyvtárak a legtudatosabban, ezeknek az intézményeknek a körében a legmagasabb a stratégiával rendelkezők aránya (70%). A városi, felsőoktatási és a szakkönyvtárak esetében a minta alapján elmondható, hogy viszonylag kevés a stratégiával rendelkező könyvtár. Ha külön vizsgáljuk az országos szakkönyvtárakat, akkor ott magasabb (45%-os) arányszámmal találkozunk. A stratégiát 5 könyvtár a saját honlapján, nyilvánosan, 3 könyvtár a saját belső hálózatán teszi hozzáférhetővé, 2 pedig tervezi a honlapon való publikálást.

A könyvtárak 11 féle integrált könyvtári rendszert használnak, egy intézmény nem használ semmilyen programot. A kutatásban résztvevő könyvtárak körében a legelterjedtebb a Huntéka (31%) és a Cor-

2. ábra
Digitalizálás és stratégiaalkotás

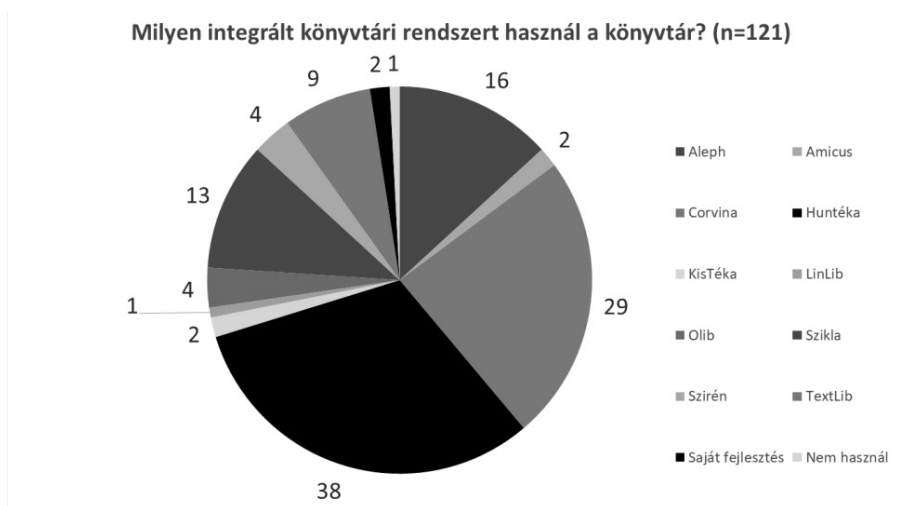
vina (24%). Saját fejlesztésű rendszerrel 2 könyvtár rendelkezik.

Azok közül az intézmények közül, amelyek rendelkeznek digitalizált dokumentumokkal, a többség (59%) fel is dolgozza a katalógusban ezeket. Ha a könyvtártípusok szerint vizsgáljuk, akkor látható, hogy a megyei hatókörű városi könyvtárak 85%-a, a városi könyvtárak 53%-a, a felsőoktatási könyvtárak 59%-a, a szakkönyvtárak 45%-a tartja nyilván

a dokumentumokat az elektronikus katalógusában. Ha külön tekintünk az országos szakkönyvtárakra, akkor elmondható, hogy 2 kivétellel valamennyi visszakereshetővé teszi ezeket a tételeket az integrált rendszerében.

A digitalizálás eszközei

Digitalizálni saját eszközzel és külső cég megbízá-

3. ábra
A könyvtárakban használt integrált rendszer

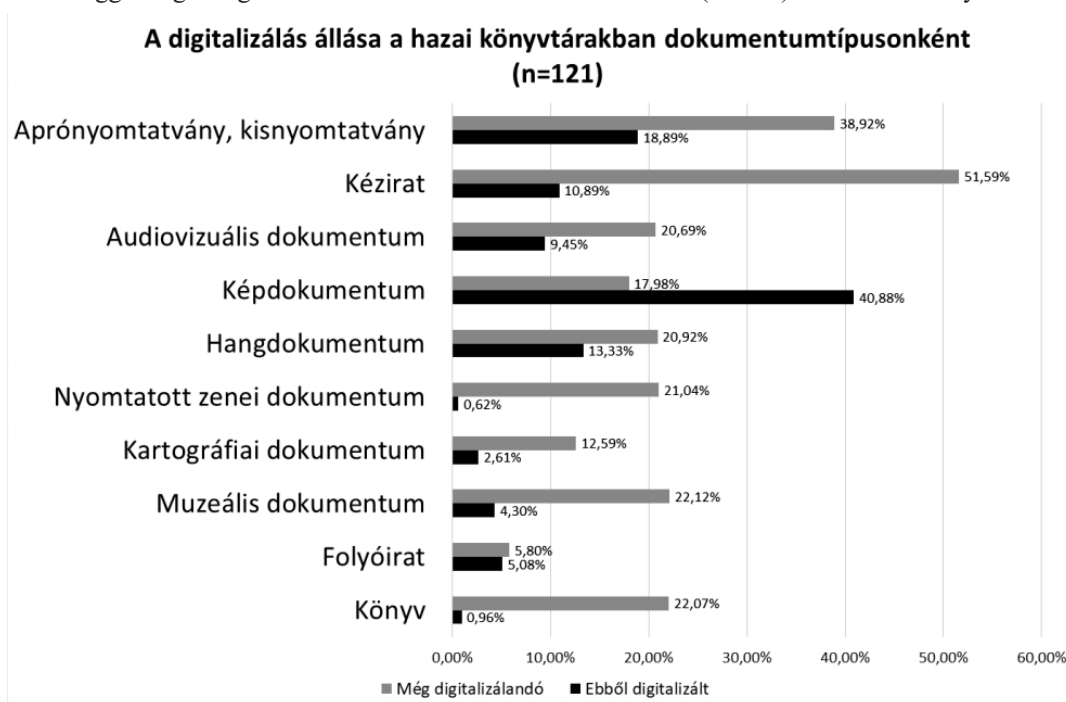
sával is lehet. A megkérdezett könyvtárak 94,6%-a rendelkezik valamilyen digitalizálásra alkalmas eszközzel. Közülük 53 intézménynél többféle típusú eszköz is megtalálható. A nemzeti könyvtár mellett egy megyei hatókörű városi könyvtár birtokában van a legtöbb típusú eszköz, összesen 6 féle. A válaszadók körében a legelterjedtebb a lapszkennner, 104 helyen jelölték be ezt a lehetőséget. Második legnépszerűbb a könyvszkennner és a hang vagy videó dokumentumok digitalizálására szolgáló eszköz, azonban ezek előfordulása jóval elmarad a lapszkennnerekétől. Digitalizálásra szolgáló speciális fényképezőgép 16 helyen, robotszkennner pedig 3 helyszínen fordul elő. Az országos szakkönyvtárak közül csak egynek nincs digitalizáló eszköze. A könyvtárak a felsorolt eszközökön túl egyéb eszköztípust is megadhattak. Többen említették, hogy tükörreflexes fényképezőgéppel, mikrofilmszkennnerrel vagy negatív szkennnerrel is rendelkeznek.

A digitalizálást végző intézmények közül a többség (73%) saját eszközeivel, 27% pedig külső partner bevonásával végzi feladatát. Akik nem rendelkeznek saját eszközökkel, jellemzően nem is digitalizálnak, összesen egy intézmény válaszolta azt közülük, hogy külső céggel végez digitalizálást.

A digitalizálás állása a hazai könyvtárakban

A könyvtárakat arra kértük, hogy adják meg, összesen hány könyvvel, folyóirattal, kartográfiai dokumentummal, muzeális állománnyal, nyomtatott zenei, hang-, kép- és audiovizuális dokumentummal, kéziratral, valamint aprónyomtatvánnyal rendelkeznek, ebből mennyit digitalizáltak már, és mennyit szeretnének még digitalizálni. Nagyon sok esetben szembesültünk azzal, hogy a könyvtárak nem tudtak pontos számot megadni a gyűjteményükben szereplő dokumentumok számáról, illetve, hogy a tervek hiányában meg sem tudták becsülni, hogy mennyi dokumentumot szeretnének még digitalizálni. A legkevésbé megbízható adat a folyóiratok számában van, hiszen ott bizonyos könyvtárak lapszámokat, mások a folyóiratokat, megint mások a címek számát adták meg. A legtöbben pedig beírtak egy számot, amelyről nem tudjuk, hogy az a fentiek közül mit is jelent valójában.

A válaszadók közül a megyei hatókörű városi könyvtárak rendelkeznek a legtöbb digitalizált könyvvel (119 237), muzeális dokumentummal (127 674), nyomtatott zenei dokumentummal (3879), hangdokumentummal (218 113), és audiovizuális dokumentummal (12 790) – a nemzeti könyvtárat leszámítva.

4. ábra

A már digitalizált és még digitalizálendő dokumentumok típusai

A kartográfiai dokumentumok közül a városi könyvtárak digitalizálták a legtöbbet (1809), kéziratok terén a felsőoktatási könyvtárak (29 146), apró-, és kisnyomtatványokból (231 479) és képdokumentumokból (134 321) pedig a szakkönyvtárak.

A még hátralévő, digitalizálandó anyagok közül a megyei hatókörű városi könyvtárak szeretnék a legtöbb muzeális dokumentumot (406 645), nyomtatott zenei dokumentumot (13 120), hangdokumentumot (27 800), kép- (204 051), és audiovizuális dokumentumot (52 320), valamint apró-, és kisnyomtatványt (687 018) digitalizálni. A szakkönyvtárak a legtöbb könyvet (552 165), kartográfiai dokumentumot (1276) és kéziratot (990 119).

A hazai könyvtárak digitalizált állományában az aprónyomtatványok (991 101), a képdokumentumok (764 823) és a könyvek (259 753) vannak a legmagasabb számban; míg a legkevesebb digitalizált dokumentum a nyomtatott zenei (6622), a kartográfiai (17949) és audiovizuális dokumentumok (55 392) esetében mutatkozik. Kétségtelen, hogy a legtöbb digitalizált oldal a könyvekből származik. Ha egy átlagos könyvet 300 oldalasnak vesszük, akkor az általunk felmért könyvtárakban összesen 77 millió 925 ezer 900 oldal könyv került digitalizálásra, ami 78-szor több, mint az aprónyomtatványok és 101-szerese a képdokumentumok oldalszámának (amennyiben utóbbiak esetében egy dokumentumot egy oldalasnak vesszük.) Amennyiben a becslésünk nem egészen pontos, a nagyságrendek érdemben nem változnak.

A teljes állományból még digitalizálandó tartalmak között szintén a könyvek teszik ki nagyságrendileg a legnagyobb részt. A válaszadók az apró-, és kisnyomtatványok közül 4 399 566-ot, a könyvekből 301 5691 darabot, a kéziratok közül 1 212 511-et szeretnének digitalizálni. Átlagosan 300 oldalas könyvekkel számolva még 904 millió 707 ezer 300 könyvoldal digitalizálását tervezik a könyvtárak. Ennek a teljes számnak több mint felét a nemzeti könyvtár állományának digitalizálása teszi ki. Amennyiben az aprónyomtatványokat, kéziratokat, képdokumentumokat átlagosan egy oldalasnak vesszük, akkor a digitalizálandó oldalszámok vonatkozásában az előttünk álló feladatok 99,35%-át a könyvek digitalizálása teszi ki. (Újra felhívjuk rá a figyelmet, hogy ez becsült adatokon alapul és elsősorban a nagyságrend alakulását szeretnénk ezzel hangsúlyozni.) A legkevesebb dokumentum a kartográfiai (104 455), hang-, (118 842) és audiovizuális anyagokból (126 685) kerülne digitalizálásra.

Amennyiben a könyvtárak teljes állományához viszonyítva nézzük százalékosan a fenti adatokat, akkor a képdokumentumok esetében a legmagasabb a digitalizált állomány nagysága (40,88%); ezt követik az apró-, és kisnyomtatványok 18,89%-kal, majd a hangdokumentumok 13,33%-kal. A legkevesebb a nyomtatott zenei anyagokból (0,62 %), valamint a könyvekből (0,96%) származik. A teljes állományhoz viszonyítottan, arányaiban nézve a legtöbb digitalizálásra váró dokumentum a kéziratokból (51,59%), apró-, és kisnyomtatványokból (38,92%), továbbá a muzeális dokumentumokból (22,12%) származik, a legkevesebb pedig a folyóiratokból (5,8%). Ez az adat elsősorban azzal magyarázható, hogy míg a folyóiratok sok példányban megvannak az ország különböző intézményeiben, addig az apró- és kisnyomtatványok, muzeális dokumentumok, és különösen a kéziratok jó eséllyel egyediek, így a digitalizálásuk mindenképpen kívánatos.

A digitalizálás helyzete az egyes könyvtártípusokban

A kérdőívekben beérkezett válaszok közül a digitalizáló eszközökre, az integrált könyvtári rendszerre, a digitalizált tartalmak mennyiségére és a prioritásokra vonatkozó adatokat könyvtártípusonkénti bontásban is elemeztük.

Nemzeti könyvtár

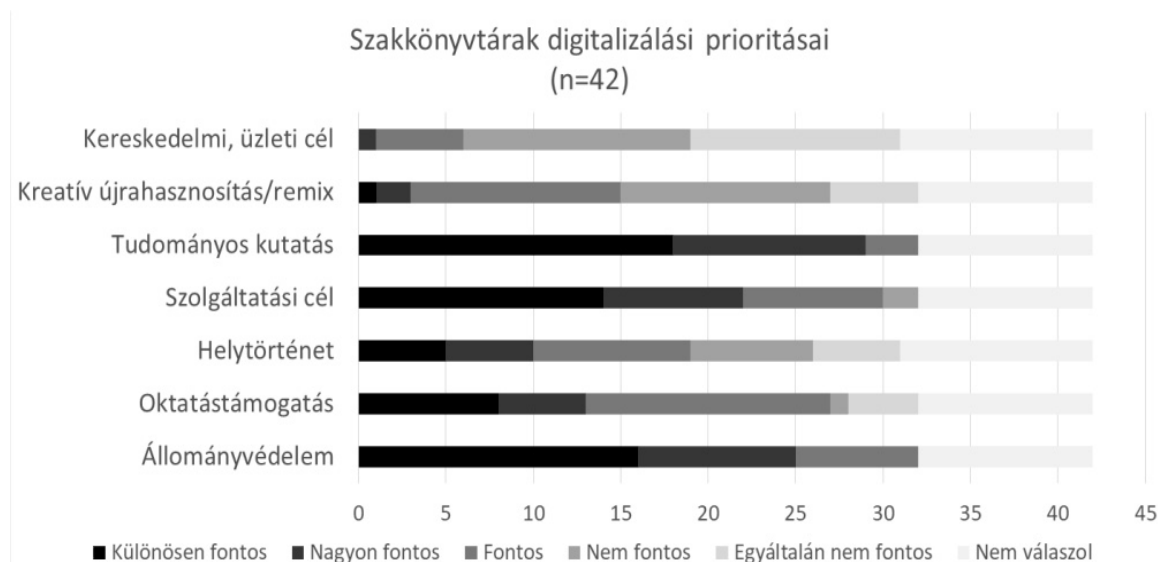
Az Országos Széchényi Könyvtár a hungarikumok elsődleges gyűjteményeként a hazai írott kulturális örökség legfontosabb intézménye, amelynek állománya szinte teljes mértékben digitalizálandó. A könyvtár a digitalizálási munkát jellemzően saját eszközeivel végzi. Rendelkezik lapszkennelrel, könyvszkennelrel, robotszkennelrel, digitalizálásra szolgáló speciális fényképezőgéppel, hang vagy videó dokumentumok digitalizálására alkalmas eszközökkel és mikrofilmszkennelrel. Az OKR projektben további eszközöket szereznek be, amelyekkel jelentősen növelhető lesz a jelenlegi teljesítmény.

A nemzeti könyvtár válaszaiból kiderült, hogy a könyveinek 2,5, a kartográfiai dokumentumainak a 7,5, a hangdokumentumainak a 22, az audiovizuális dokumentumainak pedig a 35%-a került digitalizálásra. A nemzeti könyvtárban őrzött kéziratoknak a 16,5%-a, az aprónyomtatványoknak pedig a 13%-a érhető el elektronikus formában is. A könyvdigitalizálás jelenti a nemzeti könyvtár előtt álló feladatok

legnagyobb részét. A nemzeti könyvtár valamennyi dokumentumtípusból nagyszámú páratlan értéket őriz, amelynek digitalizálása kiemelt jelentőséggel bír a kulturális örökség megőrzése szempontjából. A digitalizálás céljai között a nemzeti könyvtár különösen fontosnak tartja az állományvédelem, a tudományos kutatás támogatása és a szolgáltatások kialakításának szempontját, nagyon fontosnak az oktatás támogatását és a kereskedelmi, üzleti használatot, fontosnak a helytörténetet valamint a kreatív újrahasznosítást.

Szakkönyvtárak

A válaszadó szakkönyvtárak közül 12 végez digitalizálási tevékenységet külső partnerek bevonásával, 18 pedig saját erőből, saját eszközeivel. A külső céggel digitalizáltató könyvtárak közül 7-nek van digitalizálásra alkalmas eszköze. A saját eszközzel rendelkező 18 könyvtárból 12 rendelkezik egynél több olyan eszközzel, amivel a dokumentumai digitalizálását meg tudja oldani. Az integrált rendszerek közül a szakkönyvtárak a Huntékát használják a legnagyobb

5. ábra

A szakkönyvtárak digitalizálási céljai

számban (16), ezt követi a Szikla (7), a Corvina (7), az Aleph (3) és a Szirén (3). Jelen van továbbá a KisTéka (2), az Olib (1) és egy esetben saját fejlesztésű szoftver. Egy könyvtár nyilatkozott úgy, hogy nem használ integrált könyvtári rendszert.

A szakkönyvtárak a digitalizálás céljaként elsősorban a tudományos kutatás támogatását, az állományvédelmet és a szolgáltatási célt jelölték meg. Legkevésbé fontos számukra a kereskedelmi, üzleti cél, a kreatív újrahasznosítás-remix, valamint a helytörténet.

A teljes állományhoz képest a szakkönyvtárak a könyveiknek csupán a 0,7%-át tették elérhetővé elektronikusan is, és még a 8,2%-áról nyilatkoztak úgy, hogy szeretnék digitalizálni. A folyóiratok esetében ezek az arányok 1,1 vs. 5,8%, a kéziratok vonatkozásában 1,29 vs. 79%, az audiovizuális tartalmak tekintetében 0,62 vs. 4,19%, a muzeális dokumentumoknál pedig 0,81 vs. 13%. A szakkönyvtárak esetében a legtöbb

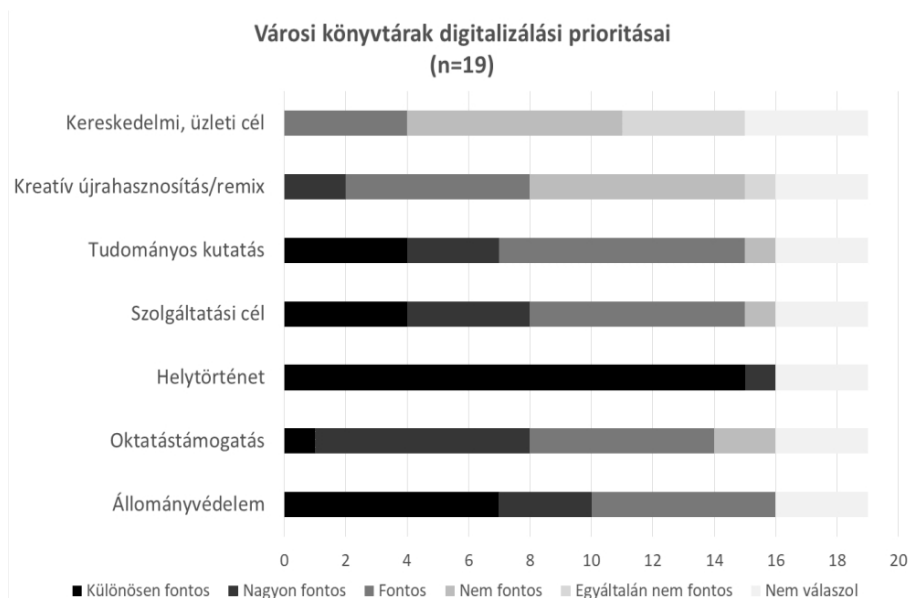
digitalizált dokumentum a képekből (485 425), az apró-, és kisnyomtatványokból (231 479), valamint a könyvekből (46 901) származik. A még digitalizálandó dokumentumok tekintetében a szakkönyvtárak a kéziratokat (990 119), könyveket (552 165) és az apró-, és kisnyomtatványokat (121 590) jelölték meg a legnagyobb számban. A fenti adatok azt sugallják, hogy a szakkönyvtári gyűjtemények nagy számban tartalmaznak egyedi, digitalizálásra érdemes tartalmakat, de az elérhetőségükre tett erőfeszítéseikben még igencsak a munka elején járnak.

Városi könyvtárak

A 19 válaszadó városi könyvtárból csak egy végezteti külső céggel a digitalizálást, három pedig egyáltalán nem digitalizál. Megállapíthatjuk, hogy a válaszadó, 25000 fő feletti településen levő városi könyvtárak

84%-a végez digitalizálást. A saját eszközzel digitalizálók főként lapszkennert használnak, de annak a könyvtárnak is vannak digitalizálásra alkalmas eszközei, amely külső cég szolgáltatásait veszi igénybe ehhez a munkához. A városi könyvtárak általában az intézményen belül, illetve a saját honlapjukon teszik közzé digitalizált tartalmaikat.

Mindegyik városi könyvtár rendelkezik integrált könyvtári rendszerrel, a TextLib a legnépszerűbb, ezt a válaszadók 31 %-a használja. 4-4 könyvtár dolgozik még Huntékával és Sziklával, egy intézmény pedig saját fejlesztésű rendszert használ.

6. ábra

A városi könyvtárak digitalizálási céljai

A városi könyvtárak prioritásainak vizsgálatakor jól látható, hogy a helyi értékek megőrzését tekintik a digitalizálás legfontosabb céljának. A városi könyvtárosok véleménye meglehetősen egyöntetű volt ebben a kérdésben, hiszen a kereskedelmi, üzleti cél valamint az újrahasznosítás, remix egyetlen könyvtárigazgató szerint sem különösen fontos, ugyanakkor a helytörténet a digitalizálással foglalkozó 16 intézmény közül 15 szerint az. Az állományvédelme, a tudományos kutatás, és a szolgáltatási cél olyan szempontok, amelyek felfoghatók a helytörténeti munka különböző aspektusaiként. Kétségtelen, hogy a közkönyvtárak a helyi szempontból jelentős értéket képviselő és másutt meg nem lévő tartalmak elektronikus, online elérhetővé tételével járulhatnak hozzá leginkább a nemzet digitális emlékezetének megalkotásához. A fenti adatok alapján úgy tűnik, hogy a városi könyvtárak jól látják a szerepüket a rendszerben.

A városi könyvtárak a kép- (16 304), és hangdokumentumokból (6054), valamint az apró- és kisnyomtatványokból (5753) rendelkeznek a legtöbb

digitalizált dokumentummal; míg a legkevesebb a nyomtatott zenei- (1745) és kartográfiai dokumentumokból (1809), valamint a kéziratokból (1944) készült el eddig. Abban a kérdéskörben, hogy mely dokumentumtípusokból szeretnének még digitalizálni, a városi könyvtárak a képdokumentumokat (22 484), az apró- és kisnyomtatványokat (21 823), továbbá a könyveket (10 247) jelölték meg a legnagyobb számban.

Ha százalékosan nézzük a fenti adatokat, összevetve a teljes állománnyal, akkor a városi könyvtárak eddig legnagyobb arányban a képdokumentumokat (12%) és az apró- és kisnyomtatványokat (5,26%) digitalizálták. Egységesen 2% körül van a folyóiratok, muzeális dokumentumok, nyomtatott zenei dokumentumok, audiovizuális dokumentumok, valamint a kéziratok aránya; a legkevesebb digitalizált anyag a könyvekből kerül ki (0,21%), és ezzel párhuzamosan ebből szeretnének a legkevesebbet digitalizálni, az állomány 0,49%-át. Az egész állományhoz viszonyítva főként az apró-, és kisnyomtatványokból (20%) és a képdokumentumokból (16%) szeretnének

még nagyobb arányban digitalizálni. Mindez összhangban van a helytörténeti szempontok előtérbe helyezésével.

A városi könyvtárak által közölt nagyságrendekből az tűnik ki, hogy a saját maguk számára kitűzött digitalizálási célok végrehajtásában ez az intézményi kör áll a legjobban. Ugyanakkor a célok ebben a körben a legkevésbé ambiciózusok, hiszen a városi könyvtári állományoknak csak egy igen kis része olyan, amely csak egy intézményben van meg és egyediségénél fogva célszerű lenne elektronikus formában is a használók rendelkezésére bocsájtani.

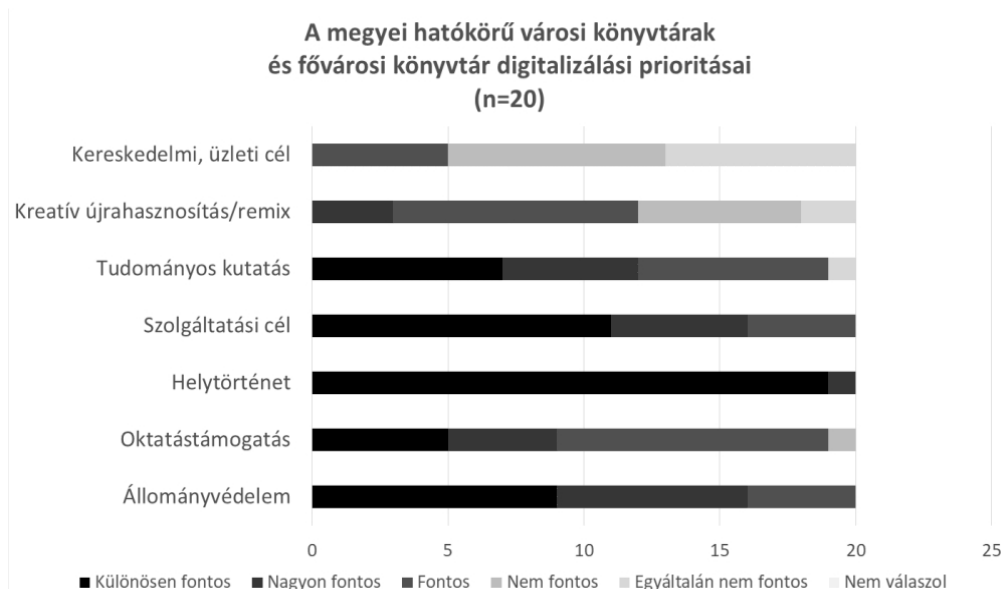
Megyei hatókörű városi és fővárosi könyvtárak

A megyei hatókörű városi és fővárosi könyvtár kategóriába kerülők mindegyike folytat digitalizálást,

35% külső szolgáltatót bíz meg, míg a többi intézmény saját maga digitalizál. Azok közül, akik maguk végzik a digitalizálást a többség (92%) egynél több eszközzel is rendelkezik, általában lap-, és könyvszkennerral, valamint hang vagy videó dokumentumok digitalizálására szolgáló eszközzel. A mind a saját eszközzel, mind a külső céggel digitalizáló megyei hatókörű városi könyvtárak 3–4 helyen teszik közzé a digitalizált dokumentumaikat.

A húsz megyei hatókörű városi és fővárosi könyvtári kategóriába kerülő intézmény 45%-a Corvina rendszert használja és jelentős még a Huntékát (20%) és a TextLibet (15%) használók aránya.

A városi könyvtárakhoz hasonlóan a megyei jogú városok és a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár is a helytörténetet jelölték meg a fő prioritásnak. Szintén hasonlóság, hogy a kereskedelmi, üzleti célt, va-

7. ábra

A megyei hatókörű városi könyvtárak és a FSZEK digitalizálási céljai

lamint a kreatív újrahasznosítás, remix szempontját egyáltalán nem tekintették fontosnak a digitalizálás során. Ez az intézményi kör a szolgáltatás szempontját kicsit fontosabbnak ítélte, mint a városi könyvtárak, hiszen csak ezt követi az állományvédelem és a tudományos kutatás.

A megyei hatókörű városi könyvtárak és a fővárosi könyvtár digitalizált állományát főként a hangdokumentumok (218 113), az apró- és kisnyomtatványok (216 230), és a képdokumentumok (134 321) alkotják jelenleg. A legtöbbet az apró- és kisnyomtatványokból (687 018), a muzeális dokumentumokból

(406 645) és a könyvekből (281 507) szeretnék digitalizálni, míg a legkevesebb egység a kartográfiai (859), nyomtatott zenei- (13 120) és hangdokumentumok (27 800) közül kerül ki várhatóan.

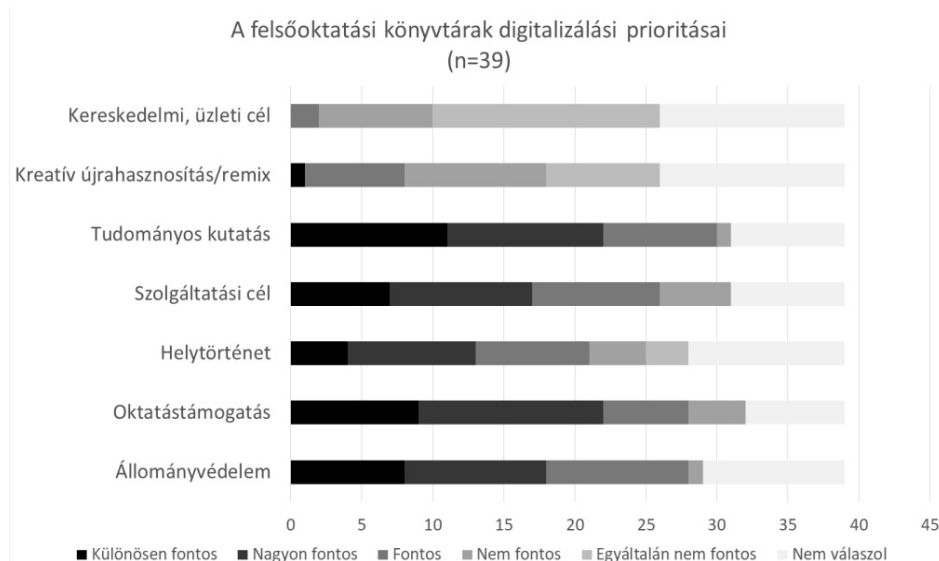
Az ebbe a csoportba tartozó könyvtárak a teljes állományhoz képest a legnagyobb arányban a hang- (29%) és képdokumentumaikat (27%), valamint a kézírataikat digitalizálták eddig (26%), és ezzel párhuzamosan a kéziratokat (57%), apró- és kisnyomtatványokat (51%), valamint a muzeális (46%) és képdokumentumokat (41%) jelölték meg a legnagyobb arányban, mint még digitalizálandó dokumentumtí-

pusokat. A könyveknek 1,12%-a érhető el elektronikusan és még 2,63%-ot terveznek digitalizálni. A periodikumok esetében az arány 21 vs. 18%, azaz – a közölt számok alapján – a munka nagyobbik részével már végeztek. Ebben vélhetően nagy szerepe volt a megyei lapok digitalizálására kiírt pályázati forrásoknak, amelyekkel a megyei hatókörű városi könyvtárak éltek is, nagyon jelentős számú tételt téve elérhetővé a használóiknak.

Felsőoktatási könyvtárak

A 39 válaszadó felsőoktatási könyvtár közül 9 (23%) nem digitalizál, akik közül 4 nem rendelkezik digitalizálásra alkalmas eszközzel sem, és 5 könyvtárnak egyáltalán nincsenek digitalizált dokumentumai. A külső céggel digitalizáltató könyvtárak általában az

intézményen belül és a saját honlapjukon teszik közzé a digitalizált tartalmakat, ritka az, aki kettőnél több felületen terjeszti anyagait. Annak ellenére, hogy a munkát külső céggel végeztetik, rendelkeznek digitalizálásra alkalmas eszközzel, jellemzően laptiskennel. A saját eszközzel digitalizáló 24 könyvtár (61,5%) közül 6 nem teszi közzé a digitalizált anyagát egyetlen felületen sem, akik viszont igen, azok zöme kettőnél több felületet használ digitalizált tartalmának terjesztésére. A saját eszközzel rendelkezők felének csupán egyfajta eszköze van a digitalizálásra (laptiskennel), legfejlettebb eszközparkkal a nagy egyetemek könyvtárai rendelkeznek. A felsőoktatási könyvtárak főként három fajta integrált rendszert használnak: Huntékát (38,5%), Alephet (30,7%) és Corvinát (25,6%), illetve 1–1 intézmény Olibet és Sziklát.

8. ábra

A felsőoktatási könyvtárak digitalizálási céljai

A digitalizálás prioritásai tekintetében a felsőoktatási könyvtárak esetében nincsenek olyan minden válaszadóra egyaránt jellemző kiemelt szempontok, mint a közkönyvtárak esetében a helytörténet, jóllehet azt gondolhatnánk, hogy az oktatás vagy a tudományos kutatás támogatása ugyanúgy valamennyi intézmény esetében egyértelműen különösen fontos elemként jelenik meg.

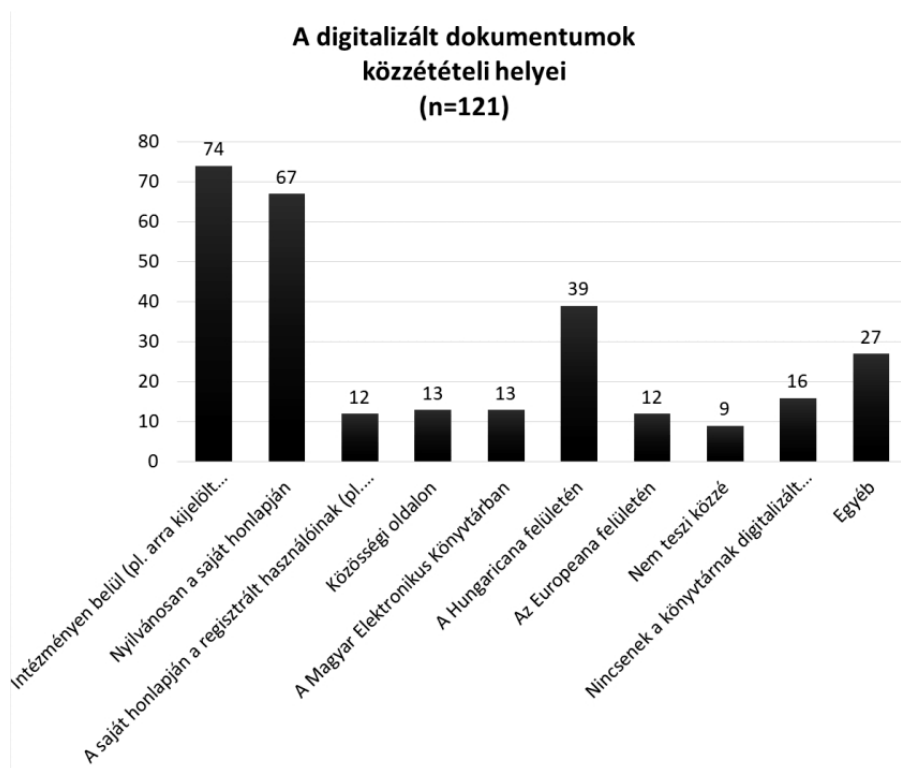
A felsőoktatási könyvtárak a képdokumentumokból (128 773), a könyvekből (39226) és a kéziratokból (29 146) rendelkeznek a legnagyobb mennyiségű digitalizált anyaggal. Digitalizálni a legnagyobb mennyiségben könyveket (221 772), muzeális dokumentumokat (179 485) és kéziratokat (128 685) szeretnék.

A legnagyobb hangsúly a még digitalizálandó dokumentumoknál a muzeális jellegűekre (49%), a kéziratokra (39%), valamint a képdokumentumokra (31%) esik a teljes gyűjtemény viszonylatában. A már digitalizált könyvek aránya a teljes állományon belül 0,27% és további 1,5% elektronikus elérhetővé tétele szerepel a tervek között. A folyóiratok esetében ezek az arányok 0,66 vs. 2,98%. A könyvek nagyon alacsony arányának az oka a gyűjtemények céljában keresendő. Az egyetemi oktatás támogatásához nagy példányszámban kiadott művek nem bírnak olyan egyediséggel, amelyek miatt kívánatos lenne azok

digitalizálása. Kis százalékban, a hatalmas gyűjteményekben mégis nagy számban találhatók olyan tartalmak, amelyek a nemzeti örökség megőrzése szempontjából kiemelkedő jelentőségűek.

A digitalizált tartalmak közzététele

A digitalizálási tevékenység másik oldala a tartalmak online közzététele, a dokumentumok felhasználók számára való elérhetővé tétele. Több kérdésben is vizsgáltuk, hogy a könyvtárak hol és milyen formátumokban teszik elérhetővé a digitalizált dokumentumokat.

9. ábra

A digitalizált dokumentumok elérhetősége

A kérdőív által felmért könyvtárak főként az intézményen belül, valamint a saját honlapjukon, nyilvánosan teszik közzé a digitalizált dokumentumaikat, ez a válaszadók 50%-át jelenti. Kiemelkedik még a Hungaricana felületén való közzététel és az egyéb megoldások – utóbbi csoporton belül az Elektronikus Periodikai Archívumot és repozitóriumokat érdemes kiemelni. 4–5%-os arányban jelennek meg a közösségi oldalak, a Magyar Elektronikus Könyvtár felülete, az Europeana, valamint a saját honlapon korlátozott hozzáféréssel való megjelenítés, mint közzétételi fórum. A legkevesebben azt a lehetőséget jelölték meg, hogy semmilyen formában nem teszik közzé a digitalizált dokumentumaikat (3%), viszont, ha ehhez hozzávesszük azokat, akiknek nincsenek egyáltalán digitalizált dokumentumaik, akkor meg-

kapjuk, hogy a válaszadó könyvtárak 9%-ának a felületén egyáltalán nem lehet elérni digitalizált plusz tartalmakat, vagy nem is alkalmas a könyvtár ezek online kezelésére.

Összességében megállapítható, hogy a könyvtárak jellemzően nem törekednek arra, hogy közös aggregációs szolgáltatások felületein tegyék közzé a tartalmaikat (Hungaricana, Europeana), ezzel szemben kiemelkedően magas az intézményen belül és a saját honlapokon való közzététel. Ennek az eredménye, hogy a digitalizált tartalmak jelentős része nagyon nehezen vagy egyáltalán nem visszakereshető.

A képi dokumentumok formátumaira is rákérdeztünk. A felajánlott lehetőségek közül több formátum is megjelölhető volt. A válaszadók közül 75 a képi do-

kumentumait jpg-ben, 46 pedig pdf-ben tárolja, míg csak 19% (37 válaszadó) használja a szintén képformátumú, ám veszteségmentesen tömöríthető tiff-et. A válaszadók egyötödének (35 válaszadó) egyáltalán nincsenek képi dokumentumai.

A szöveges dokumentumaikat a válaszadó könyvtárak jellemzően pdf-ben (74) és kétrétegű pdf-ben (58) tárolják, de jelentős még a jpeg-ben tárolt dokumentumok száma is (37). Legkevésbé kedvelt a txt (7) és az xml (9) formátum. 18 intézmény jelölte meg a doc formátumot, 19 pedig azt a válaszlehetőséget, hogy nem rendelkezik digitalizált szöveges dokumentumokkal. Azt a következtetést vonhatjuk le tehát, hogy a könyvtárak jelentős része a szövegeit is képformátumokban tárolja, ami lehetetlenné teszi a szövegekben való keresést, így a digitalizálás semmilyen hozzáadott értéket nem teremt a használó számára.

A közzététel szempontjából talán a legfontosabb kérdés, hogy a szerzői jogi státusz nem ismerete mennyiben gátolja a tartalmak szabályszerű elérhetővé tételét. A kérdésünk úgy hangzott, hogy becsülje meg, hogy az állománya hány százalékának ismeri a szerzői jogi státuszát. A kérdésre adott válaszok nagyon tanulságosak, annak ellenére, hogy intézményi kitöltést kértünk és ebben az esetben a válaszadó ismereteit kérdeztük. Erre nem volt kötelező válaszolni, ebből kifolyólag a kitöltők számánál kevesebb, mindösszesen 93 válasz érkezett. Egy 0–100 közötti számot kellett beírni, ami alapján a válaszadók átlagosan a gyűjteményük 64%-ának ismerik a szerzői jogi státuszát. A kérdésre a legmagabiztosabban a közkönyvtárak válaszoltak. A megyei hatókörű városi könyvtárak 78,2%-ban, a városi könyvtárak 71,3%-ban, a felsőoktatási könyvtárak 59,5%-ban, a szakkönyvtárak pedig 57,3%-ban tisztában vannak állományuk szerzői jogi státuszával.

Végül azt is megkérdeztük a válaszadóinktól, hogy a digitalizált állományuk hány százalékát teszik elérhetővé a használók számára. Vagy a szerzői jogok tisztázatlansága vagy a megfelelő szolgáltatási felület hiánya miatt előfordulhat, hogy egy intézmény nem érdekelt a tartalmainak a nyilvános közzétételében. A 121 válaszadóból 16 könyvtárban nincsenek digitalizált dokumentumok. A fennmaradó 105 válaszadó a digitalizált állományának átlagosan 73,64%-át teszi közzé a használók számára. A legmagasabb arány a megyei hatókörű városi könyvtáraknál (78,1%), majd a városi könyvtáraknál (77,65%), aztána szakkönyvtáraknál (75,61%) van, a legalacsonyabb pedig a felsőoktatási könyvtáraknál (69,27%). Megállapít-

ható tehát, hogy a már digitalizált dokumentumok elérhetővé tételével óriási mennyiségű tartalom válhatna közvetlenül használhatóvá, hiszen az egyes intézmények nagyon nagy számú ilyen tétellel rendelkeznek.

Összegző megállapítások

Magyarországon valamennyi – kulturális örökség tartalmak szempontjából meghatározó jelentőséggel bíró – nagyobb könyvtár folytat digitalizálási tevékenységet. Összességében elmondható, hogy a válaszadók 70%-a digitalizált az elmúlt év során. A megyei hatókörű városi könyvtárak mindegyike és a fővárosi könyvtár, a válaszadó városi könyvtárak 84%-a, a felsőoktatási könyvtárak 77%-a, a szakkönyvtárak 71%-a végzi ezt a típusú munkát.

A digitalizálást az intézmények döntő többsége (73%-a) saját eszközeivel, külső szolgáltató bevonása nélkül hajtja végre. A saját eszközök jellemzően nem alkalmasak tömeges digitalizálásra. A válaszadók körében a legelterjedtebb a lapszkennner. Országosan összesen 35 intézmény rendelkezik könyvszkennnerrel és mindössze 3 robotszkennnerrel.

A digitalizálási tevékenységet folytató könyvtárak jellemzően ad hoc módon, és nem egy kidolgozott stratégia mentén dolgoznak, ez a válaszadók 75%-át jelenti. Szükséges egy olyan meghatározó dokumentum elkészítése, amely központilag irányt mutat a könyvtáraknak a digitalizálási tevékenységük folytatásához, a munka országos szintű koordinációjához. Az általunk vizsgált könyvtártípusok közül a megyei hatókörű városi könyvtárak – beleértve a fővárosi könyvtárat is – a legtudatosabbak ezen a téren, 20-ból 17-en (70%) rendelkeznek digitalizálási stratégiával. Jóllehet a későbbiekben bekért stratégiák, igen változó színvonalúak, de önmagában a tervek írásba foglalása is fontos lépés. Ha külön vizsgáljuk az országos szakkönyvtárakat, akkor ott 45%-os arányszámmal találkozunk. Ezeknek a könyvtáraknak a többsége (59%) fel is dolgozza a katalógusban a digitalizált dokumentumokat.

A digitalizálás célrendszerét vizsgálva az egyes intézmények által kitűzött prioritások illeszkednek a könyvtártípusok küldetéséhez. A területi ellátásért felelős közkönyvtárak (megyei hatókörű városi, fővárosi és városi könyvtárak) a helytörténeti szempontot abszolút kiemelt fontossággal kezelik, ezt követi az állományvédelem, a szolgáltatás és a tudományos kutatás. A szakkönyvtárak esetében a tudományos kutatás és az állományvédelem a legfontosabbak.

A felsőoktatási könyvtárak esetében a kutatás és az oktatás támogatása mellett a szolgáltatás és az állományvédelem a legfontosabbak. A kereskedelmi, üzleti szempontok, valamint a kreatív újrahasznosítás, remix a nemzeti könyvtár kivételével nem jelenik meg prioritásként a hazai könyvtárakban.

A válaszadó intézmények teljes állományából még digitalizálandó tartalmak között a könyvek teszik ki oldalszám szerint (99,35%) a legnagyobb részt. Ennek a teljes számnak több mint felét adja a nemzeti könyvtár állományának digitalizálása. A könyvek mellett a nemzeti könyvtár valamennyi dokumentumtípusból nagyszámú páratlan értéket őriz, amelynek digitalizálása kiemelt jelentőséggel bír a kulturális örökség megőrzése szempontjából.

A megkérdezett könyvtárak a képi dokumentumaik zömét jpg-ben, a szöveges dokumentumokat főként pdf-ben és kétrétegű pdf-ben tárolják. A kérdőív által felmért könyvtárak főként az intézményen belül, valamint a saját honlapjukon keresztül, nyilvánosan teszik közzé a digitalizált dokumentumaikat. Ezenkívül a Hungaricana felületén való közzétételt, valamint az egyéb megoldásokat, úgy mint az Elektronikus Periodika Archívumot és repozitóriumokat érdemes kiemelni. Azonban összességében megállapítható, hogy a könyvtárak jellemzően nem törekednek arra, hogy közös aggregációs szolgáltatások felületein tegyék közzé a tartalmaikat (Hungaricana, Europeana).

A válaszadók átlagosan a gyűjteményük 64%-ának ismerik a szerzői jogi státuszát. A digitalizált állománynak átlagosan 73,64%-át teszik közzé a használok számára az intézmények.

Irodalom

1404/2017. (VI. 28.) Korm. határozat a Digitális Nemzet Fejlesztési Program megvalósítása során elkészült Közgyűjteményi Digitalizálási Stratégiáról https://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A17H1404.KOR×hift=ffffff4&xtref=00000001.TXT (letöltve: 2018. 01. 19.)

Közgyűjteményi Digitalizálási Stratégia 2017-2025. http://www.kormany.hu/download/9/ac/11000/K%C3%B6zgy%C5%B1jtem%C3%A9nyi%20Digitaliz%C3%A1si%20Strat%C3%A9gia_2017-2025.pdf (letöltve: 2018. 01. 19.)

Nauta, Gerhard Jan - van den Heuvel, Wietske: Survey Report on Digitisation in European Cultural Heritage Institutions 2015 <http://enumeratedataplatfom.digibis.com/reports/survey-report-on-digitisation-in-european-cultural-heritage-institutions-2015/detail> (letöltve: 2018. 01. 19.)

Stroeker, Natasha – Vogels, René – Nauta, Gerhard Jan – de Niet, Marco (2013) Report on the ENUMERATE Thematic Surveys on Digital Collections in European Cultural Heritage Institutions 2013 <http://www.enumerate.eu/fileadmin/ENUMERATE/documents/ENUMERATE-Thematic-Survey-2013.pdf> (letöltve: 2018. 01. 19.);

Stroeker, Natasha – Vogels, René (2012) Survey Report on Digitisation in European Cultural Heritage Institutions 2012 <http://www.enumerate.eu/fileadmin/ENUMERATE/documents/ENUMERATE-Digitisation-Survey-2012.pdf> (letöltve: 2018. 01. 19.);

Stroeker, Natasha – Vogels, René (2014) Survey Report on Digitisation in European Cultural Heritage Institutions 2014 <http://www.enumerate.eu/fileadmin/ENUMERATE/documents/ENUMERATE-Digitisation-Survey-2014.pdf> (letöltve: 2018. 01. 19.)

Jegyzetek

- 1404/2017. (VI. 28.) Korm. határozat a Digitális Nemzet Fejlesztési Program megvalósítása során elkészült Közgyűjteményi Digitalizálási Stratégiáról https://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A17H1404.KOR×hift=ffffff4&xtref=00000001.TXT
- Közgyűjteményi Digitalizálási Stratégia 2017-2025. http://www.kormany.hu/download/9/ac/11000/K%C3%B6zgy%C5%B1jtem%C3%A9nyi%20Digitaliz%C3%A1si%20Strat%C3%A9gia_2017-2025.pdf
- Stroeker, Natasha – Vogels, René (2012) Survey Report on Digitisation in European Cultural Heritage Institutions 2012 (letöltve: 2018. 01. 19.); Stroeker, Natasha – Vogels, René – Nauta, Gerhard Jan – de Niet, Marco (2013) Report on the ENUMERATE Thematic Surveys on Digital Collections in European Cultural Heritage Institutions 2013 <http://www.enumerate.eu/fileadmin/ENUMERATE/documents/ENUMERATE-Thematic-Survey-2013.pdf> (letöltve: 2018. 01. 19.); Stroeker, Natasha – Vogels, René (2014) Survey Report on Digitisation in European Cultural Heritage Institutions 2014 <http://www.enumerate.eu/fileadmin/ENUMERATE/documents/ENUMERATE-Digitisation-Survey-2014.pdf> (letöltve: 2018. 01. 19.); Nauta, Gerhard Jan - van den Heuvel, Wietske: Survey Report on Digitisation in European Cultural Heritage Institutions 2015 <http://enumeratedataplatfom.digibis.com/reports/survey-report-on-digitisation-in-european-cultural-heritage-institutions-2015/detail> (letöltve: 2018. 01. 19.)

Beérkezett: 2018. január 19.

Lokalitás – többféle látószögből

BÉNYEI Miklós

Az alábbi írás az MKE Helyismereti Könyvtárosok Szervezete XIX. Országos Konferenciáján, Jászberényben, 2017. július 26-án elhangzott bevezető előadás szerkesztett, jegyzetekkel kiegészített változata.

Nemrég jelent meg *A szülőföld varázsa* címmel egy válogatás*, amely a szülőföldről és a szülőhelyről, valamint a hozzájuk kapcsolódó fogalmakról szóló idézeteket tartalmaz. A kiadó, a Helyismereti Könyvtárosok Szervezetének vezetése arra biztatott, hogy a füzetben olvasható szövegeket újra- vagy tovább gondolva, főként azokból kiindulva hangosan elmélkedjem a lokalitás néhány fontos vagy fontosnak vélt, elsősorban a könyvtári munkát érintő kérdéséről. Mindenekelőtt a szülőföldhöz fűződő bensőséges viszony örökkévalóságáról. Elsőként egy magyar klasszikust idézek: *Csokonai Vitéz Mihály*, az európai látóköri, a felvilágosodás eszmeiségét számos költeményében megszólaltató debreceni poeta egy legáció körútjáról visszatérve így sóhajtott fel: „Minden föld ugyan hazája / A jó embernek: való! / De mégis szület-

te tája / Mindennél elébb való.”¹ Hasonló vallomások korábbiak – akár az ótestamentumi példabeszédekig, az ókori római szerzőkig visszanyúlóan² – és későbből (akár napjainkig) bőven citálhatók jóformán a világ bármely részéről. Például pár évtizeddel később a finn *Alexis Kivi* ezt írta: „Nincs égen és földön még egy olyan kedves hely, mint az, ahol születünk, nevelkedtünk, s ahol tejfelesszajú gyerkőcként a porban hemperegtünk.”³ Mintegy száz esztendő múltán a székkelyföldi *Tamási Áron* szintén kijelentette: „Az ember a szíve mélyén örökké odavaló, ahol született.”⁴ A sokáig emigrációban élt német *Bertolt Brecht* válaszolt is arra a kérdésre: „miért szeretjük a szülőföldünket? – Ízesebb ott a kenyér; magasabb a mennybolt, illatosabb a levegő, erősebben zeng a határ; még a járás is könnyebben esik a földön – hát ezért.”⁵

* A Béneyi Miklós készítette összeállítás ismertetését ld. a Könyvtári Figyelő 2017. 1. számában (A genius loci. Jeles elmék gondolatai Béneyi Miklós válogatásában. Ism.: Czeglédi László) <http://ki.oszk.hu/kf/2017/04/a-genius-loci/#more-10379> (2018. jan. 16.) – A szerk.

A szülőház, a szülő- vagy bölcsőhely iránti szoros vonzalom, netán nosztalgia természetes emberi érzés, csaknem mindenkinek sajátja; lelkiileg szegényebb az, akinek nem. A szülőhely sokféle lehet, de valami térbeli kötöttséget feltételez; így kapcsolódik a lokalitás problémaköréhez. Egykori kollégánk, a pécsi *Tüskés Tibor* rögtönzött definícióféléit is megfogalmazott: „*A szülőföldet nem választjuk, szerencsés esetben a szülőföld választ minket. Úgy, hogy családot, otthont, anyanyelvet ad, fölnevel, beleköt a világba. Ebben az értelemben egy fővárosi, ötödik kerületi bérház éppúgy lehet szülőföld, mint egy kis falu vagy egy magányos vasúti őrház.*”⁶ Tehát az emberek elsőpró többsége a térbelileg körülhatárolt helyen születik (bár tudunk autón, vonaton, hajón, repülőgépen és más járműveken történt születésekről is). Az utóbbi időben azonban kialakult az a ma már nem is annyira különleges helyzet, hogy számosan nem a világra jövetel tényleges helyét (mondjuk a kórház vagy szülőotthon székhelyét, amit esetleg az anyakönyvbé is bevezetnek) tekintik szülőfalujuknak vagy szülővárosuknak, hanem szüleik otthonát, ahol felnevelkednek – és kétségkívül teljesen érthető módon.

A Csokonai-idézetben is benne foglaltatott, hogy a szülőföld sokak gondolatvilágában tágabb kategória, mint egy konkrét település, hiszen ő is szülőtájat említett. Kései költőtársa, *Takáts Gyula* szintén a „*Széptájú Somogy*” dicséretét zengi.⁷ *Illyés Gyula* még határozottabb: „*Szülőföldként azt a tájat fogadjuk szívünkbe, ahol még viaszpuha szűzi agyunkba a világról az első élményeket fogadtuk be. Ezért egy életen át hálásak vagyunk.*”⁸ Már az ógörögöknél felbukkant az a felfogás, amely az otthont, a lakóhelyet a hazával (náluk a városállammal) azonosítja.⁹ A magyar Hymnus költője, *Kölcsey Ferenc* így oktatta erről unokaöccsét: „*e szóban: haza, foglaltatik az emberi szeretet és ohajtás tárgyainak egész összessége. Ol-tár; atyáid által istennek építve, ház, hol az élet első örömeit ízleled; föld, melynek gyümölcse feltáplált; szülőid, hitvesed, gyermekeid, barátid, rokonaid s polgártársaid: egytől egyig csak kiegészítő részei annak.*”¹⁰ Az egyik legnagyobb (ha nem a legnagyobb) magyar gondolkodó, *Eötvös József* meg is indokolta ezt: „*Az egész hazát csak eszmében foghatjuk fel, így azon szeretet, mellyel az egyes falujához vagy községéhez ragaszkodik, tulajdonképp azon kapocs, mely őt a hazához köti.*”¹¹ A kiváló történész, *Szűcs Jenő* tömören mondja ki ugyanezt: „*A szülőföld szeretete konkrét érzés; a patriotizmus: absztrakt érzés.*”¹² Egy hajdani, sárvári kollégánk, *Urbán László* már-már a

virtuális térbe helyezi a fogalmat: „*A szülőföld kicsi és végtelen*”.¹³ Ám egyúttal rátapint arra, hogy a szülőfalu, szülőváros, vagyis egy adott hely és a haza (legyen akár szülő-, akár „fogadott” haza) beolvadhat, belesimulhat az összemeri élet egyetemes, ha úgy tetszik: globális folyamatába.

Mindebben az érzelmi viszonyulás tükröződik, vagyis a lokalitás megközelítése, a látószög erősen szubjektív, ahol az érzések, a személyes élmények és emlékek, az emberi példák dominálnak. A lokális információk iránti érdeklődés elsődleges indítéka az emberi élet, a társadalmi mozgás történetileg kialakult térbeli tagolódása. Az etológus *Csányi Vilmos* így elmélkedik erről: „*A legkülönbözőbb kultúrákban élő emberek csoportjai közösen, vagy tagjai egyénileg megjelölnek, birtokba vesznek, védelmeznek egy területet. Hogy ezt miként teszik, a mindenkori kultúra függvénye, de maga a területhez való vonzódás jelensége a kultúrától független általános jelenség. Vele született térfoglaló viselkedés.*”¹⁴

Hagyományosan rendszerint három szintet, szférát szokás megkülönböztetni: a helyi (lokális), az országos (állami vagy nemzeti), az egyetemes (globális), természetesen átmenetekkel, mint pl. regionális, kontinentális. Egy-két példa a hungarikumok, tehát a hivatalosan is elfogadott nemzeti értékek listájáról.¹⁵ A Vizsolyi Biblia a faluban és a szomszédos Göncön kivételes lokális emlék, érték, egyúttal a magyarországi református egyháztörténet és a magyar irodalomtörténet kiemelkedő teljesítménye, ugyanakkor a most éppen ötszáz éves európai protestantizmus, közelebbről a kálvinizmus története sem tárgyalható az ismerete nélkül; *Széchenyi István* életműve Nagycenken, Pesten, Pozsonyban és még egy sor településen helyi jelentőséggel bír, munkássága a magyar történelem, a polgárosodás meghatározó jelensége, külföldi kapcsolatai, vonatkozásai révén nyilvánvaló az egyetemessége is. Fordított irányból nézve: az 1848-as európai polgári forradalmak sorába illeszkedik a hazai revolúció, ám a március 15-i események konkrét tényei egyértelműen a helytörténet tárgykörébe tartoznak; világörökségi és vitathatatlan nemzeti érték Tokaj-Hegyalja tájjellegű szőlő- és borkultúrája.

E hármas tagolódás egyenes fejleménye a huszadik század három meghatározó tendenciájának együttes jelenléte. A jövőkutató politológus, *Beszteri Béla* meglátása szerint „*A világban három jelentős folyamat megy végbe egyidejűleg, egymáshoz kapcsolódóan: a globalizáció, a regionalizáció, a lokalitás.*”¹⁶ Mindhárom komplex, átfogó folyamat, ezért számos

tudományág, kiemelten a gazdaság-, a társadalom-¹⁷ és a kultúratudományok, az ökológia, az informatika vizsgálja, nagy figyelmet fordít rá a politika, élénken foglalkozik vele a könyvtári gyakorlat és elmélet, főleg a lokális és nemzeti hagyományok állnak a honismereti mozgalom középpontjában.¹⁸ Könnyen kimutatható – akár a múlt, akár a jelenre vagy a jövőre vonatkoztatva – a három folyamat egymásra épülése, egymásba kapcsolódása és kölcsönhatása, ugyanakkor ellentéte is.¹⁹ A számítástechnika hazai mestere, *Vámos Tibor* – milliók tapasztalatait általánosítva – így gondolja: „*Globális és regionális [...] A kettő konfliktusokkal egyensúlyozó egysége elválaszthatatlan.*” Szerinte a globalitás és a lokalitás frigye és ellentmondásokkal terhelt volta szintén természetes.²⁰

A minket közelebből érdeklő lokalitás szótári jelentése helyi jelleg, helyi sajtóság;²¹ ám jelentheti a helyhez kötöttséget, a jelenségek adott helyre korlátozását is.²² Másként fogalmazva: egy adott hely történeti múltját, az ott zajló jelen idejű eseményeket és folyamatokat, az ott működő üzemeket, bankokat, iskolákat, kulturális intézményeket, szervezeteket, a település önkormányzatát stb., az adott helyhez valamilyen módon kötődő személyeket, egyáltalán az adott helyhez kapcsolódó szóbeli és dokumentumokban rögzített információkat öleli fel. Az utóbbiakat a múzeumok, levéltárak, könyvtárak és más médiatárak gyűjtik és közvetítik. Bármely lokalitás jellemzője az egyediség, a különleges arculat, az eleven válasz a „mitől más?” kérdésre.²³ A kulturális antropológia jeles amerikai hindu művelője, *Arjun Appadurai* szerint „a lokalitás mindenekelőtt kapcsolatokat és kontextusokat, és nem fokozatokat vagy térbeliséget jelent”; más viszonylatban „a lokalitás[...] a társadalmi élet egyik aspektusa”.²⁴ Érdemes *Niedermüller Péter* esszéjéből is kiemelni egy hasonló gondolatot: „territorialitás és lokalitás a modern társadalmi rend egyik alapvető fontosságú rendezőelve”, és idővel „a lokalitás, a lokális közösség vált a társadalmi élet elsődleges színterévé.” Befolyásolja az egyéni (individuális) életutakat, azokat modellként szabályozza, esetleg elutasítja.²⁵

A lokalitás az egyéni életérzésig is lehatol. Az egyes ember legközvetlenebbül szülő-, lakó- és/vagy munkahelyéhez, iskolájához, vagyis egy szűkebb környezethez kötődik, ehhez kapcsolódik érzelmileg értelmileg a legerősebben. A híres orosz zeneszerző, *Igor Sztravinszkij* erről így vallott: „A szülőhely egy életben a legfontosabb faktor.”²⁶ *Tamási Áron* eltéphetetlen kötelékről beszél: ha falum határához érek

– kezdi –, „nyűgbe ver valami különös érzés, melyhez hasonlót soha semmi nem ébreszt bennem. Csak a föld, hol ringott a bölcsőm. [...] *Rabja vagyok. És nem tehetek egyebet, hordom ezt az örökös, láthatatlan bilincset*”.²⁷

A lokális értékek szeretetéhez és tiszteletéhez erős identitásérzés társul, és ennek tudatában az egyén tenni is akar az adott közösségért. A tudati mozzanatokkal (alapos és reális ismeret, megbecsülés) és a cselekvő közreműködés szándékával gazdagított változat a lokálpatriotizmus.²⁸ Mint ahogy korábban elhangzott, már a tizenkilencedik században felismerték, és a századfordulón jó néhány kutató megerősítette, hogy a szűkebb pátria iránti érdeklődésen keresztül vezet az út a tágabb haza múltjának és jelenének megértéséhez.²⁹ A haza „fizikai és szimbolikus”³⁰ fogalmához pedig szorosan kapcsolódik a hazaszeretet érzése és a hazafiság etikai, magatartásbeli, politikai eszménye.³¹ Tehát az így felfogott lokálpatriotizmus az egyik legfennköltebb emberi érzés, a hazaszeretet, és az egyik legtiszteletreméltóbb tulajdonság, a hazafiság kiindulópontja, a patriotizmus konkrét megnyilvánulási formája, a nemzeti azonoság tudat megingathatatlan alapja. Ennek kapcsán *Niedermüller Péter* – az amerikai antropológus, *Liisa Malkki* nyomán – a gyökér és az elválaszthatatlan gyökértelenség közismert metaforáját a szülőföldre hozza.³² *Gyáni Gábor* viszont a nemzeti, állami keretekhez köti: „*Szabó Zoltán*, aki gyönyörű könyvet írt a magyar földről és népről, a francia *Jules Renard* szavait idézte: „*Három vagy négy ház, éppannyi föld és víz, amennyi a fának kell, a gyermekkor néhány halovány emléke, melyek hívásunkra készségesen előjönnek, mily egyszerű mindez, a haza!*”³⁴

Már a tizenkilencedik században számosan felfigyeltek arra is, hogy a lokalitás és a nemzeti fejlődés között szembeötlő összefüggés van. Noha egy ideig mintha elfelejtkezett volna erről a szellemi elit, a múlt század némely tudományos (főként történetírói, szociológiai, ökológiai) és politikai irányzata felelevenítette a gondolatot. Egyre szélesebb körben tudatosult, hogy egy-egy ország története, néprajza, gazdasága, kultúrája stb. nem kis részben helyi jelenségekből, folyamatokból tevődik össze, tehát a tudományos kutatás és a politikai-államhatalmi irányítás nem nélkülözheti a helyi információkat, az ún. mikrostruktúrák vizsgálatát. *Benkő Samu* erdélyi történész mutatott rá: „*Magasból kétségtelenül messze lehet látni, de a finomabb részletekhez – rejtőznek azok a társadalom vagy a lélek mélyén – mégiscsak alá kell szállni, le kell hajolni.*”³⁵ Szinte erre rímel a jeles

francia könyvtörténész, *Frédéric Barbier* észrevétele: „*A helytörténeti tanulmányok [...] fontos nüanszokat rajzolnak meg.*”³⁶ A magyar nemzet jelene és közeli jövője, távolabbi sorsa jelentékeny mértékben attól függ, hogy sikerül-e kellően megismerni a lokális jelenségeket, feltárni és mozgósítani a helyi erőforrásokat, megtalálni és kidomborítani az egyes régiók, kistérségek, települések helyi sajátosságait, előnyé formálni a helyi eltéréseket. Az európai felzárkózás, a tényleges nemzeti felemelkedés sokak szerint csakis a lokális gyökerekből táplálkozó tradíciókra alapozva képzelhető el. „*Hagyományok nélkül nem működik semmi, így az innováció sem*” – szögezte le a kiváló néprajztudós, *Hoppál Mihály*.³⁷ Különösen nincs kulturális megújulás, egyáltalán kultúra – ha azt a szó igazi, nemes értelmében fogjuk fel.

Hoppál Mihály arról is értekezett, hogy a helyi hagyományok, hitek, szokások, erkölcsök, életmódok stb. ismerete, megbecsülése kikezdzhetetlen bázisa a kulturális pluralizmusnak: „*A helyi közösségek évszázados létükkel bizonyították képességüket, hogy alkalmazkodni tudnak környezetükhöz mind ökológiai, mind pedig társadalmi értelemben, vagyis hogy a szomszédos népcsoportok képesek egymás mellett élni, megőrizve sajátos kulturális arculatukat.*”³⁸ S innen már csak egy lépés más népek gondolatvilágának, más államok teljesítményének toleráns megértéséhez, az emberiség által teremtett értékek elismeréséhez. Más irányból pedig – hogy most *Glatz Ferenc* történetst idézzem – „*A világ más népeinek sokkal alaposabb ismerete szükséges ahhoz, hogy az egyén, de ugyanúgy a lokális közösség érdekeit reálisan megfogalmazhassák.*” Majd ugyanő így folytatta: „*nemzeti érdek ebben a globalizálódó világban, hogy minden kis nemzeti kultúrában jelen legyenek a világ népeiről szóló ismeretek.*”³⁹

S immár elérkeztünk a jelenkor másik determináns trendje, a regionalizáció problémaköréhez, sőt mélyen bele is merültünk. A regionalizáció a nemzetállami keretben vagy földrajzi, politikai és kulturális térségekben (régiókban, tájakban, határ menti régiókban) zajló társadalmi, gazdasági, politikai és kulturális fejlődést jelenti. A kutatók ezek jelenségeit, tényeit és sajátosságait, továbbá a környezetvédelem mindenkor helyzetét tanulmányozzák, elemzik. Az utóbbi időben érlelődött, erősödött az a felismerés, hogy az előző századokban a nemzeti eszme által teremtett, a politikai, hatalmi motívumokat is magába foglaló nemzeti térben⁴⁰ növekvő szerepe van a régióknak. A korábbi táj kutatás után az elmúlt fél évszázadban kiformalódott egy új diszciplína, a re-

gionális tudomány. Mindkettő a jelenre, a mai viszonyokat közvetlenül befolyásoló közelmúltra és a jövő lehetőségeire figyel, mégpedig interdiszciplináris szemlélettel. A táj kutatás behatóan vizsgálja a természeti környezetet is; tulajdonképpen nem egy adott helyet, hanem egy – olykor fiktív, hipotetikus módon körülhatárolt – tájat kutat, mégpedig többnyire teljes körűen. A regionális tudományról a nálunk alighanem legismertebb képviselője, *Enyedi György* a következő definíciót adta: „*tárgya a társadalmi-gazdasági fejlődés területi egyenlőtlenségeit létrehozó társadalmi folyamatok elemzése, mérése, modellszerű leírása és prognózisa.*”⁴¹ A szerző a nemzetállamok és a lokális terek közül a városok szerepét hangsúlyozta.⁴²

A már említett Beszteri Béla úgy látja: „*A regionalizációban az államok, ill. az egyes térségek védekezése valósul meg a globalizációval szemben. A lokalitás pedig a helyi érdekeket helyezi előtérbe.*”⁴³ A szembenállás kétségtelen tény: az államok, a régiók, a települések többsége számára ugyanis a közelmúlt, a jelen, a közeli és feltehetően a távolabbi jövő egyik izgalmas kérdése a gazdasági, technikai és kulturális globalizáció sorsának alakulása. Hiszen voltaképpen a tökeviszonyok világméretűvé válásáról van szó, a transznacionális gazdasági, technológiai, média-, tömegkulturális és szórakoztató vállalatbirodalmak, érdekcsoportok szándékai, ízlése uralják a világot. A nemzetek közötti megállapodások és nemzetek feletti intézmények próbálják ugyan szabályozni a menetet,⁴⁴ de vajon meg tudják-e akadályozni a további terjedését és torzulásait? Most úgy tűnik, szükségszerű és békés eszközökkel alighanem megállíthatatlan, pozitív és negatív hatásokkal egyaránt járó áramlatról van szó. A szinte „a természeti erőkkel egyenrangú”⁴⁵ sodró lendület, a kulturális színvonal már-már kétségbeejtő süllyedése azonban érthető módon sokakban visszatetszést kelt. Minket, kulturális értelmiségieket leginkább a nemzeti és a helyi, a kisközösségi (másként: népi) kultúra rombolásával, a lokális színek elsorvasztásával járó információs áradat aggaszt.⁴⁶ A gondolkodó emberek nagy hányada kifejezetten fél a gazdasági és technikai homogenizálódástól, valamint a kulturális, lelki uniformizálódástól⁴⁷ és a kommercializálódástól.⁴⁸

Ilyen körülmények között a lokalitás újabb szerepet kap. A globalizálódás hatalmas és alighanem feltartóztathatatlan, ám az egyes ember számára nehezen megfogható, átélhető, ugyanakkor bizonytalanságokkal terhelt áramlatában a nemzeti és helyi értékek, a történelmi hagyományok jelentik a lelki és erkölcsi támaszt. Mindezek felszínre hozatalában, megis-

metetésében, netán újjáélesztésében, az azonosság-tudat erősítésében felbecsülhetetlen küldetése van: az egyes embereknek és a kisebb közösségeknek is biztos fogódzókat kínál, amelyekben megkapaszkodhatnak. Az egyik magyar nyelvész, *Kornyané Szoboszlai Ágnes* a jyvaskyläi Hungarológiai Kongresszuson tartott előadásának eleve ezt a címet adta: „*A falukönyv mint a globalizáció lehetséges ellen-szere.*”⁴⁹ Viszont óvatosságra int, hogy a civilizáció- és modernizáció-ellenes szemlélet és magatartás, a társadalmi-gazdasági bezárkózás, az innováció elutasítása⁵⁰ kárt okoz (és egyébként is hiábavaló), a lokális értékek egyoldalú és erőltetett védelme pedig provincializmushoz⁵¹ vezet.

Bizonyára nem véletlen, hogy elsősorban Európában, de a világ más tájain is komoly erőfeszítések történnek a nemzeti és kisközösségi sajátosságok, a lokális értékek megtartására, a helyi érdekek előtérbe helyezésére, a helyi szellemi örökség megőrzésére, ápolására, sőt fejlesztésére. A szabadságvágy mellett valószínűleg ez indukálta a Nobel-díjas perui író, *Mario Vargas Llosa* optimista jóslatát: „*A globalizáció a Föld minden lakója számára lehetővé teszi, hogy önszántából megalkossa egyéni kulturális identitását, s ebben csak saját vágyait és motivációit tekintse iránymutatónak.*”⁵² Vargas Llosa eltökélten bízik abban: „*A globalizáció nem fogja megszüntetni a helyi kultúrákat: egy nyitott világban valamennyi értékes és túlélésre méltó részük megtalálja majd azt a termékeny talajt, amelyen virágba borulhat.*”⁵³ Nagy valószínűséggel csakis ezáltal garantálható a természeti környezet megóvása, a kis nyelvek megmaradása, a falusi és városi hagyományok tovább éltetése, a nemzetiségek és az etnikai kisebbségek sajátos vonásainak megőrzése stb.

Nemcsak a történészek, néprajzkutatók, természettudósok, írók és más gondolkodók látják ezt világosan, hanem az Európai Unió józan fejű politikusai és az UNESCO megfontolt képviselői is. Hiszen gyakran elmondják, leírják, hivatalos dokumentumokba – így 1992-ben a maastrichti szerződés 151. cikkelyébe vagy 2001-ben a Lundi alapelvekbe – foglalják,⁵⁴ hogy az emberi jogok teljes körű érvényesülésének, a nemzetközi béke megvédésének, a környezeti pusztulás megállításának, az elvakult ideológiák garázdálkodása megfékezésének, a felhalmozott szellemi kincs megóvásának elengedhetetlen feltétele a helyi értékek, hagyományok megtartása, támogatása, a nemzeti és lokális örökség hozzáférhetővé tétele. Könnyen belátható tétel, hogy a helyi sajátosságok, a kulturális egyediségek mindenképpen gazdagítják

az uniót, a világot, ezért az önazonosságok megőrzése megkerülhetetlenül szükséges. Ez a felismerés munkál a magyar országgyűlés által a magyar nemzeti értékekről és a hungarikumokról megszavazott 2012. évi XXX. törvény soraiban,⁵⁵ továbbá a kormány⁵⁶ és a megyei közgyűlések, települési önkormányzatok jogalkotó gyakorlatában: a nemzeti és helyi értékek ápolására, összegyűjtésére, megőrzésére, védelmére és tovább örökítésére e szellemben alkotnak jogszabályokat.

Könyvtáros konferencián vagyunk, ezért illik szót ejteni a helyismereti szolgáltatás mindennapjairól, látószögeiről is. A *Könyvtáros* című szakfolyóirat egykori főszerkesztője, *Páldy Róbert* igen precízen, a most tárgyalt fogalmi hármasság jegyében határolta körül e tevékenységi ág indítóokát, imígyen: „*A helyismereti igény az egyetemes emberi és a nemzeti világon belül egységben kívánja szemlélni az ember mikrovilágát, amelynek szerves tartozéka a múlt, jelen és jövő, a természet és társadalom, az egyén és közösség.*”⁵⁷ Sokunk tanítómestere, *Sebestyén Géza* szintén pontosan jelölte ki a helyismereti gyűjtemények rendeltetését: „*minél több emberben erősítsék a helyes történelmi szemléletet, a szülőföld szeretetét.*”⁵⁸ Ehhez hozzátehetjük még a helyi közéleti-gyakorlati feladatok megoldásának segítségét, valamint a helytörténeti és a jelenre irányuló tudományos kutatások támogatását,⁵⁹ továbbá a spontán érdeklődés kielégítését.⁶⁰

A helyismereti szolgáltatást vállaló könyvtárak gyűjtő-, feltáró és tájékoztató munkájában döntő kritérium a helyi vonatkoztatottság. Ám ki ne tudna példát mondani arra, hogy az állomány egy része jelentőségében, információtartalmában túllép az adott hely határain, országos, sőt egyetemes érdeklődésre is számot tarthat. A lokális dokumentumok bizonyos hányada természetesen unikális jellegű, így gazdagítják a nemzeti kulturális örökséget, és ezek a féltve őrzött kincsek biztosítanak igazán egyedi arculatot, tartalmat a helyismereti gyűjteménynek.⁶¹

A könyvtári helyismereti szolgáltatás hatókörét az utóbbi évtizedekben jelentékeny mértékben kibővítette a számítógép és az internet térhódítása, amely szemmel láthatóan a globalitás irányába mutat. A legújabb vívmányok közül távlataiban kíváltképp a digitalizálást célszerű kiemelni. A korábban analóg formában előállított dokumentumok elektronikus, digitális másolatainak elkészítését célzó, itt éppen csak megemlíthető nemzetközi (UNESCO, IFLA, Európai Unió, Google stb.) és nemzeti, így az e körben jól ismert hazai programok célja az emberiség, azon belül a magyar nemzet kulturális örökségének átmentése,

hozzáférhetővé tétele. Most sokat ígér a pár hete hatályba lépett *Közlönygyűjteményi Digitalizálási Stratégia 2017–2025*, amely a könyvtárak lehetőségeit és teendőit is rögzíti; egyebek között kimondja, hogy a „közlönygyűjteményekben a helyismereti-helytörténeti anyagokat szükséges digitalizálni.”⁶²

Amennyiben az elektronikus kópia internetre kerül, és a hozzáférést nem korlátozzuk (márpedig a nyilvános könyvtárak ezt általában nem tehetik), a lokális információ széles körben, elvileg globális méretekben olvasható, látható, hallható lesz. Ráadásul azzal a köztudott és kivételes előnnyel, hogy a szóban forgó digitalizált dokumentumot egyszerre (pedánsabban: egyidejűleg) többen is (akárhányan) használhatják. A számítástechnika elsöprő erejű fejlődése, a társadalmi, üzleti, politikai és kulturális igények nyomatóka azt a reményt kelti, hogy a szellemi javak, a kulturális örökség, közelebb kerül a lokális információk végleges megőrzésének, folytonos átörökítésének problémáját a szakemberek megnyugtató módon fogják megoldani. Hosszabb távon az egyetemes haladás, a világméretű *Corpus Digitalis*⁶³ szerves részeként elképzelhető a *Corpus Digitalis Localis* megvalósulása, vagyis az adott helyre (minden adott helyre!) vonatkozó dokumentumok, információk összességének összegyűjtése és a használók rendelkezésére bocsátása. Természetesen ez a jövő, a ma még megjósolhatatlan jövő régóta megálmodott fejleménye lehet. Addig is tegyük a dolgunkat, most már annak tudatában, hogy az informatikai és a távközlési forradalom, az infokommunikációs technika jóvoltából egy olyan eszköz van a kezünkben, amely világszerre, így nálunk is új dimenziókba emeli a helyismereti szolgáltatást. Az internet révén tevékenységünk termékei, eredményei kitörhetnek a helyi, lokális elszigeteltség állapotából, bekapcsolódhatnak az egyetemes információáramlásba. A perspektíva mindenképpen ígéretes.

Végezetül még egy, már-már a virtualitás zónájába sorolható kérdéssről kellene szólni. Akár a tudományos kutató, akár a politikus, akár a honismereti aktivista, akár a könyvtáros szemével közelítünk egy konkrét lokalitáshoz, egy adott helyhez (településhez, megyéhez, tájhoz), a megnyilvánulásokon gyakran átleng a *genius loci*, a hely szelleme. Igaza lehet *Praznovszky Mihály* irodalomtörténésznek: „*A hely nemcsak látvány, hanem génusz is.*”⁶⁴ Például több mint kétszáz éve létezik a debreceniség hevesen vitatott irodalmi-történelmi fogalma,⁶⁵ a ferencvárosi szív jelentése inkább a sportklubhoz kötődik,⁶⁶ beszélünk a jász és a kun tudatról,⁶⁷ a pataki örökségről,⁶⁸

a zempléni szellemről,⁶⁹ fel-felbukkan a bakonyiság kitétel,⁷⁰ főként az irodalmárok emlegetik a szegedi-séget⁷¹ stb. *Hamvas Béla* annak idején öt magyarországi terület génuszát próbálta megragadni, vegyes sikerrel.⁷² A *genius loci* tényleges tartalma, minősítése egyelőre eléggé tisztázatlan, ráadásul helyenként és koronként erősen változó, s nem is mindenütt fejlődött ki.⁷³

Eredetileg, a római korban a kifejezés valamely ház, vidék védőszellemét jelentette.⁷⁴ Tehát a latin szóösszetétel valamilyen transzcendentális, a szentélyek, templomok esetében szakrális tartalmat sugallt.⁷⁵ Ma is valamiféle sajátos ihletet, csakis az adott helyen uralkodó, olykor az épített környezetben, a településként⁷⁶ át is kisugárzó szellemiséget⁷⁷ jelent. A génusz az ott lakókra és/vagy tanulóira, legalább a szellemi elitre jellemző egységes felfogás, gondolkodás- és szemléletmód, a különleges légkör, az állítólagos közös psziché. Mindenképpen egyedi szellemi arculat és mentalitás,⁷⁸ s a kollektív emlékezet, a lokalitás azonos, közös megélése.⁷⁹ A tapasztalatok szerint úgy tűnik, valamiféle sajátos éthoszt, etikai tartást is magában foglal. Egyebek között a helyieket összetartó és ösztönző,⁸⁰ némelyek szerint mágikus erő. Többnyire identitáserősítő hatása is van. A lokális azonosságtudat pedig a lokálpatriotizmus legfőbb támasza.

Jegyzetek

1. CSOKONAI VITÉZ Mihály: Visszajövetel az Alföldről. In: Egyet lép az ősi város. Szerk. Bényei József. Debrecen, 1971. 52. p.
2. BölcS Salamonnak példabeszédei. 27. rész 8. vers. Ford. Károlyi Gáspár. In: Szent Biblia, azaz Istennek ó és újtestamentumában foglaltott egész Szent Írás. Budapest, 1959. 576. p.; OVIDIUS: Epistolae ex Ponto, I/3. Ford. Kartal Zsuzsa. In: Ovidius: Levelek Pontusból. Budapest, 1991. 16. p.
3. KIVI, Aleksis: A hét testvér. Ford. Rácz István. Budapest, 1974. 118. p.
4. TAMÁSI Áron: Béke hazámban [1933]. In: Erdélyi csillagok. Budapest, 2002. 285. p.
5. A kaukázusi krétakör. Ford. Garai Gábor. In: BRECHT, Bertolt: Kurázs mama és gyermekei. A szecsuan jó lélek. A kaukázusi krétakör. Budapest, 1985. 225. p.
6. TŰSKÉS Tibor: Szülőföldem, a Dunántúl. In: Tűskés Tibor: Tájak, emberek. Pécs, 1990. 8. p.
7. TAKÁTS Gyula: Szülőföldem. In: Szülőföldünk, a Dunántúl.

- Budapest, 1980. 395. p.
8. ILLYÉS Gyula: Naplójegyzetek 1973–1974. Budapest, 1990. 68. p
 9. EURIPIDÉSZ: Médeia. Ford. Kerényi Grácia. In: Euripidész összes drámái. Budapest, 1984. 137. p.
 10. Parainesis Kölcsey Kálmánhoz. In: Kölcsey Ferenc összes művei. Budapest, 1958. 1106. p
 11. EÖTVÖS József: Vallomások és gondolatok. Budapest, 1977. 284. p. (naplóbejegyzés: 1857. szept. 9.)
 12. SZÜCS Jenő: A nemzet historikuma és a történelemszemlélet nemzeti látószöge. In: Nemzet és történelem. Budapest, 1974. 113. p.
 13. Idézi V. MOLNÁR Zoltán: „A szülőföld kicsi és végtelen...” : Urbán László (1922–1996) halálára = Vasi Honismereti és Helytörténeti Közlemények, 1996. 1. sz. 74. p.
 14. CSÁNYI Vilmos: Az emberi természet. Humán etológia. Budapest, 1999. 173. p.
 15. [https://hu.wikipedia.org/wiki/Hungarikum_\(ig\)](https://hu.wikipedia.org/wiki/Hungarikum_(ig))
 16. BESZTERI Béla: A lokalitás mint a globalizáció ellensúlya = Comitatus, 2001. 9. sz. 5. p.; Hasonlóan fogalmaz GERGELY Sándor gyöngyösi agrárközgazdász: „Napjainkban három fő erő hatókörében élünk. Ezek az állam, a globalitás és a lokalitás. Alapvető érdekünk a három erő dinamikus egyensúlyának kialakítása és fenntartása.” GERGELY Sándor: A lokalitás növekvő jelentősége a XXI. században. Előadás, a II. Georgikon Napok, Keszthely, 2010. 09. 30. – 2010. 10. 31. 1. p. sandbox.georgikon.hu/.../2010-08-16_12-12-34_a_lokalitas-novekvo-jelentosege
 17. A lokalitás jelentősége. Agnew, J. A., Duncan, J. S. (szerk.). [Referátum] = Tér és Társadalom, 1990. 3–4. sz. 201. p.
 18. Révai új lexikona. 10. köt. : Hom-Kac. Szekszárd, 2002. 23. p.
 19. BESZTERI Béla: A lokalitás mint a globalizáció ellensúlya = Comitatus, 2001. 9. sz. 5–6. p.
 20. VÁMOS Tibor: Globális globalitás = Mozgó Világ, 2000. 4. sz. (epa.oszk.hu/01326/00004/aprilis7.htm) ; Lényegében erről értekezik BESZTERI Béla is: A lokalitás mint a globalizáció ellensúlya = Comitatus, 2001. 9. sz. 9. p. – A kölcsönös összefüggésre utal Colin HINES amerikai ökológus-közgazdász is: A localization. A global manifesto (2000) című kiáltványából idézi GERGELY Sándor: A lokalitás növekvő jelentősége a XXI. században. Előadás, a II. Georgikon Napok, Keszthely, 2010. 09. 30. – 2010. 10. 31. 5. p. sandbox.georgikon.hu/.../2010-08-16_12-12-34_a_lokalitas-novekvo-jelentosege
 21. Idegen szavak és kifejezések szótára. Szerk. Bakos Ferenc. 9. kiad. Budapest, 1989. 504. p.
 22. BESZTERI Béla: A lokalitás mint a globalizáció ellensúlya = Comitatus, 2001. 9. sz. 8. p.
 23. A települések, az ő esetében a városok közötti szembeötlő különbségeket hangsúlyozza Arjun Appadurai is: A lokalitás teremtése. Ford. Szeljak György, Árendás Zsuzsa = Regio, 2001. 3. sz. 20–21. p.
 24. APPADURAI, Arjun: A lokalitás teremtése. Ford. Szeljak György, Árendás Zsuzsa = Regio, 2001. 3. sz. 3. és 4. p., cikke további részében (uo. 3–31. p.) ezt részletesebben kifejti. Egyetértőleg utal rá GYÁNI Gábor: Identitás, emlékezés, lokalitás = 2000 [Kétezer], 2008. 6. sz. 21. p
 25. NIEDERMÜLLER Péter: A lokalitás metamorfózisai = Replika, 2006. 56–57. sz. 34., 35., 35–36. p.
 26. [Beszéd a moszkvai fogadáson, 1962. szeptember-október]. Idézi, fordította Fodor András: Igor Sztravinszkij. Budapest, 1976. 244. p.
 27. TAMÁSI Áron: Farkaslaki képek. In: Székelyek : Magyar írók novellái a Székelyföldről, a székely emberekről. Budapest, 2005. 334. p.
 28. <https://wikiszotar-hu/ertelmezo-szotar/Lokalpatriota> ; www.hajdu-palace-hu/magazin/magazin-blog/
 29. Karl Lamprecht német történész gondolatmenetére utal KÖVÉR György: Van-e, volt-e vidéki történetírás? In: Vidéki élet és vidéki társadalom Magyarországon. Budapest, 2016. 30. p.
 30. GYÁNI Gábor: A tér nemzetiesítése: elsajátítás és kisajátítás = Helikon, 2010. 1–2. sz. 239. p.
 31. Máig használható lexikális meghatározása: Révai nagy lexikona. 9. köt. Gréc–Herold. Budapest, 1913. 632–633. p.
 32. NIEDERMÜLLER Péter: A lokalitás metamorfózisai = Replika, 2006. 56–57. sz. 34. p.
 33. GYÁNI Gábor: A tér nemzetiesítése: elsajátítás és kisajátítás = Helikon, 2010. 1–2. sz. 243–244. p.
 34. SZABÓ Zoltán: Szerelmes földrajz [1942]. Budapest, 1999. 14. p. Prózában fogalmazta meg lírai vallomását ugyanerről testvérbátyám, Bényei József: Gyökerek. [1973]. In: BÉNYEI József: Jelentés a századvégről. Debrecen, 2004. 61–63. p.
 35. BENKŐ Samu: A gondolkodó tanú. In: ÚJFALVI Sándor: Emlékiratok. Budapest, 1990. 7. p.
 36. BARBIER, Frédéric: A komparatiztika mint heurisztikai

- szükségesség a könyv- és könyvtártörténész számára. In: A könyves kultúra XIV–XVII. század. 3. Válogatás a francia szakirodalomból. Szeged, Budapest, 2007. 258. p. – Hasonlóan vélekedett Mátyusz Elemér: „egy nép történetét úgy lehet a legpontosabban megismerni, ha az alkotórésze, a gyökérszálak egyenként vizsgálat alá vételnek. E mikroszkopikus kutatás során nyílik ugyanis alkalom, hogy az egyes népcsoportok életének azonos legsajátosabb, tipikus vonásai előtűnjenek, amelyek az összesség, az egész nép vizsgálatánál rendszerint elmosódnak.” A népiség története. In: A magyar történetírás új útjai. Budapest, 1931. 250–251. p.
37. HOPPÁL Mihály: Kultúra, innováció és tradíció = Magyar Szemle, 2006. 102. sz. 100. p.
 38. HOPPÁL Mihály: Kultúra, innováció és tradíció = Magyar Szemle, 2006. 102. sz. 104. p.
 39. GLATZ Ferenc: Szeptember 11. és a tudomány. A diagnózist ki kell mondani = Ezredforduló, 2002. 1. sz. 9–10. p.
 40. GYÁNI Gábor: A tér nemzetiesítése: elsajátítás és kisajátítás = Helikon, 2010. 1–2. sz. 239–240. p.
 41. ENYEDI György: A területfejlesztési politika dilemmái hazánkban = Ezredforduló, 1997. 2. sz. 3. p.
 42. Városkép című, 2000-ben elhangzott konferencia-előadására utal CSURGÓ Bernadett: Regionalitás – lokalitás a 21. században = Szociológiai Szemle, 2000. 4. sz. 137–138. p. – A nemzetállammal állítja szembe a globalizációt LÓRÁNT Károly: Amiről Ricardo nem így álmodott (Magyar Hírlap, 2000. 12. 23.), idézi GERGELY Sándor: A lokalitás növekvő jelentősége a XXI. században. Előadás, a II. Georgikon Napok, Keszthely, 2010. 09. 30. – 2010. 10. 31. 6. p. sandbox.georgikon.hu/.../2010-08-16_12-12-34_a_lokalitas-novekvo-jelentosege
 43. BESZTERI Béla: A lokalitás mint a globalizáció ellensúlya = Comitatus, 2001. 9. sz. 5. p.
 44. <https://hu.wikipedia-org/wiki/Globalizacio>
 45. VÁMOS Tibor: Globális globalitás = Mozgó Világ, 2000. 4. sz. (epa.oszk.hu/01326/00004/aprilis7.htm)
 46. SZEREPI Anna: A globalizáció fogalma és társadalmi gyökerei In: Globalizációs ismeretek. – Hajdúböszörmény, 2006. 28–29. p.
 47. Erre a debreceni földrajzprofesszor, Milleker Rezső már 1924-ben felhívta a figyelmet: Honismeret. Debrecen, [1924]. XI–XII. p.
 48. VÁRHELYI Ilona: A lokalitás mint irodalmi érték In: Hatalom és kultúra. Az V. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus (Jyväskylä, 2001. augusztus 6–10.) előadásai. [1. köt.] Budapest, 2004. 288. p.
 49. Hatalom és kultúra. Az V. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus (Jyväskylä, 2001. augusztus 6–10.) előadásai. Szerk. Jankovics József, Nyerges Judit. [1. köt.] Budapest, 2004. 428–433. p.
 50. GERGELY Sándor: A lokalitás növekvő jelentősége a XXI. században. Előadás, a II. Georgikon Napok, Keszthely, 2010. 09. 30. – 2010. 10. 31. 4. p. sandbox.georgikon.hu/.../2010-08-16_12-12-34_a_lokalitas-novekvo-jelentosege
 51. VÁRHELYI Ilona: A lokalitás mint irodalmi érték. In: Hatalom és kultúra. Az V. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus (Jyväskylä, 2001. augusztus 6–10.) előadásai. [1. köt.] Budapest, 2002. 285. p.
 52. VARGAS LLOSA, Mario: Globalizáció: a kultúra szabadsága. Ford. Bojtár Péter = 2000 [Kétezer], 2001. 4. sz. 25. p.
 53. VARGAS LLOSA, Mario: Globalizáció: a kultúra szabadsága. Ford. Bojtár Péter = 2000 [Kétezer], 2001. 4. sz. 27. p.
 54. Az Európai Közösség Alapító Szerződése. In: Az európai integráció alapszerződése. 2. kiad. Budapest, 2002. 84. p. ; A digitalizálási munkálatok összehangolása. Lundi alapelvek. A svédországi Lundban 2001. április 4-én tartott szakértői ülés megállapításai. Ford. Hegyközi Ilona (<http://mek.oszk.hu/html/irattar/ajanlas/lund-hun.htm>) [2018. jan. 16.]
 55. <https://net.jogtar.hu>
 56. 114/2013. (IV. 16.) Korm. rendelet a magyar nemzeti értékek és a hungarikumok gondozásáról. net/jogtar/jr/gen/hjegy_doc.cgi?decid=a130011.kor
 57. PÁLDY Róbert: A helyismereti irodalom felvirágzása = Könyvtáros, 1973. 7. sz. 431. p.
 58. SEBESTYÉN Géza: Különgyűjtemények. In: Sallai István – Sebestyén Géza: A könyvtáros kézikönyve. 2., bőv. kiad. Budapest, 1965. 629. p.
 59. BÉNYEI Miklós: Helyismeret, helytörténet. Felsőoktatási jegyzet. Eger, 2008. 18–19. p.
 60. BÉNYEI Miklós: Helytörténet és iskolatörténet. In: BÉNYEI Miklós: „Eltéphetetlen kötelék” Régi-új gondolatok a helyismereti tevékenységről. Eger, 2012. 100. p.
 61. Vö. FÜLÖP Attiláné: Európaiság és nemzeti, helyi értékek : Az MKE Helyismereti Szekció XVIII. országos tanácskozásáról = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 2011. 11. sz. 39–45. p.
 62. www.kormany.hu/download/9/ac/11000/KozgyujtemenyiDigitalizalasiStrategia2017-2025.pdf

63. KARVALICS László, Z.: Bevezetés az információtörténelembe. Budapest, 2004. 199. p.
64. PRAZNOVSZKY Mihály: Táj és irodalom. In: Barangolás térben és időben ezer esztendő magyar irodalmában, avagy a tájirodalom a helyismereti munkában. Helyismereti könyvtárosok XII. országos tanácskozása. Eötvös Károly Megyei Könyvtár Veszprém, 2005. július 13–15. Veszprém, 2006. 19. p.
65. BALOGH István: Debreceniség. Egy irodalmi fogalom története és társadalmi háttere = Studia Litteraria VII. – Debrecen, 1969. 11–53. p.
66. KARINTHY Ferenc: Ferencvárosi szív. Budapest, 1960. 215 p.
67. TABAJDI Csaba: A kun, a jász nem nemzetiség, hanem magatartás. In: A Jászkunság összefogása. Karcag, 1996. 3–8. p.; SZABÓ László: A jász ember mentalitása (www.karpatmedence.net/tarsadalomneprajz/kozosse/588-a-jasz-ember-mentalitasa); A kun tudat alakváltozásai és megnyilvánulásai (www.sulinet.hu/oroksegtar/data/telepulesek-ertekei/a-kunok-nagyarorszagon)
68. KÖDÖBÖCZ József: Sárospatak a magyar művelődés történetében. Sárospatak, 1991. 9–10., 48. p.
69. KOVÁTS Dániel: Zemplén művelődéstörténeti öröksége. In: KOVÁTS Dániel: Sárospatak ege alatt. Sárospatak, 2014. 15. p.
70. SEBŐ József: „Erdők erdője”. A Bakony a magyar irodalomban. In: Barangolás térben és időben ezer esztendő magyar irodalmában, avagy a tájirodalom a helyismereti munkában. Helyismereti könyvtárosok XII. országos tanácskozása. Eötvös Károly Megyei Könyvtár Veszprém, 2005. július 13–15. – Veszprém, 2006. 113. p.
71. GERGELY Gergely: Táj és irodalom. A tájirodalom kérdései. A szegedi tájirodalom. Szeged, 1943.; utal rá PRAZNOVSZKY Mihály: Táj és irodalom. In: Barangolás térben és időben ezer esztendő magyar irodalmában, avagy a tájirodalom a helyismereti munkában : Helyismereti könyvtárosok XII. országos tanácskozása. Eötvös Károly Megyei Könyvtár Veszprém, 2005. július 13–15. Veszprém, 2006. 13–14. p.
72. HAMVAS Béla: Az öt génusz [1948]. In: HAMVAS Béla: A magyar Hüperion. 2. [köt.] Budapest, 2007. 7–175. p. Az öt táj: Délnyugat, Nyugat, Észak, Alföld, Erdély.
73. KÖDÖBÖCZ József: Sárospatak a magyar művelődés történetében. Sárospatak, 1991. 48. p.
74. www.kislexikon.hu/genius_loci.html ; BURIÁN János: Latin-magyar szótár. 2., jav. kiad. Budapest, 1908. 337. p.
75. Ezt a jeles publicista, BÄCHER Iván próbálta szavakba önteni: Szent e szó = Népszabadság, 2012. július 7. [Mell.]: Hétvége 9. p.
76. GYÖRGY Péter: Klinika és templom. A második modernkor. In: GYÖRGY Péter: A hely szelleme. Budapest, 2007. 257. p.
77. www.kislexikon.hu/genius_loci.html
78. Tréfás kedvvel írt erről Eric KNIGHT angol elbeszélő: Sam Small csodálatos élete. Ford. Szerb Antal. Budapest, 1993. 5. p.
79. GYÁNI Gábor: Identitás, emlékezés, lokalitás = 2000, [Két-ezer], 2008. 6. sz. 21., 25. p.
80. KÖDÖBÖCZ József: Sárospatak a magyar művelődés történetében. Sárospatak, 1991. 48. p.

Könyvtári kitüntetések listája

A Könyvtártudományi Szakkönyvtár 2018. február 19-én hírül adta, hogy a Könyvtári Intézet megújult honlapjára (<http://ki.oszk.hu/>) felkerült a könyvtári kitüntetések listája, mely a legismertebb Szinnyi József-díjtól kezdve a Tündérvérfőig tartalmazza a könyvtárosok elismerésére szolgáló díjakat.

A lista elérhetősége:

<http://ki.begonia.oszk.hu/hir/konyvtartudomanyi-szakkonyvtar/konyvtari-dijak-listaja>

Kérik és bátorítják a könyvtáros kollégákat, ha tudnak a felsorolásban nem szereplő, könyvtárosoknak adott / adható kitüntetésről, jelezzék a közvetkező címen:

ahonffy@oszk.hu

(IFLA-HUN, 2018. február 19. Haraszi Pálné)

E-learning és a könyvtárak

Javaslatok az elektronikus tanulási környezet kialakításához

BÁNKESZI Katalin – SZEPESI Judit

Az e-learning fogalma és az elektronikus tananyagokról alkotott elképzelések folyamatosan átértékelődnek. A technológiai lehetőségek változnak, és a tananyagok elkészítéséhez is bővült az elérhető eszköztár. Az elmúlt években a nyílt forráskódú távoktatási keretrendszerek szolgáltatásai jelentősen korszerűsödtek, és alkalmazkodtak a terjedő mobil technológiához.

Vizsgálódásaink során azt tapasztaltuk, hogy a lehetőségek tárháza jóval szélesebb, mint amit használunk, de az elektronikus oktatást mégsem vonjuk be kellő mértékben a továbbképzésbe, pedig ezzel időt, pénzt, fáradságot takaríthatnánk meg.

Miért jó az e-learning?

Felsőoktatási környezetben szinte mindenütt van példa az e-learning alkalmazására, bár eltérő tartalommal és megoldásokkal. A könyvtári világban még nem terjedt el az e-learning használata: vannak előzményei, de nincs egységes módszertana. Tapasz-

talat vagy erőforrás hiányában több kezdeményezés is elhalt, pedig ez a tanulási forma meglehetősen rugalmas ismeretszerzést tesz lehetővé. Az igény megjelent és egyre erősödik az iránt, hogy rugalmas keretek között, költséghatékonyan és kevesebb időráfordítással lehessen megszerezni a hiányzó ismereteket, elmélyíteni az elméleti és gyakorlati szakmai tudást.

Számos példa van arra, hogy könyvtári környezetben a szakmai továbbképzést elektronikus tananyagok segítik, de ezek a legtöbb esetben nem mutatnak túl a PowerPoint bemutatóval kísért tantermi oktatás vagy szakmai előadás és a letölthető háttéranyagok keretén. A Prezi már érdekesebb, látványosabb előadások szerkesztését teszi lehetővé, de időnként akadnak problémák a lejátszásával az adott környezetben. A PPT beépített lehetőségeit is csak kis mértékben használjuk ki, és a grafikai megjelenés is kimerül az illusztrációk alkalmazásában, a beépített animációk használatában.

Az e-learning ettől jóval többről szólhat és sokkal

több előnyt kínál mind az oktatóknak, mind a tanulóknak. Vitathatatlan, hogy a tanulás, az ismeretek bővítése és elmélyítése elengedhetetlen, hiszen a technológiai változások kihatnak az élet minden területére és megváltoztatják szakmai munkánkat is. Nehéz lenne lépést tartani, ha nem fejlesztjük rendszeresen a tudásunkat, nem ismerjük meg az új eszközök használatát, nem szerzünk gyakorlatot a megváltozott kommunikációs lehetőségek kiaknázásában, és még sorolhatnák a számtalan területet, ahol egyre erősödik a sokoldalú képzettség iránti igény. Ugyanakkor növekszik a terhelés a könyvtárosokon, kevés idő jut a tanulásra, és az alacsony létszám nehezíti a tanfolyamra járó munkatárs helyettesítését is. A munkahelyi távollét csak az egyik probléma. Nem kis költséggel jár, ha a továbbképzésre másik városban nyílik lehetőség és ezért utazási és szállás-költséggel is számolni kell.

A továbbképzési támogatás több éve megszűnt, ennek hiányában megterhelők a beiskolázással járó költségek: az intézmény nem tudja kigazdálkodni, és az sem várható el, hogy a könyvtárosok maguk finanszírozzák a tanfolyamok elvégzését. Ebben a kérdésben jelent némi elmozdulást, hogy elkülönített keretet hoztak létre a közgyűjteményekben dolgozó kulturális szakemberek továbbképzésére. 2017-ben a könyvtári szakterület 30 millió forintot kapott, amelyet a Könyvtári Intézet ingyenes tanfolyamok lebonyolítására (ittthon és a határon túli könyvtárakban), valamint új tanfolyamok akkreditációjára fordíthatott. A képzésekre jelentkezők megnövekedett számán is érzékelhető, hogy nem a szándék hiányzott a tanuláshoz. Ezzel a lehetőséggel a résztvevők megtakarítják a tanfolyami díjat, hiszen ezt a támogatás fedezi, de továbbra is számolniuk kell az utazás, esetenként a szállás költségével, és természetesen a távollétük idején a helyettesítés okozta gondokkal.

Az élet kikényszeríti a szemléletváltást. Nem kérdés, hogy tanulni kell, képezni kell magunkat, de nem mindegy, hogy erre hol és milyen lehetőség nyílik. Itt lehet szerepe a távoktatás több formájának, a részben vagy egészében „elektronizált” oktatásnak. A *blended learning*, a vegyes oktatás növekvő népszerűsége érthető, hiszen ezekben az esetekben legalább a tanfolyam egy része távolról elvégezhető, szabadabb időbeosztásban, az egyéni lehetőségekhez jobban igazodva. Az elmélet átadható elektronikus formában,

távolról, a gyakorlati tudás, az ismeretek elmélyítése, a tapasztalatcsere pedig továbbra is az oktatóval való személyes találkozás során valósul meg. Ez a megoldás még közel áll a hagyományos képzési formához, de nagyobb rugalmasságot tesz lehetővé.

A vegyes oktatás elterjedése már előrelépés, de nem várható el, hogy egyik napról a másikra gyökeresen megváltoztassuk a tanulási, tanítási szokásainkat, és átmenet nélkül átváljunk az e-learning tanulási formára, bármilyen nagyfokú szabadságot és személyre szabhatóságot tesz is lehetővé. Az e-learning nem csupán azt jelenti, hogy elektronikus eszközöket és jegyzeteket használunk az oktatáshoz; látni kell, hogy az e-learningnek is megvannak a sajátosságai, amelyek megváltoztatják az oktatók és a résztvevők szerepét. A tanulási folyamat középpontjában a résztvevő áll, akinek nem biztos, hogy egyszerű elsajátítani azokat a készségeket, amelyek az önálló tanuláshoz kellenek, márpedig erre szüksége van ahhoz, hogy saját maga szervezze és irányítsa a tanulási folyamatait. Az oktatónak is inkább segítő, koordináló szerepe van, adott esetben akár nincs is szükség a közreműködésére a tanulás során. Jellemzőbb azonban, hogy valamilyen formában ott van a háttérben, mentorként vagy tutorként segíti az önállóan tanulókat, követi előrehaladásukat, beavatkozik, ha valaki elakad, elősegíti a résztvevők közös munkáját, kommunikációját.

Az intézményeknek is fel kell készülniük arra, hogy akár saját belső képzésük során gyakrabban alkalmazzák az e-learning eszközöket, szorgalmazzák a munkatársak önálló tanulását, az elvárt képességek megszerzésére olyan lehetőséget adjanak, amely mind a könyvtár, mind a munkatársak számára jobban beilleszthető a napi tevékenységbe és eredményes előrehaladást tud biztosítani.

Az e-learning intézményi bevezetése

Vizsgáljuk meg, készen állunk-e arra, hogy a belső továbbképzésink során az e-learning adta lehetőségekkel éljünk! Ehhez a CommLab India blog egyik e-könyve* az alábbi kritikus tényezők vizsgálatát javasolja:

- pszichológiai szempontok,
- környezeti tényezők,
- erőforrások,

* E-learning: getting your organization ready. An advanced guide to eLearning implementation – 5 steps for success. CommLab India, 2016. (elearning-101-advanced-guide-for-elearning-implementation-commlab)

- technológiai helyzet,
- pénzügyi háttér,
- tartalmi kérdések.

Nézzük meg közelebbről, melyik milyen értelemben jelenthet kockázatot.

© Pszichológiai szempontok

Kezdetben várhatóan ellenállásba ütközünk. A leendő résztvevők hozzáállása az elektronikus tanuláshoz eltérő lehet, esetleg azt gondolják, hogy nincs is rá szükségük. A vezetők bizonytalanok lehetnek a bevezetés sikerében, miközben talán érzik, hogy így vagy úgy, de erre az útra kell lépni az oktatás terén. Minden esetben célszerű megtalálni az ellenállás okát. Vizsgálandó pszichológiai tényezők:

- eltérő egyéni tanulási módszerek, amelyekről kérdéses, hogy az e-learning esetében működnek-e;
- a résztvevők hozzáállása az e-learninghez;
- a résztvevők hozzáállása a közös tanuláshoz, az együttműködéshez;
- a résztvevők saját eszközei (milyen eszközökön kívánják megjeleníteni az oktatási anyagokat?)
- egyéni problémák: életkor, etnikai hovatartozás, előképzettség szintje, beosztás, korábbi e-learning tapasztalatok stb.

© Szociális felkészültség

Kérdéses, hogy a résztvevők mennyire „szociálisak” és „interaktívak” egymással? Képesek-e csapatként működni? Az eredményességhez az eltérő gondolkodású egyének együttműködése szükséges. Érdeemes különböző eszközökkel, kampányokkal pozitív irányba terelni a gondolkodásukat. Vizsgálandó szociális tényezők:

- a résztvevők tudásszintje,
- a csapat összetétele,
- előzetes technológiai ismeretek,
- a csapat reakciója az egyéni sikerekre,
- a követés és az értékelés stratégiája.

© Környezeti tényezők

A környezeti tényezőkre (nyelvi eltérések, jogi kérdések stb.) kevesebb ráhatásunk van, pedig komoly problémák, amelyekkel foglalkozni kell. Általában intézményi szinten kell megoldást találni. Vizsgálandó környezeti tényezők:

- belső hangadók,

- jogi akadályok, melyeket előzetesen le kell küzdeni (pl. stratégia, szerződések, szerzői jogi kérdések stb.),
- a résztvevők létszáma,
- a résztvevők tartózkodási helye (különböző városok, telephelyek).

© Emberi erőforrás

Külső és belső erőforrások is befolyásolhatják a bevezetést, attól függően, hogy igénybe vesszünk-e külső szolgáltatót. Ha igen, rendelkezik-e felkészült stábbal?

Bár az e-learning hosszú távon kevesebb emberi erőforrást igényel, mint a hagyományos képzés, de bevezetésekor még jelentős közreműködésre van szükség. Ha van erőforrás-tartalékunk, akkor vessük be a problémásabb területek kezelésénél. Vizsgálandó emberi erőforrás tényezők:

- Van-e elég oktató?
- Van-e külső erőforrás az oktatók felkészítéséhez?
- Hány belső és külső e-learning szakértő segíti a bevezetést?
- Van-e útmutató vagy segédlet a résztvevők tájékoztatására?

© Technológiai helyzet

Az e-learning technológia alapú képzés, megköveteli a résztvevőktől az alapvető eszközhasználati ismereteket. A könyvtárosok többsége rendelkezik a szükséges készségekkel, de ha az e-learning használatát kiterjesztjük a felhasználóképzésre, akkor nem árt, ha előzetesen tájékozódunk a résztvevők digitális készségeiről.

Akik nem rendelkeznek elég ismerettel, nem tudnak az elvárt mértékben haladni a tananyaggal. Őket előzetesen fel kell készíteni az elektronikus tanulási eszközök használatára. El kell döntenünk, hogy hogyan kezeljük ezt a helyzetet: a tanulók felkészítésére áldozunk időt, vagy az e-learning terveket igazítjuk hozzájuk. A felhasználók képzése esetén vizsgálandó technológiai ismeretek:

- billentyű-használati készségek
- internet használati alapismeretek
- alapvető számítógép-használat
- milyen eszközökön szeretnék használni a tananyagokat?
- találkoztak-e már e-learning tananyaggal?

© Pénzügyi háttér

A bevezetéshez pénzügyi háttér kell. Ez ugyan egy hosszú távú projekt, de el kell döntení, hogy rászánjuk-e a bevezetéshez és a fenntartáshoz szükséges anyagi erőforrásokat, illetve arányban van-e a várható eredmény a befektetéssel? Pénzügyi/költség-tényezők:

- szolgáltatói költségek,
- új infrastruktúra rendszerbe állítása,
- további munkatársak foglalkoztatása a bevezetés idején a többletfeladatok megoldására,
- a belső képzések idején a munkatársak helyettesítésének finanszírozása,
- esetleges váratlan kiadások (pl. a tervezettnél több felkészítő oktatás kell).

© Tartalom

Általában már az e-learning bevezetése előtt készültek tananyagok az intézményekben. Ezek alkalmazása, átdolgozása idő- és pénzigényes lehet. Tartalmi tényezők:

- a meglévő tartalom összegyűjtése,
- a tartalom átalakítási lehetőségeinek vizsgálata,
- a kurzus céljainak meghatározása,
- rendelkezésre álló multimédia elemek feltérképezése,
- értékelő rendszer kialakítása.

További kérdések:

- Milyen gyakran változhat a tartalom?
- Migrálható-e a tartalom az e-learning rendszerbe?
- Mennyire stabil a tartalom (többször változhat-e a tervezés és fejlesztés során?)
- Megőrizzük-e a korábbi verziókat?

© Befektetés és megtérülés

Az intézményeknek gazdasági haszna is származhat az e-learningből. A bevezetés elkerülhetetlen költségei csak később kamatoznak. Ha figyelembe vesszük a jelenlegi képzési helyzet problémáit, nehézségeit (pl. a tantermi oktatás miatt kieső idő, a kevésbé személyre szabott oktatás, minőségi kifogások az oktatás iránt stb.). Ezekkel szembe állíthatjuk a várható eredményt, azaz az intézményi tudásszint növekedését, a kieső munkaidő csökkenését, sőt, adott esetben akár az anyagi megtérülést is. Előnyként könyvelhető el a rugalmasság, az egységes oktatási rendszer, a munkaidőn kívüli tanulás lehetősége, a saját eszközök használata a tanuláshoz stb.

© Hogyan segíthetjük az átállást?

Nincs általános megoldás az akadályok leküzdésére. Az egyes intézményeknél más-más területen jelentkezhetnek a nehézségek. Ezek megoldására az alábbiakat ajánljuk:

- Fel kell készíteni a munkatársakat arra, hogy elfogadják a szükségszerű változást.
- A szervezeti kultúrát is át kell állítani a tantermi tanulásról az e-learning alkalmazására. Ez időigényes feladat, az átállásra felkészítést időben el kell kezdeni.
- Tudatosan kell menedzselni az átállást. Célszerű eleinte az oktatásnak csak egy részét ebben a formában közvetíteni, és csak később, fokozatosan átállni a teljesen elektronikus oktatásra.
- Bátorítsuk és segítsük a résztvevőket azzal, hogy egyszerű, könnyen használható felületeken érthessék el a tananyagokat. A felhasználóbarát felületek, az egyszerűen kezelhető kurzusok segítik az e-learning kultúra kialakulását.
- Útmutatókkal, folyamatos támogatással könnyítsük meg az átállást.
- Példamutató lehet, ha a felsővezetés is használja az e-learninget, mert így a munkatársak is nyitottabbak lesznek arra, hogy kipróbálják.
- Hagyjunk időt arra, hogy a munkatársak megismerkedjenek a rendszerrel, kérdéseket tegyenek fel, egymástól is tájékozódhassanak.
- Értékeljük az előrehaladást. A jutalmazás, az elismerés segíti a hajlandóságot az új eszközökkel való ismerkedésre, a kipróbálásra.
- A szakértők és az oktatók bevonása a tananyag készítésébe a siker kulcsa. Vonjuk be őket az oktatási folyamatba is, hogy érzékelhessék munkájuk eredményességét.
- Ismerjük fel, ha az ellenállás oka a digitális készségek hiánya, a technológiától való félelem. Gondoskodjunk arról, hogy azok is könnyen használhassák a rendszert, akiknél hiányosak ezek a készségek.

Nem egyszerű az átállás: belső és külső akadályokkal is meg kell küzdeni, és szükséges lehet a központi irányítás, az útmutatás, a módszertani felkészítés. Utóbbiakra készül fel a Könyvtári Intézet azzal, hogy kialakít egy e-learning rendszert, amely a tervek szerint korszerű és sokoldalú támogatást jelent majd a könyvtárak szakmai képzésének megújításában. Szerepváltozás, módszertani váltás, új szemlélet – mindezekről a továbbiakban részletesebben szó lesz, ahogy arról is, milyen értelemben jelent más lehető-

séget és igényel másfajta készségeket az e-learning alkalmazása a tudásátadásban.

Elektronikus tanulási környezetben szükséges képességek, készségek, magatartásformák

Online tanulási környezet létrehozásakor általában arra törekszünk, hogy a tanulási tartalom, a kezelői felület, az eszközök a tanulás szempontjából megfelelőek legyenek. Arra ritkán gondolunk, hogy az online tanulási környezet felülete előtt olyan emberek ülnek, akik az azonos tanulási cél mellett más-más előzetes tapasztalattal, motivációval bírnak.

A fogalmak bemutatásán túl, a hagyományos és az elektronikus környezetben történő felnőtt tanulási magatartásformákat – tanulói és oktatói oldalról – és az ehhez szükséges képességeket hasonlítjuk össze.

A helyszín

Az első szembevetendő különbség az oktatás helye. A hagyományos keretek között történő oktatás általában csoportosan, jó esetben barátságos környezetben, kötött időbeosztás szerint történik, a képzésben résztvevők fizikai jelenlétével. Ezzel szemben az online oktatás egy személytelen helyen, tanulási/oktatási platformon, elektronikus tanulási környezetben valósul meg. A résztvevők nincsenek meghatározott helyhez és időhöz kötve, maguk döntenek el, hol és mikor tanulnak, általában a tanulás ütemét is maguk határozhatják meg, nem kell másokhoz alkalmazkodniuk.

Az elektronikus tanulási környezetet *Komenczi Bertalan* így határozta meg:⁴

„Az elektronikus tanulási környezet fogalom olyan tanulási környezetet jelent, ahol a tanítás és tanulás feltételrendszerének kialakításában *meghatározó szerepe van az elektronikus információ- és kommunikációtechnikai eszközöknek.*

Az elektronikus tanulási környezetnek mindig van *virtuális dimenziója is*. Egy sajátos interfészt, interaktív kommunikációs és információszolgáltató platformot jelent. A virtuális tanulási környezet fogalmat gyakran az elektronikus tanulási környezet szinonimájaként használják.

Az elektronikus tanulási környezet erőforrásai – virtuális dimenziója következtében – részben *delokalizáltak*. Ezek a szétszertott erőforrások azonban a hiperlinkek aktiválásával elvileg bármikor, bárholnan elérhetők.

Az elektronikus tanulási környezet *kommunikációs*

csatornákat biztosít közös tudáskonstrukcióhoz, illetve a tanulás során felmerült problémák megoldásához segítségül hívható szakértőkhöz, tutorokhoz.

Az elektronikus tanulási környezetet gyakran *digitális tanulási környezetnek* is nevezik. Ez arra vezethető vissza, hogy ilyen tanulási környezetben az információk feldolgozása, tárolása, módosítása, továbbítása elsősorban a digitális technológiával történik.

Az elektronikus tanulási környezetet nem a hagyományos tanulási környezetek alternatívájának, hanem azok *új fejlődési fázisának* tekintjük, amelynek eredményeképpen eszköztárunk az új infokommunikációs technikával bővül.”

A tanulás fogalma, típusai

A tanulás alatt a mindennapi életben elsősorban az ismeretek elsajátítását és a tudás megszerzését értjük. A felnőttkori tanulás megvalósulását és lefolyását meghatározó tényezők közül nagy jelentőségű a motiváció, a tanulás iránti érdekltség, érdeklődés, a belső igény, illetve az erre irányuló attitűd. A motiváció ereje képes áthidalni a tanulási nehézségeket.

A felnőttek tanuláshoz fűződő viszonyát alapvetően két dolog határozza meg: a korábbi tanulási tapasztalataik, azok eredményessége, korábbi kapcsolatuk a tanuláshoz, művelődéshez; a társadalmi kihívás, hogy milyen új ismereteket, képességeket, személyi tulajdonságokat igényel a munkájuk, szakmai előre lépésük, a munkaerőpiacon történő mozgásuk érdekében.

A céltudatos tanulási tevékenységnek három alapkategóriája van:

- A formális tanulás az oktatási és képzési alapintézményekben valósul meg és elismert oklevéllel, szakképesítéssel zárul.
- A nem formális tanulás az alapoktatási és képzési feladatokat ellátó rendszerek mellett zajlik, és általában nem zárul hivatalos bizonyítvánnyal. A nem formális tanulás lehetséges színtere a munkahely, de megvalósulhat civil társadalmi szervezetek és csoportok tevékenységének keretében is. Megvalósulhat olyan szervezetek vagy szolgáltatások révén is (pl. képzőművészeti, zenei kurzusok, sportoktatás vagy vizsgára felkészítő magánoktatás), amelyeket a formális rendszerek kiegészítése céljából hoztak létre.
- Az informális tanulás a mindennapi élet természetes velejárója. A formális és nem formális tanulási formákkal ellentétben, az informális

tanulás nem feltétlenül tudatos tanulási tevékenység, és lehetséges, hogy maguk az érintettek sem ismerik fel tudásuk és készségeik gyarapodását.

Módszertan

A hagyományos oktatás *a pedagógia és a pszichológia eszközeivel* arra keresi a választ, *mit* (tartalom) tanítsunk, *hogyan* (milyen módszerrel) tanítsunk-tanuljunk, *kinek* tanítsunk (kik képesek valamit megtanulni), *ki* tanítson (ki képes hatékonyan tanítani). Azaz a pszichológia által feltérképezett személyiség és az emberi tanulás szabályai alapján hogyan lehet hatékonyan megszervezni és működtetni a *tanítás* és a *tanulás* folyamatát.

Az elektronikus környezetben történő tanítás didaktikai szempontból – a súlypontot a tanításról a tanulásra helyezi át, az oktatás célja a tanulási folyamat támogatása, a tanár-tanuló kapcsolata személyesebbé válik, anélkül, hogy találkoznának egymással.

A felnőttkori tanulás

A tanulási magatartásformák összehasonlítása

Az online tanulási környezet más tanulói magatartást igényel, hiszen a tanulás nem egy strukturált légkörben zajlik. A tanuláshoz kapcsolódóan a résztvevőknek eltérő tapasztalataik, különböző oktatási hátterük és egyéni tanulási technikájuk van. *Noesgaard* és *Orngreen* vizsgálatai szerint az alábbi tényezők növelik az elektronikus tanulás hatékonyságát:

- Környezeti változók: Előfordulhat, hogy – életkortól, előzetes tapasztalatoktól függően – a tanulók *nem jártasak a technikai eszközök kezelésében*, amely máris alááshatja a tanulási motivációjukat, ezért fontos, hogy elérhető támogatást kapjanak felmerülő kérdéseikhez.
- Személyes dimenziók: A *motivációt és az előzetes tanulási tapasztalatot* sorolták ide. A hatékonyabb tanulás érdekében fontos a tanultak előzetes ismeretekbe integrálása, adott esetben a témával kapcsolatos előzetes tudás helyesbítése.
- Eredményesség: A tanuló társakkal és az oktatókkal kialakított kapcsolat során megszülető *tanulási tartalmat és a tanultak gyakorlati alkalmazását* sorolták ide.

Az online tanulási környezetben az ismeretek reproductív elsajátítása helyett a feladatmegoldó képesség hatékonyságának a fejlesztése a cél.

Az elektronikus tanulás során a hibázás, tévedés nem

okoz gondot a tanulási folyamatban, sőt, korrekciója mélyebb tudást ad, mint a helyes megoldás véletlenszerű megtalálása. Utóbbi esetben a jó megoldás nem rögzül olyan mélyen, mint amikor utána kell járni a helyes válasznak. Az online aktivitás és a tevékenységek állandó értékelése természetes, a tévedés nem jár kockázattal, ez a fajta tanulás kedvvel vállalható.

Aki megszokta, hogy a tanulás csupán reprodukciója az előírt tananyagnak és a tanári magyarázatnak, és ehhez önálló gondolkodásra nincs is szükség, az nem fogja keresni, hogyan lehet a tudását az új információkkal összekötni, és nem tud mit kezdeni azokkal a feladatokkal, amelyek önálló gondolkodást követelnének meg. Kényelmetlennek érzi, hogy olyan teljesítményt várnak tőle, amelyhez nincs minden előre pontosan meghatározva.

Ehhez persze önállóság szükséges: gondolat- és képzetársító készség, következtető képesség, valamint annak megértése, hogy minden új ismeret csak úgy válhat sajátunkká – az információ úgy válhat ismeretté –, ha képesek vagyunk beilleszteni a meglévő tudásunkba.

Azok sem kedvelhetik az elektronikus tanulást, akik megszokták, hogy csak közvetlenül a vizsgák előtt kell tanulni, és ezért nehezen tudják elfogadni, hogy a vizsgához vezető úton állandóan bizonyítani kell a felkészültségüket. Feleslegesnek érzik a részletek aprólékos feldolgozását, mert meggyőződésük, hogy elég a tananyagot általában felfogni, és róla valamit elmondani. Ha olyan tanfolyamon vesznek részt, amelyet nem zár vizsga, csupán a tájékozódási igényüket elégíti ki, a rendszeres feladatmegoldás már meg fogja haladni az érdeklődésüket. Ezért az elektronikus tanulásban csak az erősen motivált, alapos tudást szerezni akaró és önállóan tanulni tudó résztvevők számíthatnak eredményre.

Ehhez az a képesség is hozzátartozik, hogy valaki kérdezni tudjon, és nem csak akkor, ha valamit nem ért, hanem akkor is, amikor a tananyagban érdekes összefüggéseket és megoldandó problémákat fedez fel. A kialakuló párbeszéd eredményeként a tanuló felnőtt részese lesz saját tanításának. Ez következik be akkor is, ha a hibák kijavításakor önmaga le tudja vonni a következtetéseket. Az ilyen öntevékenység fokozza a hatékonyságot. Ha ez a képesség hiányzik, csökkenhet a részvételhez szükséges érdeklődés, hiszen ha valaki az elkövetett hibákat kudarcként és nem tanulságként éli meg, akkor könnyen juthat arra az elhatározásra, hogy lemond a tanulás folytatásáról.

Személyes képességek elektronikus környezetben

Elektronikus tanulási környezetben az ideális tanuló független, motivált, képes a kollaboratív munkára a képzés többi résztvevőjével. Elvárható tőle a tananyag kritikai szemlélete, elemzése és a releváns koncepció megértése. Ehhez megfelelő képességek kialakítására van szükség.

Önszabályozott tanulás

Az e-learning kurzusokról a korai szakaszban gyakori a lemorzsolódás. Ennek okai között olyan tényezők állnak, mint az életkor, a tanulás összeegyeztetésének nehézségei a családi élettel és a munkával, a hiányos előzetes háttértudás, a megfelelő önszabályozás és a tanulási stratégia kialakításának a hiánya. A felsorolt problémák közül az önszabályozott tanulást mutatjuk be.

A pedagógia az önszabályozásnak három típusát különbözteti meg.

A legegyszerűbb formája a viselkedés észlelése és szabályozása, a második a környezet szabályozása, a legbonyolultabb formája pedig a személyiség készségeinek, képességeinek szabályozása és módosítása. Ezek a fokozatok nem egymástól függetlenül, hanem egymásba kapcsolódóan, összetetten valósulnak meg.⁷

Az önszabályozó tanulás online környezetben nagyobb önállóságot vár el a képzésben résztvevőktől ahhoz, hogy a tanulás eredményeképpen a tudásuk felépítésén keresztül létrehozzanak egy önálló szellemi munkát.

Az önszabályozás fejlesztése a tananyag elsajátításával kezdődik, és a tanulni tudás és a tanulási motiváció kialakítása segítségével nyer megalapozást. Az ismeretek alapos megértése csak a tanulási motiváció jelenlétével és a tanulási technika elsajátításával lehetséges. A tanulási folyamatban fontos az oktatótól érkező, a tanuló számára pozitív vezetés – a megfelelő hangnem, a konfliktusok megoldása, a képzésben résztvevők bátorítása.

A tanulási folyamat hatékony támogatása lehet a tanulmányi célok pontos megfogalmazása, kiemelése, szükség esetén a tananyag feldarabolása kisebb elemekre. Egy közelebbi cél elérése növeli az elégedettséget, ezáltal javul a tanulás eredményessége és a tanuló motiváltsága is.

Ha már önszabályozásról beszélünk, érdemes megemlíteni az időmenedzselés problémáját. Felnőtt tanulók gyakori problémája az elektronikus környe-

zetben az időgazdálkodás. Jó megoldás lehet erre egy olyan tanulási felület kialakítása, ahol a képzésben résztvevő maga ütemezheti tanulási folyamatát, ebből akár ütemtervet is készíthet, amely egy megfelelő alkalmazással szinkronizálva előre jelezheti (e-mailben vagy telefonon) az aktuális napra tervezett tanulási célt és a tananyagot.

Tanulási motiváció

A motiváció ösztönzést, indítóerőt jelent, amely abban segíti a képzésre jelentkezőt, hogy hatékonyan vegyen részt a tanulás folyamatában és kitartson, jelen legyen a befejezéséig. E-learning környezetben a tanulási motiváció feltételei a figyelem fenntarthatósága, a tanultak relevanciája, a tanulók elégedettsége és bizalma.

A tanulók motivációjának szintjét és azt a módot, ahogyan tanulnak, befolyásolhatja a képzéseken résztvevők előzetes kulturális és szociális tapasztalata.

A képzés iránti elköteleződés

Az online képzések induló szakaszában érdemes kialakítani a képzés iránti elköteleződést, megelőzve ezzel a korai lemorzsolódásokat. Ennek a legegyszerűbb módja, ha specifikus feladatokat, szerepeket osztunk ki a képzésben résztvevők között. (Pl.: fórumok indítása, moderálása) Ezzel növeljük a felelősséget és a kapcsolódás érzetét, amely erősíti a bizalmat a tanulási folyamat iránt.

Clark és Mayer vizsgálatai szerint a jelentésteli tanulás magas *pszichológiai elköteleződés* (az új tudás, ismeret és készségek megismeréséhez és elsajátításához – pl. egy adott tárgy tartalmára fordított figyelem) mellett megy végbe, ehhez nem szükséges (de nem is hátrányos) a magas *viselkedéses elköteleződés* (reakció, konkrét tevékenység egy utasításra – pl. válasz begépelése egy szövegdobozba) jelenléte.³

A szerzőpáros azt ajánlja, hogy az elektronikus tanítás során a célunk olyan instrukciós módszerek és médiaelemek használata legyen, amely magas pszichológiai aktivitással járnak együtt.

A tananyag kialakítása

Az elektronikus tanulás lehetőségei csak akkor használhatók ki, ha a tananyag tervezésekor nem egyszerűen a hagyományos tananyag digitalizálása történik meg, hanem megvalósul – a szabványok és módszertani elemek használatán túl – sokféle tananyagforrás összekapcsolása, hálózatba integrálása is.

Ha a tananyag önmagában nem tudja lekötni az érdeklődést, a képzésben résztvevők hamar elveszthetik a kedvüket és lemorzsolódhatnak. Különösen akkor, ha úgy érzik, a tartalom nem kapcsolódik a feladatokhoz vagy nem hasznosítható a munkájuk során. Éppen ezért a tananyagot úgy kell megszerkeszteni, hogy a résztvevők a tanulási folyamat során bele tudják építeni a tapasztalataikat, megteremtve így a személyes kötődés lehetőségét.

A tanulási kedv korai elvesztésében szerepet játszhat az is, ha egyesek a saját tanulási szándékaikat és képességeiket a valóságosnál nagyobbra becsülték. Ezt ajánlott alapos előzetes tájékoztatással megelőzni.

Összefoglalás

Online környezetben a sikeres tanulási stratégia nem mindenkinél egyforma. Az önállóan tanuló felnőtt számára nagy segítség, ha nem csupán a megértést és a tudás alkalmazását támogatjuk, hanem magát a tanulási folyamatot is segítünk megtervezni és véghezvinni. Online képzések szervezése esetén figyelembe kell vennünk azt, hogy ez a jelentkező részéről komoly felkészültséget és tanulási tapasztalatot igényel, amivel nem mindenki rendelkezik. A felnőtt tanulók egy része igényli a külső irányítást, csak így képes eredmények elérésére.

A tanulás tér- és időbeli függetlenségéből adódó tanári és tanulói szerepváltozás, illetve a tananyag jellegének, strukturálásának megváltozása már a távoktatásnál is megjelent. Ezekre a kihívásokra válaszok, szervezési, adminisztratív és módszertani megoldások is születtek, amelyeket célszerű az e-learning fejlesztések során figyelembe venni.

Irodalom

- BÁTHORY Zoltán: Tanulók, iskolák – különbségek. Bp., Tankönyvkiadó, 2000. 330 p.
- BEDNORZ, P. – SCHUSTER, M.: Bevezetés a tanulás lélektanába. Bp., Medicina Kiadó, 2006. 374 p.
- CLARK, R. C. – MAYER, R. E.: E-Learning and the science of instruction. Proven guidelines for consumers and designers of multimedia learning. San Francisco, Pfeiffer, 2011. 507 p.
- KOMENCZI Bertalan: Elektronikus tanulási környezetek. Eger, Líceum Kiadó, 2014. p. 175. p.
- KOMENCZI Bertalan: Didaktika elektromagnum? Az e-learning virtuális valóságai = Új Pedagógiai Szemle, 54. évf. 2004. 11. sz. 31–49. p.
- MARÓTI Andor: A tanuló felnőtt. Bp, ELTE Az Élethosszig Tartó Művelődésért Alapítvány, 2015. 203 p.
- MOLNÁR Éva: Az önszabályozás értelmezései és elméleti megközelítései. = Magyar Pedagógia, 109. évf. 2009. 4. szám 343–364 p.
- NOESGAARD, S. S. – ORNGREEN, R. – FOUNDATION, K.: The effectiveness of e-learning. An explorative and integrative review of the definitions, methodologies and factors that promote e-learning effectiveness = Electronic Journal of e-Learning, 13. vol. 2015. 278–290. p.
- Oktatástervezés, digitális tartalomfejlesztés. Eger, Líceum Kiadó, 2016. 266 p.
- Pszichológia elméleti alapok – <http://old.ektf.hu/hefoppalyazat/pszielmal/index.html> (2017.11.11.)
- SZEGEDINÉ LENGYEL Piroska: Hatékony virtuális oktatás a pedagógia és a didaktika szemszögéből = Hadmérnök, 5. évf. 2010. 2. sz. 380–390 p.

Beérkezett: 2018. január 3.

Kiszl Péter és Káldos János a könyvtári digitalizálásról

Kiszl Péter intézetigazgató (ELTE BTK KITI) és Káldos János szakmai projektvezető (OSZK OKR) 2017. november 5-én az M1 közszolgálati televízió Mediaklikk című műsorában a 2017 és 2025 közötti időszakra vonatkozó Közgyűjteményi Digitalizálási Stratégia kapcsán a könyvtárak mai funkciórendszerével összefüggésben a könyvtárak előtt álló digitalizálási feladatokról beszélt. – A műsor megtekinthető az MTVA oldalán (mediaklikk-2017-11-05-i-adás) (a bejátszás 15:00-tól indul).

<http://elte-lis.blogspot.hu/2017/11/kiszl-peter-es-kaldos-janos-konyvtari.html>

A Holland Nemzeti Könyvtár (Koninklijke Bibliotheek)¹ és a digitalizálás

RADÓ Rita

Bevezetés

A Holland Nemzeti Könyvtár (Koninklijke Bibliotheek) közepes méretűnek számít a világ nemzeti könyvtárai között. A könyvtár 1982-ben költözött Hágába az Állami Levéltár mellé. Később ugyanitt kapott helyet a Holland Irodalmi Múzeum és Dokumentációs Központ, az IFLA² és a FID³ központja több más kulturális intézménnyel együtt (LIBER,⁴ UDC Consortium⁵).

A könyvtár jelenleg hétmillió nyomtatott dokumentummal (könyv, hírlap, magazin), ötszáz adatbázissal és e-folyóirattal rendelkezik. 2016-ban a gyűjtemény mintegy negyvenezer könyvvel és közel ugyanennyi folyóirat-lapszámmal, illetve majdnem kétezer új folyóiratpéldánnyal növekedett. 2007 óta szelektáltan archiválja a holland webhelyeket.

A Koninklijke Bibliotheek (a továbbiakban: KB) 2005 óta fontos szerepet tölt be a nemzeti könyvtárak együttműködésében, társalapítója volt a The European Librarynek (TEL) és az Europeanak, melyek működtetésében a mai napig kulcsszerepet játszik.

Az elmúlt húsz évben a KB folyamatosan fejlesztette szervezetét és szolgáltatásait. Ebben az időszakban a hagyományos papíralapú kiadások tárolása, katalogizálása, valamint az olvasótermekhez kapcsolódó tradicionális fizikai szolgáltatásai mellett előtérbe került a digitális állománygyarapítás.

A KB mindig is élen járt a korszerű fejlesztésekben: nemzeti könyvtárként elsőként biztosította állománya elérését az online katalóguson keresztül, első honlap-

juk 1993-ban indult, alig néhány évvel a világháló megjelenése után.

1997-ben a KB megnyitotta az első digitális rak-tárát (e-depot) az elektronikus publikációk szá-mára, és megkezdte a digitális tartalmak megőrzésére vonatkozó kutatásait. Az IBM-mel együttműködve 2003-ban a digitális tartalmak hosszú távú megőrzé-sét biztosító rendszert fejlesztettek ki, melyet a mai napig használnak.

A papíralapú dokumentumok digitalizálása az 1990-es években kezdődött, 1995-től a digitális anyagok online módon is elérhetővé váltak. A 2000-es évek elején – együttműködésben más holland gyűjte-ményekkel – országos digitalizálási projektek in-dultak: a *Memory of the Netherlands* (1999), a *Dutch parliamentary papers* (2003) illetve a *Dutch newspapers* online (2006). Az utóbbi projektben a nemzeti könyvtár nyolcmillió oldalnyi hírlapot di-gitalizált.

A kétezres évektől – az internet térnyerésével – a felhasználók igényei a nemzeti könyvtár digitális szolgáltatásaival kapcsolatban megváltoztak, és ezzel párhuzamosan jelentősen megnövekedtek. Elvárás-ként jelent meg, hogy az új digitális szolgáltatások is legyenek átfogóak és mindenki számára szabadon elérhetők a világhálón.

A technológiai fejlesztések és az internet használata a könyvtári szolgáltatások teljes megújulásához ve-zettek. Az egyik ilyen új kezdeményezés a *Memory of the Netherlands* volt.

Hollandia Emlékei (Geheugen van Nederland, GVNL – Memory of the Netherlands)

A program indulása

Az 1990-es évek végén vált egyértelművé, hogy a holland kulturális örökségnek csak igen kis része érhető el digitális formában, illetve a kulturális örök-séget őrző intézmények saját gyűjteményeiket sok esetben forrás- és szakértelem hiány miatt nem tudják digitalizálni. Emellett az intézmények gyűjteménye-ik vonzerejének megtartása érdekében vonakodtak állományukat az interneten digitálisan közzétenni. Ugyanakkor azok az intézmények, melyek digitálisan már elérhetővé tették gyűjteményeiket, nem álltak kapcsolatban egymással, emiatt a felhasználóknak nehéz volt az adatbázisokban eligazodni, mert először meg kellett tudniuk, melyik intézmény tulajdonában van az általuk keresett tárgy vagy dokumentum. Ezt a helyzetet orvosolta a KB kulturális örökség

nemzeti digitalizálási programja, amelynek vezetője *Hans Jansen*, a könyvtár e-stratégiai igazgatója volt. A program célkitűzése szerint hatalmas mennyiségű tárgyat és dokumentumot (s azok metaadatait) tesz-nek hozzáférhetővé a nagyközönség és az oktatás számára digitalizált formában. A program a digitális gyűjteményeken kívül kiemelten foglalkozik a nyílt hozzáférés és a szerzői jogvédelem problematiká-jával, illetve a metaadatok szabványosításával is. A kezdeményezést az Oktatási, Kulturális és Tudomá-nyos Minisztérium is felkarolta, s 2000-ben mintegy hatmillió euróval támogatta a program elindulását és a *Memory of the Netherlands* adatbázis létrehozását. Ennek eredményeképpen a holland kulturális örök-ség nagy része hozzáférhetővé vált a nyilvánosság számára.

Az adatbázis tartalma

Az adatbázisban több mint száz holland múzeum, levéltár és könyvtár gyűjteményéből találhatunk di-gitalizált alkotásokat (festményeket, rajzokat, fény-képeket, szobrokat, kerámiákat, bélyegeket, plakátokat és újságkivágatokat). Az adatbázis összesen 92 intézmény 132 gyűjteményéből mintegy 800 ezer objektumot tartalmaz. A felhasználóknak többféle keresési lehetőségük van: böngészhetnek a *Memory of the Netherlands* adatbázisában, de akár témánkénti vagy intézményenkénti kereséseket is végrehajthatnak. A projekt koordinátora a KB, ők tárolják az adatbázis dokumentumait és működtetik a program honlapját.⁶

A program kezdete óta alapvető cél a kulturális örök-ségi gyűjtemények digitalizálásának támogatása. A digitalizálás során létrehozott képek minőségére vonatkozó specifikációt és a minőségellenőrzést is a program biztosította. A digitalizált képeket a *Memory of the Netherlands* honlapján teszik közzé, illetve az adott intézmények saját alkalmazásaikban is használhatják.

A projektbe kerülő képek szelekcióját illetően a leg-fontosabb szempont a változatosság és a reprezentá-ció volt; arra törekedtek, hogy a válogatás a holland kultúra és történelem főbb témáit és korszakait a le-hető legkiegyensúlyozottabban képviselje. További kiválasztási kritériumként szerepelt, hogy a képek a nagyközönség számára vonzóak, illetve oktatási célra is felhasználhatóak legyenek.

A digitalizálandó anyagok szelektálása azonban rend-kívül összetett, időigényes és költséges tevékenység, ezért a program ezt el kívánta kerülni. Mint ahogy

azt Hans Jansen, a KB egykori e-stratégiai igazgatója és a Memory of Netherlands egyik kezdeményezője elmondta: „*Különösen a program elején feltétlenül szükség volt nagy mennyiségű kép előállítására, különben a látogató nem kap elég találatot a keresésére.*”⁷

Végül, de nem utolsósorban fontos kritérium volt a gyűjtemények közötti összhang, a koherencia megteremtése.

Nyilvánosság és szerzői jogi kérdések

A program végrehajtása során a nyílt hozzáféréssel és a szerzői jogi kérdésekkel kapcsolatban számos probléma merült fel többek között azért, mert a kulturális szektor új szereplője volt a digitális világnak. A legtöbb intézmény erőteljesen védte – a sok esetben igen különleges, és saját intézményének identitását és létjogosultságát meghatározó – gyűjteményeit. A gyűjtemények interneten való ingyenes elérése teljességgel ellentmondott az intézmények tradicionális hozzáállásának: attól tartottak, hogy az ingyenes online hozzáférés csökkenteni fogja látogatóik számát. Ez a félelem érthető volt, hiszen Hollandiában a múzeumok támogatásának mértéke a látogatók számán alapul.

Mivel a Memory of the Netherlands lényegi jellemzője a nyílt hozzáférés, az ebből adódó esetleges visszaéléseket technikai megoldásokkal zárták ki. Az adatbázisban látható képek ugyan igen jó minőségben jelennek meg, de publikálásra vagy nagyításra teljességgel alkalmatlanok. Az online megjelenő tartalom részletessége és felbontása nem egyezik meg az eredetivel.

A program elindítóit továbbra is hangsúlyozzák, hogy a Memory of the Netherlandsnak a verseny helyett inkább együttműködésre kell törekednie. Ugyanakkor tisztában voltak vele, hogy a nyílt hozzáférés teljességgel ellentmond a holland szerzői jogi törvényeknek, melyek 1902 óta léteznek. A magyarhoz hasonlóan Hollandiában is a szerző halála után 70 évig védi az alkotást a szerzői jog. Az ebből adódó nehézségeket úgy próbálták elkerülni, hogy kizárólag szerzői jogi korlátozások alól mentes, illetve a szerzői jog szempontjából semleges műveket gyűjtöttek. A szerzői jogi kérdésekért az adott művet birtokló intézmény a felelős.

Az adatbázisokban található képeket mindezek figyelembe vételével teszik az interneten elérhetővé. Természetesen ez nem jelenti azt, hogy a képeket mindenki ingyen használhatja. A gyűjtemény képeit

csak oktatási, illetve nem kereskedelmi célra lehet felhasználni. Publikálás esetén a felhasználáshoz a gyűjteményt birtokló intézmény engedélye szükséges. Így is gyakori, hogy az intézmények plusz védelemmel látják el digitális dokumentumaikat (pl. digitális vízjellel), vagy időintervallumokat szabnak meg az objektum felhasználására, megelőzve a visszaéléseket.

A szerzői jogi korlátok akadályozzák a nemzeti digitalizálási program teljes körű végrehajtását, hiszen a program egyértelmű célja a holland kulturális örökség magas minőségű, hosszú távú és nyílt elérése. Erre az ellentmondásra Hans Jansen e témában tett megjegyzése is felhívta a figyelmet: „*Ez furcsa módja a szerzői jogi kockázatok és felelősségek terjedésének. Arra kérjük az intézményeket, hogy bizonyosodjanak meg a szerzői jogok tiszta és megfelelő háttéréről, hiszen végül bármilyen követeléssel állnak elő, az a Holland Nemzeti Könyvtár felelőssége lesz, mivel mi tesszük elérhetővé ezeket a tartalmakat.*”⁸ Szerencsére ilyen jellegű gondok csak nagyon ritkán merültek fel.

Együttműködés más digitalizálási programokkal

A Memory of the Netherlands nagyon fontosnak tartotta az együttműködést más digitalizálási programokkal. A számos együttműködő partner közül három programot emelnék ki: az egyik a *Metamorfoze*, amelynek célja az igen rossz állapotban lévő papíralapú kulturális gyűjtemények (könyvtári könyvek és hírlapok, valamint levéltári anyagok) megmentése. Számos gyűjteményt digitalizáltak és tettek közzé a Memory of the Netherlands honlapján. Ennek kiemelkedő példája *Vincent van Gogh* leveleinek digitalizálása és elérhetővé tétele. Egy másik fontos együttműködési lehetőség az Egészségügyi, Jóléti és Sport Minisztérium (VWS) Háborús Örökségek Programja (*Erfgoed van de Oorlog*), melynek keretében számtalan holland kulturális és kutatási intézmény együttműködésével digitalizáltak eredeti második világháborús anyagokat, melyeket az interneten is közzétettek. A harmadik pedig a Holland Oktatási, Tudományos és Kulturális Minisztériummal (OCW) közös digitalizálási program, a *Digitaliseren met Beleid*. Ebben az együttműködésben a Memory of the Netherlands program infrastruktúra-szolgáltató szerepet tölt be olyan intézmények számára, amelyeknek felszereltsége nem elégséges saját digitális gyűjteményeik interneten való közzétételéhez.

A program napjainkban

A Memory of the Netherlands az egyik legrégebbi és leggyakrabban látogatott adatbázis a holland művészettel, kultúrával és történelemmel foglalkozó adatbázisok között. A program 1999-től 2009-ig tartott az Oktatási, Kulturális és Tudományos Minisztérium finanszírozásában. Az adatbázis feltöltése 2012-ben fejeződött be. A honlapot továbbra is a KB tartja fenn.

A Delpher Platform

A 2011-ben merült fel először a Delpher program gondolata, mely az előző évtized digitalizálási kezdeményezéseire épül, a *digitalizált anyagok közzétételi platformja és a holland digitalizált kiadványok teljes szövegű keresője*.⁹ A projekt célja, hogy elérhetővé tegyék a KB és valamennyi holland könyvtár gyűjteményében létező összes, 1470 óta Hollandia területén megjelent könyvet, hírlapot és folyóiratot.

A szolgáltatásnak két fontos eleme van: az állandó azonosítókkal (persistent identifier) rendelkező közzétételi platform és az adatok újrafelhasználási lehetőségeinek biztosítása más felületeken is. Emellett a szolgáltatás igen fontos része a teljes szöveges keresési környezet biztosítása.

2013 novemberében indult a Delpher, mely akkor több mint egymillió könyvhöz és újsághoz biztosított hozzáférést. A szolgáltatás jelenleg is teljes körűen működik, s mind a kutatók, mind az egyéni felhasználók körében rendkívül népszerű.

Az első pillanattól kezdve egyértelmű volt, hogy a KB-nek a projekt sikeres végrehajtásához átfogó együttműködésre van szüksége nemcsak az egyetemi könyvtárakkal, hanem a privátszférával is (pl. Google, ProQuest). 2011 és 2013 között a meglevő hálózatokra építve a leideni, amszterdami, utrechti és groningeni egyetemi könyvtárak, a The Royal Academy of Sciences és a KB közösen *nemzeti platformot* hozott létre a teljes szövegű digitalizált anyagok hozzáférése érdekében. A projekt már indulásakor rengeteg nehézséget hordozott magában. A különböző feladatkörök és funkcióbeli különbségek miatt rendkívüli kihívás volt megtalálni az egyensúlyt a nemzeti könyvtár és az egyetemi könyvtárak között. Az eltérő felhasználói igényekből adódó nézetkülönbségek összehangolása is komoly nehézséget okozott. Az együttműködő partnerekre nem csupán azért volt szükség, mert a könyvtár nem rendelkezett az összes tartalommal, hanem azért is, hogy biztosak

lehessenek benne, hogy a végeredmény találkozni fog partnereik és a felhasználók elvárásaival.

A Delpher program napjainkban

Jelenleg a Delpher több millió oldalnyi digitalizált szöveg (holland hírlapok, könyvek, magazinok és rádió-közlemények) szavankénti kereshetőségét biztosítja. A platform a XV–XXI. század közötti időszakból több mint 1,3 millió oldalnyi újság és magazin, illetve több mint 320 000 könyv eredeti szövegének kutathatóságát kínálja minden felhasználója számára. A Delpher minden anyaga szabadon felhasználható magán- és kutatási célra egyaránt.

• Hírlapok digitalizálása

Az újságok gyűjteménye két részből áll: létezik egy alapgyűjtemény, mely a nemzeti könyvtár gyűjteménye és van egy ún. külső gyűjtemény, amely biztosítja, hogy a felhasználók más intézmények adatbázisaiban is kereshessenek olyan újságokra, melyek a KB gyűjteményének nem részei (pl. *Archief Eemland, Krantenbank Zeeland, Noord-Hollands Archief, Regionaal Archief Alkmaar en Waterlands Archief*). Az alapgyűjteménybe mintegy 11 millió oldalnyi újság tartozik az 1618 és 1995 közötti időszakból. Ez a mennyiség kb. 15%-a az összes valaha Hollandiában megjelent hírlapnak. Az újságok listája (közel 7000 cím) a KB oldalán található,¹⁰ ahol részletesebben is olvashatunk a projektről, illetve arról a tudományos testületről, amely a projektben résztvevő újságokat kiválasztotta. Ugyancsak a könyvtár honlapján tekinthető meg azon újságok listája is, amelyeket a jövőben terveznek digitalizálni, és a szolgáltatásokba ilyen formában bekapcsolni.

• Könyvek digitalizálása

A Delpher könyvgyűjteménye is két részből áll: az alapgyűjteményből, valamint a Google gyűjteményből. (Erre a megkülönböztetésre a keresési lehetőségek különbözősége miatt van szükség.)

Az alapgyűjtemény mintegy ötvenezer könyvet tartalmaz a XVII. és a XX. század közötti időszakból. Ez a Holland Irodalom Digitális Könyvtára (*Digitale Bibliotheek voor de Nederlandse Letteren, DBNL*), amely a legnagyobb digitális kultúrtörténeti gyűjtemény a holland nyelvről és a holland irodalomról, s a holland és a flamand irodalom kulcsfontosságú szövegeit tartalmazza. A digitális gyűjtemény több ezer irodalmi szöveget, másodlagos irodal-

mat és egyéb információkat (életrajzok, portrék, egyéb hiperhivatkozások) tartalmaz. A gyűjteményt a DBNL alapítvány támogatja, melyet a Holland Irodalmi Társaság (*Maatschappij der Nederlandse Letterkunde*) 1999-ben alapított.

A digitalizált könyvgyűjtemény másik része a Google gyűjtemény. 2010-ben a Holland Nemzeti Könyvtár és a Google megállapodást kötött a könyvtár gyűjteményéből minimum 160 000 szerzői jogi védelem alá nem eső könyv digitalizálásáról és azok ingyenes hozzáférhetőségéről a Google, a KB és majd megfelelő időben az Europeana használati számára. A gyűjtemény holland történelmi, jogi és társadalmi kiadványokat tartalmaz a XVIII. és XIX. századból. Ez a projekt teljes egészében megfelel a KB azon célkitűzésének, hogy digitalizálja a teljes holland könyv-, hír- és folyóirat-állományt 1470-től kezdődően. A projekt fontos hivatalos iratai megtalálhatóak a KB honlapján, többek között a Könyvtár és a Google együttműködési megállapodása is.

• Folyóiratok digitalizálása

A projekt keretén belül kb. 1,5 millió oldalnyi anyag került digitalizálásra, mely hozzávetőlegesen száz folyóirat anyagát jelenti a XIX–XX. századból. 2017 májusában a gyűjtemény újabb 75 címmel bővült. A munkálatok ideje alatt a folyóiratokat sajnos ki kellett vonni a használatból, ezért a Nemzeti Könyvtár állományában ideiglenesen nem hozzáférhetőek.

• Rádiós hírközlemények digitalizált gyűjteménye

A gyűjtemény 1,8 millió lapnyi rádiós hírközleményt tartalmaz az 1937-től 1989-ig¹¹ tartó időszakból. A gyűjteményben a Holland Hírügynökség rádió közleményeinek gépelt oldalai találhatóak. Ezek a szövegek többnyire rádiós hírműsorok, de sok esetben a gépelt szöveget kiegészítik kézzel írt jegyzetek és utasítások, melyek a bemondó munkáját és felkészülését segítették.

A Delpher Platform újabb fejlesztései

A Delpher platform – mind tartalmi, mind technikai vonalon – napjainkban is folyamatosan fejlődik.

A 2016–2017-es tartalmi újdonságok: • 2016 augusztus: a mikrofilm–digitalizálás megújítása; • 2017 március: külső újságok adatbázisainak növekedése; • 2017 május: a folyóirat-adatbázis 75 új folyóirat-címmel bővül.

A Delpher program fő törekvése, hogy 2018-ig a

könyvtár teljes digitális tartalmát – az azonosításhoz szükséges adatokkal (név, hely) együtt – nyílt hozzáférésű adatként kínálja minden felhasználója számára.

Korábban már többször említettem a szerzői jog problematikáját, amellyel a KB-nak is több digitális projektje esetében is szembe kellett néznie. A szerzői jogi kérdések tisztázását illetően a közelmúltban nagyon fontos előrelépés történt Hollandiában.

2017. május 8-án a KB és a holland szerzői joggal foglalkozó *Stichting Lira* (Literaire Rechten Auteurs), azaz *szerzői jogi alapítvány* megállapodást írt alá, melyben megegyeztek, hogy a Hollandiában kiadott azon folyóiratok és könyvek szerzői jogaival, amelyek már nincsenek kereskedelmi forgalomban, a Holland Irodalom Digitális Könyvtára (DBNL) és a szerzők közösen rendelkezzenek. E szerződésnek köszönhetően a digitalizált szövegek (elsősorban a magazinok) online elérhetőek lesznek, s a cikkek és könyvek szerzői 2017-től a *Lira* útján jogdíjat kapnak.

A KB célja, hogy a digitális szövegeket a lehető leg szélesebb körben elérhetővé tegye. Ezt nagyon óvatosan kell megtenni, tiszteletben tartva az alkotók érdekeit. Az olyan nagyszabású digitalizálási projektek esetében, mint amilyen például a DBNL, a KB számára lehetetlen minden egyes szerzőt külön megtalálni; a rengeteg idő és a járulékos költségek miatt a szükséges előzetes engedélyek beszerzése a DBNL számára nem járható út. E nehéz és költséges kereséseknél a szerzőknek egyértelműen felajánlják a Szerzői Jogtulajdonosok Egyesületével kötött kollektív szerződést. A KB továbbra is tiszteletben tartja azokat a szerződéseket, amelyeket a DBNL és a KB az egyes szerzőkkel a közelmúltban megkötött.

A Lira a szerzőknek kompenzációt nyújt szövegeik használatáért. 2017-től kezdődően azok a szerzők, akiknek a munkája a DBNL-ben megjelent, szerény díjat kapnak, amely megfelel a DBNL nem kereskedelmi jellegének. A Lira feladata tájékoztatást adni a szerzőknek a díjazás elosztásáról.

KB ResearchLab

A *ResearchLab* a nemzeti könyvtár kutatókkal való kapcsolattartást segítő platformja, amely elősegíti a KB által őrzött tartalmak feldolgozását. A Labor egyik alapelve, hogy a kutatók megoszthassák egymással eredményeiket, kombinálva a virtuális és a fizikai környezetet.

A labor legfontosabb elemei a következők:

- a) virtuális környezet kialakítása új technológiák és prototípusok kísérletezésével,
- b) hozzáférés a KB adatállományához,
- c) saját személyzet a kutatási részlegen belül, akik a fejlesztéseket és a ResearchLab egyéb programjait koordinálják.

A ResearchLab a KB kutatási részlegének infrastruktúrájára épül. A résztvevő kutatócsoportok számos együttműködő kutatásban érdekeltek, amelyek a digitális tartalmak és a szemantikus webtechnológiák megőrzésére, illetve ezeknek a területeknek a tökéletesítésére és gazdagítására fókuszálnak. Létrehoztak egy ún. játéktér (sandbox) ezeknek az innovatív eszközöknek a tesztelésére, kipróbálására és fejlesztésére. 2011 óta aktívan vizsgálják a digitális kutatások különböző területeit a KB szakembereivel közösen. 2013-ban az összegyűjtött tapasztalataikat és más könyvtárak (ezek közül a legfontosabbak: Harvard Library Lab, New York Public Library Labs és a British Library Lab) gyakorlatát látva úgy döntöttek, hogy ezeket a „sandbox”-okat megfelelő laboratóriumi környezetű fejlesztik. Ekkor már támaszkodni lehetett egy már létező hálózatra a Holland Akadémiai Közösségen belül, akik lelkesen osztották meg saját fejlesztésű eszközeiket. A ResearchLab 2013 szeptemberében egy bétát megelőző állapotba került. Az első valódi nyilvános megjelenés a KB három hónapos ösztöndíjának támogatása volt, amelyet azóta is évente ajánlanak fel egy-egy kutatónak. Az ösztöndíj fókuszában minden esetben olyan tudományos kérdés megválaszolása áll, amely magas szintű számítástechnikai és informatikai ismereteket igényel.

2014 első felében tovább fejlődött a Labor, és 2014 júniusában Hágában a DH Benelux konferencián bemutatták a ResearchLab prototípusát. A közeljövőben tervezik egy virtuális környezet kifejlesztését a Holland Nemzeti Könyvtáron belül, újabb digitális kutatási programok létrehozását, illetve a már korábban említett Delpher platformmal való integrálódást.

A KB digitális projektjei napjainkban

A Holland Nemzeti Könyvtár az elmúlt húsz évben nagyszabású szervezeti és szolgáltatási fejlesztéseket hajtott végre, és ezt tervezi folytatni a jövőben is. 2010-ben a KB egy átmeneti fejlesztésbe kezdett, hogy valódi digitális könyvtárrá váljon. Mottója „*The future of the KB is digital*”. A digitális könyvtár programja ambiciózus célokat tűzött ki maga elé a digitális tartalom, az infrastruktúra és a digitális szolgáltatásokra vonatkozóan. Ennek keretében két

dologra fókuszált: tovább fejleszteni a nemrég megnyitott Delpher portált, ezzel hozzáférést biztosítani a 30 millió oldalnyi digitalizált holland örökséghez, és továbbfejleszteni a korábban megnyitott KB REsearchLab kísérleti platformot a könyvtár, illetve más intézmények kutatói számára.

Összegzés

Igyekeztem bemutatni a Holland Nemzeti Könyvtár digitális fejlődésének állomásait, nehézségeit és továbbfejlesztési lehetőségeit. A nemzeti könyvtáraknak a világ minden táján proaktívan kell szembenézniük a felhasználók igényeinek változásával és ezekre azonnali válaszokat kellene nyújtaniuk. A könyvtári innováció olyan terület, amely rendkívül ellentmondásos a könyvtár- és informatika-tudományon belül. A legtöbb könyvtári innovációval foglalkozó irodalom arról számol be, milyen új szolgáltatásokat nyújtanak, vagy milyen rendszereket használnak, anélkül hogy figyelmet fordítanának arra, milyen újabb kihívásokat jelent ez az adott szervezet, intézmény számára. Kevés tanulmány foglalkozik a digitalizálás és könyvtári innováció során óhatatlanul felmerülő szervezeti változásokkal, azzal, hogy ezek a fejlesztések hogyan befolyásolják a könyvtár szervezeti felépítését és átalakulását. A könyvtári innováció vizsgálata elsősorban elméleti látószögből történik, de ezek sajnos nem mindig kínálnak a gyakorlatban is alkalmazható megoldási lehetőségeket.

Éppen ezért nagyon fontosnak tartom, hogy rendszeresen tájékozódjunk más nemzeti könyvtárak stratégiáiról, új kezdeményezéseiről és megvalósítási gyakorlatairól. Fontos, hogy megértsük problémáikat, továbbgondoljuk sikereiket, és a felhasználható jó megoldásokat beépítsük saját próbálkozásainkba.

Jegyzetek

1. Holland Nemzeti Könyvtár – Koninklijke Bibliotheek, Nationale Bibliotheke van Nederland
2. IFLA – *International Federation of Library Associations and Institutions* (Könyvtári Egyesületek és Szervezetek Nemzetközi Szövetsége)
3. FID – *International Federation for Information and Documentation* – Információ és Dokumentáció Nemzetközi Szövetsége
4. LIBER – *Ligue des Bibliothèques Européennes de Recherche* (Association of European Research Libraries) Európai Tudományos Könyvtárak Egyesülete

5. UDC – Universal Decimal Classification Consortium – az ETO-t karbantartó nemzetközi konzorcium
6. A teljes gyűjtemény és metaadatai nyilvánosan elérhetők az interneten is: www.memoryofthenetherlands.nl
7. CRIJNS, Huibert – RADEMAKERS, Anna: Memory of the Netherlands. Past and future of the Dutch National Database on Cultural Heritage = Alexandria, 21. vol. 2009. 2. no. 1–17. p. (idézett szöveg: 2. p.)
8. uo. (idézett szöveg: 7. p.)
9. Delpher – <http://www.delpher.nl>
10. <https://www.kb.nl/kbhtml/delpher/documentatie/kranten/delpherselectie26062017.pdf>
11. 1937-ben volt az első holland rádióadás, és 1989-ben kezdte a Holland Hírügynökség, az ANP a digitális sugárzást.

Irodalom

- BALK, Hildelies – KWANT, Elsbeth – NEUDECKER, Clemens: What makes innovation work? Innovation practice in the National Library of the Netherlands = IFLA Journal, 40. vol. 2014. 3. no. 154–168. p.

BOSENBROEK, Martin – JANSEN, Hans: Copyright acts as obstacles for digital libraries. The Dutch experience = Alexandria, 20. vol. 2008. 2. no. 101–104. p.

CRIJNS, Huibert – RADEMAKERS, Anna: Memory of the Netherlands. Past and future of the Dutch National Database on Cultural Heritage = Alexandria, 21. vol. 2009. 2. no. 1–17. p.

Delpher – <http://www.delpher.nl/> (megtekintve 2018. január)

Digitale Bibliotheek voor de Nederlandse Letteren – www.dbnl.org (megtekintve 2018. január)

KB ResearchLab – www.kb.nl (megtekintve 2018. január)

Koninklijke Bibliotheek – <https://www.kb.nl/> (megtekintve 2018. január)

Memory of the Netherlands – <http://www.geheugenvannederland.nl/en> (megtekintve 2018. január)

SCHNEIDERS, Paul: Libraries in the Netherlands = IFLA Journal, 24. vol. 1988. 3. no. 145–156. p. (http://tmt-archive.omikk.bme.hu/show_news.html?id=1881&issue_id=8.html)

Beérkezett: 2018. január 16.

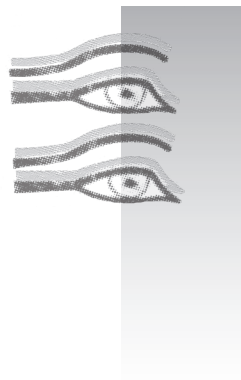
Új EMMI rendelet a Minősített Könyvtár címről és a Könyvtári Minőségi Díjról

A Magyar Közlöny 2017. évi 209. számában jelent meg „A Minősített Könyvtár cím” és a Könyvtári Minőségi Díj adományozásáról szóló 33/2017. (XII. 12.) EMMI rendelet (33531. p.). A rendelet a Könyvtári Intézet feladatkörét a cím és a díj adományozása kapcsán kibővítette.

Az Intézet feladatává vált többek között a pályázati felhívás előkészítése, a beküldött pályázatok szöveges szakmai értékelése, a helyszíni ellenőrzéssel kapcsolatos feladatok elvégzése, a könyvtári önértékelés szempontrendszerének meghatározása.

A feladatokkal kapcsolatos eljárásrendet a miniszter által jóváhagyott ügyrendben és szabályzatban az Intézet a későbbiekben közzéteszi a honlapján.

Katalist, 2017. december 15. Hangodi Ágnes tájékoztatása

Egyedivé tett nyomtatványok – Nemecskay István könyvtárának újabb kötete

KNAPP Éva

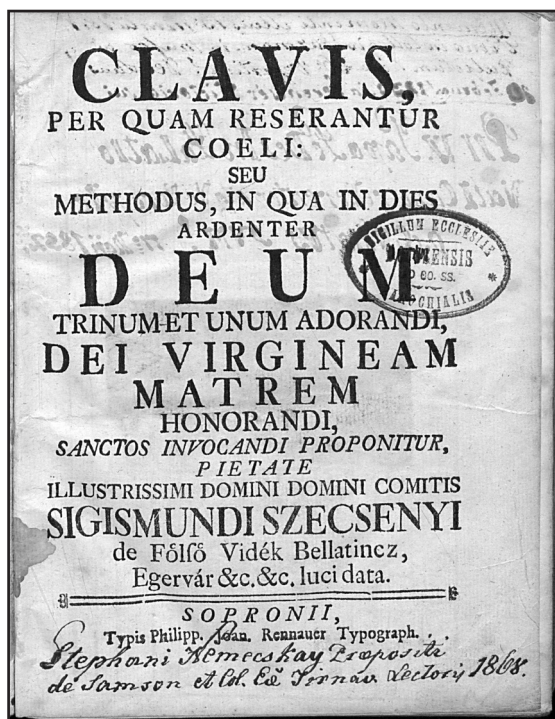
Nemecskay István (1792–1884) nagyszombati (ma Trnava, Slovensko) prépost neve mindenekelőtt a szlovák nyelvet irodalmi nyelvvé emelni kívánó, „kiművelő” törekvése révén ismert.¹ Kevesen tudják, hogy életműve három (magyar, német, szlovák) nyelven jelent meg. Egyházi- és magánhasználatra latinul írt, bécsi pappá szentelését (1816) követően eleinte német káplán volt Sárváron,² később Gerencsér (ma Hrnčiarovce nad Parnou, Slovensko) plébánosa lett, majd 1844-től kanonokként, később prépostkanonokként tevékenykedett Nagyszombatban, ahol sírja a kálvária melletti temetőben található.

Nemecskay könyvgyűjtő tevékenységére a kutatás eddig két alkalommal hívta fel a figyelmet. *Szelestei N. László* 1985-ben az esztergomi Simor–könyvtár XV. század végéről származó kódexét (jelzete: II.7803) bemutatva a proveniencia tárgyalásakor jelezte, hogy a kézirat egy tulajdonosi bejegyzés szerint 1856-ban Nemecskay István prépostkanonoké volt.³ *Borda Lajos* 2011-ben egy magyar vonatkozású könyvritkaság, a *Cursus Beatae Mariae Virginis*

(1500?, 1501?) bibliográfiai problematikájáról értekezve – melyet a müncheni Zisska und Kistner Buch- und Kunstauktionshaus egyik árverésén vásárolt 1993 tavaszán⁴ – írta le, hogy a kötet a bécsi *Pazmaneum* könyvtárából kikerülve később Nemecskayé lett,⁵ akinek tulajdonosi bejegyzése a nyomtatvány címlapján olvasható a „*Stephani Nemecskay Praep. Cano. Tirna. 1860*” formában.⁶

A harmadik, közelmúltban előkerült, egykor Nemecskay gyűjteményéhez tartozó kötet címlapján a következő autográf bejegyzése olvasható: „*Stephani Nemecskay Praepositi de Samson et Col. Ec[clesi]ae Tirnav. Lectoris 1868.*”⁷ Ugyanitt található a „*Sigillum Ecclesiae Doicensis OO. SS. Parochialis*” köriratú pecsét lenyomata, azaz a nyomtatvány egykor valószínűleg Nemecskay szülőfaluja, Dócs (ma Dojč, Slovensko) Mindenszentek templomáé volt. A címlap hátoldalára a tulajdonos könyvgyűjtő be- ragasztotta ex libris funkcióbba emelt, kék papírra nyomtatott névjegykártyáját, melyen a „*Stephanus Nemecskay Praepositus S. Benedicti de Sámson, et*

Coll. Eccl. Tirnav. ad S. Nicol. Epp. Praepositus” felirat szerepel. A mű egy viszonylag ritka, negyedrét alakú, latin nyelvű XVIII. századi reprezentatív imádságoskönyv (*Clavis per quam reserantur coeli* [...], Sopronii, Ph. J. Rennauer, [1738]), amelyet „*Sigismundus Szecsenyi de Fölső Vidék Bellatincz, Egervár etc. etc. luci data*”, azaz a könyvtáralapító Széchényi Ferenc nagyapja (1681–1738) adott ki.⁸

1. kép

Címlap Nemecskay István bejegyzésével

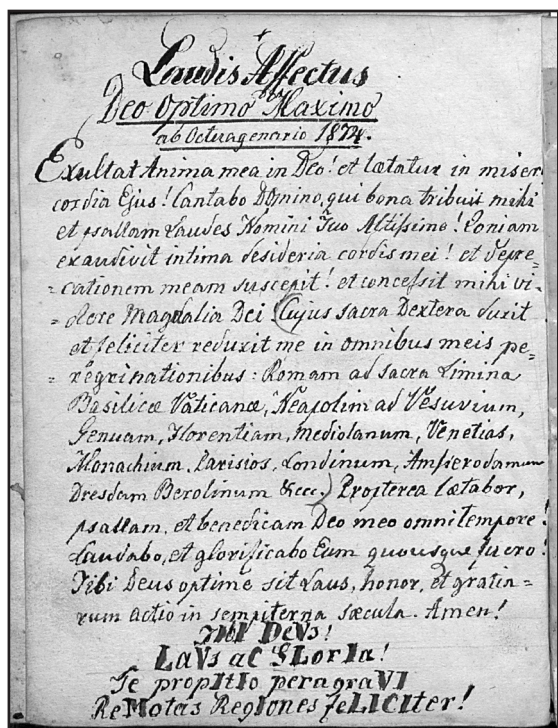
A nyomtatványból a Nemecskay-féle példányon kívül hármat az Országos Széchényi Könyvtár,⁹ egyet az Österreichische Nationalbibliothek¹⁰ őriz. A jelenleg általam ismert öt példány két, a retrospektív magyar nemzeti bibliográfiában ma még el nem különített kiadásváltozathoz tartozik. A példányok közül az egyik Széchényi Könyvtári példányban¹¹ a címlap szedése eltér a többitől, impresszuma tartalmaz évszámot (1738) is, azaz a másik négyhez képest címlapkiadás.¹² Mivel a négy évszám nélküli címlapos példány egyike Széchényi Ferenc édesapjáié, Zsigmondé (1720–1769) volt, akinek a halála után e kötete Ferenc fiáé lett,¹³ talán nem elhamarkodott arra gondolni, hogy a nyomda a megjelenési év nélküli címlapot igyekezett kijavítani egy új évszámossra. Bizonyos tekintetben a felsorolt *Clavis* [...] példányok mindegyikét egyedivé tették.

Így például egy másik, egyszerű barna bőrkötésű Széchényi Könyvtári példány 1773-tól *Likler Bertalan* minoritáié volt, akinek a halálát („mortuus die 9. Decembris 1805”) rendtársa, egyben a példány későbbi tulajdonosa jegyezte a könyvbe („Post mortem ejus P. Solani Kováts 1805 die 9. Decemb.”).¹⁴ Az Országos Széchényi Könyvtár három példányában nincsenek metszetek, semmi sem utal arra, hogy valaha metszetek díszítették volna, azaz az imádságoskönyv eredetileg ezek nélkül jelent meg, s tulajdonosaik – személyes igényüket követve – utólag köttethettek bele rézmetszeteket. Az ismert *Clavis* [...] -ok közül rézmetszetes táblákkal két példányt díszítettek. A bécsi nemzeti könyvtár példányába tizenhárom, egymástól eltérő kezektől származó rézmetszetet kötöttek be utólag táblaként.¹⁵ E példány egykori tulajdonosát ex libris örököltette meg az előzéken, melyet azonban olvashatatlanná tettek. A másik metszetes példány a Nemecskay-féle, aki a kötet díszítésén túl mintegy „tovább írta” kötetét. Nemecskay példányának részletes vizsgálata és bemutatása lehetőséget nyújt a családi és személyes bejegyzéseket őrző, könyvészetileg is egyedi nyomtatványok megtöbbszörözött könyvtörténeti, történeti-politikai, társadalomhistóriai és szociológiai forrásértékének bemutatására.

Nemecskay aranyozott léniaikkal és középre nyomott medállal díszített, fekete bőrbe kötött példányába összesen hat, a kötet tartalmához szorosan kapcsolódó rézmetszetet kötött. Ezek mindegyikét a tulajdonos sajátos módon ismételtelen funkcióba emelte egy-egy, a hátoldalukra ragasztott, pontosan illeszkedő, a megerősítést szolgáló papírral, illetve nagyon finom pergamennel, melyekre az ábrázolás roncsolása nélkül lehetett írni. Öt metszeten oldalszám-jelzések találhatók, ezek kivétel nélkül eltérnek a kötet oldalszámozásától,¹⁶ azaz a rézmetszetek eredetileg nem e kiadványhoz készültek, felhasználásuk másodlagos. Egyedül a címlapelőzékként bekötött, Magyarország és Erdély vágyott unióját (országegyesítését) allegorikusan bemutató rézmetszet szignált, készítője *Hans Frank von Landgraff* (Frank von Langgraffen Johann), akinek e metszete ismert *Pázmány Péter* 1701-ben Nagyszombatban kiadott *Imádságos könyvéből* (Szabó RMK I. 1640).¹⁷ A rézmetszeteket valószínűleg Nemecskay válogatta össze a Nagyszombatban a XIX. század közepén még rendelkezésre álló, XVIII. századi negyedrét alakú mives levonatokból.

Az imádságoskönyv egyfajta személyes naplóként szolgált, melyben a tulajdonos latin nyelven öröki-

tette meg életének és környezetének fontos eseményeit. A címlap előtti üres előzéklapra Nemecskay a *Magnificat* és az *Exultat anima mea in Domino* kezdetű hálaénekek önmagára átstilizált változatát írta köszönetet mondva betöltött nyolcvanadik életévéért (1872).¹⁸ (2. kép)

2. kép

Előzéklap hálaadással a betöltött 80. életévért felirattal

A szövegben az „et concessit mihi videre Magnalia Dei” (és megengedte, hogy meglássam Isten nagy tetteit) után zárójelben felsorolta azon külföldi városok egy részét, melyeket mintegy zárándokként meglátogatott. Eszerint járt Rómában ad limina látogatáson a vatikáni bazilikában, Nápolyban a Vezúvnál, Genovában, Firenzében, Milánóban, Velencében, Münchenben, Párizsban, Londonban, Amsterdamban, Drezdában, Berlinben. A felsorolást az „etc.” kifejezéssel zárta, jelezve, hogy megfordult másutt is.¹⁹

A címlap hátoldalára emlékezetül feljegyezte, hogy Bécsben a Collegium Pazmaneumban 1814. március 13-án délután fél hat órakor lépett színpadra („ad pulpitem”), és 1830. február 10-én Gerencsérben „Victoria sui”-ja volt, ami minden bizonnyal azt jelenti, hogy ekkor költözött ide plébánosként. Ugyanitt a kronosztichonnal megörökített harmadik esemény 1852. május 17-ike, amikor megcsókolta IX. Pius pápa lábát a Vatikánban, azaz a már említett római

ad limina látogatáson ünnepélyesen megcsókolta a pápa jobb papucsára hímzett keresztet.

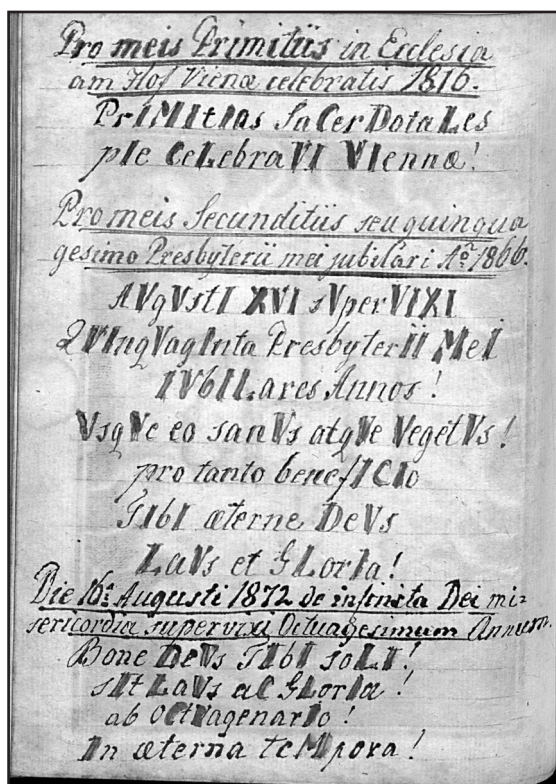
A rézmetszetekre és ezek hátoldalára írt Nemecskay-féle feliratok újabb, a kötet egyedi díszítését meghaladó funkcióval látták el a metszeteket. A címlapelőzékül szolgáló, történelmi-politikai üzenetet hordozó, Erdély és Magyarország unióját szimbolizáló rézmetszet hátoldalára valószínűleg nem véletlenül került három, egykor különösen aktuális, címmel feliratozott üdvözlő kronosztichon *Simor János* primási installációjára (1867. május 16.), I. Ferenc József koronázására (1867. június 8.) és az V. Ferdinánd magyar király által 1843. február 17-én felállított („erexit”, de valójában megerősített),²⁰ majd 1844. január 1-én beiktatott nagyszombati társaskáptalan tiszteletére, melynek a fenti időponttól Nemecskay is tagja volt.

A hét ötödik napjára²¹ szolgáló meditációhoz tartozó, utolsó vacsorát ábrázoló rézmetszet hátoldalára Nemecskay két kronosztichont jegyzett be az 1854. december 8-án IX. Pius pápa által kihirdetett Szepölтелен Fogantatás (Immaculata Conceptio) dogma tiszteletére, majd két további, utazásaival és bécsi tanulmányaival kapcsolatos, a rézmetszet tematikájával összefüggő eseményt írt le prózában. Eszerint 1852. május 15-én a Lateráni bazilikában misét mondott, és ugyanitt megcsókolta, s saját kezével megfogta az utolsó vacsora asztalának ereklýjét, valamint térdén állva felment a Szent Lépcsőn. 1815. március 25-én, Nagycsütörtökön Bécsben részt vett azon az utolsó vacsora-liturgián, melynek keretében I. Ferenc király Krisztus példáját követve megmosta tizenkét koldus lábát a Bécsi kongresszuson résztvevő európai uralkodók jelenlétében.

A Jézus neve rézmetszet hátoldalán, melyet a Jézus nevérol szóló litániához kötöttek be, Nemecskay pályafutásának három eseményére, a bécsi Am Hof templomban 1816-ban mondott első miséjére, ötven éves papi jubileumára (1866) és 1872. augusztus 16-án betöltött nyolcvanadik születésnapjára emlékezett verses kronosztichonokkal.

A Krisztus a kereszten rézmetszet az imádságoskönyv Szentkereszt kis officiumát vezeti be a 289. oldal után kötve. Ennek verzőján – szintén kronosztichonokban – jelentős egyházi eseményeket örökített meg, így az I. Vatikáni zsinat kezdetét (1869. december 8.), az 1871. július 18-án kihirdetett pápai tévedhetetlenség (infallibilitas) dogmát és IX. Pius pápa ötven éves papi jubileumát (1869. április 10.). A Szűz Mária officiumhoz kötött Maria Immaculata metszetre és hátoldalára egyaránt Máriát köszöntő

kronosztichonok kerültek: az 1854-ben kihirdetett Szeplőtelen Fogantatás dogma, Nemecskay ötven éves papi jubileumán Sasváron²² mondott ünnepi miséje és nagyszombati kegykép harmadik könnyezése (1708. augusztus 10.) tiszteletére.

3. kép

A 270. oldal után kötött rézmetszet hátoldala

Az utolsó rézmetszet a bűnbánó Dávid királyt ábrázolja, az imádságoskönyvben bevezeti a hét bűnbánati zsoltárt (556–557. oldal közé kötve). Hátoldalán Nemecskay felmenőire vonatkozó halotti bejegyzések és azokhoz készített verses kronosztichonok olvashatók. Eszerint édesapja, az 1765. szeptember 10-én született Nemecskay Mihály 1846. február 6-án, édesanyja, az 1768. október 18-án született Csermák Teréz 1831. augusztus 19-én, testvére, az 1793. október 10-én született Ádám 1854. szeptember 1-én halt meg. Ugyanitt adatok nélkül kronosztichon őrzi nagybátyja, Csermák András bűrszentpéteri pap emlékét.²³

A további autográf bejegyzések megőrkítik Nemecskay István utazásait, életadatait, pályafutását és a nagyszombati kanonok sorát, melyek egyike ő. A nyomtatvány mutatót megelőző utolsó szöveges oldalának (592.) alján tengeri utazásairól („Itinera mea

in Mari”) tudósít: 1852-ben és 1864-ben az Adriai tengeren Triesztből Velencébe, 1852-ben Genovából három napig a Földközi tengeren Nápolyba, majd 1858-ban Londonból Rotterdamba hajózott „in Mari Septemtrii”. Az index utáni üres oldalakon tovább folytatta külföldi utazásainak leírását, rögzítve az útvonalakat is.

4. kép

Bűnbánó Dávid király

1835-ben a Pest – Alba Regia (Székesfehérvár) – Siófok – Caproncae (Kapronca) – Crisii (Kőrös) – Zágráb – Carolostadii (Károlyváros) – Fiume – Porto Ree (Kraljevica) – Tergestii (Trieszt) – Adelsberg (Postojna) – Labaci (Ljubljana) – Zágráb – Kismáram – Keszthely – Veszprém – Komárom, és innen visszafelé utazott. Az 1846-os útvonala Wien – S. Cruce (Heiligenkreuz) – Lilienfeld – Cellis Marianis (Mariazell) – Brandhof – Seeviesen – Aflenz – Bruck – Graz – a Semmeringen át Wien és onnan haza volt.

1852-ben járta be a leghosszabb utat: Wien – Graz – Labaci – Tergesti – tengeren át Velence, ahol a Szent Márk bazilikában a szent sírja fölött misézett – Padua (Padova), ahol Szent Antal sírjánál imádkozott – Verona – Brescia – Bergamo – Mediolani (Milano), ahol a Borromai Szent Károly bazilikában

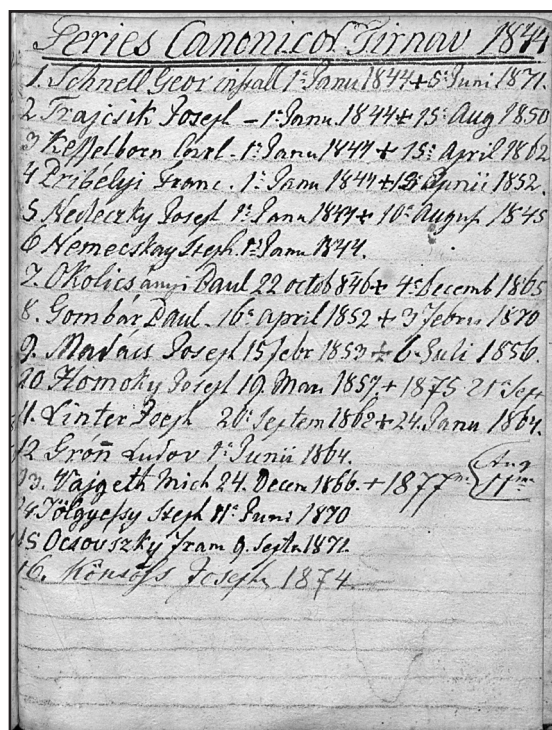
(Basilica di San Carlo al Corso) misézett és imádkozott a szent sírjánál – Como – Novara – Alessandria (Piemont) – Novi (Ligure) – Genua (Genova) – innen három nap és éjjel hajózott a Földközi tengeren Livorno és Civitavecchia (Civitavecchia) érintésével Nápolyba, itt látta San Gennaro vér-ereklyéjének „buzgását”, azaz folyékonnyá válását [tehát vagy május első vasárnapja előtti szombatot követő nyolc nap, vagy a szeptember 19-ét követő nyolc nap valamelyikén járt itt] és megcsókolhatta az ereklyét – Portici – Herculaneum – Pompeji – felment a tüzet okádó Vezúvra – Castellamare (Castellammare di Stabia) – Sorrento (Sorrento) – Puzzouli (Pozzuoli) – Bajae (Baiae) – Aversae (Aversa) – Capua – Itri – Terracina – Veletri (Velletri) – Albano (Albano Laziale) – Roma, ahol a Szent Péter bazilikában misézett és IX. Pius pápa magánkihallgatáson fogadta – Tivoli – innen vízi úton ment Viterbóba, ahol imádkozott Szent Rozália épen maradt testénél – Bolsena – Radicofani – Bozen (Bolzano) – Siena – Florentiae (Firenze) – Bononiae (Bologna) – Ferrariae (Ferrara) – Rovigo – Padua – Venetia – Tergesti és vissza.

1853-as rövidebb útja szintén Bécsből indult: Wien – Mölk (Melk) – Linz – Gmund (Gmünd in Kärnten) – Ischl (Bad Ischl) – Hallstadio (Hallstatt) – Salzburg – Hallein – Berchtesgaden – Königssee – Reichenhall (Bad Reichenhall) – Rosenheim – München – Augsburg – Donauvörth (Donauwörth) – Regensburg – Valhalla (Regensburg mellett) – Passau – Linz – Wien.

1855-ben Bécsből indulva Potsdamig jutott el (Wien – Brünn – Prága – Drezda – Berlin – Potsdam). 1858-ban ezt az útvonalat ismételte meg Drezdáig (Wien – Prag – Dresden), majd innen a Lipcse – Frankfurt – Strassbourg – Chalon (Chalon-sur-Saône) – Párizs – Versailles – St. Cloud (Saint-Cloud) – Calais – innen tengeri úton London – visszafelé a tengeren Rotterdam – Amsterdam – Utrecht – Düsseldorf – Köln, ahol megcsókolta Szent Orsolya fej-ereklyéjét és látta mártír társainak koponyáit, továbbá látta a Háromkirályok fejait – Mainz – Mannheim – Stuttgart – Ulm – München – Salzburg – Linz – Wien és vissza. Hat évvel később (1864) a Bécs – Linz – Salzburg – Innsbruck – Brixen (1919-től Bressanone) – Bozen (1919-től Bolzano) – Trident (1919-től Trento) útvonalon utazott Itáliába Verona – Pádva – Velence, majd innen Triesztbe és vissza.

1865-ben a Vág völgyét járta be a Pöstyén – Vágújhely – Trencsén – Ilava – Predmér – Zolna – Tierchova – Parnica – Alsókubin – Árva vára és vissza útvonalon. 1866-os utazásait utolsóként röviden említi

„Anno 1866: fui Viennae, Pestini, Jaurini etc.”, azaz 1865 után, betöltve hetvenharmadik évét, hosszabb külföldi útra nem vállalkozott.

5. kép

A nagyszombati kanonokok sorozata

A kötet utolsó előtti kézzel beírt oldalán Nemeckay összefoglalta életét és pályafutásának főbb eseményeit nyolcvanadik születésnapjáig. Eszerint a Dojcs melletti Nemeckay malomban született 1792. augusztus 16-án. Az életrajz adatai – melyeket itt nem sorolok fel – azonosak a Zelliger Alajos által közöltekkel, melyek forrása Nemeckay latin nyelven írt *Memoriale* című kézírata.²⁴ Az önéletrajz a születési dátumra és a nyolcvanadik születésnapra szerzett egy-egy kétsoros kronosztichonnal zárul.²⁵ Az ezt követő bejegyzés írásképe némileg eltér az előzőektől, Nemeckay a korábbiaktól eltérően megvonalmazott papírra időskori, a bemutatott előző bejegyzéseknél megszokotthoz képest bizonytalanabb kézzel jegyezte le a nagyszombati kanonokok adatait. Az itt olvasható tizenhat név sorrendje azonos a Zelliger által közöltekkel,²⁶ a tartalomban azonban felfedezhetők eltérések, ezek a következők. Egyrészt a tizenhatodikként bejegyzett *Köntös József* – Zelligertől eltérően – Nemeckay szerint nem 1875-től, hanem 1874-től volt kanonok,²⁷ másrészt a kanonokok halálzási éve 1877-ig kiegészült haláluk napjának közlésével. Nemeckay 1877 után még egy kanonok,

Tölgyessy István halálának adatát (1881) jegyezhetné volna be, ez azonban elmaradt. Ez a tény jelzi, hogy 1877 után már valószínűleg nem írt a kötetbe.

Áttekintve a kéziratos bejegyzések kronológiáját, úgy tűnik fel, Nemeckay a kötet birtoklásának kezdetét jelző tulajdonosi bejegyzés évét (1868) követően, valószínűleg a kétszer is megemlített nyolcvanadik születésnapja (1872. augusztus 16.) utáni öt évben használta a nyomtatványt emlékeinek piros-fekete tintával készített bejegyzésére. A tudatosan kiválasztott életesemények politikai-egyháztörténeti jelentőségének hangsúlyozása mellett nyilvánvaló, hogy Nemeckay szeretett utazni – bár egyszer sem tért ki utazásainak voltaképpeni céljára – és örömmel reflektált önműn magára. Az 1835–1866 közötti itinerariumából kiemelkedik az élete hatvanadik évében megtett itáliai utazása (1852), melyre a kötet korábbi bejegyzéseiben is kitért (a címlap verzón és az utolsó vacsora rézmetszeten). Az itinerarium egyik további jelentősége, hogy bővebb a korábban ismertnél,²⁸ és felhívja a figyelmet egy úti élményeket kereső és szerető, a barokk papi ideáltól eltérő, a világot utazásai révén is megismerni vágyó papi személyiségre. Úgy tűnik, hetvenharmadik évét betöltve Nemeckay nem vállalkozott újabb utazásra, élményt elsősorban az emlékezésben, majd később ennek rögzítésében talált, melyhez gyűjteménye egyik értékes, különösen szép áhítati munkáját választotta ki.

Jegyzetek

1. A mellképét közölte Aloysius Zelliger, Pantheon Tynaviense, Tynaviae, Typis Soc. Adalberti, 1931, X. Nevének szlovák változata: Štefan Nemečský. Ld. Imrich Kotvan, Bibliografia bernolákovcov, Martin, 1957, 236–238. p.; Hadrián Radványi, Štefan Nemečský personálna bibliografia, Trnava, 1972.
2. Német írói álneve a „Vaterlands Freund” volt.
3. SZELESTEI N. László: Fráter György a püspöki tisztségről = Magyar Könyvszemle, 101. 1985. 48–54. p., itt: 48. p.
4. Handschriften, Autographen seltene Bücher. Buch- und Kunstauktionshaus Friedrich Zisska und Rolf Kistner, München, Auktion 21/I, April 1993. Nr. 217.
5. Ismeretes, hogy Nemeckay István 1813–1816 között a bécsi Pazmaneum növendéke volt.
6. BORDA Lajos: Egy magyar vonatkozású könyvritkaság = Magyar Könyvszemle, 127. 2011. 87–98. p., itt: 87–88. p.
7. Nemeckay 1844-től a nagyszombati Szent Miklós káptalan kanonokja, 1854-től pedig a Szent Benedekről nevezett Sámson címzetes prépostja. A magyarországi antikvár piacon fellelt példányt jelenleg Borda Lajos őrzi gyűjteményében.
8. A könyvtári katalógusok (Országos Széchényi Könyvtár, Österreichische Nationalbibliothek) és a retrospektív magyar nemzeti bibliográfia (Petrik III. 505, Petrik V. 488., vö. Petrik VI. 456–457., Petrik VIII. 493–494) Széchényi Zsigmondot szerzővé emelte. Vö. még, Knapp Éva: Esterházy (I.) Pál imádságai = Irodalomtörténeti Közlemények, 119. 2015. 289–335. p., itt: 334–335. p.
9. Jelzetük: 809480–1 és Mor 1064.
10. Jelzete: 307.166 – B.
11. Jelzete: 809480.
12. A címlap teljes szövege a sormetszetekkel együtt a következő: Clavis, / per quam reserantur coeli: / sive / Methodus in dies ardentis / Deum / trinum et unum adorandi, / Dei Virgineam / Matrem Mariam / Honorandi, Sanctoque invocandi / pietate / Illustrissimi Domini Domini Comitiss / Sigismundi Szecsényi / de Felső Vidék Bellatincz, / Egervár etc. etc. / Luci data. // Sopronii, / Typis Philippi Joannis Rennauer typographi, 1738.
13. E – Nemeckay példányához hasonlóan fekete bőrbbe kötött, aranyozott lapszélű – példány jelzete Mor 1064; a példányba Széchényi Ferenc a saját kezével jegyezte be édesapja halálát és a tulajdonos váltást a következő formában: „Parens Illust: meus obit anno aetatis sua agentis quadragesimae nonae 19 Octobri mane die jovis tertio quadrante [...]. Anno 1769. Praecatore Librum istud accepi post mortem Patris mei die 3tia Novembris anno 1769”.
14. Jelzete: 809481. Kovács Solanus (meghalt Simontornyán 1822-ben) komáromi származású ferences volt, két munkája jelent meg nyomtatásban.
15. Az eltérő stílusjegyeket hordozó rézmetszetek egy része a tartalomhoz kapcsolódik. Több vallásos tiszteletben részesített ábrázolás: Krisztus vera imagoja, a bécsi karmeliták Mária kegyképe, a sasvári kegyzobor, az ausztriai Mariazell kegyzoborra és úgynevezett kincstári kegyképe, a római Santa Maria Maggiore templom kegyképe. Az egyik rézmetszet kilenc képecske kombinálásával készült óvó-védő funkciójú ábrázolás, breverl.
16. 212. p. után utolsó vacsora „153”-as jelzéssel, 270. p. után Jézus Neve „87”-es jelzéssel, 289. p. után Krisztus a kereszten „53”-as jelzéssel, 309. p. után Immaculata conceptio „98”-as jelzéssel, 556. p. után Dávid király „18”-as jelzéssel.
17. Közölve: Szilárdy Zoltán – Tüskés Gábor – Knapp Éva: Barokk kori kisgrafikai ábrázolások magyarországi búcsújáráhelyekről. In: Budapest, Egyetemi Könyvtár, 1987. nr. 183,

- további változatai ugyanitt: nr. 184, 185.
18. A címben („Laudis Affectus Deo optimo Maximo ab Octu-
agenario 1874/1872”) az 1874-et átjavította 1872- re.
 19. Nemecskay útjairól itinerariumot vezetett. Ismeretes, hogy
1846-ban Mariazellben, 1852-ben Itáliában, 1853-ban Bajor-
országban, 1855-ben Poroszországban, 1858-ban Francia-
országban és Angliában, 1864-ben Tirolban és Velencében
járt. Vö. Pútník svätovoješský 1878; Martin Hoferka, Kanonik
a prepošt Štefan Nemecskay z Dojča = Záhorie 23 (2014) 3,
13–18. p.
 20. A nagyszombati társaskáptalant I. Ferenc magyar király alapí-
totta 1831. július 5-én, de a kinevezett kanonokok nem tudták
elfoglalni stallumukat Kunszt Ignác nagyszombati plébános
miatt.
 21. A katolikus hét első napja vasárnap, az ötödik ennek meg-
felelően a csütörtök.
 22. E kronosztichon végén Nemecskay megjegyzi, hogy 1816–
1822 között Sasváron volt segédlelkész (káplán): „Fui
cooperator Sassinii a 1816. usque 1822.”
 23. Utóbbi kronosztichon évszáma 1798, ez lehet halálának
éve.
 24. Zelliger Alajos, Egyházi írók csamoka, Nagyszombat, 1893,
351–352, nr. 462.
 25. Bone DeVs TlBl soLI slt LaVs aC GLorla! / Ab OCtVagenarlo
In aeterna teMpora!!! és NatVs sVM In DoICs XVI AVgVstl
/ Orbls Creatorl aeterna GLorla!
 26. Zelliger, i. m. (1. jegyzet) X.
 27. Nemecskay tévedett, mivel Köntöss József a szokásnak
megfelelően a hat fős nagyszombati kanonokok közül az
1875-ben meghalt Homoky József helyét foglalta el.
 28. Vö. 19. jegyzet.

Elhunyt dr. Tremkó Györgyné Meszleny Mária

Dr. Tremkó Györgyné 1935. szeptember 1-jén született Budapesten.
1977-től 1990-es nyugdíjazásáig az OSZK-ban dolgozott több területen, különféle vezetői be-
osztásokban, a Könyvtártudományi és Módszertani Központ Könyvtártudományi
Szakkönyvtárában, a Bibliográfiai és Könyvforgalmi Főosztályon, majd 1988-tól
a Gyarapító és Feldolgozó Főosztály keretében működő Külföldi Folyóiratok
Központi Katalógusában. Itt végül az IKARR-ISDS Csoport működését irányította,
mely aztán Magyar Nemzeti ISDS Központtá alakult. Cikkei jelentek meg szakfolyóiratokban.
A Magyar Könyvtárosok Egyesületében a Műszaki Szekció tagjaként tevékenykedett.
Nyugdíjas éveiben is aktív szellemi életet élt. Történelmi ihletésű regényt írt XII. Károlyról
Királynék kegyeltje (<http://mek.oszk.hu/02900/02981/02981.pdf>) címen,
majd családi emlékeit foglalta össze. az *Életrezenések* című kötetben, mely
a stockholmi Erdélyi Könyv Egylet kiadásában jelent meg. 2013-ban
Előttem a sorban – Lányaimnak című írásával részt vett és díjat nyert
az Emberi Erőforrások Minisztériuma által nyugdíjasoknak és időskorúaknak
meghirdetett „Életünk” pályázaton. Kollégái szeretettel emlékeznek vissza
figyelmes, szerény, dolgoz alakjára. Emlékét megőrizzük!

<http://www.oszk.hu/hirek/elhunyt-dr-tremko-gyorgyne-meszleny-maria>
(Gazdag Elizabeth híre)

Séta az Országgyűlési Könyvtárban

Az Országgyűlés Hivatala Közgyűjteményi és Közművelődési Igazgatóság szakmai programja keretében készült, gazdagon illusztrált, kisalakú kötet jelent meg, *Az Országgyűlési Könyvtár. Az Országházi séták* sorozat korábbi darabjaihoz (*Országházi kalauz*, *Az Országház építéstörténete*, *Az Országház falfestményei*) hasonlóan ez a kötet is az olvasók széles köréhez, illetve az Országház látogatóihoz szól, és olyan kiadvány, mely főként a könyvtár szépségeit mutatja be.

Az Országgyűlési Könyvtár szerzője Villám Judit, a könyvtár munkatársa, aki- nek nem az első művét tartjuk a kezünkben.* A mű segítségével bepillantathunk az Országgyűlési Könyvtár múltjába és jelenébe, megismerkedhetünk a muzeális könyveket is őrző jogi szakkönyvtár gyűjteményeivel, állományának kincseivel, és megcsodálhatjuk a Steindl Imre (1839–1902) tervezte nagy olvasóterem szépségét is. A kötet azért is különleges, mert az Országgyűlési Könyvtárról még sohasem jelent meg hasonló képes kiadvány, és a könyvtári tér művészettörténeti leírását sem végezte el még senki.

A rövid Bevezető (5. o.) után az első rész, *A könyvtár története* a történelmi tényeket vázolja röviden (6–31. o.). *A törvényhozás könyvtára* c. fejezetből megtudjuk, hogy

* A Nagykőrösi tájszótár (1987) után az ő munkáját dicséri a Zrínyi-émlékalbum bevezető tanulmánya (2009) és A Magyar Országgyűlés (2009) c. kötet, illetve Jónás Károllyal A Magyar Országgyűlés elnökei, 1848-2002 (2002), Jónás Károllyal és Tomcsányi Zsuzsannával Az Országgyűlési Könyvtár (2003, 2006) c. kötet és Molnár Magdával az Országház (2006, 2013), de ismert fotós munkássága is.

Az Országgyűlési Könyvtár / [Vilám Judit]. – [Budapest] : [Országgyűlés Hiv.], cop. 2017. – 76, [4] p. : ill, részben színes ; 19 cm. – (Országközi séták)
ISBN 978-615-5674-09-9 fűzött

a könyvtár alapítását 1868-ban határozták el, és 1870-től történt meg „a helyiség, a költségvetés és a személyzet biztosítása”. Kezdetben a Magyar Nemzeti Múzeum épületének egyik szobájában, majd az ún. Luby-házban (a mai Múzeum körút és Bródy Sándor utca sarkán), később a Sándor utcai Képviselőházban, a mai Olasz Intézet épületében működött. 1902 nyarán költözött végleges helyére, az Országház épületébe, ahol számára kialakított tereket kapott. Kezdetben képviselői könyvtárként nem volt nyilvános, de később „külső” használók, tudósok és kutatók számára is rendelkezésre állt. (1934-ben két önálló olvasótermet is nyitottak „az úgynevezett idegeneknek”.)

A könyvtár 1945-től egyre hosszabb nyitva tartással állt az olvasók rendelkezésére, 1952-től pedig mindenki számára megnyitotta kapuit (*A nyilvánosság szolgálata*). 1953-ban a parlamenttől is elszakították, és a kulturális minisztérium fenntartása alá került. 1958-ban a országos tudományos szakkönyvtárrá minősítették, így gyűjtőköre is változott: ekkor a politikatudománnyal és a modern kori egyetemes történelemmel bővült. (Eredetileg csak a történelmi, jogi, politikai, közgazdasági és filozófiai munkákat gyűjtötte, de 1922-től a köteleispéldány-törvénynek köszönhetően szinte minden társadalomtudományi dokumentumot megkapott; a magyar szakirodalmat teljességre törekvően, a külföldit pedig válogató jelleggel gyűjti.)

1975-től országos jogi és politikai információs szakközpont; ennek köszönhetően technikai fejlesztésekre is sor került. (Ekkor kezdték el a gépesített feltárást, 1982-től pedig már számítógépet használtak „az országban egyedülálló Világpolitikai Információk (VPI)” adatbázis építéséhez. Saját adatbázis a Magyar és Külföldi Jogi, valamint PressDok és a HunDok is.)

A Kettős funkcióban a rendszerváltás után c. fejezet (24–27. o.) szól a könyvtár legújabb korszakáról: 1991. január 1-től az intézmény viszszerül az Országgyűléshez 1997-ig, azután az Országgyűlés Hivatala egyik főosztályaként működik. Megőrizte kettős funkcióját, de az 1991-ben létrehozott Képviselő-tájékoztatási Osztály – később Képviselői Információs Szolgálat – megalakításával (2014-től parlament önálló főosztályaként) a parlamenti munkát segíti. 2012-től könyvtári bizottság is alakult, komoly mértékű állományapasztásra, jelentős külföldi szakirodalom beszerzésre, raktár-átalakításokra és a nagy olvasóterem rekonstrukciójára került sor.

A Könyvtári szolgáltatások napjainkban fejezetben (28–31. o.) is a megújulás tényei olvashatók. Bővült a nyitvatartási idő, az olvasói számítógépek és férőhelyek száma (130). A kézikönyvtár 40 000 kötetre nőtt (1500 polcfolyóméteren), a nagy olvasóban a kurrens folyóiratok mellett 200 magyar és 60 külföldi lap érhető el. A könyvtár honlapján érhetők el a katalógus és a már említett saját adatbázisok mellett az előfizetett magyar és külföldi adatbázisok is.

A második rész *A könyvtár állományával* foglalkozik (32–60. o.). Nagyon érdekes és informatív a *Híres könyvgyűjtők hagyatékai* c. fejezet, melyben a beérkezés időrendjében következik Ghyczy Ignác (1799–1870), Deák Ferenc (1803–1870), Gyurikovits György (1780–1848), Pulszky Ágost (1846–1901), Szeberényi Lajos (1820–1875) és Thim József (1864–1959) bemutatása és gyűjteményük rövid jellemzése. Ezután a Magyar Tanácsköztársasági Különgyűjtemény ismertetését kapjuk, amely 1958-

ban jött létre, és 1992-ig állt fenn. (Anyaga ezután visszakerült a raktárba.) Külön szerepel *Somló Bódog* (1873–1920) és *Moór Gyula* (1888–1950) könyvgyűjteménye, mivel csak 1977-ben került be ajándékként az állományba kalandos kerülőutak és körülmények után. A gyűjtők arcképei mellett egy-egy értékes könyvük címlapja is látható az oldalakon.

Ezután következnek *A könyvtár jelenlegi gyűjteményei*; elsőként a *Muzeális gyűjtemény*, mely közel 8000 műből áll, közöttük jogi, politikai, államtudományi, országgyűlési, történeti, földrajzi, gazdasági, irodalmi, irodalomtudományi, hadtudományi kötetek vannak. (Nagy részük XVII–XVIII. századi nyomtatvány, de huszonöt antikva is akad.) Ezután kerít sort a szerző a fontos speciális gyűjtemények – a gazdag *Magyar Parlamenti Gyűjtemény*, a *Külföldi Parlamenti Gyűjtemény*, az *ENSZ Letéti Gyűjteménye*, az *EU Letéti Gyűjteménye*, a *Digitális Gyűjtemények és e-források* – bemutatására, és természetesen itt olvashatunk a *Digitalizált Törvényhozási Tudástár* (DTT) munkálatairól is, melynek során több millió oldalt szkenneltek.

A harmadik rész *A könyvtár műemléki környezetben* címet viseli (61–76.o). Itt először az Országgyűlési Könyvtár épületrésze kerül bemutatásra a bejáratról, az előtérén át a nagyolvasóig, amely „*az Országház egyik legimpozánsabb, két emelet magas, gótikus terme*”, közel 30 méter hosszú és 7 méter széles. A könyvtár első tervei, alaprajzai 1897 nyarán készültek el: „*az elrendezés fő szempontja az volt, hogy [...] könnyen megközelíthető legyen az épületből és kívülről*”. A helyiségek tágasak voltak, és „*a növekvő gyűjtemény helyigényére tekintettel*” készültek. 1898 elején születtek meg a részletes tervek. Az asztalosmunkákat *Michl Alajos* végezte, a mennyezet, oldalburkolat, ajtók, ablakok, falépcsők, asztalok és a könyvespolcok látható részei szlavón tölgyfából, a többi fenyőből. (A kisebb berendezéseken több vállalkozó osztozott.) 2009-ben felújították, 2013-ban pedig renoválták a könyvtárat, melyek során eredeti szépségét nyerhette vissza az intézmény, s bár elvesztett néhány raktárat, a külön-gyűjtemények is már a nagy olvasóban működnek. Külön érdekesség, hogy az eredeti falfestés mintázata a véletlennek köszönhetően a 2009. évi felújítás során került napvilágra (121. kép). (Ez jelenik meg a kihajtható borítófedel III. oldalán díszítésként látható az épület tervrajza alatt, felett és a címlap hátoldalán is.)

A Muzeális gépek, eszközök a könyvtárban fejezetben a régi, már nem használt, de ma is működő könyvtári berendezéseket (katalógusszekrény, csöpposta), eszközöket (stencildoboz, lyukasztó, írógép) és kötészeti gépeket veszi sorra a szerző.

A politikusok, a hivatal dolgozói, egyetemi tanárok, hallgatók, tudományos kutatók mellett az átlagos állampolgárt is szolgálja a könyvtár. Fontos kapcsolatot épített ki az egyetemek történelmi, politológiai és jogi tanszékeivel, és szemináriumai foglalkozásokat tart a hallgatók számára, de „civil” látogatócsoportokat is fogad. (A Kulturális Örökség Napján mindenki láthatja a gyűjteményt.)

A szolgáltatásokkal kapcsolatos további információkat illetően a szerző a könyvtár honlapjához (www.ogyk.hu) irányítja olvasóját.

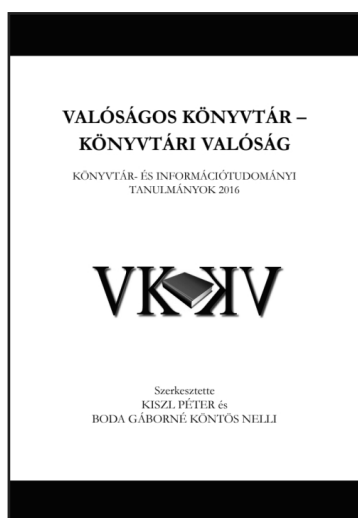
A kötetet a felhasznált irodalom rövid, mindössze öt tételjes jegyzéke zárja (76. o.).

A könyv kiváló lehetőség az érdeklődő nagyközönség számára, hogy gyorsan, mégis megbízható forrásból ismerje meg a könyvtár történetét, állományát, költséggyűjteményeit, szolgáltatásait és az Országházat is. Azok is bátran kézbe vehetik a kiadványt, akik korábban még nem is hallottak a parlamenti könyvtárról. A kötet a nagyszerű fotóknak köszönhetően mindenki számára érdekes és informatív. A szerző válogatásában több mint 140 kép mutatja be a könyvtár 150 évét (zömmel színes fényképeket és a borítólap belső oldalán két tervrajzot is közöl.) A fényképeket *Bencze-Kovács György*, *Pető Zsuzsa*, *Roberto Nencini*, *Vékás Magda*, illetve Villám Judit készítette. (Örömmel fedeztem fel, hogy maga a szerző is szerepel a könyvben a 31. és 100. képen.)

A kötet első fülszövegének tárgyilagos ajánlása és a hátsó fülon *Vathy Zsuzsának*, *Lázár Ervin* özevegének a személyes sorai a hatvanas évek könyvtári emlékeiről – rendszeresen az olvasóteremben írt – kedvet csinál az olvasáshoz, mint ahogy *Konrád György* emlékei is (19. o.). Igényes tartalmát és dizájnját tekintve – *Környei Anikó* végezte a grafikai tervezést – jól illeszkedik a sorozat korábban megjelent darabjaihoz. Az *Alföldi nyomda* munkája is példás minőségű.

Mindenkinek ajánlom ezt a könyvet, akik gyorsan és hiteles forrásból szeretne tájékozódni az Országgyűlési Könyvtárról! Érdemes tudni, hogy a kötet angolul is napvilágot látott.

Murányi Lajos

Valóságos könyvtár – könyvtári valóság : könyvtár- és információtudományi tanulmányok 2016 / szerk. Kiszl Péter és Boda Gáborné Köntös Nelli.– [közread. az] ELTE BTK Könyvtár- és Információtudományi Intézet : Budapest, 2017. – 312 p.

ISBN 978-963-284-842-6

(Elektronikus formában a <https://edit.elte.hu/xmlui/handle/10831/34590> címen is elérhető.)

Tanulmánykötet a könyvtári valóságról

Igényes tartalmat közvetítő konferenciakötetet tartok a kezemben, amely megjelenésében eltér a hasonló kiadványok többségétől: az előadásokat és tanulmányokat magában foglaló kiadvány mutatós kemény borítóval jelent meg, és ez „könyvesebb” megjelenést nyújt, mint a gyakoribb puhakötésű kötetek.

A pályázati támogatásból létrejött kiadványt Kiszl Péter és Boda Gáborné Köntös Nelli szerkesztette a *Valóságos könyvtár – könyvtári valóság* elnevezésű konferencia nyomán megírt tanulmányokból.

2017-ben már harmadik alkalommal került sor a lassan hagyományosnak mondható eseményre. A kötet – *Könyvtár- és információtudományi tanulmányok 2016* alcímmel – a 2015 novemberében megrendezett második találkozó előadásaiból válogat. (A tanulmányok a konferencia honlapjáról (lis.elte.hu/vkkv) is elérhetők.) Az első találkozóról csak egy összefoglaló beszámoló készült, annál inkább öröndetes, hogy 2015-ben már fontosnak tartották a rendezők, hogy az előadások „maradandóbb” formában is elérhetők legyenek, vagyis nyomtatásban is megjelenjenek. Bízunk benne, hogy ez a jó gyakorlat folytatható lesz, és a harmadik találkozó után is megjelenhet majd a nyomtatott kiadvány.

Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Könyvtár- és Információtudományi Intézete, valamint a Könyvtártudományi Doktori Programja közös szervezésében létrejött esemény célját így fogalmazták meg a szervezők: „A konferencia célja, hogy lehetőséget adjon a könyvtár- és információtudomány aktuális, a szakmai közösség hazai és határon túli képviselőit egyaránt foglalkoztató kérdéseinek megvitatására, jelen esetben a könyvtárak valós és virtuális szerepének, lehetőségének elemzésére, a könyvtárak információközvetítő és tudományos kutatómunkát támogató küldetésének több aspektusú problémafeltáráására, jövőbeli feladataik széles körű vizsgálatára.”

Az első konferencia idején talán még nem gondolták a rendezők, hogy hagyományt teremtenek, és két évente megrendezhetik a találkozót. 2013-ban egy napba sűrítették a hat előadást a Tudomány Napja alkalmából, míg két évvel később jelentősen bővült a program, ismét a Magyar Tudomány Ünnepehez kötődve. A magyar és külföldi előadókat párhuzamos szekciókba szervezve hallgathatták meg a résztvevők.

Mind Kiszl Péter előszavában, mind Szalay Péter rektor-helyettes bevezetőjében megfogalmazódik a gondolat, hogy a rohamosan változó világban is helyet kap a könyvtár, de tény, hogy szerepe megváltozott, a hangsúlyok áthelyeződtek a dokumentumokról az információtartalomra, és új kihívások teszik próbára a könyvtárakat és a könyvtárosokat. A digitális átalakulás mentén újra kell gondolni a szerepünket, feladatainkat, küldetésünket.

A könyv első fejezete – a két bevezető előadás – a könyvtárak jövő-

jét latolgatja. Mindkét szerző könyvtárlátogató, de világosan látják az információkeresési szokások változását, a digitalizálás hatását a könyvtárak használatára. Igaz, nem kérdőjelezi meg a könyvtárak létjogosultságát, de szerepük erőteljes átalakulását elkerülhetetlennek látják.

Frank Tibor, az Angol-Amerikai Intézet Amerikanisztika Tanszékének egyetemi tanára tisztelettel beszél a könyvtárakról („... az Egyetemi Könyvtár szemnyitogató, pályaalpozó, örökmélekezetű hely maradt gyermekkori emlékeimben.”), de maga is elismeri, hogy az adatbázisok és a digitalizálás korában átalakul a tudásipar, egyre több forrásdokumentum érhető el távolról, digitális formában. Külföldi tapasztalataival összevetve azt is megállapítja, hogy „a magyar könyvtárügy jelentősen le van maradva a nemzetközi színvonalától”, ezért tézisekben foglalja össze a legfontosabb teendőket, amelyek előbbre vihetik a magyar könyvtárügyet.

Déri Balázs, az Ókortudományi Intézet Latin Tanszékének tanszékvezető tanára is kedves emlékeket idéz fel könyvtárakról, könyvtárosokról, de mégis ezt írja: „a saját könyvtár-használatom is átalakult a kezdődő digitális korban.” Igaz, a fontos könyveket, hosszabb írásokat továbbra is nyomtatott formában érdemes olvasni, de ugyanakkor az adatbázisok páratlan módon gyorsítják meg a keresést, az információ felkutatását. A két „világ” kiegészíti egymást, mindkettőnek megvan a maga pótolhatatlan szerepe. Amint írja, „a végtelen sebezhető kultúra legalább virtuális megmentésére mindenütt, de nálunk aztán különösen óriási energiákat kellene fordítani. A maiaknál sokkal többet.”

A Hazai és határon túli könyvtári alternatívák fejezetben hét tanulmány sorakozik elméletről, gyakorlatról, múltból és jövőről.

Fodor Péter, a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár harmadik ciklusát töltő, kiemelkedő tapasztalattal rendelkező főigazgatója világosan látja, hogy a könyvtár információs központ szerepköre milyen mértékben erősödik, és hogyan tölti be társadalmi szerepét a mindig változó körülmények között. A korszerű, szolgáltató könyvtár kialakítása nem várathat magára. Nem kell félni a változásoktól, hanem okosan, tudatos mérlegeléssel, elemzéssel és cselekvéssel kell megtalálni az igényeknek leginkább megfelelő szolgáltatásokat. A siker záloga a határozott vezetés, a világos célok, a stratégiai szemlélet és a tervszerű változásmenedzsment. Így gondolkodott a Szabó Ervin Könyvtár is, amikor határozott lépésekkel modernizálta tereit és szolgáltatásait, hogy jobban

megfeleljen a használói szokásoknak, elvárásoknak. A főigazgató véleménye szerint „megújuló szakmai programmal, megújuló szakemberekkel, megújuló intézményrendszerrel” lehet minőségi szolgáltatást nyújtani.

Székelyné Török Tünde, az Egyetemi Könyvtár osztályvezetője többek között statisztikai adatokkal támasztja alá azt a tényt, amit sokszor emlegetünk, azaz hogy csökken ugyan a betérő olvasók száma, de a távhasználatok mennyisége ugrásszerűen nőtt az elmúlt években. Igaz, pont az online használat statisztikai mérése vet fel számos kérdést, kételyt. Mit számolunk bele, hogyan számoljuk? Mennyire valósak a mérőszámok? Talán nem mondok újdonságot az olvasóknak azzal, hogy e cikk írásakor is folyik a vita arról, hogy hogyan tükrözhetné valósabban a statisztikai adatgyűjtés a technika fejlődését, a változó könyvtári szolgáltatásokat, a használat súlypontjainak áthelyeződését. A közelmúlt rohamos változásait, valamint a kialakult új szolgáltatásokat áttekintve, a problémás területeket látva a szerző az OSZK markánsabb koordináló tevékenységének érvényesítését, valamint a felsőoktatási könyvtárak közvetlen és hatékony együttműködését sürgeti a párhuzamosságok kiküszöbölése és a hatékonyság növelése érdekében.

Silvia Stasselová, a pozsonyi Egyetemi Könyvtár főigazgatója egészen más szempontból vizsgálja a felsőoktatási könyvtárakat. Írásában az új felfogásban kialakított, modern egyetemi könyvtárak bemutatásán keresztül elemzi, hogy a 21. században milyen vonzerőt jelent az egyetemistáknak a formabontó épületek és a modern szolgáltatások jelenléte a felsőoktatásban. RFID-val azonosított gyűjtemények, wifi-elérés, csendes és „beszélgetős” termek váltakozása, tágas és világos terek, a fények játéka az épületben, a modern technológia és a különleges dizájn találkozása mind-mind vonzerő a fiatalok számára.

Hajnal Jenő, a vajdasági Magyar Nemzeti Tanács elnöke rendszeres látogatója a magyarországi könyvtári eseményeknek. Ezúttal a Délvidéki Magyar Tudástárát mutatta be, melynek célja a magyar kisebbség közel egy évszázad alatt felhalmozott szellemi örökségének digitalizálása és hozzáférhetővé tétele. A Kapocs Könyvtári Csoportnak jelentős érdemei vannak a vajdasági magyarság információellátásának megszervezésében és a könyvtári fejlesztésekben. A tanulmány számos, figyelemre méltó digitalizálási programot sorol fel, kijelölve a stratégiai célt: a tudástár tényleges felépítését, melynek alapját a regionális kompetencia központok adatbázisai képezik. (Itt

említeném meg, hogy az OSZK és a Neumann-ház munkatársaiból és további könyvtári szakemberekből álló magyarországi NOKI Bizottság is tett javaslatot hasonló koordinációs hálózat megvalósítására mintegy 10 évvel ezelőtt. Ez akkor nem jött létre, de talán a közeli jövőben az informatikai fejlesztési programnak köszönhetően az OSZK élére állhat a könyvtárak digitalizálási programjának.)

Kiszl Péter, intézetigazgató egyetemi docens – a konferenciakötet egyik létrehozója – szintén tartott előadást a 2015-ös találkozón, melyben bemutatta azokat a törekvéseket, melyek révén a felsőoktatás hatékonyabban lépést tud tartani a könyvtári szolgáltatásokat érintő, korszerűsítést sürgető kihívásokkal. A „*Fokozatváltás a felsőoktatásban*” elnevezésű stratégia hosszú távon jelöli ki az irányvonalakat, melyek mentén a nemzetközi gyakorlathoz igazítva átalakulhat az oktatás a képzőhelyeken – jobban megfelelve a munkaerőpiaci, a gazdasági és a tudományos igényeknek. Az új szemlélet szerint nem a tanulási folyamat, hanem az eredményorientált tanulás játszik döntő szerepet, miközben törekedni kell az elmélet és a gyakorlat egyensúlyára, a szükséges szakmai kompetenciák megszerzésére. A könyvtárosképzés BA és MA szintjének fontosabb jellemzőit egy jól áttekinthető táblázatban foglalta össze a szerző. Mindezek megvalósításához széles körű együttműködésre van szükség a hallgatók, a tanárok, a képző- és gyakorlóhelyek, valamint a szakmai szervezetek között.

Gurka-Balla Ilona, a Babeş-Bolyai Tudományegyetem tanársegédje az erdélyi magyar nyelvű könyvtárosképzés történetét tekintette át előadásában az egyetem 1872-es alapításától napjainkig, bemutatva azt az „*élő és a jövőbe tekintő közösségi tere*”, amely a BBTE-t jellemzi. Ma már korszerű IT-eszközöket alkalmaznak, az EBSCO discovery szolgáltatását használják a visszakereséshez és Digitális Könyvtárát építene a legértékesebb dokumentumokból.

A fejezet zárásaként *Barátné Hajdú Ágnes*, tanszékvezető egyetemi docens, a Magyar Könyvtárosok Egyesületének jelenlegi elnöke a napjainkban is égető kérdésről, a tudatos karrierépítésről, a könyvtáros életpályáról beszélt előadásában. Az életpályamoddellel első között foglalkozott a Magyar Könyvtárosok Egyesülete, amely a Könyvtári és Informatikai Szövetséggel karöltve dolgozik a javaslaton. Számos ismert és tapasztalt könyvtári szakember lett a Könyvtáros Életpályamodell Bizottság tagja, képviselve a különféle könyvtártípusokat és a szakmai kompetenciák széles körét. Az életpálya alap-

pilléreinek a képzés, az előmenetel folyamata és az illetményrendszer tekinthető. Fontos, hogy a tudatos karrierépítés már az egyetemi évek alatt elkezdődjön. Ebben nemcsak a tanulásnak és a kapcsolatépítésnek van szerepe, hanem a megfelelő kompetenciákat, a korszerű tudást átadó oktatásnak is komoly jelentősége van. A Bizottság – az EMMI-vel is együttműködve – folyamatosan dolgozik a modell kialakításán. Az eddigi eredmények ellenére a munka dandárja még előttünk van.

A következő fejezetben az oktatók változatos témájú tanulmányai olvashatók *Dippold Péter* előszavával. *Bíbor Máté János* tanársegéd irodalomtörténeti kutatásai során érdekes felfedezést tett: Szerb Antal kötetének általánosan ismert megjelenési évét vitatja. Számos utalást talált arra vonatkozóan, hogy valójában első kiadásként a jelenleg ismert megjelenési évet megelőző évben került ki először a nyomdából a Száz vers című kötet.

Bella Katalin tanársegéd a politika és az irodalom összefonódását, egymásra hatását elemzi Révay József minisztersége alatt. Konkrét eseteket vizsgáló kutatásai rámutatnak, hogy milyen módon alakította a korabeli kultúrpolitika az irodalmi életet, milyen kényszerhelyzetbe hozta az alkotókat. Ady, Petőfi vagy József Attila megítélése, vagy a Kossuth-díj odaítélése körüli ellentétes vélemények érdekes adalékok a kor szellemi életének megismeréséhez.

Németh Katalin egyetemi adjunktus igazán gyakorlatias könyvtári témát választott: a Domonkos Rendtörténeti Gyűjtemény kapcsán vizsgálja a tárgyi feltárás kérdését az egyházi gyűjtemények esetében. Az egységes szemlélet hiányát és a tárgyszavazás eltérő megközelítését számos példán keresztül mutatja be. A hibás vagy legalábbis nem egységes tartalmi feltárás számos problémához vezet a visszakereshetőség szempontjából.

Boda Gáborné Köntös Nelli adjunktus a minőségi munka, a minőségsszemlélet kérdését a dokumentumleírás kapcsán vizsgálja. A formai leírás is hasonlóan problémás pontokat mutat, mint az előző tanulmány a tartalmi feltárás terén. Itt is látunk példákat arra, hogy hányféle módon születhet meg a leírás ugyanarról a könyvtári egységről. Nem tűnik vigasztalónak, hogy az OCLC kutatásai szerint hasonló a helyzet a külföldi katalógusokban is. A szerző – a minőségelvű szemlélet jegyében – a feltáró munka írásbeli szabályozásának fontosságára hívja fel a figyelmet. (A leírási gyakorlat eltérő voltát a közös katalógusok építése során magam is megtapasztaltam. A Magyar

Országos Közös Katalógusban a duplumrekordok kiszűrésénél szinte megoldhatatlan feladat elé állítja az informatikusokat a rövidítések eltérő használata vagy az egységes tárgyszórendszerek hiánya.)

Fodor János adjunktus írásában a digitalizálást és annak eredményességét szokatlan szempontból elemzi. Meglátása szerint a könyvtárosok elvesztik a kapcsolatot a művekkel a nagyobb mennyiségű digitalizált állományok megjelenésével – a virtuális gyűjtemények önálló életet élnek. Kutatásaik során azt vizsgálták, hogy a könyvtári weboldalaknak és a közösségi oldalaknak milyen szerepe van a gyűjtemények megismertetésében. Fontos, hogy a digitalizálás mentén „a szakmai szemléletben hangsúlyos szerepben maradjon a könyvtáros, mint kreatív, a webes publikálásban kompetens szakember.” A Budapesti gyűjtemény jó gyakorlatával példázza, hogyan érvényesülhet a könyvtári tudáskincs a dokumentumok népszerűsítésében.

Tószegi Zsuzsanna címzetes egyetemi docens igazán aktuális témát vet fel: a könyvtárakban még kevésbé elterjedt felhő-technológia adatvédelmi és szerzői jogi vetületével foglalkozik, melyek a digitális világban egyáltalán nem egyszerű kérdések. A felhőszolgáltatások előnyeinek és hátrányainak ismertetése mellett könyvtári szempontból is áttekinti az alkalmazás lehetőségeit.

Kerekes Pál egyetemi docens az e-könyvek megjelenését mint „könyvészeti fejleményt” tekinti, és kezelésüknek sajátosságait feszegeti. Míg külföldön több kezdeményezést is találunk az elektronikus kiadványok könyvtári forgalmazására, a magyar könyvtári világban még alig jelent meg az e-bookok kölcsönzése a szolgáltatási palettán, mivel nehezen illeszkednek a gyűjteménybe mind leírásuk, mind használatuk tekintetében. Az elektronikus szöveg igen sok olyan jellemzővel bír, amely nehezen kezelhető a hagyományos gondolkodás keretei között. Csak egyetlen példát említve gondoljunk a hypertext utalásokkal vagy QR kódokkal kitágított tartalomra, amely hatására a szöveg határai elmosódnak. Ráadásul az e-könyveket Magyarországon az ÁFA-törvény is inkább szolgáltatásként fogja fel, nem kiadványként.

Senkei-Kis Zoltán adjunktus az informatikus könyvtáros hallgatók körében vizsgálta a könyvtáros szakmáról alkotott képüket. Részletesen bemutatja a kutatást és annak eredményeit. Megállapítja, hogy „fontos még a képzés során a hallgatók pályaszocializációját fókuszba helyezni, hogy kiforrott szakmai identitással lépjenek a munka világába.”

Sebestyén György professor emeritus a könyvtár- és

információtudomány 2010-es években létrejött új eredményeit mutatja be, jelezve, hogy ezek elérésében – ami a könyvtárosképzés megújítását illeti – zászlóshajó szerepet tölt be az ELTE BTK Könyvtár- és Információtudományi Intézete. Kerekes Pálra és Kiszl Péterre is hivatkozva ismerteti az e-könyvekkel kapcsolatos kutatások, vizsgálatok eredményeit, valamint összegzi a témában folyó kutatásokat, kiemelve azok jelentőségét és a felvetett kérdések megválaszolhatóságának hiányosságait is.

Fodor János adjunktus második tanulmányában kitér arra is, hogy oktatási programjukban hogyan készítik fel a diákokat a digitális szolgáltatásokra, és bemutatja, hogy ennek érdekében hogyan foglalkoztak a diákok a tartalomszolgáltató rendszerek feltérképezésével és rendszeres értékelésével. Hosszú lista mutatja, hogy mely digitális táarakat vizsgálták és milyen szempontrendszer szerint.

Mátyás Melinda, az ELTE könyvtárosa beszámolt a három jezsuita tudós – Hevenesi Gábor, Kaprinai István és Pray György – kéziratának egyedi forrásokat tartalmazó gyűjteményéről, illetve annak kutatásáról. A tervszerű digitalizálás eredményeként a dokumentumok az ELTE Digitális Intézményi Tudástárába kerültek a jobb kutathatóság érdekében.

A következő fejezetben a doktoranduszok tanulmányait olvashatjuk, melyekhez *Bényei Miklós* írt bevezetőt.

Bilicsi Erika, az MTA Könyvtár és Információs Központ osztályvezetője a tudományos kommunikáció fejlődését foglalta össze az ókori kezdetektől a jelen open access törekvéseinek bemutatásáig. Kiemeli az OTKA programok jelentőségét és a felsőoktatás felelősségét, valamint a könyvtárak szerepét a tudományos publikációk széleskörű elérhetőségének biztosításában.

Kovácsné Koreny Ágnes, a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár főigazgató-helyettese a hozzáférés és az újrahasznosítás lehetőségeivel foglalkozik írásában, bemutatva a TEL (The European Library) kezdeményezéseit és törekvéseit a nemzetközi tudományos együttműködés terén. Sorra veszi a TEL által használt tudásszervezési rendszereket és az adatgazdagítási megoldásokat, valamint bemutatja a kutatási tevékenységet támogató Europeana Research projektet.

Amberg Eszter, a pécsi Csorba Győző Könyvtár igazgatóhelyettese jogi szempontból járja körül az e-kölcsönzést. A kapcsolódó fogalmak – hasznokölcsönzés, bérbeadás, nyilvánossághoz közvetítés, jogkimerülés fogalmainak a tisztázása hasznos lehet

mindazok számára, kik foglalkoznak a gondolattal, hogy elektronikus úton elérhető szolgáltatásaikat erre a területre is kiterjesztik.

Takács Dániel, a Budapesti Ügyvédi Kamara szolgáltatási igazgatója a felhasználó-azonosítás problémáit taglalja a digitális szolgáltatások esetében. Az ügyfélkapus azonosítást több szempontból is megoldásnak látja. (A könyvtárakba való egyponthoz való beiratkozás, az egységes tagsági kártya problémája már évekkel ezelőtt is terítéken volt. Talán napjainkban, amikor már vannak jól szervezett központosított azonosítási rendszerek és az informatikai fejlesztésekkel lehetővé válhat a könyvtári szolgáltatások magasabb szintű koordinációja, végre megvalósulhatna ez a mindenki számára könnyebbé válást jelentő megoldás.)

Sörény Edina, a Nemzeti Községi Szolgálati Egyetem könyvtárának főigazgatója stratégiai kérdésekről beszélt előadásában. Az üzleti életből a közzszférába átgázoló stratégiai szemlélet a mintegy 3700 könyvtár fejlesztési irányait érinti. A könyvtárak életében lezajlott három stratégiai ciklus elemzése segítheti a jövőbeni fejlesztéseket.

Nemes László, a Magyar Információtudományi Alapítvány elnöke ezt írja: „a könyvtárak szerepe különösen fontos, hiszen időt állóan és mindenki számára hozzáférhetően tárolják nemcsak az adott intézményben, hanem akár az azon kívül keletkező tudást is.” Tanulmányában nemzetközi összehasonlításban is vizsgálja a felsőoktatásban az oktatást meghaladó tevékenység – például az üzleti szektor irányába történő tudás- és információátadás – lehetőségeit.

Juhász Éva, a Magyar Képzőművészeti Egyetem Könyvtár, Levéltár és Művészeti Gyűjtemény könyvtárosa új területet érint: a könyvtári coaching lehetséges szerepét vizsgálja. Az állandó kihívások, amelyekkel a könyvtárak és munkatársaik szembenéznek, megkövetelik a folyamatos fejlődést, új készségek megszerzését, egy új könyvtáros-kép kialakítását. Érdekes szakemberek segítségét kérni a szemléletváltásban, hogy a könyvtárosok korszerű módon

legyenek az ügyfelek – olvasók, információkeresők – iránymutató segítői a digitális világban is.

Vass Johanna, a Magyar Művészeti Akadémia osztályvezetője az RDA-ról mint az információközvetítést támogató könyvtári eszközről ír, amely más megvilágításba helyezi a feltárás és hozzáférés megoldását a virtuális térben. Több előadásból is láthatuk, hogy a digitális világban szinte minden könyvtári szolgáltatást át kell értékelni, új megoldásokat kell találni arra, hogy a virtuális szolgáltató-környezetben a lehető legjobb elérhetőséget biztosítsuk a digitális dokumentumokhoz. Az FRBR-modell, a Linked Data, a szemantikus web, az RDA (Resource Description and Access) útmutató már nem ismeretlen fogalmak, ezek alkalmazása „élővé teszi a könyvtári katalógusokat; a könyvtáros közösséget megajándékozza a változás szembeni aktivitás érzésével...”.*

Dávid Adrienne, a Budapest Gyűjtemény tájékoztató könyvtárosa a képi dokumentumok osztályozásméleti kérdéseivel foglalkozik. „A képek „ősi kommunikációs médiumok”, melyek minden kultúrtörténeti korban jelen voltak.” A képi információ felgyorsult világunkban is megkerülhetetlen jelentőséggel bír, segíti a befogadást, a megértést. A szabványos könyvtári leírás és az ontológiai használata mellett felvetődik a crowdsourcing, vagyis a felhasználói szemmel fontosnak vélt adatok hozzáadása is a képekről szóló információ sajátos bővítési lehetőségeként, amelyre például a Library of Congress is lehetőséget ad.

A kötet végére érve azt mondhatjuk, hogy rendkívül széles skálán mozgó, érdekes, informatív előadások és tanulmányok kaptak helyet a kiadványban, melynek további erőnye, hogy angol nyelven is olvasható az előadások rövid kivonata, valamint a szerzők bemutatása, sőt a konferencián készült képekből is kapunk ízelítőt.

Érdeklődéssel várjuk, hogy a harmadik rendezvény előadásait is elérhetjük-e egy hasonlóan igényes kiadvítalú kötetben.

Bánkeszi Katalin

* Engedjék meg, hogy megragadjam az alkalmat az RDA kapcsán, és a Könyv, Könyvtár, Könyvtáros szakmai folyóiratból figyelmükbe ajánlom Dancs Szabolcs cikkét, amely 2018. január 15-én jelent meg, és a digitális másolatok bibliográfia kezelése kapcsán foglalkozik a témával. B. K.

HOHOFF, Ulrich
Wissenschaftliche Bibliothekare
als Opfer der NS-Diktatur. Ein
Personalexikon. Wiesbaden :
Harrassowitz, 2017. – 415 S. –
24 cm (Beiträge zur Buch- und
Bibliothekswesen ; 62.)
ISBN 978-3-447-10842-3

Lexikon a náciizmus könyvtáros áldozatairól

A német könyvtáros kutatók fontos témája a nemzeti szocialista múlttal való szembenézés. Alig múlik el év, hogy érdemi kötet ne látna napvilágot. (Magunk is ismertettünk párat közülük.)* A műfaj is változatos: monografikus feldolgozás, tanulmánykötet, konferencia-kiadvány, adattár váltja egymást.

Viszonylag ritkább a korszakhoz kapcsolható személyek valamely „hal-mazának” számbavétele. Ezek sorában fontos kísérlet volt *Ernst Klee* összeállítása a Harmadik Birodalom mintegy négyezer kulturális tényezőjéről: kissé meglepő módon itt együtt vannak tettesek és áldozatok (*Das Kulturlexikon zum Dritten Reich. Wer war was vor und nach 1945. S. Fischer Verlag, 2007.*). Hohoff összeállítása a tudományos könyvtárosok körét öleli fel. Azok kerültek bele, akik 1933–1945 között valamilyen érdemi hátrányt szenvedtek (kényszernyugdíjazás, elbocsátás, üldözés, emigrációba kényszerítés, halálba hurcolás).

Két kiegészítés bővíti e kört: azok, akik 1933 előtt voltak könyvtárosok, és a megjelölt időszakban érte hátrány őket, illetve akik a megszállt országok könyvtárosaiként váltak áldozatokká. Előbbi körből jó példa a neves osztrák író, *Robert Musil* (1880–1942), aki fiatal korában, az 1910-es években a bécsi Műszaki Főiskola könyvtárában tevékenykedett, majd az Anschluss után zsidó származású feleségével emigrációba kényszerült (Genf, Svájc), és ott is hunyt el.

Az utóbbiak – a nem német könyvtárosok – körében vannak cseh, francia, holland, horvát, litván, szlovén stb. könyvtárosok. E kör anyaga azonban eléggé véletlenszerűnek tűnik, hisz a „megszállt országok” fogalma messze tágasabb, elég csak arra utalni, hogy egyetlen orosz vagy ukrán könyvtáros sem szerepel, hogy a magyarokat ne is említsük (a szerző a nem német könyvtárosok tekintetében utal a „nyelvi nehézségekre”, ami elég halovány magyarázatnak tűnik).

Az áldozatok többsége – a náci nézetrendszert alapvetően jellemző fajelméletnek megfelelően – zsidó származású. Tipikus érdemi háttér még a másféle (rendszerkritikus, liberális stb.) nézetrendszer vagy korábbi

* Bestsellerek a hitleri Németországban. Jegyzetek Christian Adam könyvéhez [Lesen unter Hitler, 2010] = Könyvtári Figyelő, 2012. 4. sz. 805–808. p., A nemzeti szocializmus és a fasizmus könyvtárügyéről. Újabb elemzések [Das deutsche und italienische Bibliothekswesen im Nazionalsozialismus und Faschismus. Hrsg. Klaus Kempf und Sven Kuttner, 2013] = Könyvtári Figyelő, 2014. 4. sz. 535–539. p., Náci politikus, diplomata vagy könyvtári szakember? Jegyzetek egy biográfiához [„Herr Hitler, ich erkläre meine Bereitwilligkeit zur Mitarbeit.”, 2014] = Könyvtári Figyelő, 2016. 3. sz. 401–407. p.

politikai (szociáldemokrata, kommunista stb.) tevékenység.

A könyv – némi leegyszerűsítéssel – két szerkezeti egységre tagolható: magára a biográfiai lexikonra, illetve a bevezetésre, magyarázatokra, mutatókra és az irodalomjegyzékre (a kettő aránya: 240–170 oldal). Utóbbiak körében olyan érdekes összeállítások tanulmányozhatók, mint a városok és tartományok vagy az intézmények és foglalkozások szerinti mutatók. Ebből néhány adat: 50 történész, csaknem 40 bibliográfus, 25 író és 12 rabbi szerepel a közel háromszáz tárgyalt életút között.

Az anyaggyűjtés alapjául a témában megjelent nyomtatványok tág köre, valamint az interneten elérhető források szolgáltak (tehát külön levéltári kutatást a szerző nem folytatott).

A felvettek „tudományos” könyvtárosi mivolta az intézmény típusához vagy a tudományos végzettséghez (doktorátus) kapcsolódik. Az utóbbiak köréből talán a legnevesebbek dr. *Erwin Ackerknecht* (1880–1960) és dr. *Walter Hofmann* (1879–1952), a híres német közkönyvtári vita („Richtungsstreit”: 1913–1932) két antagonistája. Kettejük életútja szinte leírja a 20. századi német könyvtárosok sorsvonalát. (A vita érdemi lefolyásáról, kettejük szembenállásának valós okairól egyszer érdemes jelentőségéhez illő leírást adnunk.) Ackerknechtet 1934-ben „világnézeti megbízhatatlanság” („weltanschaulicher Unzuverlässigkeit”) miatt elbocsátották a stettini (ma Szczecin, Lengyelország) könyvtárhálózat éléről. Amikor utódját 1939-ben behívták katonának, ismét vezető lehetett, ám nyakába ültettek egy megbízható „komisszárt”. 1945 után Ackerknecht nyugatabbra, Stuttgartban hasznosíthatta kiváló ismereteit a württembergi hálózat újjászervezésével. Hofmann a lipcei könyvtári hálózat éléről „csak” 1937 elején váltották le, miután bukott az őt addig támogató konzervatív főpolgármester, *Carl Goerdeler*. (Goerdelert az 1944 augusztusi katonai merénylet mögötti politikai csoport reprezentánsaként Hitler 1945. február elején kivégeztette.) Óvatosan megemlíthető, hogy Hofmann bizonyos „kollektivistá” eszméi mintha nem álltak volna egészen távol a náciizmusra jellemző megközelítéstől. Hofmann 1945 után a lipcei egyetemen taníthatott, majd élete végén megírta önéletrajzát.

Hohoff összesen 281 személyről tudott anyagot gyűjteni. Ha ezt összevetjük a biográfiai lejegyzékre jutó 240 oldallal, akkor egyértelmű válik, hogy az életrajzi adatok eléggé szűkszavúak (talán a személyek felénél éri el a szöveg terjedelme az egy oldalt, sokakról csupán 6–10 sort találunk).

Az országok szerinti csoportosítás olyan érdekes

adatot kínál, hogy például az *Egyesült Államok*ba 27 könyvtárosnak sikerült emigrálnia (többségük 1938–39-ben, néhányan pedig 1940-ben). *Angliába* közel ennyi került. Köztük megdöbbentő sorsfordulat jutott a klasszika-filológus *Wilhelm Lorenz Rechnitz*nek (1899–1978), akit a lipcei egyetemi könyvtárból bocsátottak el zsidó származása miatt 1933-ban, 1934-ben sikerült emigrálnia Angliába, majd onnan 1940 „ellenséges állambeli külföldi”-nek (enemy alien) minősített személyként deportálták Ausztráliába. Harmadik hazájában végre nyugodtan tevékenykedhetett: könyvtárosként, egyetemi oktatóként, majd az anglikán egyház papjaként.

Palesztinába 19 zsidó könyvtáros vándorolt ki, többségük a későbbi Izrael Állam könyvtári tényezőjeként hasznosította szaktudását. *Hanna Emmrich* (1903–1983) a Breslauer Állami és Egyetemi Könyvtárban (Staats- und Universitätsbibliothek Breslau) dolgozott, valószínűleg 1935-ben emigrált Palesztinába, ahol a Zsidó Nemzeti és Egyetemi Könyvtárban (az intézményt 1892-ben hozták létre, 2008 óta hivatalosan The National Library of Israel) működött egészen 1968-ig.

A hitlerista expanciónak elsőként áldozatul eső *Csehszlovákiából* említsünk egy példát. Dr. *Bendřich (Friedrich) Hrozný* (1879–1952), a jeles orientalista az ékírás nemzetközileg elismert szakértőjeként dolgozott a bécsi, majd a prágai egyetemen. 1939 elejétől a prágai egyetemi és nemzeti könyvtár vezetője, majd egy ideig rektor is. Az ország náci megszállását (1939. március 15.) követően egy diáktüntetésre retorzióul bezáratták a könyvtárat, amely a következő év elejétől a Prágai Német Egyetem (Deutsche Universität Prag) könyvtáráként folytathatta működését. Hrozný ekkor egy ideig a kultuszminisztériumban dolgozott, majd az ország felszabadulása után – nemzetközileg elismert tudósként – ismét az egyetem rektora lett.

A hozzánk közelebbi *Ausztria* 12 könyvtárából az Anschluss után 22 embernek kellett feladnia könyvtárosi tevékenységét. A zsidók vagy időben emigráltak, vagy elpusztították őket. A más okból hátrányt szenvedők közt voltak szerencsés túlélők (pl. *Gustav Blenk*, 1892–1977), ők 1945 után elvben visszatérhettek foglalkozásukhoz. A zsidó származású nyelvtudós *Norbert Jokl*nak (1877–1942) viszont tragikus sors jutott; 1903-tól 1938-ig volt a bécsi egyetemi könyvtár munkatársa és az indoeurópai nyelvek (főként az albanológia) professzora. 1941 elején megpróbált Amerikába emigrálni, de életkora (!) miatt az ottani szervek folyamodványát elutasították. 1942. március elején a Gestapo letartóztatta, elhurcolták, és va-

lószerűleg egy Minszk melletti táborban pusztult el május első heteiben. (A magyar olvasóban felmerül a kérdés: vajon a budapesti tudósok az ilyen és hasonló – a közvetlen szomszédban történő – tragédiákról értesültek-e akkoriban?)

A német birodalom területén 1933 után zsidók gyakorlatilag csak zsidó intézményeknél folytathattak könyvtárosi tevékenységet. Említsünk egy drámai példát. *Tobias Jakobovits* (1887–1944) – másnéven: Jakobovitz, Jakobovits – a Sopron vármegyei Lakompak szülöttjeként Prágában tevékenykedett könyvtárosként és a judaisztika professzorként. A német megszállás után a cseh protektorátus zsidó gyűjteményeit kifosztva a nácik Prágában egy központi „zsidómúzeumot” állítottak fel, elsősorban az antiszemita propaganda tervezett eszközeként. Ebben működött Jakobovitz a munka befejezéséig, 1943-ig, ekkor Theresienstadtba (ma Terezín, Csehország) hurcolták, végül Auschwitzban elgázosították. Érdemes a szerzőről néhány szót ejteni. Hohoff neves könyvtárigazgató, aki az augsburgi egyetemi könyvtárat vezeti, az VDB (Verein Deutscher Bibliothekarinnen und Bibliothekare) elnöke (2007–2011) és elnökségi tagja (2004–2015) volt, nagyszá-

mú publikáció szerzője, szerkesztője. A könyvtári témák mellett irodalomtörténeti kérdések is foglalkoztatták (E. T. A. Hoffmannról F. Kafkaig).

Hohoff könyvével ismerkedve felvetődik az olvasóban: mikor látunk hozzá saját múltunk sötét oldalainak alapos feltárásához? Ki a megmondhatója, hány kollégát (és hogyan?) érintették a „zsidótörvények”? Hányat pusztítottak el? A legismertebb áldozatok közül említsük itt csak a *Halász Gábor* esszéistát és kritikusát (1901–1945), aki 1927-től haláláig a nemzeti könyvtár munkatársa volt. Vagy a folklorista *Honti Jánost* (1910–1945), aki 1935-től szintén az OSZK-t erősítette. Mindkettejükéről nemzedéktársuk *Haraszthy Gyula* (1910–1990) írt avatott tollú, érdemi megemlékezést az OSZK Évkönyvében.*

A szembesülés folytatódott 2014-ben az OSZK-nak a Holokauszt Emlékév keretében nyílt kiállításával, melyhez kapcsolódva a könyvtár megjelentette az „*Eltiporva. A vészidőszak és az Országos Széchényi Könyvtár*” című Ujvári Gábor szerkesztette tanulmánykötetet**

Sonnevend Péter

* Haraszthy Gyula: Halász Gábor és az Országos Széchényi Könyvtár In: OSZK évk. 1976-1977. Bp. 1979. 183-215. és Könyvtáros pályák és sorsok (Honti János, Hevesi András, Sárkány Oszkár) In: OSZK évk 1979. 1981. 123-141. (Honti Jánosról 125-131.)

**Eltiporva. A vészidőszak és az Országos Széchényi Könyvtár. Az Országos Széchényi Könyvtár kiállítása 2014. május 28-július 12. Tanulmányok a vészidőszakról és történelmi előzményeiről. [Szerk. Ujvári Gábor], [rend. Hanák Gábor, Nemeskéri Erika], Budapest Országos Széchényi Könyvtár, 2014. 64 p.

Az EPA-MATARKA együttműködés újabb mérföldköhöz érkezett.

A két adatbázisnak 460 közös folyóirata van, és ezek az EPA-ban mind az archiváltak közé tartoznak.

A MATARKA összes folyóiratának mintegy 25%-át teszik ki az EPA-s folyóiratok.

A MATARKA befejezte a két szolgáltatás közös cíkcímeinek (450 ezer körül) egyedi azonosítóval való ellátását. Az új címek azonosítóval ellátva kerülnek át az EPA-ból a MATARKA-ba, és a retrospektív feldolgozás is befejeződött.

Egy példa az EPA ID egyedi azonosítóra: EPA-03269-00001-0070 a GeoMetodika c. folyóirat 2017 1. számának 7. cikkét azonosítja, melynek címe:

Okostelefonok használata a földrajztanításban.

Az azonosító első számsora az EPA-ban levő folyóirat-azonosító szám: 3269

Az azonosító második száma a füzet számát jelöli a folyóiraton belül, ez ebben az esetben az első feldolgozott tartalomjegyzék. Az azonosító harmadik száma a füzetben belül a cikk sorszámát jelöli.

Mind az EPA-ban, mind a MATARKA-ban a cikk felé mozgatva az egeret megjelenik az EPA Azonosító.

Katalist, 2018. január 26. Burmeister Erzsébet tájékoztatásából

Szita Ferenc (1932-2018)

Gyászol Somogy megye könyvtáros közössége. Életének 86. évében, 2018. március 3-án elhunyt Szita Ferenc, a kaposvári Megyei és Városi Könyvtár nyugalmazott igazgatója.

Könyvtárosi pályafutását 1955-ben a Megyei Könyvtárban kezdte, miután az Idegen Nyelvek Főiskolájáról – somogyi származásúként – a kaposvári könyvtárba kérte magát. Nyugdíjba vonulásáig egy munkahelyen szolgálta Somogy megye könyvtárügyét. Pályája kezdetén négy éven át járta a somogyi falvakat a községi könyvtárak patrónusaként. Lelkes szervezője és vezetője volt a falusi könyvtárosok képzésére szervezett bentlakásos tanfolyamoknak, amelyek során sok könyvtárossal alakított ki és ápolt kollegiális, baráti kapcsolatot. Annak a könyvtáros generációnak volt a tagja, amely a sokat emlegetett „hőskorszakban” létrehozta a mai modern könyvtárhálózatot. 1959 és 1975 között igazgatóhelyettesként továbbra is a vidék könyvtárügyével foglalkozott. Megszervezte a Magyar Könyvtárosok Egyesületének Somogy Megyei Szervezetét, később az országos elnökség tagja is lett. 1976-tól 1992-ig igazgatóként országosan is elismert szereplője lett a hazai könyvtárügynek. Szakdolgozatát *„Falusi könyvtárak elhelyezése és berendezése”* címmel írta. Kiváló rajztehetségét nemcsak a könyvtári kiadványok illusztrátoraként kamatoztatta, hanem könyvtári bútorok tervezése és kivitelezése területén is. Munkássága során százötven somogyi kiskönyvtár bútorzatát tervezte, a Megyei Tanács finanszírozásában pedig kivitelezette. Íróasztalán született a csurgói gimnázium műemlék könyvtárának berendezése, Balatonlelle, Berzence, Buzsák, Csokonyavisonta, Karád, Kéthely, Kuntelep, Somogyvár, Öreglak, Tab könyvrári bútorainak terve.

Társadalmi szerepet is vállalt. A Hazafias Népfront Somogy Megyei Bizottságának elnökségi tagja, Kéthely és Somogyszentpál küldötteként a Somogy Megyei Tanács tagja volt. A Berzsényi Irodalmi és Művészeti Társaságban szintén munkálkodott. Egy ideig szerkesztette a Somogy c. irodalmi és művészeti folyóiratot, a könyvtár kiadásában pedig több tucat kiadványt. Számos szakmai cikket bibliográfia őrzi. Szakmai munkásságát a könyvtártörténeti értékű *„Emlékezés és vallomás a somogyi könyvtárhálózat kiépítéséről és fejlődéséről 1949 – 1992”* című vaskos kötetben összegezte. Legfontosabb kitüntetései: Kiváló Népművelő, Tegyük Többet Somogyért, Szabó Ervin-emlékérem, Munka Érdemrend Arany Fokozat, Somogy megye Közművelődési díja, Művelődés Szolgálatért díj.

Halálával egy hivatástudattal végzett, tartalmas könyvtáros életút zárult. Munkásságának és személyiségének emléke tovább él az utódok emlékezetében.

Varga Róbert (nyugalmazott könyvtárigazgató Katalist, 2018.március 7.)

Könyvtár- és információ- tudomány

Általános kérdések

1/2018

ROCHLIN, Nick: Fake news : belief in post-truth. – Bibliogr. In: Library hi tech. – 35. (2017) 3., p. 386-392.

Álhírek: hit, tények és az igazság utáni korszak

Információ; Információáramlás; Információs műveltség; Információs társadalom

Jelenleg annak a folyamatnak lehetünk szemtanúi, ahogy a közösségi média átveszi a hagyományos hírszolgáltató médiumok helyét – a Facebook immár a hírfogyasztás elsődleges forrásává vált az emberek többsége számára. Ezzel összefüggésben megváltozott az is, mit tekintünk és mit fogadunk el hírnek, hiszen a tények helyett egy hit és érzelmek mozgatta piacról beszélhetünk. Immár konszenzus övezi azt, hogy beléptünk az álhírek dominálta, igazság utáni korszakba.

A jelenség szociálpszichológiai magyarázata az ún. szelektív válogatás-elmélet, mely szerint az emberek azzal szeretnek szembesülni, ami összhangban van a meggyőződéseikkel, és nem szeretik látni azokat a dolgokat, amelyeket nem hisznek el. A Facebook ezt a tendenciát felerősítve szerkeszti az adott felhasználó hírfolyamát, így az az illető világnézetét és hitét fogja tükrözni, véleménybuborékba zárva őt. De az Egyesült Államokban a hagyományos „hard news” terén is tapintható a társadalmi polarizáció, elsősorban pártpolitikai törésvonalak mentén. A klasszikus hírszolgáltató médiumok hitelességi mutatói már a 90-es évek óta zuhannak, ahogy az autoritással és az elittel szemben támasztott bizalom is, teret nyitva a sokszor félelmek és szorongások vezérelte hírfogyasztásnak és az álhírek terjedésének.

Mi számít álhírnek? Első megközelítésre álhírnek mondhatjuk az olyan céltanulmányban hamis címet és sztorit, amely a közösségi médiában terjed és hasonló álhíreket gyűjtő oldalakra vezet, amelyek a kattintások generálta reklámbe-

vételekből élnek. Ám a kérdés nem egyszerű, mert ugyan történtek kísérletek az álhíroldalak listázására, illetve e listák nyomán álhírszűrő alkalmazások, plug-in-ek állnak az azokat igénylő használok rendelkezésére, mégis végső soron megállapítható, hogy mindenki azokat a híreket tartja álhírnek, amelyek ellentétesek a meggyőződéseivel. Emellett az álhírszűrő alkalmazásokat sem fogja telepíteni az, aki vakon elhiszi és továbbosítja azt, amit lát. Az emberek többsége eleve csak a posztok címét olvasza el, egy 2016-os felmérés tanúsága szerint pedig a Twitteren megosztott cikkek 59%-át olvasatlanul osztották meg. A szerző ugyan méltányolja példának okáért Melissa Zimdars erőfeszítéseit, aki egy portálon 11 kategóriára osztva listázza a megbízhatatlan híroldalakat, de véleménye szerint nem ez a megoldás, ahogy a Facebook álhírszűrő ígéreteiben sem bíz. Mindaddig, amíg csak a pozitív megosztások, a lájkok engedélyezettek, és a „dislike” funkció nem elérhető, addig a kattintásvadász cikkek vírusként fognak terjedni. Hiszen az, ha az ember ignorálja az adott tartalmat, nem állítja meg, legfeljebb lassítja a terjedését, illetve ha a Facebook blokkol is egy álhíroldalt, a létrehozója percek alatt elindíthat egy újat. (Abban a kérdésben, hogy a dezinformálás mozgatórugója a profit, vagy politikai motivációval is kell számolnunk, a szerző objektív bizonyítékok hiányában nem foglal állást.)

A folyton változó álhíroldalak listázása és jelentgetése helyett azt kellene célul kitűznünk, hogy a felhasználók információs műveltségét és kritikai gondolkodását javítsuk. Elektronikus csatárezen vívott információs háborúban élünk, amelyben a közösségi oldalak kattintásvadász cikkekkal bombázzák használokat. Ám ebben a háborúban a könyvtárosok lehetnek a tábornokok. Szakmai párbeszédet kell kezdenünk a kérdérről, és információs szakemberként felelősséget kell vállalnunk az álhírek visszaszorításáért és a tények polgárjogának visszaadásáért, hiszen minden eszközünk megvan arra, hogy ellássuk közösségünket az álhírek elleni egyetlen fegyverrel: a gondolkodás képességével.

(Szabó Piroska)

Történet

Lásd 38

Kutatás

2/2018

ULLAH, Asim – KHUSRO, Shah – ULLAH, Irfan: Bibliographic classification in the digital age : current trends and future directions. – Bibliogr. In: Information technology and libraries. – 37. (2017) 3., p. 48-77.

Könyvtári osztályozás a digitális korban: jelenlegi trendek és jövőbeli irányok

Elektronikus könyvtár; Könyvtártudományi kutatás; Osztályozáselmélet; Osztályozási rendszer

A könyvtári osztályozás a könyvtár- és információ-tudomány fő tevékenységei közé tartozik, ami rendet és megfelelő szervezettséget jelent egy könyvtár állományára számára. A nyomtatott médiához képest a digitális gyűjtemények számos kihívást jelentenek megőrzésük, gondozásuk, szervezésük, valamint felkutatásuk és hozzáférésük szempontjából. Ebben a tekintetben a digitális környezetben való könyvtári osztályozáshoz igazi belső perspektíva szükséges. Ebben a cikkben a szerzők a digitális gyűjtemények osztályozásának különböző megközelítéseit vizsgálták és értékelték. A cikk két módszert is bemutat a különböző osztályozási rendszerek értékelésére. A tanulmány általános és holisztikus megközelítéssel pillanatfelvételt nyújt a kutatók számára a könyvtári osztályozás kutatásáról, és új kutatási irányokat is kijelöl.

(Autoref.)

Tudománymetria, bibliometria

3/2018

BIAGETTI, Maria Teresa: Validità e limiti della library catalog analysis per la valutazione della ricerca nelle scienze umane e sociali. – Bibliogr. a jegyzetekben In: AIB studi. – 57. (2017) 1., p. 7-22.

Res. angol nyelven

A library catalog analysis módszer érvényessége és korlátai a humán és társadalomtudományi kutatások értékelésében

Bibliometria; Online katalógus

A cikk áttekinti a hivatkozáselemzés történetét, lehetőségeit és korlátait a tudományos teljesítmény értékelésében általában, kiemelten pedig a humán és társadalomtudományok területén. Ezután tér át néhány szerző (Adrianus J. M. Linmans, Howard D. White és a Daniel Torres-Salinas – Henk F. Moed szerzőpáros) azon javaslatára, miszerint adott szerző könyveinek a könyvtári gyűjteményekben való jelenléte is jó értékmérő lehet. A felsorolt kutatókkal vitába szállva rámutat a *libcitation*, *library holding analysis* és *library catalog analysis* névvel illetett módszerek hiányosságaira, hiszen a katalogizálási pontatlanságok és az online katalógusok egyenetlen minősége miatt a számlálás nem ad valós eredményt. Emellett tekintetbe kell venni az állományba kerülés esetlegességeit is: az idők folyamán a könyvtárak beszerzési gyakorlata változik, gazdasági nehézségek idején először a monográfiabeszerzés csökken, egyetemi könyvtárak esetében egy képzés bevezetése nyomán egy adott műből több példány beszerzésére kerülhet sor, valamint jellemző, hogy a könyvtárak egy-egy nagy kiadótól „csomagban” vásárolnak. A számlálásból az sem derül ki, hogy a könyvtár állományába közvetlen szándék (vásárlás) alapján vagy indirekt módon, ajándék, csere, kötelesepéldány-szolgáltatás, esetleg teljes gyűjtemény megszerzése révén került be az adott dokumentum. A könyvtárak állományában szereplő műveknek az online katalógusok segítségével összeszámolt mennyisége tehát alkalmatlan mutató a humán és társadalomtudományi kutatások hatásának értékelésére. Ugyanakkor a Torres-Salinas és Moed által javasolt *library catalog analysis* használható eszköze lehet például a művek nyelvek vagy országok szerinti eloszlását vagy a kiadók publikációs termését elemző bibliometriai vizsgálatoknak.

(Mohor Jenő)

4/2018

CUBILLOS-VEGA, Carla: Análisis de la producción científica sobre Derechos Humanos en Trabajo Social : perspectiva internacional (2000-2015). – Bibliogr. In: Revista española de documentación científica. – 40. (2017) 1., e163.

Res. angol nyelven

Az emberi jogok szociális munkában betöltött szerepe mint téma a nemzetközi szakirodalomban 2000 és 2015 között

Bibliometria

Az emberi jogok kérdése a szociális munka küldetésének, identitásának egyaránt része, ám ez a téma a szociális munka területéhez tartozó tudományos publikációkban alulreprezentált. A tanulmány célja, hogy megvizsgálja a szociális munka területén született, emberi jogokkal foglalkozó tudományos termést az utóbbi években. Ennek érdekében a 2000 és 2015 között a két legfőbb nemzetközi adatbázisban (Scopus, Web of Science) indexelt társadalomtudományi szakfolyóiratok emberi jogi anyagát vetették leíró-feltáró vizsgálat alá. A kvalitatív elemzés alapján 4 fő témakör határozható meg. A kutatási eredmények a témával foglalkozó cikkek alacsony számát, az elméleti írások gyakorlati megközelítésekkel szembeni dominanciáját és a témában uralkodó angolszász hegemoniát mutatták ki. Jelen cikk előtt ezt a kérdést még nem érintették a szakirodalomban, ezért nagy újdonságértékkel bír.

(Autoref.)

5/2018

ZHANG, Li – WATSON, Erin M.: Measuring the impact of gold and green open access. – Bibliogr. In: The journal of academic librarianship. – 43. (2017) 4., p. 337-345.

Az arany és a zöld nyílt hozzáférés hatásának mérése

Felmérés; Hivatkozás; Hozzáférhetőség; Publikálás -tudományos kiadványoké

A Web of Science adatainak felhasználásával a vizsgálat arra volt kíváncsi, hogy a Kanadai Egészségügyi Kutatóintézetek (CIHR) által finanszírozott természettudományi kutatók hogyan feleltek meg az intézmény nyílt hozzáférési politikájának, és összeveti az arany és a zöld modellel közzétett cikkek hivatkozásainak számait.

Megállapítást nyert, hogy a 2008 és 2015 között publikált cikkek esetében 9% volt arany hozzáférés útján elérhető, míg 13% a zöld útvonalon. A cikkek zöme nem volt nyílt hozzáférésű. A hivatkozási arányok összehasonlíthatók voltak a zöld nyílt hozzáférésű és a nem nyílt hozzáférésű cikkek esetében, de az arany nyílt hozzáférésű cikkek hivatkozásai alacsonyabb számúak voltak. Amikor a közzététel éve szerint ellenőrizték az arany, zöld és nem nyílt hozzáférésű cikkek hivatkozásait, azok összehasonlíthatóak voltak. Az arany úton publikált cikkek körében a hivatkozási

arányok a legmagasabbak azokban a nyílt hozzáférésű folyóiratokban voltak, amelyekben fizetni kellett a publikálásért (APC). Amikor a közzététel éve szerint ellenőrizték azokat, a hibrid folyóiratokban megjelent cikkek érték el a legmagasabb hivatkozási arányt, majd ezután következtek azok a nyílt hozzáférésű folyóiratok, melyekben fizetni kellett a publikálásért. A nyílt hozzáférésű folyóiratokban megjelent cikkek-re hivatkoztak a legkevesebben. Az eredmények azt mutatják, a zöld út a leggazdaságosabb nyílt hozzá-

férés szabályai szempontjából, és a kutatók számára legalább olyan hatású, mint az arany út.

(Autoref.)

Információszerzés (information management)

Lásd 16

Könyvtár- és tájékoztatásügy

Általános kérdések

6/2018

AYRE, Lori Bowen – CRANER, Jim: Open data : what it is and why you should care In: Public library quarterly. – 36. (2017) 2., p. 173-184.

Nyílt adatok: mik ezek, és miért foglalkozunk velük?

Adatfeldolgozás; Gépi információkeresés; Közművelődési könyvtár; Tájékoztatás -közigazgatási

A nyílt adatok olyan, szerzői jogilag nem védett információk, amelyeket közintézmények szolgáltatnak és tesznek korlátozás nélkül hozzáférhetővé vagy újra felhasználhatóvá. A nyílt adatok jogi és technikai értelemben nyíltak: felhasználásukat nem akadályozzák szerzői jogi megkötések, illetve szabványos, jól meghatározott formátumban, rendszerint az interneten érhetők el. A nyílt adatok a helyi, állami és országos kormányzati szervekhez, az akadémiai szektorhoz, nonprofit és közösségi csoportokhoz és üzleti vállalkozásokhoz kötődnek. A nyílt adatok közzétételével növekszik az érintett szervezetek átláthatósága és nyilvánvalóvá válik azok értéke.

A könyvtárak sajátos feladataiknak köszönhetően segíteni tudnak a nyílt adatok felderítésében, elérésében és felhasználásában. A nyílt adatok kezelése a következőket öleli fel: a fő adatforrások megtalálását (ebbe a körbe tartozik a publikálásra érdemes könyv-

tári információk azonosítása is), valamint a digitális írástudással foglalkozó képzések megszervezését, továbbá a nyílt adatok kreatív felhasználását.

A nyílt adatok úttörői 2007-ben jelentek meg. Meghatározásuk szerint teljes, elsődleges, elérhető, géppel feldolgozható, tulajdonhoz nem kötődő, licenctmentes adatokra van szükség. Az amerikai kormány 2013-ban megfogalmazta a nyílt adatokkal kapcsolatos koncepcióját (Open Data Policy), majd 2014-ben jóváhagyta az úgynevezett DATA törvényt (Digital Accountability and Transparency Act). A nyílt adatok fő lelőhelye a data.gov adatportál, amely a minisztériumok, városok és megyék adatfájljait tartalmazza. Az amerikai államok legtöbbje saját portált üzemeltet. Project Open Data néven 2013-tól nyilvános, online elérhető repozitóriumot hoztak létre, amelynek előnyeit így foglalták össze: takarékos megoldás, segít kiküszöbölni az azonos kutatásokat, használni lehet mások adatfájljait; segíti a tájékozott, adatvezérelt, intelligens döntéseket; bevételt és új munkalehetőségeket teremt a magánszektorban.

A nyílt adatok felhasználása korlátlan lehetőségeket rejt magában a gazdaság minden területén. A könyvtárak szerepe a nyílt adatok ökörendszerében abban áll, hogy segítsék a felhasználókat a nyílt adatok kikeresésében, partnereiket – többek között a helyi és regionális önkormányzatokat – abban, hogy közreadják nyílt adataikat, és hogy maguk a könyvtárak is közzétegyék nyílt adataikat (ilyenek például a statisztikai, költségvetési és a weboldalon szereplő adatok). A könyvtárosokat információkeresési és di-

arányok a legmagasabbak azokban a nyílt hozzáférésű folyóiratokban voltak, amelyekben fizetni kellett a publikálásért (APC). Amikor a közzététel éve szerint ellenőrizték azokat, a hibrid folyóiratokban megjelent cikkek érték el a legmagasabb hivatkozási arányt, majd ezután következtek azok a nyílt hozzáférésű folyóiratok, melyekben fizetni kellett a publikálásért. A nyílt hozzáférésű folyóiratokban megjelent cikkek-re hivatkoztak a legkevesebben. Az eredmények azt mutatják, a zöld út a leggazdaságosabb nyílt hozzá-

férés szabályai szempontjából, és a kutatók számára legalább olyan hatású, mint az arany út.

(Autoref.)

Információszerzés (information management)

Lásd 16

Könyvtár- és tájékoztatásügy

Általános kérdések

6/2018

AYRE, Lori Bowen – CRANER, Jim: Open data : what it is and why you should care In: Public library quarterly. – 36. (2017) 2., p. 173-184.

Nyílt adatok: mik ezek, és miért foglalkozunk velük?

Adatfeldolgozás; Gépi információkeresés; Közművelődési könyvtár; Tájékoztatás -közigazgatási

A nyílt adatok olyan, szerzői jogilag nem védett információk, amelyeket közintézmények szolgáltatnak és tesznek korlátozás nélkül hozzáférhetővé vagy újra felhasználhatóvá. A nyílt adatok jogi és technikai értelemben nyíltak: felhasználásukat nem akadályozzák szerzői jogi megkötések, illetve szabványos, jól meghatározott formátumban, rendszerint az interneten érhetők el. A nyílt adatok a helyi, állami és országos kormányzati szervekhez, az akadémiai szektorhoz, nonprofit és közösségi csoportokhoz és üzleti vállalkozásokhoz kötődnek. A nyílt adatok közzétételével növekszik az érintett szervezetek átláthatósága és nyilvánvalóvá válik azok értéke.

A könyvtárak sajátos feladataiknak köszönhetően segíteni tudnak a nyílt adatok felderítésében, elérésében és felhasználásában. A nyílt adatok kezelése a következőket öleli fel: a fő adatforrások megtalálását (ebbe a körbe tartozik a publikálásra érdemes könyv-

tári információk azonosítása is), valamint a digitális írástudással foglalkozó képzések megszervezését, továbbá a nyílt adatok kreatív felhasználását.

A nyílt adatok úttörői 2007-ben jelentek meg. Meghatározásuk szerint teljes, elsődleges, elérhető, géppel feldolgozható, tulajdonhoz nem kötődő, licenctmentes adatokra van szükség. Az amerikai kormány 2013-ban megfogalmazta a nyílt adatokkal kapcsolatos koncepcióját (Open Data Policy), majd 2014-ben jóváhagyta az úgynevezett DATA törvényt (Digital Accountability and Transparency Act). A nyílt adatok fő lelőhelye a data.gov adatportál, amely a minisztériumok, városok és megyék adatfájljait tartalmazza. Az amerikai államok legtöbbje saját portált üzemeltet. Project Open Data néven 2013-tól nyilvános, online elérhető repozitóriumot hoztak létre, amelynek előnyeit így foglalták össze: takarékos megoldás, segít kiküszöbölni az azonos kutatásokat, használni lehet mások adatfájljait; segíti a tájékozott, adatvezérelt, intelligens döntéseket; bevételt és új munkalehetőségeket teremt a magánszektorban.

A nyílt adatok felhasználása korlátlan lehetőségeket rejt magában a gazdaság minden területén. A könyvtárak szerepe a nyílt adatok ökörendszerében abban áll, hogy segítsék a felhasználókat a nyílt adatok kikeresésében, partnereiket – többek között a helyi és regionális önkormányzatokat – abban, hogy közreadják nyílt adataikat, és hogy maguk a könyvtárak is közzétegyék nyílt adataikat (ilyenek például a statisztikai, költségvetési és a weboldalon szereplő adatok). A könyvtárosokat információkeresési és di-

gitális írástudási készségeik alkalmassá teszik arra, hogy eligazodjanak a nyílt adatok repozitóriumaiban, visszakérassék a szükséges adatokat, és az elemzés elvégzéséhez más forrásokhoz és eszközökhöz irányítsák a felhasználókat.

A Newcastle Libraries a nyílt adatokkal való foglalkozást a könyvtári szolgáltatásokra vonatkozó adatok közzétételével kezdte. Ezt követően a helyi szoftverfejlesztők számára szerveztek találkozót a nyílt adatokról, hogy megnyerjék őket. Egy másik alkalommal a digitális írástudási készségek fejlesztésével foglalkoztak. Ezután más, a nagyközönséget érdeklő projektekbe fogtak.

Az amerikai könyvtárakban az egyik legígéretesebb projekt a bostoni „Nyílt adatoktól a nyílt tudásig”, amelynek keretében a közkönyvtárak nyílt adatokat szolgáltatnak a helyi közigazgatásról. A New York Public Library fejlesztése, a „NYC Space/Time Directory” multimédiás helytörténeti információkat ad közre. A chicagói Newberry Library történészekkel, geográfusokkal és családfakutatókkal együttműködve hozta létre a történeti határok atlaszát kutatási segédletként. A Digital Public Library of America az amerikai könyvtárakban digitalizált művekhez ad hozzáférést; nyílt adatait a fejlesztők és a könyvtárosok számára rendelkezésre bocsátja.

A nyílt adatok kezeléséhez a következőképpen célszerű hozzáfogni: 1. Ismerkedjünk meg a data.gov portállal (<https://www.data.gov/open-gov>). 2. Keresünk ki a könyvtárakra vonatkozó, majd más témájú nyílt adatokat (például földrajzi vonatkozásúakat). 3. Gondoljuk végig, hogy a könyvtárról milyen nyílt adatokat lenne érdemes közzétenni. 4. Tekintsük át a helyi és regionális vonatkozású weboldalakat, keressünk ott nyílt adatokat. 5. Vegyük fel a digitális írástudást közvetítő képzésbe a „Hogyan keressünk kormányzati adatokat” témát. 6. Lépünk kapcsolatba és működünk együtt a helyi információtechnológiai szakemberekkel. 7. Vegyünk részt abban, hogy könyvtárunk közösségi platformmá alakuljon.

(Hegyközi Ilona)

7/2018

MORAVETZ-KUHLMANN, Monika: Porn, Bombs and Revisionism : zum Umgang mit „problematischer Literatur” in einer grossen Forschungsbibliothek In: Zeitschrift für Bibliothekswesen und Bibliographie. – 64. (2017) 3-4., p. 126-132.

Res. angol nyelven

Pornó, bombák és revizionizmus. A „problematis” irodalom kezelése egy nagy tudományos könyvtárban

Kölcsönzés; Ponyvairódom; Regionális könyvtár; Olvasáskorlátozás; Zárt anyag

A Bajor Állami Könyvtár (BSB) pozíciója és hagyományai miatt – központi tartományi és megőrző könyvtár – és az egyik vezető nemzetközi tudományos könyvtárként több nyelven gyarapítja és megőrzi a szakirodalmat (ideértve a pornográf és a szélsőséges politikai irodalmat is), melyek a történelemmel és az aktuális eseményekkel foglalkoznak. A BSB nem tud és nem is akar cenzúrázni ebben az összefüggésben, hanem biztosítania kell azt, hogy a bűncselekményt megvalósító irodalom ne legyen szabadon hozzáférhető vagy ellenőrizetlenül terjeszthető. A cikk leírja a könyvtár „problematis irodalom” kezelését az analóg világban, és egyértelművé teszi egyes példákon keresztül, milyen különbözően fogadja a nyilvánosság ezt a megközelítést.

(Autoref.)

8/2018

RIVANO ECKERDAL, Johanna: Libraries, democracy, information literacy, and citizenship : an agonistic reading of central library and information studies' concepts. – Bibliogr. In: Journal of documentation. – 73. (2017) 5., p. 1010-1033.

Könyvtárak, demokrácia, információs műveltség és állampolgári jogok az agonisztikus pluralizmus szemszögéből nézve

Információs műveltség; Információs társadalom; Közérdekű tájékoztatás

A demokrácia, a könyvtárak és az információs műveltség közötti kapcsolat megítélésének az eddiginél világosabb és árnyaltabb szemléletéhez járulhat hozzá, ha ezeket többféleképpen, így a kritikai és a radikális információs műveltség, valamint az agonisztikus pluralizmus szempontjából vizsgáljuk. Az utóbbi arra koncentrál, hogy a kevésbé privilegiált rétegek is részt kapjanak a demokráciából.

Az agonisztikus pluralizmusnak a hétköznapi élethez kötődő információs műveltség kapcsán történő alkalmazásának példája az az elemzés, amely Svédország új könyvtári törvényének jellemzőit vizsgálja. Ez a törvény minden állampolgárra kiterjed, és a korábinál is nagyobb mértékben húzza alá a könyvtárak

fontosságát a demokrácia elősegítésében. A másik, részletesebben elemzett példa egy kvalitatív kutatás-sorozatot mutat be azzal kapcsolatban, hogy miként értékelik fiatal nők az információforrásokat fogamzásgátló szer kiválasztásakor.

(Koltay Tibor)

9/2018

STAMPL, Nora S.: Jenseits der Gutenberg-Galaxis : Zukunftsszenarien für (Öffentliche) Bibliotheken. – Bibliogr. In: BuB. – 69. (2017) 7., p. 380-383.

A Gutenberg-galaxis túloldalán: forgatókönyvek a (köz-)könyvtárak jövőjéről

Feladatkör; Közművelődési könyvtár; Prognózis

A Berlinben élő jövőkutató azt a kérdést teszi fel cikke elején, szüksége van-e egy digitális társadalomnak erre a koros intézményre. Az információhoz való gyors hozzáférés napjainkban a hagyományos könyvtári szerepek zömét feleslegessé teszi. Mi vár még a könyvtárakra a jövőben, s hogyan állják a harcot a Google-lal és a Wikipédiával szemben?

A könyvtári szakma átalakulóban van. Elsősorban a technológiai fejlődés érinti legmélyebben, a digitalizálás és a világháló, de a könyv maga is átalakulóban van, akár a hagyományos tartalomelőállítás (és a régi szerző–kiadó–kereskedő–olvasó útvonala). A változások az oktatást és tanulást is érintik.

A könyvtárak fő célja a társadalmi emlékezet és hagyomány értékeinek megőrzése; a hordozók formai változása mit sem változtatott ezen a célon. A közkönyvtár pedig minden lehetséges információt rendelkezésre bocsát mindenki számára, és ezzel az információs szabadság és a vélemények sokszínűségének záloga; semleges és a kereskedelmi érdekektől független, és így a polgári társadalom alapvető intézménye.

A jövő könyvtárának két irányban kell nyitnia: egyrészt tudatosan fizikai térként kell átélhetőnek lennie, másrészt határai áttetszővé válnak, fizikai és virtuális szférái keverednek, szolgáltatásait több csatornán is biztosítja; használata sokrétűbb lesz. Ezután a szerző a könyvtár négy lehetséges szerepét vázolja fel: (1) A könyvtárak *információk csomópontjai* lesznek, (2) minden nemzedék számára *tanulóhely*é válnak, (3) az *együtt alkotás színterei* lesznek, és (4) *harmadik helyek és agorák* lesznek.

Végül az dán *Aarhus* példáját említi, amely könyvtárat úgy alakították át, hogy az már a jövőbe vezető utat mutatja.

(Murányi Lajos)

Lásd még 38, 49

Nemzetközi könyvtárügy

10/2018

MITTLER, Elmar: Wohin geht die Reise? : Bibliothekspolitik am Anfang des 21. Jahrhunderts In: Bibliothek. – 41. (2017) 2., p. 213-223.

Res. angol nyelven

Mi az úticél? Könyvtárpolitika a 21. század elején

Elektronikus könyvtár; Jövő könyvtára; Könyvtárpolitika

Viharos idők jönnek: még sohasem követelték ilyen hevesen a könyvtárak gyökeres megváltozását – kezdi írását a 78 éves elismert német szakember. Megfontolt kollégák is energikus lépéseket követelnek a könyvtárak jövője érdekében. Az elmúlt ötven évet nézve megállapíthatjuk, hogy a legfontosabb teljesítmény nemcsak a jelentős változások kezelése, hanem a könyvtárak szerepének megerősítése volt. Ez erőt ad a jövő számára is. Vagy mindez veszélyben volna?

A szerző elsőként a könyvtárak aranykorának számító, a hetvenes évektől az ezredfordulóig tartó harminc év eredményeit veszi sorra, és megállapítja, hogy intézményeink mára elvesztették kiemelt helyüket a tudományos információk tárolóiként és a kutatás ellátóiként. Az e-könyvek és a Google Books megjelenése, az internet térnyerése következtében az a hamis látszat keletkezett, hogy *minden* elérhető a világhálón. Ezután a *digitális átmenet* fontos kérdései kerülnek sorra. Felesleges a nyomtatott vagy digitális dokumentumokról vitatkozni, hiszen mindkét formátumnak megvannak az előnyei és hátrányai. (Bizonyos entitásokat nem is lehetne kinyomtatni.) A gyarapítási politika is átmeneti fázisban van. Az egyre növekvő számú e-dokumentum ellenére nem biztosítható a hozzáférés oly mértékben, mint a hagyományosak esetében, és ennek nincs pozitív hatása. Fontos lenne a digitális szakirodalom tartós biztosítása, azaz a hosszú távú archiválás, továbbá a

nem központi (könyvtári) repozitóriumok hálózatba szervezése.

A felvetett kérdések bizonytalanságokat jelentenek, ha jövőorientált stratégiát kívánunk kidolgozni. Ezért döntő fontosságú, hogy figyeljünk olyan trendekre, melyek új víziókhöz vezethetnek. Néhány fejlesztési területet vázol fel a szerző: 1) eljutunk a régi katalógustól a szöveggörnyezetben megjelenő és hálózati adatállományok ökoszisztémájához, majd 2) a nyomtatott dokumentumokhoz való ingyenes hozzáféréstől a nyílt hozzáférésű (OA) publikáláshoz, bár az új publikációk kis része csak ilyen. A jövőben a publikálás kezelése is könyvtári feladat lesz. 3) A könyvtár hagyományos szerepe átalakul, tartalom-szolgáltatóból szolgáltatásnyújtó lesz. 4) A használatból partner lesz. 5) Az eddigi felügyelői könyvtár a tanulás és kreativitás szabad tereit biztosító intézménnyé alakul. 6) A digitalizálás nyomán felértékelődik az egyedi könyvek szerepe, melyek kutatása új, eddig csak a múzeumokban látható módszerekkel, eljárásokkal dolgozik majd.

Végül a *jövőt alakítani* címszó alatt a legfontosabb teendők kerülnek szóba, melyek lényegét Andreas Degkwitz szavai fogalmazzák meg a legtömörebben: „A szereplők együttműködése, a szolgáltatások integrálása, osztott kompetencia-központok és interaktív hálózat – ez a feltétele olyan digitális infrastruktúra fel- és kiépítésének, amelyre a jövő könyvtára alapozható. A megosztott, digitális gyűjtemények alapján a 'könyvtármodell' olyan virtuális munkakörnyezet lesz, mely független a helytől és időtől, és lehetővé teszi a hozzáférést a hálózatos, webalapú adatesomópontokhoz, információs platformokhoz, médiaarchívumokhoz és portálokhoz.” („I have a dream”... – Bibliothek der Zukunft In: *Bibliothek der Zukunft. Zukunft der Bibliothek*: Festschrift für Elmar Mittler. Hrsg. A. Degkwitz. Berlin : Walter de Gruyter, 2016. 32-33.p.)

(Murányi Lajos)

Központi szolgáltatások

11/2018

GRINDLEY, Neil – MARCHIONNI, Paola: Defining national solutions for managing book collections and improving digital access In: *LIBER quarterly*. – 27. (2017) 1., p. 171-193.

Országos megoldás a könyvggyűjtemények kezelésére és a digitális hozzáférés javítására

Állomán্যালakítás; Fejlesztési terv; Hozzáférhetőség; Központi katalógus -online; Kutatás információellátása; Modern könyv

2013-ban az Egyesült Királyságban a Nemzeti Monográfiák Stratégia (NMS) projekt feltárta a tudományos monográfiák gyűjtése, megőrzése, rendelkezésre bocsátása és digitalizálása nemzeti megoldásának a lehetőségét. Az ennek eredményeként létrejött *NMS ütemterv* (roadmap) hét tényezőt ajánlott, melyek alapvető szerepet játszanak a nemzeti monográfia-infrastruktúra kialakításában. A tanulmány azt vizsgálja, hogyan kezelte kiemelten a JISC – korábbi nevén *Joint Information Systems Committee* – ezt a három ajánlást, és miképpen kezdte el tervezni a Nemzeti Bibliográfiai Tudásbázis kidolgozását a brit felsőoktatás és a *British Library* képviselőivel közösen. Ezzel párhuzamosan a JISC a *Digital Access* elnevezésű tevékenységi kör létrehozásával a nemzeti digitalizálási stratégiára és országos licenclésre vonatkozó ajánlásokat is megfogalmazott.

(Autoref.)

Együttműködés

12/2018

MÜNSTER, Irene: A tale of two libraries : a merger and its challenges : a case study. – Bibliogr. In: *Journal of library administration*. – 57. (2017) 1-4., p. 174-193.

Két könyvtár regénye: esettanulmány két eltérő feladatkörű könyvtár egyesüléséről

Egyetemi könyvtár; Együttműködés -belföldi; Esettanulmány; Összevonás -könyvtáraké; Szakkönyvtár -pedagógiai

Szakmai egyetértés övezi azt az állítást, hogy a könyvtárak romló anyagi helyzete szorosabb együttműködést követel az ágazat szereplőitől. Jelen cikk egy partnerkapcsolat történetét és tanulságait összegzi, melynek során két eltérő feladatkörű könyvtár integrációját kísérelték meg: a Montgomery County Public Schools (MCPS) tanári szakkönyvtára tagozódott be a University of Maryland (UMD) könyvtári rendszerébe tartozó Universities at Shady Grove

(USG) Library/Media Centerbe. Az intézmények 2005-ben egyeztek meg az összevonásról, az immár közös fenntartású könyvtár pedig 2008-ban kezdte meg működését. Sajnálatos módon a Maryland államot sújtó pénzügyi nehézségek az MCPS-t is komolyan érintették, és az elvonások miatt 2014 őszén a tanári szakkönyvtárat meg kellett szüntetni, ami a könyvtárközi partnerkapcsolat végét is jelentette.

A szerző 2014-ben a könyvtáregyesítés érintettjeivel összesen 12 interjút készített, hogy felmérje a vállalkozást a maga komplexitásában. Mennyire volt megalapozott a könyvtárak összevonása? Létrejött-e valódi együttműködés, ami mindkét partnerintézményt új dimenziókkal gazdagíthatta volna, vagy csak adminisztratív szinten történt meg az egyesülés? A válasz sajnos az utóbbi, aminek okát a szerző az összevonás előkészítetlenségében, a személyzettel való kommunikáció hiányában és a partnerintézmények céljainak és vízióinak különbözőségében látja.

Az MCPS Maryland állam legnagyobb iskolai körzetének összesen 202 iskoláját fogja össze, ennek alacsony látogatottságú tanári szakkönyvtára azonban már a 2000-es évek elejére a megszűnés szélére került: egy esetleges összevonás számukra a túlélés záloga volt. Több intézménnyel keresték a partnerkapcsolatot, ami végül a UMD-vel valósult meg. Az egyetem a tanárok ön- és továbbképzésének támogatásától elsősorban a tanárképzés és az oktatásmódszertan áttételes támogatását várta. Az MCPS szakkönyvtárát a USG egyik kisebb, mindössze 2000 főt kiszolgáló tagkönyvtárával egyesítették, ettől remélve gazdaságosabb működtetést. Ám a vezetéség nem kommunikálta mindezt az alkalmazottak felé, az MCPS könyvtárosai így egyik napról a másikra szembesültek azzal, hogy költözniük kell, a USG könyvtárosai pedig azzal, hogy új munkatársakat, új dokumentumállományt és mintegy 20000 fős potenciális új használói kört kapnak. Mivel nem vonták be őket az egyesülési folyamat előkészítésébe, ellenállással fogadták a változásokat. Mindezt bonyolította a kettős fenntartás bürokráciája: az MCPS alkalmazottai külön hivatali e-mailt és telefont is használtak, másnak jelentettek, más értékelte a munkájukat, sőt, más volt a munkaviszonyuk is, mint a USG alkalmazottainak. Ami az állományt illeti, a könyvtáregyesítés után csak a referenzs gyűjteményt olvasztották össze, a többi tulajdonjoga nem változott, noha az egyetemi könyvtár integrált rendszerébe külső fél bevonásával bevitték az MCPS összes rekordját, így mindenki számára ugyanúgy láthatóvá és kölcsönözhetővé váltak, mint a USG állományrésze. A felhasználói fiókok esetében arra a döntésre jutottak, hogy az MCPS olvasóinak adatait csak abban az esetben viszik fel az IKR-be, ha az illető (új) beiratkozik; így is fennakadásokat okozott, hogy többletjogokat kellett biztosítani nekik a többi használóhoz képest (könyvek kiszállítása, hosszabb kölcsönzési idő). A folyóirat- és adatbázis-előfizetések esetében ugyan a könyvtár területén az MCPS olvasói is hozzáfértek a USG által előfizetett anyaghoz, távoli elérés esetén azonban a két összevont könyvtár használói más szolgáltatásokat kaptak.

Noha az együttműködés adminisztratív szinten megvalósult, és mindkét partnerintézménynek megtakarításokat is hozott, sőt, a látogatottságban is javulást tapasztaltak, elmondható, hogy a könyvtárosok inkább egymás mellett, mintsem együtt dolgoztak. Nem tudott megszületni az a valódi együttműködés, amit a könyvtárösszevonástól reméltek, így ez a kezdeményezés a partnerintézmények számára egy elszalasztott lehetőség maradt.

(Szabó Piroska)

13/2018

MYŚLIWSKA, Anna: Digital cooperation in the digital era. – Bibliogr. lábjegyzetben In: ITlib. – 19. (2016) 4., p. 30-32.

Digitális együttműködés a digitális korban Lengyelországban

Digitalizálás; Együttműködés -belföldi; Elektronikus könyvtár; Nemzeti könyvtár

A Lengyel Nemzeti Könyvtár, mely már a kezdetektől fogva felelős a lengyel vonatkozású szöveges dokumentumok megőrzéséért, s egyúttal a nemzeti bibliográfia kiadójaként, tudományos intézményként és a könyvtárak számára módszertani központként működik, jelenleg Lengyelország egészére vonatkozóan látja el a könyvtári digitalizálási központ szerepét. Ehhez elengedhetetlen a szoros együttműködés a kutatókkal, a felsőoktatási és közkönyvtárakkal, valamint az ország egyéb kulturális intézményeivel.

A dokumentumszolgáltatás digitális együttműködésen alapuló példája az *Academica* elektronikus könyvtárközi kölcsönzési rendszer, amelyet minden lengyel könyvtár – még a legkisebbek is – használhatnak. Ehhez mindössze részvételi nyilatkozat és aktív internetelérés szükséges. Az olvasók a dedikált terminálokon keresztül több mint 1,5 millió elektro-

nikus dokumentumhoz, ezen belül 900 ezer elektronikus tudományos publikációhoz férhetnek hozzá, elsősorban 1990 és 2012 között kiadott felsőoktatási tankönyvekhez és tanulmányokhoz, továbbá válogatott tudományos folyóiratokhoz. A könyvtárközi kölcsönzés jogi hátterének szigorítása következtében egyszerre csak egy olvasó kap hozzáférést az adott dokumentumhoz, ezért egy elektronikus időpont-foglalási rendszer is a szolgáltatás részét képezi. Az *Academica* a szerzői jogi oltalom alá eső művekhez is gyors és legális hozzáférést biztosít, használata pedig térítésmentes az olvasók és a könyvtárak számára. Az indulás után két évvel a portálon már 250 könyvtár regisztrált, és olvasók ezrei vették igénybe a szolgáltatást.

A nemzeti digitális repozitórium, más néven *POLONA* a másik példa az új technológiák használatára a kulturális örökség elektronikus megőrzése érdekében. 2009-ben a kulturális és nemzeti örökség minisztere megbízta a Lengyel Nemzeti Könyvtárat a nemzeti kulturális kincsek digitalizálásának koordinálásával az egész országra kiterjedően. A létrehozott kompetencia-központ szervezi a technológiai fejlesztéseket a digitalizálás és tárhelyszolgáltatás terén, emellett a dolgozók digitalizálással kapcsolatos továbbképzéséért is felel, illetve népszerűsíti a digitális forrásokat. A digitális repozitóriumi rendszer egyszerre kezeli a tömeges digitalizálási folyamatot és a digitálisan létrejött dokumentumokat, emellett a formátumkonverziót és a metaadatolást is lehetővé teszi. A repozitóriumban jelenleg 1 petabájt bővíthető online kapacitás és további 2 petabájt archiv tárhely áll rendelkezésre. Az utóbbi két évben több mint 50 könyvtár küldött digitalizált anyagokat a saját gyűjteményéből a *POLONA* számára.

A nemzeti könyvtár legújabb fejlesztése a kiadók-
kal való együttműködés révén 2014-ben elindított e-ISBN szolgáltatás, amely az ISBN számok kiosztását és a bibliográfiai adatok kezelését hivatott megkönnyíteni. A regisztrált kiadók, amikor az ONIX specifikációt (ONline Information eXchange) használják, megadják a kereskedelmi célú információkat, úgymint a borítót, az ajánlott árat, a tartalomjegyzéket, a szerző életrajzát és a könyvismertetőket is. Az új kiadványokról szóló adatokat az olvasók, a könyvtárosok és a könyvkereskedők térítésmentesen letölthetik. 2014 óta több mint 7000 kiadót és közel 48 ezer kiadványt regisztráltak az adatbázisban.

A határokon átvívelő együttműködésre szolgál példaként, hogy a nemzeti könyvtár számos dokumentumot tett elérhetővé az *Europeana* portálon keresztül,

többek között teljes szövegű napilapokat az első világháború időszakából, továbbá térképeket, képeslapokat és különböző idegen nyelvű útikönyveket is. A kulturális örökség megőrzése a digitális korban túlmutat az országhatárokon, ezért megéri globális és helyi szempontokat is figyelembe véve együttműködni a jövőben.

(Csikász-Nagy Ágnes)

Lásd még 26, 29

Jogi szabályozás

14/2018

OPPENHEIM, Charles: The Marrakesh Copyright Treaty for those with visual disabilities and its implications in the European Union and in the United Kingdom In: Alexandria. – 27. (2017) 1., p. 4-9.

A Marrákesi Szerzői Jogi Szerződés a vakok és a gyengénlátók szempontjából és hatása az Egyesült Királyságban és az Európai Unióban

Szerzői jog; Vak könyvtárhasználó

A Marrákesi Szerződésnek azon kivételeiről ad áttekintést a cikk, melyek a vakok és a gyengénlátók vagy a nevükben eljáró szervezetek számára biztosítják a művek példányainak hozzáférhetővé tételét, hogy ezzel segítsenek nekik. A szerződésnek az egyik legfontosabb jellemzője, hogy az első olyan nemzetközi szerzői jogi szerződés, amely a szerzői jogok birtokosai ellenében olyan kifejezett jogokat biztosít a felhasználók számára, amelyeket szerződéssel vagy technikai védelmi intézkedéssel nem lehet felülbírálni. Egy másik kulcsfontosságú tényezője az, hogy a felhasználók számára lehetővé teszi külföldről származó „hozzáférhető másolatok” fogadását. A cikk bemutatja a szerződés végrehajtásával kapcsolatos jelenleg helyzetet – 88 ország írta alá, de csak 25 ratifikálta –, és elemzi az Európai Unió (EU) nézeteit, valamint az Egyesült Királyságnak (EK) a szerződéssel szemben tanúsított, furcsán következtelen álláspontját, noha az EK a fogyatékkal élőkkel szemben sokkal bőkezűbb rendelkezéseket alkalmaz, nemcsak a látássérültekkel kapcsolatban. Ennek magyarázata az Egyesült Királyság kormányának erős euroszkepticizmusa, amely miatt nem fogadják el az

EU-s irányelveket, s az a mód is, amellyel az Európai Bíróság is kikerüli a problémát.

(Autoref.)

Lásd még 6, 69

Könyvtárosi hivatás

15/2018

FRANKS, Tina P.: Should I stay or should I go? : a survey of career path movement within academic, public and special librarianship. – Bibliogr. In: Journal of library administration. – 57. (2017) 1-4., p. 282-310.

Menjek vagy maradjak? Pályamódosítás egyetemi, köz- és szakkönyvtárakban dolgozók körében

Felmérés; Képesítés; Könyvtárosi hivatás; Munkabér, alkalmazás

Az USA-ban 2016-ban készült tanulmány annak kereste az okát, miért töltik egyesek egész pályájukat egy könyvtártípusban, míg mások „vándorolnak”. A kutatók a 30 kérdést tartalmazó kérdőívet 15 USA-beli könyvtári levelezőlistára tették fel. Az értékeléséhez csak az egyetemi, köz- és szakkönyvtárakból érkezett válaszokat vették figyelembe, az iskolai könyvtárakat kizárták.

A könyvtárosképző intézmények tanmenete megalapozza a munkához szükséges jártasságot és gyakorlati ismereteket, ezekre építve lehet szakosodni egyetemi vagy közkönyvtárakba, műszaki vagy nyilvános szolgáltatásokra stb. A mesterképzés során tanultakat minden könyvtártípusban lehet hasznosítani; a hallgatóknak az ALA (American Library Association) a programot a kiválasztott könyvtártípushoz igazítja. A tanulmány célul tűzte ki, hogy meghatározza a munkahely-változtatás irányát és a változtatást gátló tényezőket.

A kutatók azt feltételezték, hogy a könyvtárosok, ha munkahelyet változtatnak is, könyvtártípust nem. A válaszok közül végül 288-at elemeztek, ebből 75 könyvtáros (26%) jelezte, hogy több könyvtártípusban is dolgozott. A válaszadók 82%-ának volt mesterfokú végzettsége, ebből 0,86% az 1960-as években szerezte, a legtöbben (68%) az utóbbi 16 évben. Könyvtártípus szerinti megoszlás: 54% egyetemi, 34% közkönyvtárban, 6% szakkönyvtárban dolgozik. A mesterképzés előtt nem dolgozott könyvtárban 17%, a legtöbben, 31% egyetemi könyvtárban

dolgoztak, 7% más munkahelyen (iskolában, egyesületben stb.). A tanulmányok befejeztével 70% csak könyvtárban dolgozott, a többiek egyéb környezetben is. A legtöbb kérdésnél 3 válaszból többet is meg lehetett jelölni, és volt „Egyéb” sor is. A változtatásról adott válaszokból az következik, hogy közkönyvtárakból kétszer olyan szívesen mennek egyetemi könyvtárba, mint fordítva; az egyetemi könyvtárosok viszont háromszor inkább mennek szakkönyvtárba, mint közkönyvtárba. 200 válaszadó jelezte, hogy változtatna, náluk az első helyre a szakkönyvtárak kerültek (40%), majd a köz- és egyetemi könyvtárak, 6% teljesen más környezetet választana.

A motivációt elemezve azt találták, hogy előnyben részesül az egyedülálló, speciális könyvtári környezet. Azok közül, akik egyetemi könyvtárba mennének dolgozni, okként sokan a tanítást jelölték meg első helyen, a közkönyvtárat választók a nyilvános szolgálatot, a szakkönyvtárat választók pedig a speciális tartalommal végezhető munkát. További kérdések voltak: Milyen könyvtártípusba nem mennének? (Ugyanakkor 43% bárhová elmenne.) Miért nem mennének a megjelölt könyvtártípusba? (Itt az „Egyéb” kategóriába került az üzleti kultúra és a profit iránti érdektelenség, a városi munkahely.) Akik nem változtatnának könyvtártípust, első helyen a munka magas szintű ismeretét jelölték meg, ezt követte az olvasók típusa, az alkalmasság, a fizetés és a földrajzi elhelyezkedés.

A 75 fő, akik eddig is több könyvtártípusban dolgoztak, a változtatás okaként az egyedülálló lehetőséget, a fizetést, a földrajzi elhelyezkedést jelölték meg, az „Egyéb” kategóriába került a költözés, a pozíciószerezés és a rugalmas munkaidő-beosztás. Nekik egy listából azt is ki kellett választaniuk, mit tanácsolnak azoknak, akik változtatást terveznek, és akik új környezetbe kerülnek.

Összefoglalva: a könyvtárosok mozognak a könyvtártípusok között. Több esetben érkeztek egymásnak ellentmondó, sztereotípiákkal és előítéletekkel indokolható válaszok. A technológia és a használói igények változása hatással van a hagyományos könyvtárosi szerepre, tény a munkaerő-létszám csökkentése, a korai nyugdíjazás. Az üres álláshelyek betöltésénél a könyvtárak sokszor csak tapasztalt szakembereket vesznek fel. Az állásváltoztatást sokszor akadályozzák az egyének által vélt gátak és az alkalmazási eljárás, vagyis sokan eleve nem is próbálnak új pályázatot beadni.

(Viszocsekné Péteri Éva)

16/2018

FRASER-ARNOTT, Melissa: Competencies for information specialists in emerging roles. – Bibliogr. In: Library management. – 38. (2017) 1., p. 65-76.

Kompetenciák az új szerepeket betöltő információs szakemberek számára

Felmérés; Információs szervezés; Könyvtárosi hivatás; Munkakör

Nemzetközi szinten is megfigyelhető, hogy a könyvtárosoknak és más információs szakembereknek egyre több olyan szituációban kell helytállniuk, amely túlmutat a tradicionális feladataikon, ezzel olyan kompetencia-elvárások jönnek létre, amelyek korábban nem voltak jellemzők. Ezek feltérképezése érdekében a szerző olyan kompetencia-profilokat keresett, amelyek könyvtárosok, levéltárosok, iratkezelők, információ- és tudásmenedzserek pozícióit írják le. Közülük 15-öt választott ki mélyebb vizsgálat céljából, amelyek mind szabadon elérhetők az interneten. Különböző állami szervezeteknél készültek Ausztráliában, Kanadában, az Egyesült Államokban és az Egyesült Királyságban, általában szervezetfejlesztés céljából. Az összehasonlítás nem volt egyszerű, mivel a profilok nem azonos logika alapján készültek, több esetben különböző szinteket határoztak meg, sokszor pedig még a kompetencia fogalmát sem egyformán használták, illetve azon belül nem egységes csoportosítást alkalmaztak.

Bár a szerző a fent említett 5 különböző szakmát elkülönítve próbálta volna kezelni, a vizsgált dokumentumokból az látszott, hogy a területek között nagymértékű az összemosódás. Néhány esetben átfogóan „információs szakemberekként” említik az érintetteket, egyáltalán nem téve különbséget a velük szemben támasztott követelményekben.

A vizsgált kompetencia-profilok alapján kialakult egy lista a bennük szereplő kompetenciákról, összesen 3284 elemmel. Valamennyi kompetenciát címkével láttak el a tartalmát tekintve, így jött létre egy 96 elemes címkelista, ahol a legbővebb körbe 243 kompetencia, míg a legkisebb körökbe csak egy-egy tartozott. Ezek után egy folyamatos finomítási eljárás során a kompetenciák csoportjainak száma először 38-ra, majd 16-ra, végül pedig 5-re csökkent. Így elkerülhetővé vált, hogy túlzottan nagy hangsúly legyen olyan egyedi említéseken, amelyek csak egy profilban bukkantak fel, és az eredmény így sokkal pontosabban jellemezte a szükséges kompetencia-

készletet. A cél az volt, hogy az intézményekben valamennyi szinten zajló munka elhelyezhető legyen a keretrendszerben, így szakmától függetlenül valamennyi információs munkatárs be tudja sorolni saját magát.

A meghatározott öt kompetencia-kategória a következő: 1. együttműködés, ügyfélszolgálat és kommunikáció; 2. a szervezet működésének megértése és a stratégiával összehangolt munka; 3. program- és szolgáltatásnyújtás és irányítás; 4. az információ- és tudásmenedzsment technikai kompetenciái; 5. személyes tulajdonságok.

A kategóriákban felsorolt kompetenciák nagy része aktív közreműködést kíván meg a szakembertől: az első kategória például nemcsak arról szól, hogy jó kapcsolatot kell ápolni a külső és belső partnerekkel, hanem kommunikációs és képzési terv kialakítása és megvalósítása is fontos, nem is beszélve a konfliktusok kezeléséről. A harmadik kategóriába tartozó kompetenciák pedig kifejezetten gazdasági és vezetési elemeket tartalmaznak: a szervezet és az emberi erőforrás irányításáról, a költségvetés és a javak kezeléséről szólnak, egészen a különböző kockázatelemzésekig. A személyes tulajdonságok közé pedig olyan elemek kerültek, mint az alkalmazkodóképesség és rugalmasság, a csapatomunka és együttműködés, az értékek és etika, a kezdeményező-készség, az időgazdálkodás és a nagy megterhelés mellett végzett munka, az elemző gondolkodás és döntéshozatal, illetve a folyamatos szakmai fejlődés iránti elkötelezettség.

(Jávorka Brigitta)

17/2018

LANKES, R. David: New librarianship : warum wir eine Wissensperspektive brauchen In: BuB. – 69. (2017) 7., p. 400-403.

Új könyvtáros szakma: tudásperspektívára van szükség

Könyvtárkép; Könyvtárosi hivatás; Prognózis; Társadalmi követelmények

A University of South Carolina tanszékvezetője, az *Atlas of New Librarianship* című könyv (MIT Press, 2011. 408 p.) díjnyertes szerzője írásában az alapvető szakmai kompetenciák kérdését veti fel. A főbb kérdések megválaszolása előtt azt tisztázza először, mi a könyvtáros, és hogyan pontosítható mindaz, amit tudnia kell. A meghatározáshoz a szel-

lemtudományok hagyományait használja fel, melyekre a dokumentarizmus, a kulturális örökség és az akadémiai szellemtudományok diszciplínái erős befolyással bírnak, illetve egy másik, a világban erősen jelen lévő hagyományt is, amit információ-hagyománynak nevez. A baj ezekkel azonban az, hogy csak hagyományok, nem pedig átforgatható keretrendszerek. Amire szükség van, az a jelenben és a jövőben eligazító pragmatikus keretrendszer, amit a szerző *new librarianship* (új könyvtáros szakma) névvel illet, amely tudományorientált. Észak- és Dél-Amerikában, valamint néhány olasz városban és Hollandiában már gyakorolják, de Ausztráliában és Új-Zélandon is követik ezt a stratégiát. E megközelítési módnak *három aspektusa* van: a feladat, a módszerek és az értékek. Ezek összessége határozza meg a könyvtárost.

A könyvtáros *feladata*, hogy jobba tegye a közösséget oly módon, hogy megkönnyíti a tudásszerzést. Leegyszerűsítve azt is mondhatjuk, a könyvtáros azon fáradozik, hogy a közösség jobb döntéseket hozzon, s munkáját mindig az adott közösséghez igazítja. A könyvtáros *módszerei* a tanulást, a tudás megszerzését segítik. Ezek közül négyet sorol fel a szerző: a hozzáférés, a tudás, a környezet és a motiváció biztosítását. A feladat és az alkalmazott módszerek mellett még egy fontos tényező szükséges a könyvtáros közösséggel folytatott interakciójához: a könyvtárosi *értékek*. Ezek évszázadok alatt formálódtak ki. Háromról már szó volt: szolgáltatás-központúság, a tanuláshoz nyújtott kínálatok és tolerancia a sokszínűséggel szemben. Ehhez a szerző még hozzáteszi a nyitottságot, az intellektuális ösztönzést, továbbá a szellemi szabadságot és a biztonságot. Ezek után már meghatározható a könyvtáros szakma mibenléte: „a könyvtáros arra törekszik, hogy a tudásgenerálás révén jobba tegye a közösséget, melynek során hozzáférést biztosít a tagoknak a könyvtári szolgáltatásokhoz és az ismeretekhez, továbbá biztonságos környezetet, és a felhasználók motivációját olyan etikai keretben ösztönzi, amely magában foglalja a fent említett értékeket.”

Ezek után már foglalkozhatunk azzal, miképpen segíthetnek ezek az elvont szempontok (feladat, módszerek, értékek) abban, hogy választ kapjunk a könyvtárosképzés és -értékelés konkrét kérdéseire. Nemzetközi, könyvtáros és múzeumi szakértők a *Salzburg Curriculum (Libraries and Museums in an Era of Participatory Culture)* c. dokumentumban (<http://salzburg.hyperlib.sjsu.edu/>) 2012-ben azokat a kompetenciákat sorolták fel, melyekre az *új könyv-*

tárosoknak szükségük van: 1. Transzformálható társadalmi elkötelezettség, 2. technológia, 3. az együttműködés kezelése (szakmai kompetencia), 4. állománykezelés, 5. kulturális kompetenciák, 6. tudás, tanulás és innováció. Ezek után visszatér az eredeti kérdésekhez és válaszol is rájuk. (Kell-e a programozáshoz értenie, tárgyilagos tud-e lenni a hamis hírekkel szemben, vállaljon-e szerepet a nagy társadalmi problémákkal kapcsolatban egy könyvtáros?)

A jövőre nézve a hangsúly a tudáson és tartalmon van. A szolgáltatásokat és a technológiát a közösséghez kell igazítani, s az embereket, a közösséget arra kell mozgósítani, hogy jobb döntéseket hozzanak. A cél sohasem a világ összes információjának az összegyűjtése, hanem annak felismerése, mire van szükség, és a közösség igényeit kielégíteni. *Napjainkban jóval nagyobb szükség van könyvtárosokra, mint valaha* – zárja cikkét a szerző.

(Murányi Lajos)

18/2018

TODOROVA, Tania Yordanova [et al.]: Information professionals and copyright literacy : a multinational study. – Bibliogr. In: Library management. – 38. (2017) 6/7., p. 323-344.

Információs szakemberek és a szerzői jogi műveltség: nemzetközi felmérés

Információs műveltség; Könyvtárosi hivatás; Könyvtárosképzés -felsőfokú; Könyvtártudományi kutatás; Szerzői jog

A tanulmány a könyvtárak és más kulturális intézmények szakembereinek szerzői jogi műveltségével foglalkozó multinacionális felmérés eredményeit mutatja be. Megközelítése a könyvtár- és információtudományi, valamint a kulturális örökség szektorában (levéltárak és múzeumok) működő szakemberek szerzői jogi műveltségének felmérésére támaszkodik, melyre 13 ország – Bulgária, Egyesült Államok, Egyesült Királyság, Horvátország, Finnország, Franciaország, Magyarország, Litvánia, Mexikó, Norvégia, Portugália, Románia, Törökország – részvételével került sor 2013 júliusa és 2015 júliusa között. Online felmérési eszközt fejlesztettek ki, hogy adatokat gyűjtsenek a szakemberektől a szerzői joggal kapcsolatos kérdések ismerete, tudása és tudatossága, valamint azokról vallott véleményük tekintetében.

A tanulmány megállapításai rámutatnak a meglévő ismeretek hiányosságaira, és tájékoztatnak a könyv-

tárosok és a többi kulturális szakember szerzői jogi műveltségének szintjéről. Megvizsgálták továbbá a szerzői jogi tanulással kapcsolatos attitűdöket is az egyetemi oktatásban és a folyamatos szakmai továbbképzési programokban. A tanulmány útmutatást ad a szerzői jog jobb megértéséhez a digitális és az információs műveltség szélesebb kontextusában, valamint a szerzői jogi szabályok alkalmazásához és szerzői jogi tanácsadói pozíciók létrehozásához a kulturális intézményekben. Ezek az ajánlások segíthetik az egyetemi és továbbképzési programok tanterveinek és módszereinek átgondolását is.

(Autoref.)

Lásd még 43, 55

Oktatás és továbbképzés

19/2018

DUFFUS, Orolando: Assessing UNC-Greensboro's reference interns program : enhancing the employability of LIS students. – Bibliogr. jegyzetekben In: College & research libraries news. – 78. (2017) 5., p. 259-262.

Tájékoztató könyvtárosi gyakoromoki program értékelése egy egyetemi könyvtárban

Egyetemi könyvtár; Gyakorlati képzés; Könyvtáros-utánpótlás; Referenz

Néhány évtizede a könyvtárakban fontos lett a könyvtáros hallgatók gyakornoki munkája a tájékoztatásban és más szolgáltatásokban. Az utóbbi években jelentősen megváltozott a tájékoztató munka felelőssége, a technológia és a virtuális csatornák fejlődésével már nincs fizikai helyhez kötve. Sok egyetemi könyvtárban a tájékoztató pultnál vagy magasan, más szakirányban képzett szakemberek (paraprofessionals) dolgoznak, vagy diákmunkások. A tájékoztató pultnál sokszor más szolgáltatásokat is igénybe lehet venni, mint pl. a kölcsönzés vagy az online elérés.

Az Észak-Karolinai Greensboro Egyetem (UNC-Greensboro) egyetemi könyvtáraiban 1988 óta a gyakornokok részt vesznek a tájékoztató munkában, általában egy könyvtáros mellett. 2003-ban a könyvtárak úgy döntöttek, hogy csak könyvtár szakos diákmunkásokat alkalmaznak. A gyakornoki program célja, hogy a hallgatók oktató környezetben szerezzenek munkatapasztalatokat a virtuális és a személyes

kapcsolatokról. Emellett a gyakornokokkal hetente könyvtárosok foglalkoznak, interjúkat készítenek, rezüméket írnak.

2015-ben az egyetemi könyvtárak értékelték a gyakornoki program eredményességét és hatását a hallgatók pályafutására. A kérdőívet 28, 2010 és 2015 között gyakornokként dolgozó hallgatónak küldték el, közülük 21 válaszolt. A válaszadók 95%-a hangsúlyozta, hogy a gyakornoki munka bővítette ismereteiket, javította tanulmányi eredményeiket. Többen említették, hogy jelentős úr van az elméleti oktatás és a gyakorlati munka között. Minden válaszadó jelezte, hogy a tájékoztató gyakorlat hatalmas önbizalmat adott, szembesültek azokkal a félelmekkel, amelyeket a keresőkérdések fáradtságos megválaszolásakor vagy a problémás hallgatókkal átéltek. Magabiztosabbak lettek olyan könyvtárosi feladatok teljesítésekor, mint az információs műveltség tanítása a hallgatóknak. 83% úgy érezte, hogy a gyakornoki program után versenyképesebb lett a munkaerőpiacon. 35% szerint a programban jobban ki lehetett volna használni a hálózati lehetőségeket saját szakmai hálózatuk építéséhez. A válaszadók 83%-a a végzés után el tudott helyezkedni, bár nem mindenki könyvtárosként. 74% a mesterképzés után szakmai munkakörbe került (köz- vagy egyetemi/főiskolai könyvtárban), de csak 53% teljes munkaidőben. Fizetésük magasabb volt mind a regionális, mind az országos átlaghoz képest.

Tapasztalatszerzésben 83% az első helyre sorolta a legjobb gyakorlatok és a tematikus adatbázisok megismerését, a második helyre pedig a heti könyvtári tréningeket és a félévek végén tartandó tanításra való felkészítést. Sokan nem tudtak kiemelni egyetlen, a sikereiket elősegítő tényezőt, inkább összefoglalva a programot átfogónak, karrier-alakítónak, önbizalom-építőnek minősítették.

Javaslatok a program folytatásához:

- az oktatás terén: több lehetőséget kellene beiktatni a programba a megfigyelésekre, a tanításra és a közös tanításra (co-teaching);
- kötelezővé kellene tenni az interjúkészítést, nagyobb hangsúlyt kellene helyezni a konferenciákon való részvételre;
- egyéb területek: hasznos lenne a szorosabb együttműködés a mentorokkal, egyes szakterületeken állományfejlesztési tapasztalatok szerzése.

Az UNC-Greensboro gyakornoki programja egyedülálló az erőteljesség és a válogatási kritériumok kombinációjában. A szakmai gyakorlat a tanulást és a szakmai tapasztalatszerzést jelenti; bár a gyakornokok munkavállalók, a könyvtárnak a szokásos al-

kalmazói kapcsolatokon túli kötelességei is vannak. A szakmai gyakorlat a tanulás része, nem csupán munka. A gyakornokok megtanulják, hogyan készítsék el egy előadás vázlatát, tanítsanak, értékeljék az információs műveltséget, kezeljenek olyan online eszközöket, mint a LibGuides, referenz interjúkat készítsenek e-mailen, chatelve, telefonon vagy személyesen. Megismerik az irányítási rendszereket, a különféle közösségekkel folyó munkát.

(Viszocsekné Péteri Éva)

20/2018

LAMB, Annette: Debunking the librarian 'gene': designing online information literacy instruction for incoming library science students. – Bibliogr. In: Journal of education for library and information science. – 58. (2017) 1., p. 15-26.

A „könyvtárosi gén” megtalálása: Online információs műveltség oktatása tanulmányaik elején járó könyvtár szakos hallgatók számára

Felmérés; Információs műveltség; Könyvtárosképzés -felsőfokú; Könyvtáros-utánpótlás; Távoktatás

Más egyetemistákhoz hasonlóan, tanulmányaik korai szakaszában a könyvtár szakos hallgatók információs és technológiai készségei széles skálán mozognak. A kérdés az, hogy szisztematikusan kifejlesztett online tananyagok hatékonyak-e információs műveltségi készségeik fejlesztésében.

Ezen a téren vannak már bevált gyakorlatok, amelyek arra intenek bennünket, hogy különböző tanulási stílusokat és preferenciákat követő, eltérő intelligenciájú és személyiségű hallgatókat vizsgáljunk, akik számra világosan fogalmazzuk meg a tanulási célokat és elvárásainkat. A tanuláshoz élményt adó, interaktív környezetben kell megvalósulnia, ahol a tanulók aktív részvételét rugalmas navigáció és önálló ütemezés segíti, továbbá egyaránt irányul fogalmakra és folyamatokra. A hallgatók minden őket érdeklő információhoz jussanak hozzá annak érdekében, hogy fokozzuk érdeklődésüket. Példáinkat, amelyek helyzetekhez kötődnek, a gyakorlatból vegyük.

Negyvenhat online oktatáscsomagot vizsgáltak meg. Előzetes teszttel mérték fel a hallgatók készség szintjét és állapították meg, hogy kinek melyik tananyagra van szüksége.

A tanulási célok a készségek négy csoportjának fejlesztését kívánták szolgálni: alapvető technológiák és információkeresés, gyűjteményfejlesztési és az

alkotást segítő eszközök, közösségi média és részvételi technológia, valamint korszerű technológiák, szakmai etika, szakszerű hivatásgyakorlás.

A hallgatók a következőkhöz hasonló feladatokat kaptak: keresés a Google „Keresés kép alapján” funkciójával; előfizetett adatbázisban végzett keresés csomósítás és a Boole-algebra alkalmazásával; könyvre, folyóiratcikkre vagy weboldalra történő hivatkozások készítése különböző hivatkozási stílusokban, Google Dokumentum szerkesztése; videó beillesztése személyes honlapra.

Százharmincegy hallgató négy féléves oktatását követően az elért készség szintet mérő teszt, az előzetes teszt és hallgatói kurzusértékelések alapján a projekt eredményesnek bizonyult.

Követő kérdőíves felmérés is készült, amelyet a kurzusokon részt vett, de még nem végzett hallgatók 27%-a küldött vissza. Harminckilenc százalék úgy látta, hogy tanulmányai elején alacsonyabbak voltak könyvtári és technológiai készségei, mint társaié, míg 35% velük azonosnak, 26% náluk jobbnak ítélte készség szintjét. Száz százalékos volt az egyetértés abban, hogy a kurzus elérte azt a célt, hogy egy szintre hozza a hallgatók készségeit, 96% pedig úgy érezte, hogy a kurzus hatékony volt a további tanulmányokhoz szükséges alapok kialakításában. A hallgatók szerint a weboldalak, hivatkozások és infografikák készítése, blog készítése, grafikai dizájn eszközök és a nyílt hozzáféréshez kötődő programok használata, valamint az információkeresés voltak a legfontosabbnak tekintett készségek, amelyeket elsajátítottak.

(Koltay Tibor)

21/2018

VERBAKEL, Ellen – GROOTVELD, Marajan: 'Essentials 4 Data Support': five years' experience with data management training. – Bibliogr. In: IFLA journal. – 42. (2016) 4., p. 278-283.

Res. arab, francia, kínai, német, orosz és spanyol nyelven

„Essentials 4 data support”. Egy adatkezelési képzés öt éves tapasztalatai

Adatfeldolgozás; Információs műveltség; Kutatás információellátása; Továbbképzés

2011 végén kutatási adatok kezelésével kapcsolatos kurzust indított egy holland cég. 2014-ben a kurzust átdolgozták három intézmény együttműködésével.

se keretében. A tanfolyamot az úgynevezett „data supporter”-ek, azaz az adatokkal foglalkozó segítő szakemberek (könyvtárosok, információtechnológusok) számára indították el. Ezek a szakemberek a kutatókat segítik az adatok tárolása, kezelése, archiválása és megosztása során. 2016 májusára összesen 170-en végeztek a tanfolyamon.

A tanfolyam oktatási anyagai angol és holland nyelven állnak rendelkezésre. A teljes kurzus két kontaktnapból áll, amelyek között hat hét telik el. Ezalatt a hallgatók ismerkednek az online tanulási környezettel, feladatokat végeznek el és töltenek fel, és egy fórumon visszajelzést adnak hallgatótársaik számára. A kurzus ún. online+ változata keretében önállóan tanulnak, igénybe véve a nyílt fórum lehetőségeit. A csak online kurzus résztvevői pedig saját tempóban tanulhatnak, de a közösségi média lehetőségei nélkül.

A két kontaktnap közötti hat hétben a hallgatók intenzív kapcsolatban vannak konzultáns segítőikkel, a coachokkal. Gyakorlati szakemberek számolnak be nekik problémáikról és a megoldásokról. Az adatkezelés megtervezése szintén fontos része a tematikának. A második kontaktnapon ismét előadásokra kerül sor, és ekkor mutatják be a hallgatók prezentációikat. A coachok rendszeresen összehívják a volt

hallgatókat, akik beszámolnak arról, milyen eredményeket értek el.

Az adatkezelési képzéshez a következő kompetenciák lényegesek: az információtechnológia hatékony használata, vállalkozó kedv az adatokkal kapcsolatos szolgáltatások javítása érdekében, a kutatási adatok fontosságának felismerése a tudományos kutatásban, konzultációs és együttműködési készségek, operatív készségek. A képzés jelenlegi verziója a kutatási ciklus köré van szervezve. A tananyagban számos külső link található jó gyakorlatokhoz, meghatározásokhoz és további hasznos olvasmányokhoz.

A tanfolyamnak a tapasztalatok alapján utóbb kidolgozták egy olyan változatát is, amelyet „házhöz visznek”, és amely rugalmasan igazítható a megrendelő intézmények igényeihez.

(Hegyközi Ilona)

Lásd még 18, 55, 67

Konferenciák

Lásd 50

Könyvtárak és tájékoztatási intézmények

Nemzeti könyvtárak

22/2018

JACOBS, Stephanie: Zeichen – Bücher – Netze : das Deutsche Buch- und Schriftmuseum der Deutschen Nationalbibliothek In: Bibliothek. – 41. (2017) 2., p. 202-212.

Res. angol nyelven

Jelek – könyvek – hálózatok: a Német Nemzeti Könyvtár Könyv- és Írásmúzeuma

Kiállítás; Könyvmúzeum; Könyvtárpépület -nemzeti; Nemzeti könyvtár

A könyv- és médiatörténeti emlékek gyűjtése, kiállítása és tudományos feldolgozása a Német Könyv- és Írásmúzeum feladata. A munka középpontjában a sokarcú és -funkciójú könyv áll – még a digitális hálózatok világába való átmenet után is. A múzeum a könyvkultúra és a médiatörténet tudományos dokumentációs központja, de kiállításai és múzeumpedagógiai programjai révén a kulturális nevelés élő színhelye is, s ezeket közvetíti látogatóinak.

(Autoref.)

Lásd még 36

se keretében. A tanfolyamot az úgynevezett „data supporter”-ek, azaz az adatokkal foglalkozó segítő szakemberek (könyvtárosok, információtechnológusok) számára indították el. Ezek a szakemberek a kutatókat segítik az adatok tárolása, kezelése, archiválása és megosztása során. 2016 májusára összesen 170-en végeztek a tanfolyamon.

A tanfolyam oktatási anyagai angol és holland nyelven állnak rendelkezésre. A teljes kurzus két kontaktnapból áll, amelyek között hat hét telik el. Ezalatt a hallgatók ismerkednek az online tanulási környezettel, feladatokat végeznek el és töltenek fel, és egy fórumon visszajelzést adnak hallgatótársaik számára. A kurzus ún. online+ változata keretében önállóan tanulnak, igénybe véve a nyílt fórum lehetőségeit. A csak online kurzus résztvevői pedig saját tempóban tanulhatnak, de a közösségi média lehetőségei nélkül.

A két kontaktnap közötti hat hétben a hallgatók intenzív kapcsolatban vannak konzultáns segítőikkel, a coachokkal. Gyakorlati szakemberek számolnak be nekik problémáikról és a megoldásokról. Az adatkezelés megtervezése szintén fontos része a tematikának. A második kontaktnapon ismét előadásokra kerül sor, és ekkor mutatják be a hallgatók prezentációikat. A coachok rendszeresen összehívják a volt

hallgatókat, akik beszámolnak arról, milyen eredményeket értek el.

Az adatkezelési képzéshez a következő kompetenciák lényegesek: az információtechnológia hatékony használata, vállalkozó kedv az adatokkal kapcsolatos szolgáltatások javítása érdekében, a kutatási adatok fontosságának felismerése a tudományos kutatásban, konzultációs és együttműködési készségek, operatív készségek. A képzés jelenlegi verziója a kutatási ciklus köré van szervezve. A tananyagban számos külső link található jó gyakorlatokhoz, meghatározásokhoz és további hasznos olvasmányokhoz.

A tanfolyamnak a tapasztalatok alapján utóbb kidolgozták egy olyan változatát is, amelyet „házhöz visznek”, és amely rugalmasan igazítható a megrendelő intézmények igényeihez.

(Hegyközi Ilona)

Lásd még 18, 55, 67

Konferenciák

Lásd 50

Könyvtárak és tájékoztatási intézmények

Nemzeti könyvtárak

22/2018

JACOBS, Stephanie: Zeichen – Bücher – Netze : das Deutsche Buch- und Schriftmuseum der Deutschen Nationalbibliothek In: Bibliothek. – 41. (2017) 2., p. 202-212.

Res. angol nyelven

Jelek – könyvek – hálózatok: a Német Nemzeti Könyvtár Könyv- és Írásmúzeuma

Kiállítás; Könyvmúzeum; Könyvtárpépület -nemzeti; Nemzeti könyvtár

A könyv- és médiatörténeti emlékek gyűjtése, kiállítása és tudományos feldolgozása a Német Könyv- és Írásmúzeum feladata. A munka középpontjában a sokarcú és -funkciójú könyv áll – még a digitális hálózatok világába való átmenet után is. A múzeum a könyvkultúra és a médiatörténet tudományos dokumentációs központja, de kiállításai és múzeumpedagógiai programjai révén a kulturális nevelés élő színhelye is, s ezeket közvetíti látogatóinak.

(Autoref.)

Lásd még 36

Felsőoktatási könyvtárak

23/2018

CURRY, Robert: Makerspaces : a beneficial new service for academic libraries?. – Bibliogr. In: Library review. – 66. (2017) 4/5., p. 201-212.

Alkotóterek: hasznos új szolgáltatás a felsőoktatási könyvtárakban is?

Felsőoktatási könyvtár; Információs műveltség; Információtechnológia; Oktatás információellátása

A tanulmány célja bemutatni az *alkotóterek* (*makerspaces*) lehetőségét, hogy új oktatási térként működjenek a felsőoktatási könyvtárakban. Ez a kutatás két kulcsfontosságú kérdést tesz fel: Hogyan lehet tanulni az alkotóterekben? Mit tud hozzátenni az alkotótér az egyetemi könyvtári szolgáltatások hatékony szervezéséhez és támogatásához?

A szakirodalom áttekintése után három, alkotótér működtető észak-amerikai egyetemi könyvtáros online fórumáról származó adatok elemzése következik, majd a téma oktatásméletét és filozófiáját tárgyalja a szerző. Három átfogó tanulási témát emel ki: a tapasztalati tanulást (Dewey, 1909; Kolb, 1984), a gyakorlati közösségeket (Lave és Wenger, 1991) és a társadalmi tanuláson alapuló (Bandura, 1997) eredményességet. Az említett három amerikai könyvtáros számára szervezett egyhetes online fórum részletes és informatív adatokat szolgáltatott. A szélesebb társadalmi tényezőket is megvizsgálták, ideértve az alkotóterek – mint a közösséget és az egyéneket formáló és erősítő kreatív terek – potenciális közösségi értékét. A cikk az első a felsőoktatásban, amelyik az alkotóterek lehetséges pedagógiai értékeiről szól, és arról a speciális segítségről, amit az egyetemi könyvtárak nyújthatnak, ha úgy döntenek, otthont adnak egy ilyen alkotótérnek (ahol persze információs és digitális műveltség oktatása folyik, és a kritikai gondolkodásra is felkészíthetik a diákokat).

(Autoref.)

24/2018

JOHNSTON, Gail: LaptopsAnytime : meeting students' need for equipment loans through self-serve kiosks In: Computers in libraries. – 37. (2017) 6., p. 4-9.

LaptopsAnytime: önkiszolgáló gépkölcsönző automaták az egyetemi hallgatók igényeinek kielégítésére

Egyetemi hallgató; Egyetemi könyvtár; Igény; Kölcsönzés; Számítógép

Sok egyetemi könyvtár szembesül a hallgatóknak a kényelmes technológiával szembeni növekvő elvárásaival, közéjük tartozik a Texas A&M University-Commerce campusán lévő Gee Könyvtár. A főkönyvtárhoz tartozik a campus fő számítógépközpontjaként működő információs köztér (information commons). Ez utóbbi terheltségének csökkentésére először asztali számítógép-állomásokat helyeztek üzembe, majd megindult a laptopok kölcsönzése. Kezdetben egy gépet csak 4 órára lehetett kivenni, és csak a könyvtárban lehetett használni. Az egyetemen sok ingázó és ún. nem hagyományos hallgató van (akik már dolgoznak, vagy szülői feladatokat látnak el, és nem tudnak órákat tölteni a könyvtárban).

Az információs központ vezetője egy, a videokölcsönzőhöz hasonló laptopkölcsönző kiosk reklámja alapján kezdte a piackutatást. Legmegfelelőbbnek a LaptopsAnytime piacvezető céget találták. A projekt 2013 őszén indult 12 lappal és 12 tárolóhellyel. Nem sokkal később még 12 laptopot kellett venni, hogy a kioskban mindig legyen kölcsönözhető gép. Egy laptop feltöltéséhez (elemek cseréjéhez) mindössze 15 perc szükséges. Ennek köszönhetően a laptopokat már egy napra lehetett kivenni (valójában a következő nap 24 óráig), és ki lehetett vinni a könyvtárból. A népszerű szolgáltatás újabb kioszkkal bővült: a campus központjában, forgalmas helyen található hallgatói központban 2014 őszén egy 12 laptopot és 12 tárolót tartalmazó kioskot helyeztek üzembe, és hamarosan itt is még 12 laptopot kellett venni. Az információs központ vezetője látja, ha a hallgatói központ automatájában kevés az elvihető gépek száma, és fel tudja tölteni a kioskot.

A hallgatói központba tervezett kioskba a könyvtárban kölcsönözhetőktől eltérő típusú laptopokat kellett venni, annak megfelelő sínekkel; ezért a hallgatóknak a gépet oda kellett visszavinni, ahol kivették. 2014 őszén a könyvtárba is került még egy kiosk az előzőtől eltérő laptoptípusokkal, így a hallgatók már több helyre tudták visszavinni a gépeket.

Mielőtt egy könyvtár hasonló beruházásba fog, érdemes átgondolni a következőket:

- pénzügyi kérdések, ár: fenntartási költségek, új laptopok vétele (mivel a gépek általában 3 évenként elhasználnak), szervízszerződés;
- biztonságos, kezelhető hely kiválasztása: a könyvtárban a kiosk a tájékoztató pult közelében van, a hallgatói központban forgalmas, biztonsági ka-

merákkal felszerelt helyen; minden kioszkban van beépített kamera; a telepítéshez áramforrás és Ethernet kapcsolat szükséges;

- használói csoport: a kioszkokat csak a diákok használhatják, az oktatók az ügyfélszolgálatnál kölcsönözhetnek laptopokat. A használók jogosultságához diákigazolványra van szükség, és alá kell írniuk, hogy tudomásul veszik a szolgáltatás feltételeit, beleértve a felelősséget az elvesztésért és a károkozásért;
- indításkor az új szolgáltatás bemutatása: a kioszk működését a Gee Könyvtár egy rendezvény keretében mutatta be a meghívottaknak.

Tapasztalatok 3 év után:

- statisztikák, felmérések, a LIBQUAL+ kommentek bizonyítják, hogy a hallgatók nagyon elégedettek a szolgáltatással;
- az igényeket soha nem lehet kielégíteni: újabb és újabb, eltérő típusú gépeket kell venni, amelyekhez új sínek kellenek; cserébe a diákok bármelyik gépet bárhová visszavihetik;
- ha egy könyvtár laptopkölcsönzést tervez, a legmegfelelőbb szolgáltató kiválasztásához alapos piackutatás szükséges;
- tisztázni kell a projekt költségeinek fedezését: a Gee Könyvtár 2017-ben a campus hallgatói szolgáltatási díjaiból kérte a finanszírozást;
- a campuson a projekt jóváhagyásáért felelős vezetőknek feltétlenül látniuk kell, hogy a könyvtár alaposan felkészült, meg kell mutatni a kioszkok leendő helyeit, a tervezett biztonsági intézkedéseket.

(Viszocsekné Péteri Éva)

25/2018

KEYES, Kelsey: Welcoming spaces : supporting parenting students at the academic library. – Bibliogr. In: The journal of academic librarianship. – 43. (2017) 4., p. 319-328.

Barátságos terek: kisgyermekes hallgatók segítése felsőoktatási könyvtárakban

Egyetemi hallgató; Felsőoktatási könyvtár; Igény; Szabályzat -könyvtári

A felsőoktatási könyvtárak sokféle hallgatót szolgálnak ki, de sokszor figyelmen kívül hagyják a kisgyermekes diákokat. Azok a hallgatók, akik szükségből vagy szándékosan gyermekükkel együtt mennek a könyvtárba, sajátos igényekkel rendelkeznek. Ezek-

nek a hallgatóknak a kiszolgálása, akik nehézségekkel szembesülnek a főiskolán és a diploma megszerzése során, elsőbbséget kellene, hogy élvezzen a felsőoktatási könyvtárakban. Ha segítséget kapnak, jobban tudnak tanulmányaikra összpontosítani, tudományos céljaikat elérni, és csökkenthető lemorzsolódási arányuk. A cikk anekdotikus bizonyítékok felrajzolásával kezdődik, majd áttekinti a kisgyermekes hallgatókról szóló szakirodalmat. Ezután vizsgálja és elemzi a nagy amerikai egyetemek könyvtárainak kisgyermekesekre vonatkozó szabályzatait. Az egyetemi könyvtárak fele nem rendelkezik erről a kérdéssről, s van néhány, amelyek nem enged be felügyelettel sem gyermeket a könyvtárba, míg néhány könyvtár megengedő, és helyiségeket is biztosít gyermekek számára. A vizsgálatból kiderül, hogy a felsőoktatási könyvtárak még mindig tudnak fejlődni kulcsfontosságú területeken. A cikk végezetül megoldásokat kínál arra vonatkozóan, miképpen tudná egy felsőoktatási könyvtár a kisgyermekes diákokat szolgálni különböző térbeli és pénzügyi korlátok közepette, valamint azokra a potenciális aggályokra is rávilágít, amelyek visszatartják a könyvtárakat az egyetemi közösség e csoportjának a kiszolgálásától. Ezt az elemzést kiegészíthetik a könyvtárakkal folytatott további vizsgálatok arról, hogyan dolgozták ki szabályzatukat és hajtották azt végre, illetve interjúk a kisgyermekes hallgatókkal arról, mit szeretnének, és mire volna szükségük a felsőoktatási könyvtárban.

(Autoref.)

26/2018

PARROTT, Justin: Communication and collaboration in library technical services : a case study of New York University in Abu Dabhi. – Bibliogr. In: New review of academic librarianship. – 22. (2016) 2-3., p. 294-303.

A könyvtári feldolgozó részlegek kommunikációja és együttműködése: esettanulmány a New York-i Egyetem Abu-Dzabi campusáról

Egyetemi könyvtár; Együttműködés -nemzetközi; Esettanulmány; Feldolgozó munka; Kommunikáció -személyzetten belül

A New York-i Egyetem (NYU) hatalmas intézmény több mint 50 ezer hallgatóval, 6 kontinensen működő 11 távoli helyszínnel és két nemzetközi campussal. Abu-Dzabiban a campus 2010-ben létesült, jelenleg 250 oktatója és 880 hallgatója van. A NYU-ból az

Abu-Dzabi Könyvtárban 31 fő dolgozik: 10 amerikai, oktatói státuszú könyvtáros és 21 nemzetközi szakember. A könyvtár feldolgozó munkáját a New York-i feldolgozó központból, a KARMS-ból (Knowledge Access and Resource Management) irányítják, ahol a több mint 70 munkatársból 16 oktatói státuszú könyvtáros. A KARMS feldolgozó egységének, a GPU-nak (Global Processing Unit) a feladata az Abu-Dzabiba küldendő anyagok beszerzése és katalogizálása. Ugyancsak a GPU szolgálja ki a 2013 szeptemberében Sanghajban nyitott campust.

Abu-Dzabiban az induláskor nem volt az alapvető munkafolyamatokért (szerzeményezés, katalogizálás) felelős szakember, ezért először olyan alapszolgáltatásokat indítottak, mint a hozzáférés, kölcsönzés és a tájékoztatás; a kommunikáció a KARMS GPU és Abu-Dzabi között még egy év elteltével sem volt megfelelő. Az okot a személyes kapcsolatok hiányában látták, ezért a feldolgozó munkához értő, a GPU és Abu-Dzabi közötti munkafolyamat javításáért felelős könyvtáros alkalmazása mellett döntöttek. Az új státusz hatékonyságának fokozása érdekében a 2012 őszén kiválasztott amerikai szakember 3 hónapot töltött a NYU-n. Ezalatt megismerte a könyvtári feldolgozási folyamatokat, az Aleph rendszert és több témakört érintő tréningen vett részt.

Az új szakember és a GPU vezetője lettek a kapcsolattartó személyek, az őket összekötő kommunikációs vonalat megerősítették. A katalógusrekordokat a NYU küldi vagy az OCLC-ből letöltve és példányadatokkal kiegészítve, vagy idegen nyelv esetén saját feldolgozásban. A kapcsolattartók felelősek a napi feldolgozásért, a könyvtár megfelelő szervezeti egységeibe történő továbbításért és a felmerülő kérdések megválaszolásáért.

Meg kellett tanulni az e-mail hatékony használatát, ehhez a New-York-i tréning jó alapul szolgált. Az e-mail azonban sokszor bizonytalan, a címzett félreértheti, különösen, ha a küldő nem angol anyanyelvű vagy más kultúrában nőtt fel. A szakirodalom bizonyítja, hogy a számítógépes kommunikációban is a személyes kapcsolatok a legfontosabbak. Az e-mail másolatküldő funkciójával már több címzettel, könyvtárossal lehet kommunikálni.

Bonyolultabb kérdések esetén, mint a költségvetés vagy a munkafolyamat módosítása, a személyes kapcsolattartáshoz a Skype-ot használták. Ez kisebb csoportok kommunikációját is lehetővé teszi, beleértve az érdekelt osztályok bekapcsolódását. Csoportos beszélgetést tartottak olyankor is, ha új munkatárs jött, és szükségessé vált új kapcsolatok kiépítése.

A kommunikáció és a munkafolyamatok stabilizálásával a két felelős némileg decentralizálta a kapcsolattartást, egyes feladatokat a partnereikkel közvetlenül együtt dolgozó asszisztensekre bízta, az e-mailekből pedig másolatot kaptak. A 8 órás időeltolódás és az eltérő hétfégi pihenőnapok miatt a sürgős választ igénylő kérdések megválaszolására bevezették az e-mailek esténkénti és hétféjenkénti ellenőrzését, bonyolultabb kérdések esetén a Skype használatát, akár a könyvtáros otthonából is.

A NYU telephelyei közötti globális könyvtári szolgáltatások integrálása az egyetem egyik stratégiai célja lett, amelyhez elengedhetetlen a legjobb kommunikációs gyakorlat kialakítása annak érdekében, hogy leküzdjék az időzónák, a hozzáférés és a műszaki kompatibilitás okozta kihívásokat. Az e célra, a 14 helyszín képviselőiből 2015-ben alakult bizottság 30 kommunikációs és információmegosztó eszközt értékelt; további feladata lesz az egyes helyek sajátos igényeire igazítható, legjobb gyakorlatok gyűjteményének fejlesztése.

(Viszocsekné Péteri Éva)

Lásd még 12, 44, 52, 56, 59, 61, 65, 66, 67

Közművelődési könyvtárak

27/2018

CAVANAGH, Michael John: Are community-managed libraries effective? In: Library management. – 38. (2017) 4/5., p. 226-236.

Hatékonyak-e az önkéntesekkel működő könyvtárak?

Hatékonyság; Könyvtáros -társadalmi munkás; Közművelődési könyvtár

A tanulmány célja, hogy feltárja a közösség által kezelt könyvtárak (*community-managed libraries, CMLs*) hatékonyságát Angliában; nyomon követi történetüket, és megvizsgálja, mi a bizonyíték hatékonyságukra. Az önkéntesekre és a könyvtárvezetőkre kiterjedő kvantitatív kutatás (webes kérdőívek) alapján a tanulmány megállapítja (1) a nyújtott szolgáltatások körét, (2) az önkéntesek képzésének szükségességét és mértékét, (3) azokat a kritériumokat, amelyekkel a könyvtár hatékonysága mérhető, és (4) milyen mértékben képesek az önkéntesek által kezelt könyvtárak teljesíteni ezeket a kritériumokat.

A tanulmány a kínált szolgáltatások sokféleségét és a képzések időtartamának különböző hosszúságát tapasztalta tarka variációban. Ezenkívül jelentős különbségeket tapasztalt a kutatásban részt vevők véleménye és prioritásai között a különböző hatékonysági kritériumok relatív fontossága és a könyvtárak e kritériumoknak való megfelelése tekintetében. A tanulmányból származó bizonyítékok arra utalnak, hogy az önkéntesekkel működő könyvtárak hálózata töredékes és inkonzisztens. Ennek legfőbb oka a helyhatósági támogatás eltérő módja és szintje. A cikk azt a következtetést vonja le ebből, hogy az országos irányelvek és a következetesen alkalmazott szakmai tanácsadás hiánya okozhatja ezeket a különbségeket, és ajánlja a walesi közkönyvtárak (*Welsh Public Libraries*) által alkalmazott megoldásokat, amelyek modellértékűnek tekinthetők. E kutatási eredmények a politikai döntéshozatalra is hatással lehetnek, amennyiben újra bevezetésre kerül a szabványos/minőségi keretrendszer a szolgáltatások színvonalkülönbségének csökkentése érdekében. Az eredmények hasznosak azoknak a helyi hatóságoknak is, amelyek önkéntesek által kezelt könyvtári modell bevezetését tervezik.

(Autoref.)

28/2018

JOHNSON, Ted – VAN HAREN, Casey – HJORTING, Michele: Sharing our library facility : Prescott Valley Arizona Public Library In: Public library quarterly. – 36. (2017) 2., p. 154-166.

Könyvtári terek megosztása a Prescott Valley-i Városi Könyvtárban

Együttműködés -helyi; Kapcsolat intézményekkel; Könyvtárépület -közművelődési; Városi könyvtár

Amikor a Prescott Valley-i Városi Könyvtár 2009-ben új épületet kapott, az intézmény működésében is gyökeres változás állt be: addig ugyanis tíz éven át a városháza harmadik emeletét foglalták el, ami alacsony láthatósággal járt – az új épület azonban, amelyet a környékbeli kialudt vulkánról, a Glassford Hillről mintáztak, vonzó turisztikai látványosság. A könyvtár az új helyén több kívánt lenni, mint könyvek összessége, ezért megnyitotta kapuit a legkülönbözőbb környékbeli egyesületek, szervezetek előtt, amit részben a gazdasági kényszer szült, részben a közösségépítés célja vezérelt. A belső tereket

e könyvtár esetében két csoportba sorolhatjuk: az épület középső, vulkáni kúpra emlékeztető szárnya hivatalosan az önkormányzat parkokért és szabadidőért felelős részlege alá tartozik – noha az üzemeltetésért a könyvtár felel –, az itteni teremhasználati díjak kérdésében pedig a városháza dönt. Az oldalsó épületszárny a könyvtaré, itt bármilyen esemény megszervezése díjmentes. Az összes rendezvénytermet időpont-egyeztetés után használhatják a könyvtárral kapcsolatba lépő szervezetek, amelyek között találunk veteránegyesületet, helyi írók társaságát, jogsegélyszolgálatot és kézimunkakört is.

A „kúp” 250 főt befogadó, projektorokkal, mikrofonokkal, beépített kamerákkal felszerelt nagytermének használatában az önkormányzat élvez előnyt, de gyakran rendez itt könyvbemutatót vagy koncertet a könyvtár is. Egy emelettel feljebb találjuk az úgynevezett Kristálytermet, ami pazar kilátással rendelkező, 120 fő befogadására alkalmas, konyhával is ellátott helyiség, amely otthont adott már felolvasó-színháznak és vöradásnak is. Az épület tetején lévő terasz kibérelhető privát bulikra vagy fogadásokra, de a könyvtár tartott már ott például gyerekeknek szóló csillagvizsgálat is. A tetőteraszt rossz időjárási körülmények esetén, illetve éjszakára lezárják, a biztonságot és a közintézményhez illő használatot pedig két térfelügyelő kamera hivatott garantálni.

A klasszikus könyvtári terek között, az oldalsó épületszárnyban találjuk a vulkán metafora alapján „táborhelynek” nevezett szobákat, amiket ki-ki kedve szerint használhat egyéni vagy csoportos tanulásra, találkozókra vagy rendezvényekre – itt nincs szükség időpontfoglalásra sem. A számítógépterem is mindig mindenki rendelkezésére állnak, de van külön számítógéplabor is, ahol például képzéseket tartanak vagy álláskeresőknél segítenek. A további rendezvénytermekről a következőket emelhetjük ki: a gyerekek programszobájának és a tizenévesek udvarának rendezvényeiért a gyermek- és ifjúsági könyvtárosok a felelősek; a családfakutató szoba egyszerre ad otthont a genealógiával kapcsolatos gyűjteménynek, illetve a délelőtti és az esti órákban rendezvényeknek; a digitális médialabor a diákok és a vállalkozások munkáját segíti hang-, kép- és videoszerkesztésre alkalmas eszközökkel. A legújabb speciális tér pedig az üzleti inkubátornak szánt, interaktív táblával és 3D-s nyomtatóval felszerelt Glassford Hill-terem, a Northern Arizona University–Yavapai-jal és a megyei vállalkozásfejlesztő központtal való együttműködés gyümölcse.

A szerzők ismertetik egy 2015-ös állami pályázat keretében megvalósított rendezvénysorozat tapasztalatait is: az Osher Lifelong Learning Institute-tal együttműködve szervezett összesen 17 program 1007 látogatót hozott, ám nem valósult meg maradéktalanul a két partnerintézmény közönsége közötti vegyülés. Összességében véve így is sikerült új látogatókat vonzani: a felmérések szerint a résztvevők 31,33%-a nem volt addig beiratkozva, 34,49%-uk pedig használó volt ugyan, de korábban nem járt rendezvényeken.

Fontos felismernünk, hogy a könyvtárnak nemcsak a gyűjteménye, hanem a terei is a közösség erőforrásul szolgálnak. Kimondhatjuk, hogy magunkban állva, saját erőből nem boldogulhatunk: a nyitott, befogadó tér ugyanúgy hozzátartozik az együttműködésen alapuló, korszerű közkönyvtár eszményéhez, mint a gördülékeny szolgáltatások és a (digitális) írástudás-fejlesztő programok.

(Szabó Piroska)

29/2018

McCONNELL, Bridget: Making it happen in Glasgow : a vision for Glasgow libraries In: Public library quarterly. – 36. (2017) 2., p. 136-153.

A glasgow-i könyvtárak megújulása

Együttműködés -helyi; Felmérés; Használó; Igénykutatás könyvtári szolgáltatásokra; Könyvtári hálózat; Középtávú terv; Városi könyvtár

A költségvetési megszorítások, a csökkenő látogatottsági adatok, a felhasználói igények változása egytől egyig olyan tényezők, amelyek általánosan érintik a könyvtárakat. A glasgow-i könyvtárosok öt évvel ezelőtt úgy döntöttek, hogy továbbra is a közösségi élet központjaként szeretnének működni, ennek érdekében nyilvános konzultációra hívták olvasóikat, az alkalmazottakat, együttműködő partnereiket, és igyekeztek megszólítani azokat is, akik nem beiratkozott olvasói a helyi könyvtáraknak, köztük a hátrányos helyzetű és kisebbségi csoportokat is. Kérdőíves felmérésükkel személyesen és virtuálisan mintegy 3000 embert értek el. Jövőképüket, könyvtárfejlesztési koncepciójukat a bejövő válaszok, a nemzetközi trendek, a könyvtári szakemberek véleménye, valamint fókuszcsoport bevonásával alakították ki.

A felmérés tanúsága szerint a jelenlegi könyvtárhasználóknak általánosan pozitív benyomásaik vannak a

helyi könyvtárakról és azok személyzetéről, sőt szenvedélyesen elkötelezettek a könyvtárak jövőbeli működésével kapcsolatban. A legtöbben fontosnak tartják a fizikailag kézbe vehető dokumentumokat, de az elektronikus dokumentumok iránti igény is jelentős. A könyvtárat közösségi csomópontként jellemzik, a használat során a helyben nyújtott szolgáltatásai és az elhelyezkedése a meghatározóak. Ami a könyvtárat nem használókat illeti, körükben igény mutatkozik az esti és hétvégi hosszabb nyitva tartásra, az e-könyvekre, egy jó kávéra olvasás közben és korlátlan, széles sávú internet-hozzáférésre. A partnerintézmények részéről elmondható, hogy bizonytalanok a könyvtári szolgáltatásokkal és a könyvtár működési területével kapcsolatban. Végül a munkatársak véleménye szerint a könyvtárnak szociális, közösségi bázisnak kellene lennie mind a hátrányos helyzetű helyi közösségek, mind az újonnan betelepülők számára.

A kiértékelés során a fő következtetés az volt, hogy a célközönség nem ismeri a könyvtár szolgáltatásait, mert nem jut el hozzájuk kellő mennyiségű információ. Ezért kijelöltek hat olyan területet, ahol szeretnének változásokat elérni az elkövetkezendő időszakban, így az olvasás, az információszolgáltatás, a digitalizálás, a könyvtári terek, valamint az iskolai könyvtárakkal és a helyi Mitchell Könyvtárral való szorosabb kapcsolat tekintetében. Emellett a következő alapelveket is kiemelték: egyenjogúság és befogadás, könnyen kezelhetőség, minőség, megbízhatóság, támogatás, együttműködés a partnerintézményekkel és a használókkal, valamint személyzetfejlesztés.

A felmérés nyomán folytatódott a könyvtári terek felújítása Glasgow-ban. A megújulás részeként közelebb viszik a programokat a közösséghez, a rendezvények partneri együttműködések révén túlnyúlnak a könyvtár hagyományos terein. Már a legkisebbeknek és az újszülötteknek is lehetőséget biztosítanak a beiratkozásra, tereiket alkalmassá teszik a szülők és gyermekek számára a tartalmas és kényelmes időtöltésre. A rászoruló lakosoknak egészségügyi ismeretterjesztő és prevenció programokat rendeznek, segítik a bevándorlók beilleszkedését a közösségi életbe. Partnereikkel közösen lépnek fel az olvasás népszerűsítéséért, emellett növelik gyűjteményüknek azt a részét, amely online is hozzáférhető. Aktívan használják a közösségimédia-felületeiket, hogy még inkább részei lehessenek a glasgow-i polgárok hétköznapijainak. Arra törekednek, hogy együtt változzanak a használók igényeivel, mert így lesznek megkerülhetetlenek mind szakmailag, mind társadalmilag. Már nem a fennmaradásért akarnak küzdeni. A szemléletváltás

talán gazdaságilag is meg fog térülni, hiszen azt az intézményt, amelynek a neve benne van a köztudatban, bezárni aligha lehet.

(Horváth Adrienn)

30/2018

PRESSLEY, Tara: Public libraries, serious mental illness, and homelessness : a survey of public librarians In: Public library quarterly. – 36. (2017) 1., p. 61-76.

Közkönyvtárak, súlyos mentális betegségek és hajléktalanság

Beteg olvasó; Felmérés; Közművelődési könyvtár; Hátrányos társadalmi helyzetű olvasó

A mentális betegségek az amerikai felnőtt lakosság 18,1%-át érintik, ebből súlyos mentális betegséggel – értve ezalatt a skizofréniát, a bipoláris zavart és a depressziót – kb. 4,2%-uk küzd. Az aktív pszichotikus epizódokkal küzdők helyzetét sok esetben a hajléktalanság is súlyosbítja. Viselkedésük a közkönyvtárak dolgozói és olvasói számára kényelmetlenséget okoz, különösen az ellátatlan betegek esetében. Emiatt fontos az elvárt olvasói viselkedés egyértelmű előírása a könyvtárakban, illetve szükség esetén a külső segítségkérés.

A skizofrénia tünetei közé sorolhatók a tévképzetek, hallucinációk és/vagy a gondolkodás zavarai. A bipoláris zavar mániás és depresszív tünetek váltakozásában nyilvánul meg: a mániás epizódra jellemző a követhetetlen, csapongó, gyors beszéd, a depresszív hangulat ezzel szemben az érdeklődés hiányával, motiválatlansággal jár, ami sokszor öngyilkos gondolatokkal egészül ki. Optimizmusra ad okot, hogy gyógyszeres kezeléssel és pszichoterápiával a mentális betegségek tünetmentessé tehetők. A felépülést segítik az olyan tényezők, mint az általános egészség, az otthon, a célok és a közösség.

A cikkben ismertetett felmérés célja annak feltárása volt, hogy a közkönyvtári dolgozók miként érzékelik a mentális betegséggel küzdő és/vagy hajléktalan olvasókat. A vizsgálat az Egyesült Államok 7 különböző államából 557 könyvtáros által megválasztott kérdőív alapján történt, de a mintavételt torzítja, hogy Észak-Karolina felülreprezentáltan szerepelt, az egyesületi tagsággal nem rendelkező könyvtárosok pedig alulreprezentáltak voltak. A megkérdezettek 95%-a találkozott már az olvasók között hajléktalan emberekkel, 72%-uk pedig úgy becsülte, hogy olvasóik 1–10%-a hajléktalan. Számos könyvtáros beszámolt róla, hogy

tart a mentális betegek és hajléktalanok esetleges erőszakosságától, és nem érzi magát biztonságban a jelenlétükben. Szeretne segíteni, ugyanakkor bizonytalan, miként tegye. A válaszokból az is kiderült, nem egyértelmű, pontosan mi az elvárt viselkedés a könyvtárakban. Ami a könyvtárosok felkészültségét illeti, a felmérésben részt vett könyvtárosok 45%-a rendelkezik valamilyen ismerettel a mentális betegségek terén, de szívesen venne részt ezzel kapcsolatos továbbképzésen. A megkérdezettek 70%-a jelezte, hogy kifejezetten érdeklődik a téma iránt. Csúpn 3 könyvtáros válaszolta azt, hogy részt vett már olyan képzésen, mely a pszichiátriai betegségekkel küzdő olvasókkal való együttműködésről szólt. Mindezek alapján leszűrhető, hogy szükség van célzott továbbképzési programokra annak érdekében, hogy a könyvtárosok megismerjék, hogyan bánjanak ezekkel az olvasókkal, és miként irányítsák őket tovább a szociális és egészségügyi ellátórendszerhez. Az Amerikai Könyvtáros Egyesületen belül működő *Association of Specialized and Cooperative Library Agencies* (ASCLA) útmutató megírását szorgalmazta, mely segít a könyvtárosoknak a kérdésben, három alapvető területet határozva meg: a diszkrimináció csökkentésére irányuló munkát, az információk megosztását és programok szervezését.

A könyvtári dolgozók érzékenyítése segíthet a mentális betegségekkel és hajléktalansággal összefüggő negatív spirál megtörésében, ehhez pedig nélkülözhetetlen az aktív együttműködés az egészségügyi ellátórendszerrel és a szociális munkásokkal. Ez az alábbi módokon történhet: proaktív szerepet vállalva célzott programok kínálatával, intézményközi együttműködéssel, felvilágosító tevékenységgel, kommunikációs érzékenyítéssel, ezáltal az érintettek megbélyegzettségének felszámolásával. Egy oktatási program megalkotása segíthetne a gyakorlatba is átültetni mindezen ismereteket.

(Csikász-Nagy Ágnes)

Lásd még 9, 58, 68

Mozgókönyvtárak

31/2018

LUNDGREN, Kirsten – TOETZKE, Katrin: Stadt – Land – Bus. Mobil und flexibel : Fahrbüchereien erfüllten in städtischen und ländlichen Gebieten ganz unterschiedli-

che Aufgaben In: BuB. – 69. (2017) 8-9., p. 484-489.
Res. angol és francia nyelven

Város – vidék – busz. A mozgókönyvtárak eltérő feladatai a városokban és vidéken

Mozgókönyvtár

Németországban jelenleg 89 mozgókönyvtári program létezik 102 járművel. Körülbelül egyharmaduk nagy vidéki területeken működik, ahol kistelepülések vannak – többnek 5000-nél kevesebb lakosa van –, melyek nem tudnak könyvtárat fenntartani. A vidéki mozgókönyvtárak általában önállóak, míg a városiak egy nagyobb könyvtári hálózat részét képezik. Valamennyi mozgókönyvtár magas színvonalú szolgáltatást nyújt, különféle szakosodással; a különbség csak a részletekben és a finanszírozás mértékében van. Általánosságban elmondható, hogy a vidéki mozgókönyvtárak feladata a kulturális forrásokhoz való hozzáférés város és a vidék közötti szakadékának minimalizálása. Ezzel szemben a városias területeken a mozgókönyvtárak a fiókkönyvtárakhoz hasonlítanak, és gyakran hosszabb ideig maradnak egy-egy megállóban. Bár a mozgókönyvtárak többsége minden korosztály és sokféle érdeklődésű olvasó számára a teljes könyvtári kínálatot nyújtja, némelyik csak az iskoláknak szolgáltat irodalmat. Sok iskolában és óvodában a mozgókönyvtár rendszeres meglátogatása a tanterv állandó része. A mozgókönyvtár hatékonyan és közvetlenül tud válaszolni a felhasználói csoportok igényeire. Így a mozgókönyvtár egyedi formája optimális költség-haszon arányban tesz eleget küldetésének.

(Autoref.)

Tudományos és szakkönyvtárak

32/2018

KOCHER-LICHEM, Katharina: Die Steiermärkische Landesbibliothek im neuen Joanneumsviertel In: Bibliothek. – 41. (2017) 2., p. 167-174.

Res. angol nyelven

A Stájerországi Tartományi Könyvtár a grazi új Joanneum negyedben

Könyvtárepület -tudományos és szakkönyvtári; Könyvtártörténet -nemzeti; Regionális könyvtár

Stájerország Tartományi Könyvtára Ausztria legnagyobb és legrégebbi tartományi könyvtára, Johann főherceg alapította 1811-ben olvasási intézményként. A könyvtár ma hatásos kortárs építészeti környezetben nyíltan és átláthatóan működő nyilvános és általános tudományos könyvtár. Rendezvényeivel, felolvasásokkal és kiállításával, középiskolások és egyetemisták számára tartott könyvtárismeretűvel, valamint gyermek- és ifjúsági rendezvényeivel szolgálja a tartomány közönségét.

(Autoref.)

Lásd még 12, 44, 51

Egyházi könyvtárak

33/2018

MARIN, Raluca Persida: Indagine sulle biblioteche valdesi in Italia : caratteristiche, problematiche e prospettive future. – Bibliogr. In: AIB studi. – 57. (2017) 1., p. 127-149.

Res. angol nyelven

A valdensok olaszországi könyvtárai: jellemzőik, gondjaik és jövőbeli perspektíváik

Egyházi könyvtár; Felmérés

A valdensok olaszországi könyvtárait még senki nem tanulmányozta. A cikk részletesen ismerteti a könyvtárak jellemzőit, kiterjesztve a felmérést a legrégebb gyűjteményekre és az éppen alakulóakra is. A kutatás kiindulópontját a különböző forrásokból és módszerrel (telefonos interjúk, elektronikus levélváltások, online adatbázisokban végzett keresések révén) gyűjtött adatok képezték. A vizsgálat lehetővé tette azon könyvtárak felderítését és értékelését is, melyek nem nyilvánosak, ám helyi környezetükkel összevetve komoly értéket képviselnek. Az elemzésből a fejlődés különböző fázisaiban lévő könyvtárak gazdag és komplex összképe rajzolódik ki. A valdens kulturális örökség szempontjából meghatározó történelmi pillanatban végzett kutatás újradefiniálhatja a valdens könyvtárak jövőjét is.

(Autoref.)

Munkafolyamatok és szolgáltatások

Állomány, állományalakítás

34/2018

ROUED-CUNLIFFE, Henriette: Collection building amongst heritage amateurs. – Bibliogr. In: Collection building. – 36. (2017) 3., p. 108-114.

Gyűjteményépítés és az amatőr örökségkutatók

Helyismereti munka; Információkeresés; Kulturális örökség; Szabadidő felhasználása

A könyvtár- és információtudomány és azon belül a gyűjteményépítés egyre inkább foglalkozik a digitalizálással, a digitális gyűjteményekkel és az elektronikus formában született tartalmak gyűjtésével. Az amatőr örökségkutatók azok a személyek, akik anyagi ellenszolgáltatás és szakirányú képzettség nélkül, érdeklődésük által vezéreltetve foglalkoznak a kulturális örökség szempontjából jelentős tárgyi vagy szellemi emlékekkel.

Az amatőr örökségkutatóknak több csoportja is van, akik hozzájárulhatnak a kulturális örökség emlékeinek feltárásához. Az amatőr régészek vagy fémdektoros kincskeresők által feltárt emlékekről szóló adatbázis létrehozását tűzte ki célul a PAS (Portable Antiquities Scheme – Hordozható Régiségek Összeállítása) kezdeményezés. A családfakutatók által összegyűjtött tartalmakról szintén számos digitális repozitórium született, amelyekben a többi kutató munkáját elősegítő adatokat (dátumok, helyek, nevek stb.) vagy szövegeket, képeket tesznek közzé. Az amatőr helytörténészek közösségei gyakran eleve kötődnek valamilyen közgyűjteményhez, és a kutatásaik eredménye valamilyen formában bekerül a múzeum, könyvtár, levéltár vagy galéria állományába.

A fentiekén túl is vannak olyan területek (kutatási területek, modellek vagy elméletek), amelyek relevánsak lehetnek a gyűjteményépítés szempontjából.

Az SLP (serious leisure perspective – komoly szabadidős perspektíva) lényege, hogy az amatőrök komolyan elmélyednek egy-egy területen, így képesek jelentősen hozzájárulni az adott tudományterület fejlődéséhez. Az amatőr örökségkutatók lehetnek ebben a megközelítésben megfigyelők, olvasók és

akár aktív tudósok is, akik tudományos adatokat gyűjtenek.

Az ELIS (everyday life information seeking – mindennapi információkeresés) az információs viselkedés kutatásának olyan területe, amely a szakmai élet helyett a mindennapi élethez szükséges információk keresésére koncentrál, de gyakran kapcsolódik olyan hobbikhoz is, mint a családfakutatás vagy a gasztronómia.

A PIM (personal information management – személyes információszerzés) az információ megtalálására, megtartására, megszervezésére és fenntartására irányuló tevékenység, olyan készségek összessége, amelyekkel az emberek képesek tartalmaikat megőrizni és kezelni.

A crowdsourcing kisebb feladatokat szervez ki közösségek számára. Ennek a párja a nichesourcing, amely pedig éppen egy szűk – meghatározott szakértelemmel bíró – réteget kíván bevonni bizonyos feladatok elvégzésébe (pl. kéziratos szövegekről leíratok készítése). A crowdsourcing feladatok egyszerűek, mennyiség létrehozására irányulnak, a bevont közösséget pedig az anonimitás és heterogenitás jellemzi. A nichesourcing feladatok összetettek, minőség létrehozását célozzák, a bevont közösségtől pedig egy területen való nagy szakértelmet feltételeznek.

A részvételi örökség (participatory heritage) egy újabb terület, amely a részvételi kultúrára és a részvételre alapozó múzeumokra épít. A fókuszában a részt vevő használó van, aki számos formában (pl. anyagilag vagy akár a szakértelmével) hozzájárulhat egy-egy közgyűjtemény működéséhez.

A kapcsolódó szakirodalom áttekintését követően megállapítható, hogy az egyes területek között jelentős átfedések vannak. Például a családfakutatás és az ELIS, valamint a crowdsourcing között; az ELIS és a PIM között, vagy az amatőr régészek és az SLP között.

(Tóth Máté)

Lásd még 11

Állományvédelem

35/2018

SÜESS, Ruth: Erarbeitung von Bestands-Notfallunterlagen. – Bibliogr. lábjegyzetben In: ABL-Technik. – 37. (2017) 1., p. 12-20.

Res. angol nyelven

Katasztrófa-elhárítási terv kidolgozása a könyvtárban

Elemi károk; Munkaszervezés; Tervezés

Aligha kétséges, hogy a megőrző funkciót ellátó könyvtárak és más gyűjtést végző intézmények esetében szükség van katasztrófa-elhárítási és állománymentési tervre, de a szakirodalomban is rendszeresen olvasható, milyen fontosak ezek. Ennek ellenére számos könyvtárnak ma sincs aktuális terve, melyet vészhelyzet esetén előhúzhat a fiókból. A cikk egy ilyen állományvédelmi dokumentum elkészítésének folyamatát mutatja be, s az alkotó szemszögéből írja le a *St. Galleni Egyetemi Könyvtár* számára készített vészforgatókönyveket.

(Autoref.)

Speciális dokumentumok, különgyűjtemények

36/2018

TUIDER, Bernhard: Die Sammlung für Plansprachen und das Esperantomuseum des Österreichischen Nationalbibliothek: Geschichte, Bestand und Projekte In: Bibliothek. – 41. (2017) 2., p. 185-192.

Res. angol nyelven

Az Osztrák Nemzeti Könyvtár Mesterséges Nyelvek Gyűjteménye és Esperantó Múzeuma

Eszperantó irodalom; Idegen nyelvű irodalom; Különgyűjtemény; Nemzeti könyvtár

Az Eszperantó Múzeumot és a Mesterséges Nyelvek Gyűjteményét 1927-ben alapították magánegyesületként. 1928-ban már az Osztrák Nemzeti Könyvtár (ÖNB) különgyűjteményeként működött. Az alapító *Hugo Steiner* volt, de a múzeumalapítás ötlete *Felix Zamenhoft*-tól származott. Könyvek és folyóiratok

mellett fotókat, tárgyakat, plakátokat és kéziratokat is gyűjtöttek. (Az ünnepélyes megnyitóra 1929. augusztus 1-jén került sor.) Az Anschluß követően a német titkosrendőrség bezárta, anyagát lefoglalta, de elszállítani nem tudta, mivel az ÖNB tulajdona volt. Ládákba csomagolva sértetlenül vészelté át a második világháborút.

1947-ben nyitották meg újra, és fejlesztették tovább; az akkor 3000 kötet 1993-ra már 20 ezerre nőtt. 2001-ben, amikor dr. *Johanna Raichinger* lett az ÖNB főigazgatója, új korszak kezdődött az Eszperantó Múzeum és a gyűjtemény számára: 2009-ben kapott végleges helyet a belvárosban. Az új helyen megoldódott a raktározás gondja, gyorsan emelkedett a látogatók száma, nőtt a biztonság, javultak a megőrzés feltételei. (Az állomány 40 ezer röplap, 35 ezer könyv, 25 ezer lapkivágat, 22 ezer fotó és negatív, 10 ezer kézirat, 3700 újság- és folyóiratcím, 3000 muzeális tárgy, 1500 plakát és 850 audiovizuális dokumentum.)

Napjainkra a gyűjtemény már korszerű, szolgáltatásközpontú információs és kutatóközpont lett modern célokkal, melyek több projekt során valósulnak meg. 1996 és 2005 között lezajlott a könyvek, folyóiratok és hírlapok elektronikus katalogizálása. Katalógusa, a *Trovanto* az ÖNB (<https://www.onb.ac.at/>) katalógusának, a *Quicksearch*nek a része. (A tárgyszavak német és eszperantó nyelven szerepelnek.) 2013 óta a gyűjtemény 50 ezer tétele kereshető a képkatalógusban (*Bildarchiv Austria*). Minden tétel írásos információkat is tartalmaz a képek mellett. (A még nem digitalizált állományrészeket az olvasóteremben érhetik el az érdeklődők.) A kereshetőség érdekében a gyűjteményes kötetek tartalomjegyzékeit is digitalizálták.

Kiemelt figyelmet szenteltek a korai eszperantó folyóiratok, nyomtatványok és hangfelvételek digitalizálásának. 2017 áprilisáig 70 folyóirat (kb. 700 évfolyam), 7300 fénykép, 2200 képeslap, 2500 muzeális tárgy és 800 plakát digitalizálására került sor.

Az ÖNB Eszperantó Múzeuma (<https://www.onb.ac.at/museen/esperantomuseum/>) a legrégebbi nyelvi múzeumok egyike. Kiállítása újszerű, a mozgalom 130 évét tárja modern eszközökkel látogatói elé, akik olyan mesterséges nyelvekkel is megismerkedhetnek, mint a *volapük*, az *ido* vagy az *interlingua*.

(Murányi Lajos)

37/2018

VENUDA, Fabio: Le raccolte di documenti personali : uno studio per la ricerca e la valorizzazione. – Bibliogr. a jegyzetekben In: AIB studi. – 57. (2017) 1., p. 63-78.

Res. angol nyelven

A személyes dokumentumok gyűjteményeinek tanulmányozásáról és fejlesztéséről

Gépi dokumentumleírás; Feldolgozó munka; Hagyaték; Közgyűjtemény; Magánkönyvtár

A személyes gyűjtemények mind megjelenésük, mind rendeltetésük, mind pedig használati módjuk szempontjából különféle dokumentumokból tevődnek össze. Az iratok, könyvek – amelyek maguk is „íráttá” válhatnak –, személyes tárgyak együttesen alkotnak egy egyedülálló személyes dokumentumgyűjteményt. Ezek a gyűjtemények gyakran szétszóródnak, illetve egyes darabjaik külön utakon indulnak el a gyűjteményt megszerző intézményeken belül. Szakterületől függetlenül az ilyen gyűjteményekkel foglalkozó kutatókat a dokumentumok a maguk összességében érdeklik, ezért a kutatáshoz nem elég a dokumentum korrekt leírása és azonosítása, hanem ki kell térni a kontextusra is, feltárva a gyűjtemény dokumentumai közötti összefüggéseket.

A cikk célja, hogy leírja az ilyen gyűjtemények természetét, rámutasson a kutatás szükségleteire és meghatározza azokat a jellemzőket, amelyekkel rendelkeznie kell egy, a szükségletek kielégítésére alkalmas informatikai eszköznek: gyűjtse össze és gazdagítsa az intézményi adatokat, kapcsolja össze az adatkezelő rendszerekben rögzített adatokat a gyűjtemény dokumentumainak tartalmával, alkossa újra a létező kapcsolatokat és tegye lehetővé a kutató számára, hogy új, nem magától értetődő, nem várt kapcsolatokat fedezzen fel. A tanulmány alapvetően a milánói egyetemen az idők folyamán beszerzett számos személyes gyűjteményt veszi figyelembe, felvetve a projekt más intézményekre való kiterjesztésének lehetőségét is.

(Autoref.)

Lásd még 51, 63, 64

Raktározás

38/2018

LOKATIS, Siegfried: Giftschränke im Leseland : die Sperrmagazine der DDR unter besonderer Berücksichtigung der Deutschen Bücherei In: Zeitschrift für Bibliothekswesen und Bibliographie. – 64. (2017) 3-4., p. 133-144.

Res. angol nyelven

Zárt raktárak az NDK-ban, különös tekintettel a Deutsche Bücherei

Hozzáférhetőség; Könyvtártörténet -nemzeti; Nemzeti könyvtár; Olvasáskorlátozás; Zárt anyag

A politikai rendszer változása a két diktatúra uralta 20. századi Németországban mindig bizonyos könyvek elzárásával és elpusztításával járt, először 1933-ban és 1945-ben, de 1990 után is. Az NDK-s időszakban nemcsak a szövetséges győztes államok által elítélt nemzetiszocialista és militarista, de hamarosan az „elhajló” kommunista irodalom és valamilyen nyugati könyv is a „mérekszekrénybe” került, és ellenállhatatlan vonzereje miatt a „titokban olvasó” számára az olvasás világában a tiltott gyümölcs szimbóluma lett. A dolgozat a lipcsei *Deutsche Bücherei* nemzetiszocialista korszakát vizsgálja, hogy tisztázza azt a homályos összefüggést, mely az állam előírta gyűjtési feladat és a cenzori funkció között létezett. A Szovjet Megszállási Zónában (SBZ) a Deutsche Bücherei lett a tiltott irodalom tára és a mérekszekrény rendszerének csírája, amely hamarosan más könyvtárakra is „áttért”. A cikk megvizsgálja a hozzáférés „játékszabályait” és a hallgatás kommunista ritusának kialakulását, különösen a Központi Bizottság Marxizmus-Leninizmus Intézetének misztikus világát. A megosztott Németország kontextusában a nagykönyvtárak azt kettős feladatot kapták, hogy nagyszámú könyvet elzárjanak, miközben lehetővé tették az ellenőrzött „tudományos” célú használatot, miközben mind a kiválasztás kritériumai, mind a hozzáférés szabályai mások és mások volt könyvtárunként. Végül betekintést kapunk a Deutsche Bücherei legendás „méregtornyába” is.

(Autoref.)

Lásd 2, 34, 37

Feldolgozó munka

Információkeresés

39/2018

CASTELLUCCI, Paola: Formiche virtuali o virtuose? : Verso un'etica dell'accesso. – Bibliogr. a jegyzetekben In: AIB studi. – 57. (2017) 1., p. 51-62.

Res. angol nyelven

Információkeresés hangyaútvonalakon: a hozzáférés etikája felé

Használoi szokások; Hozzáférhetőség; Információkeresés; Könyvtáresetika

A „hangyaboly optimalizálásnak” (*ant colony optimization* – ACO) nevezett technológia a mesterséges intelligencia területén belül a rajok elméletéhez tartozik, és a felhasználók nagy tömegének az információhoz jutás során mutatott viselkedését hasznosítja, akár tudományos, akár hétköznapi céllal keresnek forrásokat a világhálón. Komplex algoritmusok révén követi nyomon a felhasználók által az információkeresési folyamat során kibocsátott „digitális feromontokat” annak érdekében, hogy a keresőmotorok hatékonyabban/eredményesebben tudjanak irányt mutatni a következő, ugyanarra a célra „vadászó” használók számára. Ám ha az eredmény minden bizonnyal kielégítő is a relevancia és a fontosság tekintetében, kérdések merülnek fel a további hatások körül. Ezek a kutatást és tájékozódást segítő, irányító-eligazító algoritmusok lehetnek igen „hatékonyak”, rendkívül „performatívak”, de nem szükségszerűen „helyesek”. Ez a szempont tehát komoly kockázatokat rejt, ha a technológiát az OPAC-okhoz és a digitális könyvtárakhoz való hozzáférés során alkalmazzák.

Az ACO rendszerek a hangyaboly metaforáján alapulnak: a hangyák viselkedése egyforma, előre látható, racionális, tehát algoritmusokkal lemásolható, amelyek „jól működnek”. Másrészt nem szabad megfeledkeznünk arról, hogy a hangyaboly képét Norbert Wiener már 1950-ben disztópikus értelemben használta. Ezért elemezni és értékelni kell a kutatásnak és tájékozódásnak irányt szabó algoritmusok politikai aspektusát, hiszen figyelmen kívül hagyják a szabadság, az autonómia alapelvét, végső soron pedig az egyéni „hangya” eredetiségét.

(Autoref.)

40/2018

GARCIA-RIVADULLA, Sandra: Personalization vs. privacy : an inevitable trade-off?. – Bibliogr. In: IFLA journal. – 42. (2016) 3., p. 227-238.

Res. arab, francia, kínai, német, orosz és spanyol nyelven

Személyre szabás kontra adatvédelem: elkerülhetetlen kompromisszum?

Adatvédelem; Gépi információkeresési rendszer; Internet

A cikk az online adatvédelem és a személyre szabás kérdését vizsgálja az internet és egyéb elérhető technológiák új lehetőségeinek a fényében. A keresőmotorok és a közösségi hálózatok egyre inkább személyre szabják a keresés eredményeit, a hirdetéseket és a kapcsolati hálókat, így minden felhasználónak egyedi élményt nyújtanak. Edward Snowden kiszivároztatási ügye óta az embereket jobban érdekli, milyen adatokat gyűjt össze róluk egy harmadik fél, és milyen okból. Annak ellenére, hogy aggódnak, az emberek még mindig nem védik magánéletüket, és hajlandóak bizalmasabb adataikat is megadni. Egy olyan online világban, ahol minden napról napra személyre szabottabb, és minden tevékenység nyomon követhető, tárolható, elemezhető és felhasználható a szolgáltatók és a kormányok számára, hol húzható meg a vonal a személyre szabás, a megfigyelés és az emberi jogok között?

(Autoref.)

41/2018

SCHWIEDER, David: Low-effort information searching : the heuristic information-seeking toolkit. – Bibliogr. In: Behavioral & social sciences librarian. – 35. (2016) 4., p. 171-187.

Heurisztikus információkeresési eszköztár a kis erőfeszítést igénylő információkereséshez

Gépi információkeresési rendszer; Használoi szokások; Hatékonyság; Információkeresés

Bár a könyvtárosok általában a hatékony, de nagy erőfeszítést igénylő információkeresési stratégiákat propagálják, a kis erőfeszítést igénylő keresésnek a jelenleginél rendszerezettebb és koordinált formája is hasznos lehet. Ésszerű ugyanis, hogy csak annyi energiát fektessünk a keresésbe, amennyi hasznot az

várhatóan hozni fog. Ha tehát az eredményekről fel-tételezzük, hogy azok jelentősége nagy lesz, akkor érdemes időt és fáradságot nem kímélve megpróbál-nunk pontos és lehetőség szerint teljes információkat kapni. Ha viszont a téma kevésbé fontos, a várható haszon alacsony, vagy kevés kockázattal jár, ha nem megfelelő információt kapunk, akkor a kis erőfeszí-tést igénylő keresés is megfelelő lehet, ezért az ilyen stra-tégiákat széles körben használják. Hasonló a helyzet, ha egyszeri, nem ismétlődő keresésről van szó. Ha viszont többször keresünk ugyanabban a témában, ha a hozzá kötődő tanulás vagy fejlesztés költséges, akkor a nagy erőfeszítést igénylő keresési stratégiákat célszerű alkalmaznunk. Aki információsan túlterhelt, az – a keresés fontosságától függetlenül – sokszor az ilyen keresést választja.

A kis erőfeszítést igénylő stratégiákat heurisztikus-nak is nevezhetjük, mivel az ötleteket vagy másoktól vesszük, vagy az információ megkeresésére használt eszközök kényelmi funkcióit használjuk. Egyetemi hallgatók például az évfolyamtársaik által talált szak-irodalmi információk alapján vizsgálódnak tovább. A kutatók és oktatók körében pedig szinte törvényszerű, hogy a pályatársaik által kiválasztott információkra építenek kereséseikben. A rendszerek kínálta heu-ristikák példája az, amikor a Google – alternatívákat kínálva – kiegészíti a beírt szókezdeteket.

A kis erőfeszítést igénylő kereséshez általában egy-szerű, főként egyablakos keresést nyújtó eszközöket használunk, amelyek lehetnek discovery rendszerek vagy keresőmotorok, mindenekelőtt a Google és a Google Scholar. Anélkül, hogy a Google keresőinek használata mellett korteskodnánk, látnunk kell, hogy azok fejlettebbek, mint a discovery rendszerek, sőt az utóbbiak továbbfejlesztéséhez mintákat is adnak. Google kereséseinket pontosabbá tehetjük orszá-gok, országkódok, fájlípusok, domének (pl. .gov) a Libguides szoftver segítségével elkészített könyv-tári kutatási (információkeresési) segédanyagok és/ vagy könyvtárak nevének a keresőablakba való be-írásával.

Az egyetemi könyvtárakban azonban szükség van arra, hogy az ilyen, kis erőfeszítést igénylő keresések sikerességét szervezett módon, praktikus stratégiák kialakításával támogassuk.

(Koltay Tibor)

Lásd még 57

Olvasószolgálat, tájékoztató munka

Lásd 19, 42, 53

Kölcsönzés

Lásd 24

Hátrányos helyzetű olvasók ellátása

42/2018

RABINA, Debbie – DRABINSKI, Emily – PARADISE, Lau-rin: Information needs in prisons and jails : a discourse analytic approach. – Bibliogr. In: Libri. – 66. (2016) 4., p. 291-302.

Az információs igények vizsgálata az amerikai büntetés-végrehajtási intézetek fogvatartottjai körében

Börtönkönyvtár; Felmérés; Hátrányos társadalmi hely-zetű olvasó; Igénykutatás könyvtári szolgáltatásokra; Referenz

Az Egyesült Államok Igazságügyi Minisztériuma által kiadott adatok szerint 2014-ben összesen több mint 2,2 millió fogvatartott volt az USA börtöne-iben. A fogva tartott emberek információhoz való hozzáférése igen korlátozott, ugyanakkor a New York Public Library (NYPL) egyedülálló levelező referenz szolgáltatása jelentős mértékben segíti a börtönlakók információs igényének kiszolgálását. A NYPL 2013 szeptembere és 2015 májusa között 290 levélben feladott referenz kérdést válaszolt meg, amelyeket a tanulmány szerzői diskurzuselemzési módszerekkel vizsgáltak.

A vizsgálat első fázisában azonosították és adatbá-zisba rendezték a feladók és leveleik meghatározott adatait: a kiszabott szabadságvesztés időtartamát, a szabadulásig hátralévő időt, a börtön nevét, a fogvatartott rasszát, születési idejét, illetve a kérdés leadása és megválaszolása közt eltelt időt. A vizsgá-lat második fázisában, miután betűhíven begépették a levelek tartalmát, kielemzték azt az Atlas.ti tarta-lomelemző szoftver segítségével. A feltett kérdéseket természetes nyelvű tartalomjelölő kódokkal látták el, azután a kódok segítségével tematikus csoportokba rendezték őket. Mivel a levelek gyakran tartalmaztak

összetett kérdéseket, a kérdések száma jócskán meghaladta a levelekét. A kérdések természete alapján két kérdéscsoportot különböztettek meg a kutatás során. Az egyik a hétköznapi élettel kapcsolatos gyakorlati jellegű kérdések, a másik az úgynevezett rekreációs jellegű kérdések köre. A 903 db beérkezett kérdés közül 589 (65,3%) gyakorlati jellegűnek, 312 (34,5%) rekreációs jellegűnek, 2 (0,2%) pedig meghatározatlan jellegűnek bizonyult. A fogvatartottak által feltett kérdéseket tartalmuk szerint további 9 csoportba osztották: *adatkérés* (pl. a CBS TV elérhetősége), *munkavállalás* (munkalehetőségek, vállalkozás indítása), *jogi információ*, *szociális ellátórendszer* (pl. társadalombiztosítás, szociális támogatás), *általános tájékoztatás* (pl. életrajzi adatok, történelmi és földrajzi kérdések), *szórakozás* (pl. sporttal, zenetannal kapcsolatos kérdések), *vallás és spiritualitás* (pl. kereszténységgel, iszlámmal, sátánizmussal kapcsolatos kérdések), *lakhatás* (pl. alacsony jövedelmű embereknek fenntartott átmeneti szállásokkal, hajléktalanszállókkal kapcsolatos információk), *hivatalos engedélyek* (pl. jogosítvány megszerzése). Az egyes csoportok természetesen további alcsoportokra tagolódnak, lehetővé téve egészen szofisztikált kimutatásokat.

Habár a NYPL fogvatartottak számára biztosított könyvtári szolgáltatását nem igazán népszerűsítik és

közvetlenül csupán a Rikers Island-i büntetés-végrehajtási intézetben érhető el, mégis rendszeresen érkeznek referenz levelek a New York állam területén lévő többi börtönből, sőt az ország más államaiban lévő börtönökből is, a szolgáltatás híre ugyanis szóbeszéd útján terjed a fogvatartottak közt.

Aki igénybe veszi a szolgáltatást, a NYPL munkatársai által elküldött válaszlével mellé egy 5 kérdést tartalmazó képeslapot is kap. A fogvatartottak a kérdések megválaszolásával és a képeslap visszaküldésével véleményezhetik a szolgáltatás színvonalát, melynek során szabad szöveges értékelésre is lehetőség van. A statisztika szerint a fogvatartottak túlnyomó többsége elégedett a referenz szolgáltatás minőségével.

A tanulmány fő megállapítása: a NYPL levelező referenz szolgáltatásához érkező információs igényekből jól látszik, hogy a börtönből való kikerülés utáni élettel, a majdani lakhatási és munkavállalási lehetőségekkel kapcsolatos kérdések teszik ki a felmerülő kérdések 65%-át, tehát a fogvatartottak információs szükségleteinek jelentős részét maga a büntetés-végrehajtási intézet teremti meg.

(Tóth Béla István)

Lásd még 14, 30

Tájékoztatás, tájékoztatási rendszerek

Kutatás és termelés információellátása

43/2018

KOLTAY Tibor: Data governance, data literacy and the management of data quality. – Bibliogr. In: IFLA journal. – 42. (2016) 4., p. 278-283.

Res. arab, francia, kínai, német, orosz és spanyol nyelven

Adatkormányzás, adatírástudás és az adatminőség kezelése

Adatfeldolgozás; Információs műveltség; Kutatás információellátása

Az adatkormányzás és az adatírástudás olyan információs szakemberek tudásbázisának két fontos építőeleme, akik az adatintenzív kutatások támogatásával foglalkoznak, és mindkettő tárgya az adatminőség és a kutatási adatok kezelése. Az adatkormányzás alkalmazása a kutatási adatok kezelésének folyamatában és az adatírástudás oktatásában segít a döntési területek leírásában és a döntéshozatal elszámoltathatóságának a meghatározásában. Az adatkormányzás felhasználása előnyös, mivel szabványosított, megismételhető folyamatokon alapuló szolgáltatás, és azért

összetett kérdéseket, a kérdések száma jócskán meghaladta a levelekét. A kérdések természete alapján két kérdéscsoportot különböztettek meg a kutatás során. Az egyik a hétköznapi élettel kapcsolatos gyakorlati jellegű kérdések, a másik az úgynevezett rekreációs jellegű kérdések köre. A 903 db beérkezett kérdés közül 589 (65,3%) gyakorlati jellegűnek, 312 (34,5%) rekreációs jellegűnek, 2 (0,2%) pedig meghatározatlan jellegűnek bizonyult. A fogvatartottak által feltett kérdéseket tartalmuk szerint további 9 csoportba osztották: *adatkérés* (pl. a CBS TV elérhetősége), *munkavállalás* (munkalehetőségek, vállalkozás indítása), *jogi információ*, *szociális ellátórendszer* (pl. társadalombiztosítás, szociális támogatás), *általános tájékoztatás* (pl. életrajzi adatok, történelmi és földrajzi kérdések), *szórakozás* (pl. sporttal, zenetannal kapcsolatos kérdések), *vallás és spiritualitás* (pl. kereszténységgel, iszlámmal, sátánizmussal kapcsolatos kérdések), *lakhatás* (pl. alacsony jövedelmű embereknek fenntartott átmeneti szállásokkal, hajléktalanszállókkal kapcsolatos információk), *hivatalos engedélyek* (pl. jogosítvány megszerzése). Az egyes csoportok természetesen további alcsoportokra tagolódnak, lehetővé téve egészen szofisztikált kimutatásokat.

Habár a NYPL fogvatartottak számára biztosított könyvtári szolgáltatását nem igazán népszerűsítik és

közvetlenül csupán a Rikers Island-i büntetés-végrehajtási intézetben érhető el, mégis rendszeresen érkeznek referenz levelek a New York állam területén lévő többi börtönből, sőt az ország más államaiban lévő börtönökből is, a szolgáltatás híre ugyanis szóbeszéd útján terjed a fogvatartottak közt.

Aki igénybe veszi a szolgáltatást, a NYPL munkatársai által elküldött válaszlevél mellé egy 5 kérdést tartalmazó képeslapot is kap. A fogvatartottak a kérdések megválaszolásával és a képeslap visszaküldésével véleményezhetik a szolgáltatás színvonalát, melynek során szabad szöveges értékelésre is lehetőség van. A statisztika szerint a fogvatartottak túlnyomó többsége elégedett a referenz szolgáltatás minőségével.

A tanulmány fő megállapítása: a NYPL levelező referenz szolgáltatásához érkező információk igényekből jól látszik, hogy a börtönből való kikerülés utáni élettel, a majdani lakhatási és munkavállalási lehetőségekkel kapcsolatos kérdések teszik ki a felmerülő kérdések 65%-át, tehát a fogvatartottak információs szükségleteinek jelentős részét maga a büntetés-végrehajtási intézet teremti meg.

(Tóth Béla István)

Lásd még 14, 30

Tájékoztatás, tájékoztatási rendszerek

Kutatás és termelés információellátása

43/2018

KOLTAY Tibor: Data governance, data literacy and the management of data quality. – Bibliogr. In: IFLA journal. – 42. (2016) 4., p. 278-283.

Res. arab, francia, kínai, német, orosz és spanyol nyelven

Adatkormányzás, adatírástudás és az adatminőség kezelése

Adatfeldolgozás; Információs műveltség; Kutatás információellátása

Az adatkormányzás és az adatírástudás olyan információs szakemberek tudásbázisának két fontos építőeleme, akik az adatintenzív kutatások támogatásával foglalkoznak, és mindkettő tárgya az adatminőség és a kutatási adatok kezelése. Az adatkormányzás alkalmazása a kutatási adatok kezelésének folyamatában és az adatírástudás oktatásában segít a döntési területek leírásában és a döntéshozatal elszámoltathatóságának a meghatározásában. Az adatkormányzás felhasználása előnyös, mivel szabványosított, megismételhető folyamatokon alapuló szolgáltatás, és azért

hozták létre, hogy átláthatóvá tegye az adatokkal kapcsolatos folyamatokat, és a csökkentse a költségeket. Emellett hasznos is, mivel szabályokra, szabályzatokra, szabványokra, döntéshozatali jogokra, felelősségi körökre és végrehajtási módszerekre utal. Ezért, bár vállalati környezetben nagyobb figyelmet kapott, és a vele kapcsolatos készségek közül néhányat a könyvtárosok már elsajátítottak, az adatkormányzásra vonatkozó tudás alapvető a kutatási adatok szolgáltatásaiban, különösen azért, mert a kutatási adatok szolgáltatásának valamennyi szintjén megjelenik, és alkalmazható Big Data esetében is.

(Autoref.)

44/2018

KOLTAY Tibor: Research 2.0 and Research Data Services in academic and research libraries : priority issues. – Bibliogr. In: Library management. – 38. (2017) 6/7., p. 345-353.

Melyek a prioritásai a Kutatás 2.0 és a kutatási adatok felsőoktatási és a szakkönyvtárakban történő szolgáltatásának?

Felsőoktatási könyvtár; Információs műveltség; Kutatás információellátása; Kutatásnyilvántartás; Tudományos és szakkönyvtárak

A 2014 és 2016 között publikált szakirodalom áttekintése azt mutatja, hogy a tudományos tevékenység új paradigmája, a Kutatás 2.0 eltérő mértékben hat a különböző országokban és helyi környezetekben. Ettől függetlenül, adatintenzív természete folytán a könyvtárak is szerepet kaphatnak megvalósításában, amelyhez a könyvtárosoknak meg kell keresniük azokat az új szolgáltatásokat, amelyeket más szervezetek nem vagy csak részben, esetleg nem kellő színvonalon nyújtanak. Ezek együttese, vagyis a kutatási adatok szolgáltatása többféle, közvetlenül vagy közvetve, részben a könyvtárra tartozó tevékenységet foglal magában úgy, hogy figyelemmel kell lennie az adatok (önmagában is összetett) minőségére. Ezek közé a tevékenységek közé tartozik a kutatási adatok kezelése, az adatok gondozásának (eltérő hatókörű és eltérően elnevezett) válfajai, az adatokra való szabványosított hivatkozás, valamint az adatírástudás oktatása.

A könyvtárak által jelenleg nyújtott szolgáltatások többsége tájékoztatási természetű, tehát segíti a kutatókat adatok megtalálásában és az adatokra való

hivatkozásban. A technikainak nevezhető szolgáltatások keretében a könyvtárak például metaadatokat szolgáltatnak és a repozitóriumokba történő adatfeltöltéshez nyújtanak segítséget. Fontos feladatuk a kutatási adatok kezelése terén a bevált gyakorlatok népszerűsítése.

Az adatírástudás oktatásának célközönségét a jövő kutatói, tehát a hallgatók jelentik, azonban a könyvtárosoknak maguknak is el kell sajátítaniuk az adatírástudás készségeit, különös tekintettel arra, hogy ezek szükségesek a kutatókat segítő könyvtári feladatok ellátásához is. Az adatírástudás közeli rokona az információs írástudásnak. Birtokában képessé válhatunk arra, hogy az adatokat információvá és használható tudássá alakítsuk, mivel képesek leszünk adatokat elérni, interpretálni, kritikai szemérettel értékelni, kezelni és etikusan felhasználni. Kiemelten fontos része ugyanakkor az adatminőség szem előtt tartása, ide értve az adatforrások megbízhatóságát és hibamentességét, amit már az adatok gyűjtésekor is vizsgálnunk kell.

(Koltay Tibor)

45/2018

SESARTIC, Ana – TÖWE, Matthias: Research data services at ETH-Bibliothek. – Bibliogr. In: IFLA journal. – 42. (2016) 4., p. 254-291.

Res. arab, francia, kínai, német, orosz és spanyol nyelven

Kutatási adatokkal kapcsolatos szolgáltatások a zürichi ETH könyvtárában

Adatfeldolgozás; Egyetemi könyvtár -műszaki; Kutatás információellátása; Megőrzés

A kutatási adatok kezelése egész életciklusukon keresztül az adatok hatékony megosztásának és hosszú távú megőrzésének alapja. A zürichi műegyetem (ETH) könyvtárában ez megvalósul, mivel a könyvtár segíti az elméleti kérdések tisztázását, képzést és szolgáltatásokat nyújt az adatok publikálásával és megőrzésével kapcsolatban. Szorosan együttműködik a kutatókkal, ami mindkét fél, a kutatók és a könyvtár számára egyaránt tanulságos.

Ezen a területen a könyvtáron kívül más egyetemi szolgáltatók is működnek (információtechnológiai, kutatási és tárolási részlegek stb.). Az ETH gyakorlata azt mutatja, hogy a használók számára érdemes egyetlen szolgáltatási pontot kialakítani, amely a

használat szükség esetén átirányítja a kérdésben illetékes és kompetens helyre. Az ETH Digital Curation Office például a megőrzés koncepcionális és műszaki kérdéseivel foglalkozik, a kutatók számára az adatkezelésben és az adatok közreadásában nyújt segítséget.

Az ETH-n a hallgatók, a doktoranduszok és a kutatók számára a kritikus gondolkodást oktató kurzus keretében megtanítják, hogyan hozzanak megfelelő információkkal alátámasztva döntést a kutatási adatok kezeléséről. Ezenkívül különböző csoportok és tanszékek számára az igényekhez szabott kurzusokat (kiselőadásokat, egynapos képzéseket) is kínálnak. A kutatási adatok kezelésének tematikáját egyes esetekben a kutatási etikával és a tudományos publikálással kapcsolatos oktatás kereteibe illesztik be.

Ma már a pályázati támogatások odaítélésének feltétele, hogy a tervezett projekt tartalmazzon adatkezelési tervet, amelyet a pályázat várható hatásának egyik elemeként vesznek figyelembe. Nyolc svájci egyetem közös projektjének (Data Life-Cycle Management, DLCM) egyik jelentős eredménye az adatkezelési terv kidolgozása, amely az adatok későbbi publikálását és a megőrzésüket is tekintetbe vette. Ez a terv a kutatók számára is hasznosítható.

Az adatok aktív kezelése átfogó feladat, amely az adatok teljes életciklusát felöleli, beleértve a kezdeti időszakot is, amikor az adatok még nem statikusak, elemzésük folyamatban van. Az ETH-ban ezt az openBIS szoftverplatform segítségével végzik, amelyhez elektronikus laboratóriumi nyilvántartó (ELN) és laboratóriumi információkezelő (LIMS)

rendszerrel illesztettek. Tervezik, hogy összekapcsolják az openBIS rendszert az ETH adatarchívumával.

Az ETH könyvtára 2014 óta vállal központi szerepet a kutatási adatok publikálásában és megőrzésében. Elsősorban az ETH-hoz kapcsolódó tudományos és kulturális örökség (ETH-s kutatási és igazgatási adatok, az egyetemi archívum adatai, az ETH könyvtárának digitális és digitalizált tartalmi) megőrzését tűzte ki célul. Hosszú távú megőrzésre az Ex-Libris Rosetta rendszerét használják. Amikor a kutatók lététbe helyezik az adatokat az archívumban, ők határozhatják meg a hozzáférési jogokat. Automatizált beadás jelenleg csak a könyvtári tartalom (a digitalizált ritka könyvek mesterfájljai és a kortárs történelmi archívum) esetében működik. A beszolgáltatott fájlokat nem teszik azonnal közzé. Az adatok előállítója például embargót határozhat meg, vagy más módon korlátozhatja a hozzáférést. A kutatási adatok beadásának munkafolyamatai jelenleg a többi kiadványtípustól függetlenek. Az ETH könyvtárának digitális kiadványokkal foglalkozó részlege iránymutatást ad a formátumokra és a megőrzésre vonatkozóan.

A kutatókkal való szoros együttműködés és kommunikáció a szolgáltatások szerves része. A tudomány gyors fejlődése miatt ezen a téren állandó tanulásra és innovációra van szükség. A kutatási adatok kezelése a jövőben egyre fontosabb szerepet tölt be a tantervekben.

(Hegyközi Ilona)

Lásd még 11, 56, 71

Vezetés, irányítás

Általános kérdések

46/2018

DÜREN, Petra: Change communication can be so simple! : the empathic change communication style In: Library management. – 37. (2016) 8/9., p. 398-409.

A változáskommunikáció lehet egyszerű! Az együttérző változáskommunikációs stílus

Felsőoktatási könyvtár; Kommunikáció -személyzetén belül; Közművelődési könyvtár; Személyzet; Vezetés

A könyvtárakban a nagymérvű változásokhoz elengedhetetlen feltétel a változások kezelése. A szakemberekkel folytatott interjúk feltárják, hogy a változásmenedzsment hatékonysága elsősorban nem a modern technológiák használatától, hanem a pontos kommunikációtól függ – az olyan hibák, mint a kétértelmű szóhasználat vagy a nem megfelelő hangnem, megakaszthatják a közlési folyamatot és így a siker-

használat szükség esetén átirányítja a kérdésben illetékes és kompetens helyre. Az ETH Digital Curation Office például a megőrzés koncepcionális és műszaki kérdéseivel foglalkozik, a kutatók számára az adatkezelésben és az adatok közreadásában nyújt segítséget.

Az ETH-n a hallgatók, a doktoranduszok és a kutatók számára a kritikus gondolkodást oktató kurzus keretében megtanítják, hogyan hozzanak megfelelő információkkal alátámasztva döntést a kutatási adatok kezeléséről. Ezenkívül különböző csoportok és tanszékek számára az igényekhez szabott kurzusokat (kiselőadásokat, egynapos képzéseket) is kínálnak. A kutatási adatok kezelésének tematikáját egyes esetekben a kutatási etikával és a tudományos publikálással kapcsolatos oktatás kereteibe illesztik be.

Ma már a pályázati támogatások odaítélésének feltétele, hogy a tervezett projekt tartalmazzon adatkezelési tervet, amelyet a pályázat várható hatásának egyik elemeként vesznek figyelembe. Nyolc svájci egyetem közös projektjének (Data Life-Cycle Management, DLCM) egyik jelentős eredménye az adatkezelési terv kidolgozása, amely az adatok későbbi publikálását és a megőrzésüket is tekintetbe vette. Ez a terv a kutatók számára is hasznosítható.

Az adatok aktív kezelése átfogó feladat, amely az adatok teljes életciklusát felöleli, beleértve a kezdeti időszakot is, amikor az adatok még nem statikusak, elemzésük folyamatban van. Az ETH-ban ezt az openBIS szoftverplatform segítségével végzik, amelyhez elektronikus laboratóriumi nyilvántartó (ELN) és laboratóriumi információkezelő (LIMS)

rendszerrel illesztettek. Tervezik, hogy összekapcsolják az openBIS rendszert az ETH adatarchívumával.

Az ETH könyvtára 2014 óta vállal központi szerepet a kutatási adatok publikálásában és megőrzésében. Elsősorban az ETH-hoz kapcsolódó tudományos és kulturális örökség (ETH-s kutatási és igazgatási adatok, az egyetemi archívum adatai, az ETH könyvtárának digitális és digitalizált tartalmi) megőrzését tűzte ki célul. Hosszú távú megőrzésre az Ex-Libris Rosetta rendszerét használják. Amikor a kutatók lehetővé helyezik az adatokat az archívumban, ők határozhatják meg a hozzáférési jogokat. Automatizált beadás jelenleg csak a könyvtári tartalom (a digitalizált ritka könyvek mesterfájljai és a kortárs történelmi archívum) esetében működik. A beszolgáltatott fájlokat nem teszik azonnal közzé. Az adatok előállítója például embargót határozhat meg, vagy más módon korlátozhatja a hozzáférést. A kutatási adatok beadásának munkafolyamatai jelenleg a többi kiadványtípustól függetlenek. Az ETH könyvtárának digitális kiadványokkal foglalkozó részlege iránymutatást ad a formátumokra és a megőrzésre vonatkozóan.

A kutatókkal való szoros együttműködés és kommunikáció a szolgáltatások szerves része. A tudomány gyors fejlődése miatt ezen a téren állandó tanulásra és innovációra van szükség. A kutatási adatok kezelése a jövőben egyre fontosabb szerepet tölt be a tantervekben.

(Hegyközi Ilona)

Lásd még 11, 56, 71

Vezetés, irányítás

Általános kérdések

46/2018

DÜREN, Petra: Change communication can be so simple! : the empathic change communication style In: Library management. – 37. (2016) 8/9., p. 398-409.

A változáskommunikáció lehet egyszerű! Az együttérző változáskommunikációs stílus

Felsőoktatási könyvtár; Kommunikáció -személyzetén belül; Közművelődési könyvtár; Személyzet; Vezetés

A könyvtárakban a nagymérvű változásokhoz elengedhetetlen feltétel a változások kezelése. A szakemberekkel folytatott interjúk feltárják, hogy a változásmenedzsment hatékonysága elsősorban nem a modern technológiák használatától, hanem a pontos kommunikációtól függ – az olyan hibák, mint a kétértelmű szóhasználat vagy a nem megfelelő hangnem, megakaszthatják a közlési folyamatot és így a siker-

resen levezé nyelt változtatásokat is. Az együttérző változáskommunikációs stílus (Empathic Change Communication style, ECCo-stílus) megalkotása a korábbi szakirodalomra támaszkodva a kérdéshez végzett kvalitatív kutatások alapján történt, melyek a felsőoktatási és közkönyvtárak hierarchiaiban különböző szinten álló vezetők gyakorlati tapasztalataira épültek.

Német nyelvterületen végzett 2015-ös felmérések alapján a sikeres változásmenedzsment eseteinek 29%-ában a nyitott, átlátható és mindenkit bevonó kommunikáció volt a vezetők legjellemzőbb tulajdonsága, míg a sikertelen projektek során a vezetők 28%-a elhibázott kommunikációjával tűnt ki, amely a túl későn vagy hiányosan átadott információkban, illetve a csapat tagjainak az információáramlásból való kihagyásában nyilvánult meg.

Az ECCo-stílus hat nagyobb, egymással is összefüggő elemből áll. Ezek közül az első az együttérzés kifejezése, az érdeklődés a csoporttagok érzései, gondolatai iránt, illetve az észlelése annak, ha valakinek segítségre van szüksége. Elengedhetetlen továbbá a képesség a vezető saját hiányosságainak beismerésére. A második elemet a tudatos szóbeli közlésmódok alkalmazása jelenti, ennek része a csoporttagok komolyan vétele, a kérdés, a megerősítés, a segítség felajánlása, saját tapasztalatok megosztása, az érzelmeikről való beszéd és a történetmesélés. Ezt kiegészíti annak kommunikálása, hogy senkit sem hagynak egyedül a folyamatban, továbbá ide tartozik az előítéletek kerülése, az eltérő véleményekre való nyitottság és az őszinteség is. Az ECCo harmadik összetevője a tudatos nonverbális kommunikáció, a szemkontaktus, a mosoly, a bólogatás és a figyelmes hallgatás további jelzései. A nyitott ajtó, az asztalon lévő cukorkák a közvetlenséget, a bizalmas légkör megteremtését szolgálják. A negyedik tartópillér a bizalom és a biztonság kifejezése: kommunikáció mindarról, amit a vezető fontosnak tart a folyamatban, a csoport tagjainak meghallgatása és bevonásuk a változás lépéseibe, képesség a feladatok kiosztására, bizalom a tagok képességeiben, hozzáértésük felismerése és tudásuk felhasználása, képesség a könyvtár és dolgozóinak képviselőit a világ felé, szükség esetén a csoport tagjainak megvédése. Az ECCo-hoz ötödik elemként sorolható az indulatok, például a düh és a szorongás megélése is. Nem kell ugyanis tartózkodni tőlük, hiszen a változás egyértelmű kísérői, és csak ezek ismeretében lehetséges reagálni a problémákra. Végezetül az ECCo utolsó eleme a jól végzett munka elismerése.

E hat tényező közös alapja az a szerepmodell, melyet maga a vezető szolgáltat, s melynek fő összetevői a csapatszellem, a kollégákkal való együttműködés, a csoporttagok bevonása a folyamatokba, a bizalom kifejezése, a személyes párbeszéd lehetőségének keresése, a problémák és ötletek meghallgatása és megvitatása, illetve a csoport tagjainak megismerése és az elismerés kifejezése. A vezető saját cselekedetei – és kommunikációs stílusa – jelzésértékűek a csoport tagjai számára. Tudnia kell, hogyan szólítsa meg őket a változások gyakorlati megvalósítása közepette, ezt szolgálhatja az ismertetett ECCo-stílus.

(Csikász-Nagy Ágnes)

47/2018

MATARAZZO, James M. – PEARLSTEIN, Toby: Leadership in disruptive times. – Bibliogr. In: IFLA journal. – 42. (2016) 3., p. 162-178.

Res. arab, francia, kínai, német, orosz és spanyol nyelven

Vezetés nehéz időkben

Gazdálkodás -könyvtárban; Gazdaságosság -könyvtárban; Munkaszervezés; Támogatás -pénzügyi -társadalmi; Vezetés

A gazdasági nehézségek befolyásolják a könyvtárakat típusuktól függetlenül. Az instabilitást a könyvtári vezetők gyakori cseréje is súlyosbítja, ezért van szükség a nyugdíjba menő vagy más okból távozó vezetők megfelelő pótlására. Manapság a könyvtáros szakma azzal szembesül, lesz-e elég vezető (vagy vezetővé váló menedzser) az információs szolgáltatások fenntarthatóságának a megteremtéséhez. Ezt a kérdést négy olyan terület vizsgálatával lehet megválaszolni a szerzők szerint, ahol alapvető, hogy legyenek törekvő vezetők az információs szakmában. Ugyanilyen fontos a vezetői szerep megértése: legyen stratégiai gondolkodó, látnok és motiváló, aki négy területen (pénzügyek, adománygyűjtés, szervezeti politika, értékelés) kiválóságra inspirálja munkatársait, és hozzá tud járulni a szervezet sikeréhez. Az esettanulmányok, valamint a múltbéli kutatások és a különböző könyvtárakból származó kollégák véleménye alapján azt vizsgálják a szerzők, miért fontos ez a négy terület a fenntarthatóság szempontjából, és miként gondolkodjon a vezető, hogy szervezete sajátos igényeihez igazodjon.

A vezető és a menedzser szerepe nem felcserélhető; amit egy vezetőtől leginkább elvárnak, az nagyrészt a menedzseri szerep, amikor elsősorban a vezetői készségeivel biztosítja a szolgáltatásokat. A *könyvtárvezető* az, aki vízióját megfogalmazza a szervezetről/feladatról, támogatást tud szerezni hozzá, és cselekvésre ösztönzi megvalósítóit. A *menedzser* feladata viszont a napi működési megszervezése és végrehajtása e vízió elérése érdekében. Az információs szakma vezetőinek azt kell megérteniük, hogy a vezető szerepet betöltő embereknek hogyan kell pozicionálniuk magukat ahhoz, hogy szervezeteiket a nehéz időkben fenntartsák. A cikk fő részében a szerzők négy fejezetben vizsgálják és elemzik ezt: ezek a pénzügyek, az adománygyűjtés, a szervezeti politika és a vezetés, valamint az értékelés.

A tanulmány a legfontosabb tanulságok összefoglalásával zárul. A *McKinsey Global Institute* jelentése (2015) szerint „most jött el az a pillanat a vállalatok számára, hogy újragondolják szervezeti felépítésüket, termékeiket, eszközeiket és versenytársaikat”. Aki jelenleg az információs szakma vezetője, vagy az szeretne lenni, fel kell ismernie, hogy ez az „újragondolás” nem korlátozódhat csak a vállalatokra. A könyvtárvezetőknek minden helyzetben gondolniuk kell a kezelt információk és szolgáltatások értékére, és arra, hogy ez az érték a vállalkozásuk sikerének a záloga. (A cikket nemzetközi szakértőknek a témához kapcsolódó hosszabb-rövidebb írásaiból vett részletek kísérik az ún. keretes részekben.)

(Autoref. alapján)

Lásd még 35

Tervezés

48/2018

BATT, Chris: Long-term digital strategy : do it once, do it right. – Bibliogr. In: Information and learning science. – 118. (2017) 5/6., p. 331-335.

Hosszú távú digitális stratégia: ne halogassuk!

Együttműködés -belföldi; Hozzáférhetőség; Internet; Középtávú terv; Közgyűjtemény

Az internet az elmúlt évtizedekben forradalmasította az egyének és a közösségek információhoz való viszonyát: a hálózat globálissá válása és a széles körben

elterjedt mobilkommunikációs eszközök magukkal vonták az igényt a létező összes forráshoz való azonnali hozzáféréshez a nap 24 órájában. Olyan horde rejű változás ez, mint annak idején a földművelés elterjedése volt, ennek analógiájára a mai felhasználót már aktív és tapasztalt információbetakarítóként, nem pedig kezdetleges információvadásként vagy gyűjtögetőként kell elképzelnünk. A mai használó egyúttal a tartalom-előállítás és az innováció területén is egyenrangú partnerré lépett elő. Az így formálódó digitális világban a könyvtárak, múzeumok és levéltárak közötti hagyományos különbségtétel értelmét veszítette – ám a felülről lefelé vezérelt, intézményileg széttagoltan működő közgyűjtemények jelenleg nem rendelkeznek közös stratégiával az új digitális lehetőségek kihívásaival szemben.

A szerző cikkében doktori disszertációjához végzett kutatásainak fő megállapításait adja közre. A brit közgyűjtemények 2000 és 2014 közötti stratégiáinak és küldetésnyilatkozatainak mintegy 26000 szavas korpuszát elemezve kirajzolódnak a vizsgált intézmények közös alapértékei és célkitűzései, úgymint a hosszú távú megőrzés társadalmi értéke, a formális és informális tanulás támogatása, a fizikai gyűjtemények fenntartása, valamint a web 2.0-ás eszközök használata és a digitális gyűjteményépítés. A széttagoltság azonban határt szab az internet és a digitális technológiák hatékony kiaknázásának. A globális hálózatosodás és az információtechnológia paradigmája lehetőségként, míg a hagyományos intézményi paradigma inkább korlátként, kihívásként áll a közgyűjtemények előtt. Így például a mérleg egyik serpenyőjébe a digitális térben való jelenlét és a használói igényekre való gyors válaszadás kerül, míg a másikban a fizikai tér és a bevett szolgáltatási modell foglal helyet.

Mivel az információkeresésben mindinkább jártas használók elvárásai egyre magasabbak, a közgyűjtemények digitális gyűjteményeik és online szolgáltatásaik jelentős összehangolása nélkül nem lesznek képesek maximális felhasználói élményt, illetve korszerű hozzáadott értéket nyújtani a közösségnek. A szférának három meghatározó kihívást kell megvitatnia, ezek közül a legfontosabb a szerző által szorgalmazott „egy hang, egy stratégia” elve. Ezt követi a szolgáltatás és a felhasználó viszonyának újragondolása, illetve az innováció és a változás egyre gyorsuló ütemével való szembenézés. Kíváncos volna a fejlesztések összehangolása, a szereplők összefogása, végső soron pedig egy átfogó digitális tudásplatform megteremtése, ahol a különböző gyűj-

temények összefüggő forrásként lennének elérhetők a „szüretelő” felhasználó számára, függetlenül azok formájától vagy intézményi lelőhelyétől. Természetesen az államhatárok, a szervezeti struktúrák, a közigazgatás, a forrásszegénység, a kockázatkerülés, sőt, a szakmabeliek felfogása is a konvergencia útjában állnak. Ám érdemes szem előtt tartani, hogy a mai szétagolt digitális tájképet felváltó egykapus, integrált szolgáltatás, az egyénnel és a közösségekkel való újszerű kapcsolat, az innováció, a közös érdekérvényesítés és fellépés, a szakmai fejlődés és az alkalmazott gyakorlatok megújulása, illetve a 21. századi igényeknek megfelelő gyűjtemények építése mind-mind olyan előnyök, amelyeket csak egy óhatatlan paradigmaváltás hozhat el a közgyűjteményi szféra számára.

(Szabó Piroska)

49/2018

CATIRI, Emma: How might we... Ripensare la biblioteca con l'aiuto del design thinking. – Bibliogr. In: AIB studi. – 57. (2017) 1., p. 151-166.

Res. angol nyelven

A könyvtár újragondolása a „design thinking” segítségével

Ésszerűsítés; Jövő könyvtára; Módszertani útmutató; Tervezés

A Bill & Melinda Gates Alapítvány által finanszírozott nemzetközi *Global libraries* projekt záródokumentuma, a 2015-ben közreadott *Design thinking for libraries: a toolkit for patron-centered design* azzal a céllal készült, hogy innovatív módszereket vezessen be a könyvtári tervezési folyamatokba. A *Chicago Public Library*, a dániai *Aarhus* közkönyvtárai és az *IDEO* magáncég együttműködésében készült dokumentum gyakorlati eszköz kíván lenni azon könyvtárosok számára, akik újra akarják gondolni és meg akarják újítani a könyvtár tereit és szolgáltatásait a használók változó kulturális és információs szükségleteinek megfelelően. A dokumentum – és a mögötte álló projekt – a közösségi könyvtárosság (*biblioteconomia sociale – participatory librarianship*) keretébe illeszkedik, amely a figyelmet a könyvtárhoz tartozó közösségre és a használó tudásteremtésben és -megosztásban, valamint a szolgáltatás meghatározásában betöltött aktív szerepére fordítja.

(Autoref.)

50/2018

HAGEMEISTER, Maiken – ISRAEL, Esther – JOEST, Theresa: Digitale Bibliotheksstrategien – notwendiges Übel oder Erfolgsrezept? : Podiumsdiskussion mit Bibliotheksdirektoren aus Deutschland, den Niederlanden und den USA In: BuB. – 69. (2017) 7., p. 416-417.

Res. angol és francia nyelven

Digitális könyvtári stratégiák – szükséges rossz vagy a siker záloga?

Digitalizálás; Konferencia -nemzetközi; Középtávú terv; Vezetés

A 2017-es német könyvtári konferencián Frankfurt am Mainban négy könyvtárigazgató pódiumbeszélgetésére került sor *Digitális könyvtári stratégiák – a szükséges rossz vagy a siker záloga?* témában. Közel 200 látogató vett részt a Német Könyvtári Szövetség (dbv) által támogatott eseményen, amelyet a *Kompetenznetzwerk für Bibliotheken* (KNB) együttműködésben dolgozó, szolgáltatásokat nyújtó szervezet és a hároméves könyvtári kampányprojekt, a *Netzwerk Bibliothek* tervezett meg és bonyolított le közösen.

A kampány – amely 2017-ben zárul le – célja, hogy széles körben felhívja a figyelmet a digitális kínálatokra, a kulturális események modern formáira és a könyvtári világ jelenlegi trendjeire. A könyvtárak a digitális tanulás helyszínéként ösztönzik és támogatják a média- és az információs kompetenciát, együttműködnek más helyi szervezetekkel és intézményekkel, és együtt dolgoznak a közösen kifejlesztett projekteken. A könyvtárak a kezdeményezők, és közreműködnek a közösség kulturális hálózatában is.

A frankfurti pódiumbeszélgetés résztvevői – *Arne Ackermann*, a Münchner Stadtbibliothek igazgatója, *Hildelies Balk-Pennington de Jongh*, a Nationale Bibliothek van Nederland (KB) marketing- és szolgáltatás-vezetője, *Brian Bannon*, a Chicago Public Library (CPL) vezetője és *Achim Bonte*, a Sächsische Landesbibliothek – Staats- und Universitätsbibliothek Dresden (SLUB) főigazgató-helyettese – bemutatták intézményük digitális stratégiáját, és megvitatták azokat a témákat, melyek ezekből adódtak (például a személyzet fejlesztését és képzését), majd jövőképekről beszéltek.

(Autoref.)

Munka- és rendszerszervezés, értékelés

Lásd 26

Személyzet

Lásd 16, 27, 46

Marketing, közönségkapcsolatok

51/2018

AUGUSTYNIÁK, Ashley – ORZECOWSKI, Victoria: Unlocking the vault : sharing special collections on social media. – Bibliogr. In: Computers in libraries. – 37. (2017) 7., p. 12-15.

Feltárul a trezor: a különgyűjtemények jelenléte a közösségi médiában

Információtechnológia; Kommunikáció -használókkal; Marketing; Szakkönyvtár -kémiai

A philadelphiai Tudománytörténeti Intézet kémia-történeti szakkönyvtáraként működő Donald F. and Mildred Topp Othmer Library of Chemical History gyűjteménye a 15. századi alkímiai kéziratoktól a mai tudósokkal készített oral history interjúkig terjed. A könyvtár munkatársai úgy érezték, mindezt meg kellene mutatniuk a digitális térben is, hogy megoszthassák a szélesebb nagyközönséggel, és hogy az amúgy kevésbé kereshető vizuális tartalmakkal újfajta inspirációt nyújthassanak a szakterület világ minden tájáról érkező kutatóinak. 2014-ben blogot indítottak a Tumblr-en *Othmeralia* címmel, 2016-ban pedig létrehoztak egy Pinterest oldalt, ahol tematikus képgalériákat építenek, emellett jelen vannak anyaintézményük több online közösségi platformján, így a Twitteren, a Facebookon és az Instagramon is. Ugyan kisméretű különgyűjteményről beszélünk, mégis sikerült elérniük a 15 ezres követői számot.

A könyvtár közösségimédia-felületeit gondozó csapat könyvtárosokból, levéltárosokból és alkalmi gyakorlatokból áll, egy közösségi médiáért felelős személy kijelölésével. Az időkezelés és a munkamegosztás optimalizálásához a Trello nevű projektmenedzse-

lő alkalmazást használják, amely kezeli a feladatok kiosztását, a posztok tematikus címkézését, továbbá lehetőséget nyújt kommenteléshez, automatikus értesítések kiküldéséhez és az elvégzettek listájának archiválásához is. Így elegendő csupán egy havi egyórás megbeszélést tartani a következő hónap teendőiről, teret hagyva természetesen a spontán ötleteknek és a közösségi média világában fel-fellángoló trendekhez való gyors alkalmazkodásnak. Érdekes mindig talonban tartani hely- és időkitöltő posztokat is, ezeknek kezelésére („piszkozat”, „várakozó” vagy „rejtett” üzemmódban) általában lehetőség van a közösségi oldalakon. A szöveg hosszát igazítsuk az adott közösségi médiafelület profiljához, kiegészítve természetesen hashtagekkel és linkekkel a könyvtár online katalógusához.

A közösségi médiában való sikeres jelenlét kulcsa azonban egyre inkább a gondosan kiválasztott vizuális tartalom: az Othmer Library-ben már digitalizált anyagokat, fotókat, kollázsokat, GIF-eket, illetve PowerPointtal vagy Canvával készített infografikákat és idézet- vagy receptkártyákat is töltenek fel közösségi oldalakra. Ám a legjobban megírt és legesztétikusabb poszt sem ér semmit az online közösség lájkjai és megosztásai nélkül, éppen ezért az Othmer Library igyekszik minél interaktívabban jelen lenni, minden kommentre és kérdésre reagálni, könyvtárspecifikus instagramos kihívásokban, nagyobb közösségi médiakampányokban is részt venni (ez utóbbira példa a New York Academy of Medicine #ColorOurCollections kampánya, amely a felnőtt színezők divatját lovagolta meg), valamint más használók és intézmények tartalmait a saját oldalain megosztani.

A könyvtár csapata havonta egyszer értékeli közösségimédia-felületeinek sikerességét: a közösségi oldalak elemzőeszközei és a Google Analytics segítségével megállapítható a követők, a posztok, a kattintások és a megtekintett oldalak száma, emellett az összképhez figyelembe veszik a lájkokat, kommenteket, üzeneteket, megosztásokat és említéseket is.

Egyre inkább digitális világunk megköveteli, hogy a különgyűjtemények is új módokat keressenek a gyűjtemény kereshetőségének és hozzáférhetőségének növelésére. Ne feledjük: online jelenlétünk célja a közösségépítés, ami által követőink magukkal viszik az intézmény és a gyűjtemény jó hírét, így egyre többen léphetnek kapcsolatba a könyvtárral, és hasznosíthatják annak forrásait.

(Szabó Piroska)

52/2018

AVILA, Sandra: Implementing augmented reality in academic libraries In: Public services quarterly. – 13. (2017) 3., p. 190-199.

A kiterjesztett valóság alkalmazása a felsőoktatási könyvtárakban

Felsőoktatási könyvtár; Információtechnológia; Marketing

A kiterjesztett valóság egy olyan mobil eszközökre kifejlesztett technológia, amely az eszköz kameráján keresztül vizsgálva virtuális információkkal egészíti ki a valóságot. Felhasználására a legismertebb példa a 2016-ban indult Pokémon Go játék, amely az eszköz GPS adatait és kameráját használva a Pokémon világából ismert lényeket helyez valós helyszínnek virtuális síkjába. A könyvtáraknak is át kell gondolniuk, hogyan tudják felhasználni ezt a napjainkban egyre népszerűbb technológiát annak érdekében, hogy színesítsék szolgáltatásaikat, marketingjüket és kommunikációjukat. A kiterjesztett valóság különösen a felsőoktatási könyvtárak számára tartogathat nagy lehetőségeket, mivel az általuk kiszolgálandó közönség otthonosan mozog a technológiai újítások területén.

A legkönnyebb módja annak, hogy a kiterjesztett valóság eszközével éljünk, ha letöltünk egy ezzel foglalkozó applikációt, ilyen például az Aurasma, a Blippar és az ARToolkit. Az Aurasma a HP terméke, amellyel különböző „aurákat” hozhatunk létre, melyeket a valós térben található képekhez (pl. 2D-s plakátokhoz) rendelhetünk. Ezeket a felhasználó a kamerája és az alkalmazás segítségével beolvassa, és így eszközén virtuális kiegészítésként audio- vagy videofájlokat láthat. A Blippar az Aurasmahoz hasonlóan működik, de oktatási célú használata ingyenes. Olyan tanulási tér létrehozását teszi lehetővé, amelyet készítője bárkivel megoszthat. Az ARToolkit nyílt forráskódú alkalmazás, amely instrukciókat is tartalmaz a személyre szabásával kapcsolatban. A három lehetőség

közül ez a legbonyolultabb, ugyanakkor a legegyszerűbb megoldás is ezzel hozható létre.

A kiterjesztett valóság alkalmazásának kulcsa, hogy fel kell hívunk a látogatók figyelmét az elhelyezett „jelekre”, és tudniuk kell, milyen alkalmazással és milyen módon lehet azokat értelmezni. A fiatal olvasók esetében ez nem is annyira nehéz, mint amilyennek első pillantásra tűnik. Ha a fejlesztés hírét sikerül eljuttatnunk hozzájuk, és képesek vagyunk kellően érdekes tartalmakat létrehozni, nagy eséllyel növelhetjük a látogatók számát fizikai terünkben. Mivel a fiatalok figyelmét nehéz elnyerni és megtartani, érdemes lehet például egy egyetemi könyvtár esetében a kiterjesztett valóság fizikai „hívójelét” valahol a könyvtáron kívül elhelyezni, ahol biztosan belebotlanak. A kiterjesztett tartalom pedig lehet akár egy bemutatkozó videó a könyvtárostól, esetleg kampányfilm magáról a könyvtárról. A kiterjesztett valóság tökéletesen illeszkedhet egy könyvtári túrába is, illetve lehet kiegészítése egy térképnek, prospektusnak is. A különböző ösztönző programok, gamifikált folyamatok is jó lehetőséget biztosítanak kipróbálására, hiszen a rejtett tartalmak megtalálásáért és megtekintéséért pontokat adhatunk a felhasználóknak. Jó példa erre a Közép-Floridai Egyetem LINK Loot programja, amelynek során a hallgatók a rendezvényeken való részvételért pontokat, a pontokért cserébe pedig nyereményeket kapnak. Egy hasonló program és a kiterjesztett valóság elemeinek kombinálása növelheti a könyvtár iránti érdeklődést. Ugyanez igaz a kincsvadászatokra és játékokra is, amelyeket kifejezetten felfrissíthet ez a technológia, mivel az alkalmazások egy része lehetővé teszi a GPS adatok kezelését, éppen úgy, mint a Pokémon Go esetében.

A legtöbb alkalmazás pontos statisztikákat készít azzal kapcsolatban, hány egyéni felhasználó, mikor és hány alkalommal bukkant rá a kiterjesztett tartalmakra és nyitotta meg őket, így az alkalmazás sikerességét folyamatosan nyomon követhetjük.

(Jávorka Brigitta)

Felhasználók és használat

Általános kérdések

53/2018

DIPRINCE, Elizabeth [et al.]: Don't panic! : Managing library anxiety with a library survival guide. – Bibliogr. In: Reference & user services quarterly. – 55. (2016) 4., p. 283-292.

Ne ess pánikba! A könyvtári szorongás kezelése „túlélési” kalauzzal

Egyetemi hallgató; Egyetemi könyvtár; Használók képzése -felsőoktatásban; Könyvtári kalauz; Olvasószolgálat

Sok egyetemi könyvtárat látogató diák – főleg az elsőévesek – nem nagyon tudják még, mit kínál a könyvtár, hogyan kell használni, és hol kaphatnak segítséget. A University of Central Arkansas (UCA), melyben közel tizenegyezer hallgató tanul, tudatában volt ennek a problémának, ezért a központi könyvtár, a *Torreyson Library* (<http://uca.edu/library/>) munkatársai elhatározták, hogy ennek orvoslására könyvtárhasználati útmutatót készítenek számukra. El kellett dönteniük, milyen legyen ez formailag és tartalmilag. Munkacsoportot alakítottak, komoly munkával áttekintették a témára vonatkozó szakirodalmat, majd megvitatták, nyomtatott vagy online legyen-e az útmutató, mi kerüljön bele, milyen stílusban és elrendezésben stb.

A cikk az útmutatónak (<http://uca.edu/library/files/2014/09/UCA-Library-Survival-Guide-2017-18-WEB.pdf>), ennek a 48 oldalas füzetnek a megszületésével, a bizottság előkészítő és érdemi munkájával, valamint az útmutató értékelésével, hatásának mérésével is foglalkozik.

Fogas kérdés volt, hogy mi kerüljön be, és mi maradjon ki. Az útmutató alapvető tudnivalókkal (cím, telefon, nyitva tartás) és a könyvtárigazgató üdvözlő szavaival indul, majd utal az alapvető viselkedési szabályokra (zajszt, szemetelés, hangnem) az 1–2. oldalon. Az érdemi rész két egységre oszlik: először röviden foglalkozik az irodalom keresésével a 3–17. oldalon. (Hogyan találunk meg egy adott könyvet, cikket stb., hogyan idézünk.) Ezután betűrendben következnek a könyvtári fogalmak és szolgáltatások

(az archívumtól a zombikig) a 19. oldaltól a 46-ig. (A zombik szócikk tréfából került be az útmutatóba, a könyvtári ital- és ételautomatákra, valamint a kávézóra hívja fel a figyelmet.) Az utolsó két oldalon a tulajdonos jegyzeteinek hagytak helyet.

Az útmutató értékelését egy online kérdőív alapján végezték – a kérdések a cikk függelékében olvashatók –, mely öt fő- és 5–5 részkérdésből állt. A felmérésben az elsőéves hallgatók tíz százaléka vett részt. Az eredmények értékelése során kiderült, hogy a teszt elég vegyes lett: a túlélési útmutató alkalmasnak bizonyult egyszerűbb információk közvetítésére, viszont a bonyolultabb kérdések kifejtésére (pl. adatbázisokban való keresés) nem; a tesztkérdések megfogalmazása is oka lehetett a kapott eredménynek. A diákigazolvány használata, a nyomtatási lehetőségek és a tanulásra alkalmas helyiségek ismerete kiemelkedő volt, ellenben az adatbázisokról nyújtott ismeretek nem érték el a célt, sok hibás válasz született.

A munkacsoport azt tervezi, hogy 2015 őszére átdolgozza az útmutatót, elsősorban az irodalomkutatási stratégia megfogalmazását, és bekerülnek a Boole-algebrai műveletek is.

(Murányi Lajos)

54/2018

MARTZOUKOU, Konstantina – SAYYAD ABDI, Elham: Towards an everyday life information literacy mind-set : a review of literature. – Bibliogr. In: Journal of documentation. – 73. (2017) 4., p. 634-665.

Miből áll a mindennapok információs műveltsége: szakirodalmi szemle

Információs műveltség; Információs társadalom; Közérdekű tájékoztatás; Szakirodalmi szemle (forma)

Az információs műveltség (IM) a mindennapi életben az állampolgári részvétel és az elkötelezettség, a tájékozott polgárság, az egészség és a jólét szempontjából fontos feltételnek számít. Oktatási és munkahelyi környezetben jelentős mennyiségű IM-kutatás folyt, de viszonylag ritkán kutatják az IM mindennapi élethelyzetekben betöltött szerepét. A tanulmány olyan empirikus vizsgálatokat tár fel, amelyek a mindennapi élet kontextusában foglalkoznak az IM

koncepcióival, megállapítja a szakirodalom jelenlegi hiányosságait, kiemeli a legfontosabb elméleti álláspontokat, és feltérképezi a trendeket. A vizsgálatot felmérés formájában végezték, amelynek célja a kutatási terület alapjául szolgáló kulcsfontosságú fogalmak és a rendelkezésre álló legfontosabb források és bizonyítékok feltérképezése volt, s a 2000 és 2016 között publikált elsődleges kutatásokról szóló szakirodalom volt az alapja, amely különböző adatbázisokból származik.

Az információs műveltség gyakorlata a mindennapi élet különböző kontextusaiban valósul meg. A kulcsfontosságú kutatási irányvonalakat négy tágabb területre csoportosították a szerzők, amelyek magukban foglalják a szabadidős és közösségi tevékenységeket, az állampolgári és társadalmi szerepek teljesítését, a közegészségügyet és a kritikus élethelyzeteket. Ezek arra utalnak, hogy szükség van az IM-mel kapcsolatos gondolkodásmód és készségek kialakítására, amit adaptív, átruházható és folyamatos tevékenységként jellemeznek, s amely átlépi az előírt készségek határait a munka és az oktatás sajátos környezetében.

Ez a kutatási terület még mindig gyerekcipőben jár, és változatosabb kontextusokat kell feltárni ahhoz, hogy jobban megértsük az IM-nek az emberek mindennapi életében való használatát és hatását. A tanulmány az IM hiányának következményeit is kiemeli, és meghatározza az IM érvényesítésének legfontosabb szereplőit a mindennapok különböző életkörülményei között.

(Autoref.)

Lásd még 8, 25, 34, 39, 40

Használat- és igényvizsgálat

55/2018

BARBIAN, Jan-Pieter – VONHOF, Cornelia: „The Times they are a-changing” : Welche Qualifikationen und Kompetenzen benötigen Bibliothekare in der Zukunft? In: BuB. – 69. (2017) 8-9., p. 462-469.

Res. angol és francia nyelven

„Változnak az idők”. Milyen képesítésre és kompetenciákra lesz szükségük a könyvtárosoknak a jövőben?

Felmérés; Képesítés; Könyvtárhasználat; Könyvtárosi hivatás; Prognózis

Németországban a 2016-ban végzett KIM-vizsgálat (Kindheit, Internet, Medien) keretében 1200, 6–13 éves gyermekkel készítettek interjút. Megállapították, hogy az érdeklődésükben a könyvek és az olvasás a 14. helyen van. A rendszeres olvasás 48%-uk esetében jellemző. 44%-uk könyvtárhasználó. Ugyanebben az évben a 12–19 éves fiatalok körében végzett JIM-vizsgálat (Jugend, Information, [Multi-]Media) szerint a könyvtárakat a lányok 6%-a és a fiúk 3%-a találja érdekesnek, és a fiatalok 38%-a tekinthető rendszeres olvasónak. 18%-uk egyáltalán nem olvas. Az iskolai követelmények az ezredforduló óta jelentősen megnövekedtek. A könyvtáraktól azt várják el, hogy vonzó környezetet nyújtsanak az egyéni és csoportos tanuláshoz, korszerű és a különböző korcsoportok számára érdekes médiakinálattal rendelkezzenek. Az érintett korcsoportok ma már egyáltalán nem homogének, a gyermekek és fiatalok között vannak rossz anyagi háttérű családokból származók, menekültek és bevándorlók gyermekei is. A könyvtárhasználat előmozdításában jelentős szerepet kapott az óvodákkal, napközikkel és iskolákkal és azok szakembereivel való szoros együttműködés.

A 60 évesnél idősebbek aránya 2050-ig várhatóan eléri a 38%-ot a német társadalomban. Az Allensbach Intézet felmérése szerint e korosztálynak jelenleg 18%-a rendszeres könyvtárhasználó. Ez a korcsoport intenzív személyes törődést igényel, ennek tudnivalóit el kell sajátítaniuk a könyvtárosoknak a szakemberektől (például a gerontológusoktól).

A menekültek befogadására a könyvtárak példamutatóan reagáltak. Amiben segíteni tudnak, az a német nyelv megtanulása, a mindennapi élethez szükséges alapvető információk megismerése, a könyvtárhasználatba való bevezetés, a könyvtár rendelkezésre bocsátása közösségi térként.

A 20 és 60 év közöttiek csoportjában igen változatos igények merülnek fel a könyvtári szolgáltatások iránt. A 16–29 éveseknek 35%-a, a 30–44 éveseknek 24%-a, a 45–60 éveseknek 27%-a könyvtárhasználó.

A kutatók keresik annak okait, hogy miért ilyen alacsony a könyvtárhasználati adatok. A könyvtárak hagyományos és digitáldokumentum-kínálatát (online kölcsönzés, adatbázisok, e-tanulási anyagok, internet) nem érheti kifogás. A rendezvények igen sokfélék. Amiben hiányosságok tapasztalhatók, az a digitális eszközök használatára vonatkozó képzések,

különös tekintettel a mobil eszközök alkalmazására. A marketingtevékenység során csak a potenciális érdeklődők egy részét érik el. A könyvtárosoknak nemcsak a könyvtárban, hanem külső helyszíneken (időosztáson, menekültszállókban, egyházi intézményekben, egyesületekben stb.) is fel kell keresniük a lehetséges használókat, hogy felkeltsék érdeklődésüket.

A korszerű technikai infrastruktúra és a megismertetéséhez szükséges szakképzettség mellett igen fontos, hogy a könyvtárak vonzó környezetet jelentsenek a munkához és az ott-tartózkodáshoz. A belsőépítésznek konzultálniuk kell nemcsak a könyvtárosokkal, hanem a könyvtár használóival is. Érdemes gondosan tanulmányozni az utóbbi tíz év új vagy helyreállított európai, amerikai és ázsiai könyvtáráépületeit. Ami a könyvtárak munkatársait illeti, ismét célszerűnek látszik más szak- és tudományterületek szakembereinek bevonása a könyvtári munkába, ez jól bevált a skandináv könyvtárakban. A könyvtárosok kompetenciái között nagyobb súlyt kell helyezni az ún. kulcskompetenciákra – mind a képzésben, mind a szakmai továbbképzésben. Ez feltehetőleg a klasszikus oktatási tartalmak rovására történhet meg.

Az amerikai Institute for the Future 2011-es vizsgálata a változások előmozdítójaként hat tényezőt határozott meg, amelyek a könyvtári szektort is befolyásolják, ezek közül a cikk háromt említ: az emberek élettartama hosszabbodik, másképpen tanulnak, és másfajta karriert futnak be; az új kommunikációs eszközök újfajta olvasási készségeket igényelnek; az új technológiák és a közösségimédia-platformok változást hoznak a termelésben és az értékek létrehozásában. E trendekből kiindulva tíz, a jövő számára lényeges kompetenciát határoztak meg, ezek közül néhány: újszerű és adaptív gondolkodás, a kultúrák közötti kommunikáció alkalmazása, matematikai-számítási gondolkodás, az új médiával kapcsolatos írástudás és a transzdiszciplináris eljárásmod. Ezek tükröződnek már az EKZ tanácsa által készített, a közkönyvtári pályaképről és a személyzeti fejlesztésről szóló állásfoglalásban (2017) is.

(Hegyközi Ilona)

56/2018

DEGKWITZ, Andreas: The interactive library as a virtual working space In: LIBER quarterly. – 27. (2017) 1., p. 127-137.

Az interaktív könyvtár mint virtuális munkahely

Elektronikus könyvtár; Felsőoktatási könyvtár; Használói szokások; Igénykutatás könyvtári szolgáltatásokra; Kutatás információellátása

Az internet, a technológia fejlődése és a digitalizálás sok szempontból megváltoztatta a világunkat, az adatkezelésünket és a könyvtár nyújtotta szolgáltatásokat is. Különösen a humán és társadalomtudományok területén változtak meg az elvárások, ahol a könyvtárak szinte kutatólabori funkciót töltenek be. A 21. századi környezetre reagáló könyvtári megújulás már elkezdődött, tetten érhető például a használói igényeken alapuló beszerzésben, az elektronikus források újfajta feldolgozási módszereiben, a nem tipikus formában megjelenő tudományos anyagok számának növekedésében és a „kibővített dokumentumokkal” való könyvtári munka terjedésében. Ahhoz, hogy jobban kiaknázzuk a lehetőségeket, több interakciót és együttműködési lehetőséget kell biztosítanunk a könyvtárosok és az olvasók között. A használóknak érdemes nagyobb befolyást engedni a gyűjteményszervezésbe vagy akár a metaadat-előállításba, ahol különböző jogosultsági köröket meghatározva lehet bevonni őket az osztályozásba, így használóbarát keresési lehetőségeket alakíthatunk ki. Ideális esetben a használók a szolgáltatás módjának meghatározásába is beleszólhatnak. Mindehhez azonban meg kell vizsgálni a fenntarthatóság kérdéseit, mivel a hosszú távú megőrzés továbbra is cél marad.

A felsőoktatási és szakkönyvtárak jövőbeli üzleti modellje, az internet és az új, digitális média lehetőségeit kiaknázó megoldás lehet egy virtuális munkatérként funkcionáló interaktív, többfelhasználós könyvtár létrehozása, melynek működése a *Digital Public Library of America*, az *Europeana*, a *Google Scholar*, a *Mendeley* és a *Wikipédia* alapelveihez hasonlítana. A modell a közkönyvtárak körében divattá vált makerspace analógiájára *tudományos makerspace*-ként is megfogalmazható: olyan digitális munkakörnyezet, alkotói tér, ahol a könyvtár digitális erőforrásokat és eszközöket tesz elérhetővé. Egy ilyen tér kialakításában felsőoktatási könyvtárak, kutatók és digitális anyagok előállítói, szolgáltatói vennének részt. Az összegyűjtött adatok és dokumentumok itt olyan formában kerülhetnek megosztásra, hogy adatbányászatra alkalmasak legyenek, így feldolgozottságuk jelentősen meghaladja majd az átlagos bibliográfiai leírás szintjét. A tudomány-

területnek megfelelően az interaktív kutatói-alkotói térben több kutatási eszköz is elérhető lehet, amelyek például kódoláshoz, különböző mérésekhez vagy vizuális megjelenítéshez lesznek használhatók. Egyedibb, komplexebb eszközigény esetén a könyvtár akár közvetítő fél is lehet a felhasználó és az eszköz szolgáltatója között. A sikeres működéshez ki kell elégíteni a digitális kutatást végzők igényeit az eszközök, erőforrások, szakértelem és képzés területén is; áttekinthető, mindenhez hozzáférést nyújtó szolgáltatást kell biztosítani; nyitottá kell válni a kutatók fiatalabb generáció felé is; meg kell szerezni a szak tudást az új fejlesztésekkel kapcsolatban; valamint növelni kell a tudományos támogatottságot.

A berlini Humboldt Egyetemen készült megvalósíthatósági tanulmány alapján a leendő szolgáltatásnak négy alapkőve van: 1. a szolgáltatás minősége, az eszközök, az infrastruktúra, a tudás; 2. a szervezet és a környezet, a jogi háttér és az anyagi költségek; 3. az együttműködés a többi féllel, beszállítókkal és tudósközösségekkel; 4. a kommunikáció a felhasználókkal: a használatra, részvételre való motiváció, a visszajelzésre való lehetőség biztosítása, a szolgáltatás fejlesztése.

Egy ilyen szolgáltatás működtetése során teljesen más kompetenciákra lesz szükség, mint az átlagos könyvtári munka során, így nagyon fontos, hogy a könyvtáros kollégák kellő felkészítést kapjanak.

(Jávorka Brigitta)

57/2018

I BENNE, Samuel Kelechukwu [et al.]: An integrated model highlighting information literacy and knowledge formation in information behaviour. – Bibliogr. In: *Aslib journal of information management*. – 69. (2017) 3., p. 316-334.

Az információs műveltség és a tudás kialakításának folyamata az információs viselkedés során: integrált modell

Igény; Információkeresés; Információs műveltség

A cikk áttekinti az emberek információs viselkedésének (angol rövidítése: IB) alapmodelljeit, megvizsgálva az információs műveltség és a tudás fogalmának integrálását a modellek tervezésébe. Tudományos szemmel az információs műveltség olyan jól bevált információs gyakorlat elsajátítását teszi lehetővé, amely új tudás generálását eredményezi. Meglepő, hogy ez nem tükröződik a vizsgált IB-modellekben. A tanulmány azzal gazdagítja a szakirodalmat, hogy

új modellt javasol, amely hangsúlyozza az információs műveltséget és a tudást mint fontos fogalmakat az információs viselkedésről folyó diskurzusban.

Az információs igény meghatározása és kontextusának megértése az információs műveltség jellegetessége. Az információs műveltség azzal erősíti az információs viselkedést, hogy tudatosítja az információforrásokat és azt, hogyan kell megfelelően keresni és felhasználni az információkat az információs igények kielégítéséhez és a létrejött új ismeretek kiaknázásához. Az új tudás az információ használatból fakad egy olyan folyamatban, mely ötvözi az értelmezést és az adaptációt. Ennek megfelelően a létrejövő tudás növeli az értelmező képességet és az információ-adaptációt, hogy ismételten megfeleljen az igények különböző kontextusainak. A cikk fő értéke az információs viselkedés új modellje, melybe beemeli az *információs viselkedés okozati és kimeneteli tényezőit* (COFIB) is. A COFIB azt hangsúlyozza, hogy az információs műveltség és a tudás kiemelkedő tényezők az információs viselkedés általános keretrendszerén belül. A modell hangsúlyozza a tudás létrehozását mint az információs viselkedés eredményét, amelyet konkrét kontextusban problémák megoldására használnak.

(Autoref.)

58/2018

KILMURRY, Evelyn: "YouthTalk" : positively engaging young people in Edinburgh In: *Library management*. – 38. (2017) 4/5., p. 203-207.

Fiatalok bevonása a könyvtárba Edinburgh-ban

Ifjúsági olvasó; Igénykutatás könyvtári szolgáltatásokra; Rendezvény; Városi könyvtár

A tanulmány egy többszereplős projektet mutat be, amelyet a skóciai Edinburgh-ban (Liberton/Gilmerton) valósítottak meg, hogy alkotó módon vonják be a fiatalokat a helyi szolgáltatások kialakításába, és hogy kezeljék az előforduló antiszociális viselkedés megnyilvánulásait. A szerző részletesen ismerteti a folyamat során alkalmazott megközelítést és módszertant, hogy más hatóságok és szolgáltatások is megismerkedjenek ezzel a gyakorlattal. A projekt két év alatt fejlesztették ki több mint 1500 fiatal véleménye alapján. Ez 40 helyi rendeleten alapuló és önkéntes szolgáltatást érintett, és helyi szinten több mint 70 ajánlatot tudtak kínálni a szolgáltatások ja-

vításában a felmerülő igények kielégítésére. A tanulmány azokat a pozitív eredményeket foglalja össze, melyek a munka eredményeként átalakították azt a módot, ahogy a partnerek helyi szinten tervezték, kialakították és nyújtották szolgáltatásaikat. Számos jelentős eredmény született: például 17%-kal csökkent az ifjúsági bűnözés, ifjúsági kávéház nyílt, elindult az évente megrendezett *Youth Talk Awards* esemény. A kezdeményezést a *Her Majesty's Inspectorate of Education* (HMIe) jól bevált gyakorlatnak nyilvánította. (A HMIe 2011-ben a *Learning and Teaching Scotland*-dal összeolvadt, ma *Education Scotland* néven működik.) Városszerte más könyvtárak körzetében is kipróbálják ezt a sikeres módszert, hogy bevonják a fiatalokat közösségük életminőségének a javításába. A tanulmány következtetéseiben kitér a könyvtárak és egyéb szolgáltatások fejlesztésére, hogy azok integrált módon működjenek együtt, hogy pozitívan foglalkozzanak a fiatalokkal, és bevonják őket a döntéshozatalba. A tanulmány értéke, hogy hozzájárul a fiatalokkal végzett munka jó gyakorlatainak irodalmához.

(Autoref.)

59/2018

MUÑOZ-EGIDO, Daniel – VIANELLO OSTI, Marina: Evaluación de usabilidad de los portales web de las bibliotecas universitarias españolas a partir de un modelo heurístico cognitivo-emocional. – Bibliogr. In: Revista española de documentación científica. – 40. (2017) 1., e165.

Res. angol nyelven

A spanyol egyetemi könyvtári honlapok használhatóságának értékelése egy heurisztikus kognitív-emocionális modell segítségével

Egyetemi könyvtár; Felmérés; Használó; Hatékonyság; Honlap

A cikk egy kognitív-emocionális, heurisztikus alapú, használhatóságot vizsgáló modell alapján elemzi 18 egyetemi könyvtár portálját. A tárgyra vonatkozó szakirodalom áttekintése után egy hetvenegy heurisztikus kritériumból álló készletet állítottak össze, melyet hat szempont köré csoportosítottak, és a SIRIUS által kidolgozott metrikát alkalmazták hozzá. Az értékelés eredménye azt mutatja, hogy az elemzett egyetemi könyvtári honlapok átlagos használhatósága egy százas skálán 72,3-as, 5,57-es szórással. A legalacsonyabb pontszámú szempontok

a „figyelem” és a „hosszú távú memória és tanulás” voltak, azaz a használók szempontjából ezek tűnnek a legkevésbé kielégítőnek.

(Autoref.)

Lásd még 42

Olvasáskutatás

60/2018

RUTHERFORD, Leonie [et al.]: Contours of teenagers' reading in the digital era : scoping the research. – Bibliogr. In: New review of children's literature and librarianship. – 23. (2017) 1., p. 27-46.

A tinédzserek olvasásának jellemzői a digitális korban: a kutatások áttekintése

Ifjúsági olvasó; Olvasási szokások; Olvasásvizsgálat; Szakirodalmi szemle (forma)

Ausztráliában több intézmény, kereskedelmi és kulturális testület foglalkozott a fiatalok változó olvasási szokásainak kutatásával. Az ausztrál felnőttek kompetenciáit nemzetközi szintű program keretében értékelték; e szerint a 15–74 év közötti korosztály a funkcionális műveltségi szint alatt van. A Viktória Állami Könyvár mellett működő Ifjúsági Irodalmi Központ véleménye szerint ez azzal függ össze, hogy csökken a 12–18 év közötti fiatalok olvasás iránti érdeklődése; nagyon kevésbé ismertek a tinédzserek olvasási szokásai. A cikk célja, hogy feltérképezze a tinédzserek olvasási szokásait, meghatározza az alapvető jellemzőket, különös tekintettel az ausztráliai sajátosságokra.

A hatfős szerzői munkaközösség új módszert (scoping review) alkalmazott, amely jól használható összetett témák esetén. A kutatást öt szakaszra osztották:

1. A kérdések meghatározása. 1. Mit tudunk a tinédzserek olvasási gyakorlatáról a digitális korban? 2. Mely tudományágak foglalkoznak ezzel, és hogyan határozzák meg az olvasást, beleértve az új platformokat is? 3. Milyen kereteket, témákat és tanulmánykészítő módszereket alkalmaztak a kutatásokhoz?
2. A releváns tanulmányok meghatározása. Számos adatbázis, publikáció, bibliográfia áttanulmányozása után 68 cikket és könyvet találtak fontosnak.

3. A tanulmányok kiválasztása. A fenti 68 mellé további publikációkat kerestek az általuk ismert alaptervek hivatkozásai alapján, és még 22 releváns tanulmányt találtak.
4. Az adatok feltérképezése. Az egyes művekben lévő kutatási kérdések, meghatározások, módszertanok, témák, a bizonyítási és nevelési fókuszpontok meghatározásához minőségi tartalomelemzést alkalmaztak.
5. Minőségi tematikus elemzés. Módszer az adatmin-ték meghatározására, elemzésére és összefoglalá-sára.

Az első kérdésre talált megállapítások alapján úgy tűnik, a tinédzserek olvasnak, de olvasási gyakorlatuk különböző, amelyet számos külső és belső tényező befolyásol. Túlhangsúlyozott a nyomtatott művek halála, a tanárok és a könyvtárosok érdeke újabb műfajok támogatása, mint például a képregények. Az eredmények nem igazolják az olvasás csökkenését, de világos, hogy kedveltek a rövidebb műfajok. Az olvasási gyakorlatra ható tényezők: növekvő függés a digitális technológiától, az olvasás közösségi tevékenységgé válása. A szabadidős olvasás a növekvő narratív versennyel szembeül: a könyvek mellett népszerűek a többféle médiában megjelenő szövegek (blogok, filmek stb.). A narratív verseny logikájával magyarázható az olvasni nem szerető (aliterate) tinédzserek számának növekedése. Hosszas kutatások szükségesek ahhoz, hogy a digitális kor valóban hat-e a hosszú vagy a nem szépirodalmi művek egész éle-ten át tartó olvasására.

A második kérdésre azt találták, hogy a tinédzserek olvasásával számos tudományág, főként a pedagógia, a pszichológia, irodalomtudomány és a könyvtár- és információtudomány foglalkozik. A meghatározások-ban a „szűk” a hosszú vagy nem szépirodalmi szöve-gek olvasását jelenti nyomtatásban vagy e-könyvben, a „bő” pedig a rövid szövegek olvasását és írását digitális eszközökkel. A rövid szöveg olvasása he-lyettesíti azokat a műfajokat, amelyekkel korábban nem számoltak (újságok, magazinok stb.). Másrészt korábban a kommunikációba sorolt, ma digitális platformot használó tevékenységek bizonyos szintű írás- és olvasáskészséget követelnek.

A harmadik kérdésnél úgy tűnik, egyetértés van az olvasásélménynek a technológiától független alakulá-sában. A digitális olvasás témája nagyban függ a nem-től. Mivel a tanulmányok főleg a szabadidős olvasást érintették, újabb mennyiségi kutatások szükségesek. Egyelőre nem ismert az e-olvasók gyors terjedésének hatása. A hozzáférést befolyásolja, hogy a digitális

média mit közvetít. További kutatások szükségesek a tinédzserek hozzáféréséről az e-könyvekhez és a digitális jogok globális változásáról.

(Viszocsekné Péteri Éva)

Használók képzése

61/2018

CHASSAING, William – THOMPSON, Emily: Media lit-eracy : forging a new Path(finder) In: Computers in librar-ies. – 37. (2017) 6., p. 20-23.

A médiaműveltség közvetítése újfajta útmutatókkal

Egyetemi könyvtár; Használók képzése -felsőoktatásban; Információs műveltség; Információtechnológia; Könyvtári kalauz

A Tennessee Egyetem Chattanooga Könyvtárában létrehozta egy 24 munkaállomásból álló részleget (neve: stúdió), amelyben a hallgatók kamerákat és egyéb eszközöket kölcsönözhetnek multimédiás feladataik elkészítéséhez, emellett 3D nyomtatók állnak rendelkezésükre, kép- és hangfelvételeket tudnak ké-szíteni. Igen fontosnak vélik itt a könyvtárosok és az önkéntesként dolgozó diákok szakértelmét is, akik a stúdiót működtetik.

A munkatársak lényeges feladata a tájékoztatás, a hallgatók könyvtár- és médiahasználati képzése. A 2016/2017-es oktatási évben több mint száz alka-lommal szerveztek ilyen rendezvényt. A használók között vannak digitális bennszülöttek, akik mindent tudni vélnek az információtechnológiáról, és nem hagyományos hallgatók, akik ezen a téren képzésre, korábbi ismereteik jelentős frissítésére szorulnak.

A tájékoztató szolgáltatást vizsgálva megállapították, hogy felmerülnek gyakran ismétlődő kérdések és problémák. Ezeket úgy próbálták meg kezelni, hogy korszerűsítették a könyvtárhasználati útmutatókat. Egylapos, maximum kétoldalmi terjedelmű kalau-zokat szerkesztettek. Az útmutatóknak négy típusát hozták létre: 1. bevezető jellegű útmutatókat a leg-alapvetőbb, átfogó tudnivalókról és tennivalókról (le-töltés, exportálás, kilépés mentéssel); 2. készségeket megcélzó útmutatókat, amelyek egy jól körülhatárolt, szűkebb témára összpontosítanak, és ahhoz adnak lépésenkénti segítséget (ezek voltaképpen a kérdés-körben szokásos jó gyakorlatot foglalják össze); 3.

egy-egy témára vonatkozó átfogó útmutatókat (például, hogyan töltsünk fel egy videót a YouTube-ra; ezek igen részletesek és különösen akkor hasznosak, amikor többen kapják meg egyszerre ugyanazt a feladatot); 4. tanórákra szánt útmutatókat, amelyek a feladatok megoldásához szükséges eszközöket és készségeket foglalják össze, és rugalmas, az igényekhez igazítható összeállítások.

Az útmutatók a használoképzés szerves részei lettek, jól használhatók a távoktatásban is. A tájékoztató szakembereknek több idejük marad az összetettebb problémákkal jelentkező használok kérdéseinek megválaszolására. Az útmutatók szabadon hozzáférhetőek a tájékoztató pultnál, ki-ki akkor veheti őket magához, amikor szüksége van rájuk. Nagyobb csoportok érkezésekor több példányban nyomtatják ki őket.

(Hegyközi Ilona)

62/2018

KOLTAY Tibor: The bright side of information : ways of mitigating information overload. – Bibliogr. In: Journal of documentation. – 73. (2017) 4., p. 767-775.

Az információ „világos” oldala: az információs túlterhelés hatásainak mérséklése

Használoi szokások; Információrobbanás

Az információs túlterhelés összetett jelensége korunk információs környezetének egyik „betegsége”, így az információ „sötét” oldalát szimbolizálja, azonban az információs túlterhelés hatásainak mérséklésével a „világos” oldalra is átkerülhetünk. Bár az információs túlterhelés szimptomáinak enyhítésére vannak technológiai eszközeink, sokkal fontosabb, hogy kritikai olvasással és gondolkodással közeledjünk az információkhoz, mindenekelőtt a különböző szakterületekhez kötődő írástudások, főként információs műveltség és adatírástudás révén megszerezhető készségek és képességek csatasorba állításával. Az információs túlterhelés okozta negatív hatások ellensúlyozásában emellett egyre nagyobb figyelmet kap a személyes információkezelés (személyes információmenedzsment, személyes információszervezés, Personal Information Management). Megoldást kínál az is, ha a Lassú Mozgalom (Slow Movement) elveit követve az információ élményszerű jellegét és megélését állítjuk középpontba. A lassú információfeldolgozás ugyanis nem annyira a sebesség mérséklését jelenti, mint a reflektálás igényének megfelelő sebesség megválasztását.

(Koltay Tibor)

Lásd még 1, 20

Információelőállítás, -megjelenítés és -terjesztés

Digitalizálás

63/2018

VARGAS, Mark A. – BRIGHT, Jessica: Rev your engines : racing ahead with mass digitization In: Computers in libraries. – 37. (2017) 7., p. 4-8.

Vigyázz, kész, rajt! Egy autótörténeti fényképgyűjtemény tömeges digitalizálása

Digitalizálás; Elektronikus könyvtár; Fénykép; Könyvtáros-társadalmi munkás; Munkafolyamat; Térítéses szolgáltatás

A floridai The Revs Institute (TRI) nonprofit szervezetként működő közlekedéstörténeti közgyűjtemény, amely az autósport történeti emlékeit és dokumentumait őrzi a 19. század végétől napjainkig, többek között autókat, műtárgyakat, folyóiratokat, könyveket és fényképeket. 2012-ben merült fel a közel 1 millió fotónegatívot és ugyanennyi printet tartalmazó fényképgyűjtemény tömeges digitalizálása – 2017 áprilisában pedig már több mint 460 ezer kép volt

egy-egy témára vonatkozó átfogó útmutatókat (például, hogyan töltsünk fel egy videót a YouTube-ra; ezek igen részletesek és különösen akkor hasznosak, amikor többen kapják meg egyszerre ugyanazt a feladatot); 4. tanórákra szánt útmutatókat, amelyek a feladatok megoldásához szükséges eszközöket és készségeket foglalják össze, és rugalmas, az igényekhez igazítható összeállítások.

Az útmutatók a használoképzés szerves részei lettek, jól használhatók a távoktatásban is. A tájékoztató szakembereknek több idejük marad az összetettebb problémákkal jelentkező használok kérdéseinek megválaszolására. Az útmutatók szabadon hozzáférhetőek a tájékoztató pultnál, ki-ki akkor veheti őket magához, amikor szüksége van rájuk. Nagyobb csoportok érkezésekor több példányban nyomtatják ki őket.

(Hegyközi Ilona)

62/2018

KOLTAY Tibor: The bright side of information : ways of mitigating information overload. – Bibliogr. In: Journal of documentation. – 73. (2017) 4., p. 767-775.

Az információ „világos” oldala: az információs túlterhelés hatásainak mérséklése

Használoi szokások; Információrobbanás

Az információs túlterhelés összetett jelensége korunk információs környezetének egyik „betegsége”, így az információ „sötét” oldalát szimbolizálja, azonban az információs túlterhelés hatásainak mérséklésével a „világos” oldalra is átkerülhetünk. Bár az információs túlterhelés szimptomáinak enyhítésére vannak technológiai eszközeink, sokkal fontosabb, hogy kritikai olvasással és gondolkodással közeledjünk az információkhoz, mindenekelőtt a különböző szakterületekhez kötődő írástudások, főként információs műveltség és adatírástudás révén megszerezhető készségek és képességek csatasorba állításával. Az információs túlterhelés okozta negatív hatások ellensúlyozásában emellett egyre nagyobb figyelmet kap a személyes információkezelés (személyes információmenedzsment, személyes információszervezés, Personal Information Management). Megoldást kínál az is, ha a Lassú Mozgalom (Slow Movement) elveit követve az információ élményszerű jellegét és megélését állítjuk középpontba. A lassú információfeldolgozás ugyanis nem annyira a sebesség mérséklését jelenti, mint a reflektálás igényének megfelelő sebesség megválasztását.

(Koltay Tibor)

Lásd még 1, 20

Információelőállítás, -megjelenítés és -terjesztés

Digitalizálás

63/2018

VARGAS, Mark A. – BRIGHT, Jessica: Rev your engines : racing ahead with mass digitization In: Computers in libraries. – 37. (2017) 7., p. 4-8.

Vigyázz, kész, rajt! Egy autótörténeti fényképgyűjtemény tömeges digitalizálása

Digitalizálás; Elektronikus könyvtár; Fénykép; Könyvtáros-társadalmi munkás; Munkafolyamat; Térítéses szolgáltatás

A floridai The Revs Institute (TRI) nonprofit szervezetként működő közlekedéstörténeti közgyűjtemény, amely az autósport történeti emlékeit és dokumentumait őrzi a 19. század végétől napjainkig, többek között autókat, műtárgyakat, folyóiratokat, könyveket és fényképeket. 2012-ben merült fel a közel 1 millió fotónegatívot és ugyanennyi printet tartalmazó fényképgyűjtemény tömeges digitalizálása – 2017 áprilisában pedig már több mint 460 ezer kép volt

elérhető az online fotóarchívumban, amely körülbelül 6000 képpel bővül havonta. A szerzők az eltelt 5 év tapasztalatait összegzik, kitérve a munkafolyamatokra, a szerzői jog, a metaadatok, a személyi feltételek és a költségek kérdésére, végül cikküket a jövőbeli tervek ismertetésével zárják.

A projekt első évében a TRI a Stanford University Libraries szakmai útmutatásával az érvényes szabványok és metaadat-protokollok alapján kialakította az infrastruktúrát, a munkafolyamatokat, a tárolás és megjelenítés módját, valamint kiválasztotta a digitalizálást végző külső céget. A teljes folyamat minden kép esetén 5 fázisból áll, amelyek mindegyikéhez becsült munkaóraszám társítható, így például 100 dia digitalizálása 6 órát igényel: az első lépés a kiválasztás, előválogatás (60 perc), a második a revízió (60 perc), a harmadik a metaadatolás (90 perc), a negyedik maga a digitalizálás (90 perc), végül az utolsó a revízió és feltöltés (60 perc). A metaadatolás során 32 lehetséges mezőt töltenek ki Excel-munkafüzetekben, az adatok így az egymással összefüggő képsorozatok esetén könnyen másolhatók. A digitalizáláshoz a TRI nem síkágyas szkennereket, hanem 80 megapixeles kamerákat használ, hiszen többek között nagyméretű üvegnegatívokkal is kell dolgozniuk. A legnagyobb segítséget mégis a lelkes önkéntesek hálózata jelenti, akik a világ minden tájáról összesen heti 80 órát áldoznak arra, hogy metaadatokkal lássák el a képeket, beazonosítsák a szereplőket, helyszíneket és autókat, illetve javítsák a felvitt adatokat.

2017-ben a TRI felülvizsgálta az elmúlt 5 év gyakorlatát, és a Stanford University Libraries honlapjáról, amely addig otthont adott az online archívumnak, az OCLC CONTENTdm szoftverének használatára tért át. Döntés született arról is, hogy külső cég helyett 2018-tól házon belül végzik a digitalizálást, így a projekt hosszú távon önfenntartóvá, sőt, nyereségesé válhat. Ez utóbbival kecsegtet az online archívum egy népszerű térítéses szolgáltatása, a képek megrendelése: amióta a TRI 2017 januárjában korszerű, felhasználóbarát online megrendelő-felületet hozott létre, a bevételek jelentősen nőttek. Extra szolgáltatásként tervezik bevezetni a digitális fájlok mellett a printek és vászonra nyomtatott fotók megrendelését, illetve a képminőség javításának opcióját (a tömeges digitalizálás keretében ugyanis nincs mód a színhibák vagy karcolások megszüntetésére).

A digitalizálás egyik legingoványosabb területét a szerzői jogi kérdések jelentik. Az amerikai szerzői jogi hivatal becslése szerint a különgyűjteményekben őrzött dokumentumok 70%-a árva mű – ez igaz lehet

a TRI gyűjteményére is. Az ismert szerzők átadták ugyan a jogait, de rengeteg kép tisztázatlan eredetű. A jogtisztázás a tömeges digitalizálás során szinte lehetetlen feladat, a TRI éppen ezért csak a képek utólagos levételére dolgozott ki protokollt, az online vásárlás során pedig a vevőre hárítja a jövőben felmerülő esetleges szerzői jogi problémák miatti felelősséget.

A TRI online fotóarchívuma az elmúlt 5 év tükrében kiemelkedően sikeresnek mondható, így más közgyűjtemények digitalizálási projektjeihez is mintául szolgálhat.

(Szabó Piroska)

Lásd még 13

Audiovizuális, elektronikus, optikai információhordozók

64/2018

MINDEL, David: Approaches and considerations regarding image manipulation in digital collections. – Bibliogr. In: IFLA journal. – 42. (2016) 3., p. 179-188.

Res. arab, francia, kínai, német, orosz és spanyol nyelven

Képszerkesztés a digitális gyűjteményekben: vélemények és szempontok

Elektronikus dokumentum; Fénykép; Fényképezés; Fotoarchívum; Megőrzés

A cikk a felsőoktatási és a kulturális örökséget őrző intézmények digitális gyűjteményeiben folyó képszerkesztéssel foglalkozik. A képszerkesztés nem akar megtéveszteni vagy félrevezetni senkit, csupán abban segít a felhasználónak, hogy hozzáférjen a vizuális anyagok gyűjteményében lévő információkhoz. Bár jó szándékkal is etikai megfontolások merülnek fel a digitális tárgyak módosítása esetén. A cikk az ezzel kapcsolatos közismert szemléletmódot hangsúlyozza, amely sok digitális gyűjteményben már jelen lehet, és az a célja, hogy széles körű vita induljon a feldolgozás utáni szabványosításról.

(Autoref.)

65/2018

THOMPSON, Beth J – BAUGNON, Rebecca A: A collaborative digital oral history collection : building a digital collection of student scholarship documenting latino americans in southeast North Carolina In: Alexandria. – 27. (2017) 1., p. 30-40.

Digitális oral history gyűjtemény Észak-Karolina spanyol nyelvű népessége életének dokumentálására

Egyetemi hallgató; Együttműködés -helyi; Elektronikus könyvtár; Élőszó -mint történeti forrás; Felsőoktatási intézmény

A közelmúltban egy *oral history* projekt valósult meg a *Wilmingtoni Észak-Karolina Egyetemen* (Wilmington) (UNCW) spanyol szakos diákok, a könyvtár tanszék oktatói és az egyetem dolgozói közreműködésével. Az UNCW a *Hispanics in N.C.: Service Learning and Research* (Latin-amerikaiak Észak-Karolinában, közösségi szolgálat és kutatás) elnevezésű kurzus létrehozására kapott programtámogatást egy ösztöndíjalaptól (National Endowment for the Humanities) és az Amerikai Könyvtáros Egyesülettől (ALA) a *Latino Americans: 500 years of history* (A latin-amerikaiak 500 éves története) témában. Ez a kurzus lehetővé tette a hallgatók számára, hogy az Észak-Karolina délkeleti részén élő latin-amerikai közösségekben élőkkel interjút készítsenek az Egyesült Államokban szerzett tapasztalataikról. A hallgatók hangfelvételen rögzítették az interjút, melyeket később leírtak, és fényképet is mellékeltek hozzá az alanyról. Az oral history fontosságának hangsúlyozása érdekében a könyvtár tanszék oktatóit és az egyetemi dolgozókat digitális gyűjtemény létrehozásával bízták meg. Mivel kevés idő állt rendelkezésre, és a projekt nem biztosított pénzt erre, a digitális gyűjtemény tervezését és megvalósítását a könyvtár több részlege (az információtechnológiai, a különgyűjteményi és a feldolgozó osztály) vállalta. A *Randall Könyvtárban* a meglévő technológiák, rendszerek és tudás felhasználásával létrehozták a *Somos NC: Voices from North Carolina's Latino Community* (Itt élünk: a spanyol ajkú közösség hangja) című gyűjteményt. A cikk célja egy *oral history* projekt gyakorlati ismertetése volt a könyvtári és projekt-munkafolyamatok, valamint az értékelés és a reflexiók bemutatásával. A tapasztalatok alapuló tudásszintézis azt célozta, hogy példát mutasson arra, kis és közepes méretű könyvtárak is – együttműköd-

ve és innovációval – meg tudnak valósítani hasonló projekteket.

(Autoref.)

Információ- és kommunikációs technológia

66/2018

LETNIKOVA, Galina – XU, Na: Academic library innovation through 3D printing services In: Library management. – 38. (2017) 4/5., p. 208-218.

Innovatív szolgáltatások a felsőoktatási könyvtárakban: a 3D-s nyomtatás

Felsőoktatási könyvtár; Használók képzése -felsőoktatásban; Információtechnológia

Kézenfekvő volt, hogy a 3D-s nyomtatók megjelenése után a könyvtáraknak is lépniük kell, hogy élen járassanak az új technológia lakossággal való megismertetésében. Az Egyesült Államokban elsőként a közkönyvtárak vezették be ezt a szolgáltatást: 2012-ben a New York állambeli Fayetteville Free Library nyitotta meg az első, háromdimenziós tárgyak létrehozására alkalmas hardverekkel és szoftverekkel felszerelt kreatív labort (FFL Fab Lab), amelyet sorra követték a hasonló alkotóterek. Ezzel egy időben az ACRL, a felsőoktatási és tudományos könyvtárak szövetsége honlapján szakmai párbeszéd indult az alkotóterek felsőoktatási könyvtárakban való bevezetéséről. Több kérdés is felmerült a gyakorlati kivitelezéssel kapcsolatban, ám konszenzus övezi azt az állítást, hogy a működő kreatív labor a 21. századi felsőoktatási könyvtár elengedhetetlen része, amely formális lehetőséget biztosít a 3D-s nyomtatás elsajátítására, támogatva az oktatási programot, az egyéni kutatást és alkotómunkát, elősegítve emellett a tan-székeken átívelő együttműködést is.

Több más felsőoktatási könyvtár nyomdokain haladva a LaGuardia Community College Library média-központja 2014-ben úgy döntött, beszerez egy felhasználói szintű 3D-s nyomtatót (típusa: Makerbot Replicator 2), és azt – egyelőre terem hiányában – hordozható „makerspace”-ként a tantermi oktatás szolgálatába állítja. A szerzők esettanulmányukban az elmúlt 2 évben gyűjtött tapasztalatokat összegzik. A 3D-s nyomtatót először mérnökhallgatók használták:

az egyik kurzusuk keretében kellett csoportonként egy háromdimenziós rácsszerkezetet kinyomtatniuk, amihez az előzetes segítséget (nyílt forráskódú fájl kiválasztása nyomtatásra, formátumválasztás, szoftver használata) az oktatóiktól kapták meg, magát a nyomtatási folyamatot pedig a könyvtár technikai alkalmazottja felügyelte.

Az ebben a projektben szerzett pozitív tapasztalatok után került bevezetésre a 3D-s nyomtatás egy bevezető szintű biológiai kurzuson 2015-ben. A szemesztereken átívelő kísérlet három fázisra tagolódott (2015. február–március; 2015. március–június; 2015. szeptember–december). Míg az első fázisban a diákoknak egyénileg kellett egy molekula modelljét kinyomtatniuk a könyvtár 3D-s nyomtatóján, amihez csupán egy rövid útmutatást kaptak a biológiaoktatójuktól, a tényleges segítséget és irányítást pedig a könyvtárosok biztosították a gyakorlatban, a második fázisban már 4–5 fős csoportok kapták ugyanezt a feladatot, sok munkaórát megspórolva így a könyvtár személyzetének. A projekt harmadik fázisában tovább javítottak a hatékonyságon azáltal, hogy a feladatot ismertető órát a könyvtáros tartotta a könyvtár számítógéptermben, így a diákok minden információt már ekkor megkaptak, emellett egy könyvtári gyakorlók is segédkezett a nyomtató használatával kapcsolatos időpont-egyeztetésekben. A második és a harmadik fázis után egy 11 kérdésből álló kérdőívvel nyertek összemérhető visszajelzéseket összesen 26 hallgatótól, amelyek azt igazolták, hogy a 3D-s nyomtatás révén jobban el tudták sajátítani a tananyagot, nőtt a motivációjuk és a magabiztosságuk, és hogy nagyra értékelték a könyvtárban kapott segítséget. Arra a kérdésre, hogy a jövőben is szívesen vennének-e részt ilyen feladatban, a harmadik fázis végén a diákok egyöntetűen igennel feleltek.

A szerzők véleménye szerint bár a 3D-s nyomtatás még csak most került be a tantermekbe, néhány éven belül a természettudományok kulcsfontosságú szemléltető eszköze és a diákok motivációjának fő ébren tartója lehet, ezért is fontos, hogy a felsőoktatási könyvtárak megosszák egymással a 3D-s nyomtatási szolgáltatások tervezésével és menedzselésével kapcsolatos tapasztalataikat.

(Szabó Piroska)

67/2018

REYES, Betsaida M.: iPad and android tablets : wonder pills or placebo for academic library staff?. – Bibliogr. In:

Library hi tech. – 35. (2017) 3., p. 393-407.

iPadek és androidos tabletek: csodagyógyszer vagy placebo a felsőoktatási könyvtárosok számára?

Felsőoktatási könyvtár; Információtechnológia; Mobilkommunikáció; Továbbképzés

A tabletek tanulási és könyvtárhasználati eszközként való alkalmazásának hatékonyságát illetően megoszlik a mára már viszonylag bő szakirodalom. Ugyanakkor az oktatási szférában és a könyvtári területen is számos sikeres, együttműködésen alapuló csoportos képzési kezdeményezésről (collaborative learning community – CLC) lehet olvasni ezzel kapcsolatban. A mobil eszközök széles körű elterjedésével ugyanis a használók az online könyvtári forrásokat is egyre inkább ezek segítségével érik el, tehát ehhez kell igazodniuk a könyvtárosoknak is.

A cikk szerzői egy évig tartó, együttműködésen alapuló csoportos tanulási programot indítottak a University of Kansas Libraries munkatársai számára. Az első lökést egy 40 ezer e-könyvet tartalmazó csomag és a BrowZine nevű, folyóiratokat mobil eszközön kezelő program beszerzése adta. A cikk szerzőit az inspirálta, hogy egy kutatási támogatás elnyerése révén tableteket, kiegészítőket és appokat vásárolhattak egy kutatási projekthez. Különböző területekről hívtak meg kollégákat résztvevőnek a gyarapítótól a katalogizálón át a kölöngyűjteménykezelőn keresztül a használóképzést végző munkatársig, hogy kiderüljön, milyen területen mennyire használhatók a tabletek. Fontos cél volt, hogy olyan tanulási környezetet hozzanak létre, ahol a résztvevők növelhetik a mobilkészítők-kezelésben való jártasságukat, magabiztosságukat és megoszthatják tapasztalataikat. A négy szóba jöhető tablettípus közül (Apple iPad, Samsung Galaxy Tab 4, Google Nexus 7, Dell Venue 8) a kipróbálás során végül az iPad bizonyult a legalkalmasabbnak.

A könyvtárosok szakmai és személyes célokra is használták az eszközöket. Feljegyezték tapasztalataikat, meghatározott időközökben találkoztak, és megosztották egymással, hogy milyen új applikációkat fedeztek fel és alkalmaztak munkájuk során. Tippeket adtak egymásnak és nem titkolták a kudarcokat sem. A kísérletvezetők a tablethasználati adatokat a munkanaplókból, a meetingek emlékeztető feljegyzéseiből és egy kérdőív segítségével gyűjtötték össze. Az összesítésnél a következő sorrend alakult ki a készülékek alkalmazhatóságát illetően: e-mailezés, interneten való keresés, jegyzetelés, ke-

resés adatbázisokban és katalógusokban, cikk- és e-könyv olvasás, naptár funkció, kutatási konzultáció, dokumentumok felhőben való tárolása, tájékoztatás, projektmenedzsment, könyvtárhasználati órák, prezentációk, hivatkozáskeresés (Zotero), folyóirat-követés (BrowZine), azonnali üzenetküldés. Érdekes, hogy a résztvevők meglepően keveset használták a tableteket. A csoport fele, akiknek a munkájához speciális (katalogizálási, könyvtárközi kölcsönzési) szoftverek szükségesek, havonta csak két-három esetben.

A tabletek legnagyobb előnyének a hordozhatóság bizonyult, mely lehetővé tette például, hogy a kollégák leveleiket munkahelyen kívülről is láthassák, könnyen jegyzetelhessenek, tutoriálokat, webináriumokat és egyéb munkavideókat nézhessenek. Nagyon jól bevált kutatási és konzultációs célokra is. Lehetővé tette a tájékoztatást a referensz pultról elszakadva is, viszont sok tartalommal nem lehetett olyan jól keresni vele, mint számítógépen. Nem volt ideális akkor sem, mikor nagy képernyőre vagy több alkalmazás egyszerre történő használatára volt szükség. Számos egyéb problémát is tapasztaltak, például a hivatali és személyes adatok összekeveredését, a könyvtári

hálózatra való csatlakozás megoldatlanságát. A válaszok 60%-a szerint a munkaköri feladatok ellátását nem javította a tablethasználat. A többség véleménye szerint a tablet jó kiegészítője, de nem kiváltója a személyi számítógépnek.

A kísérletet két szempontból mégis mindenki nagyon hasznosnak ítélte: a tabletek segítségével megismerték a diákok által gyakran használt technológiát, és így magabiztosabban tudtak segíteni nekik. Ezenkívül élvezték a más osztályokon dolgozó kollégákkal való együttműködést. Utóbbi elősegítette a különböző egységekben folyó munka kölcsönös megismerését, és bátorította az osztályok közötti további kommunikációt is. A csoportos együttműködés tehát valóban jó és támogató tanulási környezetnek bizonyult.

A végső konklúzió mégis az, hogy a szintén hordozható laptop jobban megfelel a legtöbb könyvtári munkához. Talán a jövőbeli technológiai fejlesztések és a hibrid gépek olcsóbbá válása fogja megváltoztatni ezt a véleményt.

(Fazokas Eszter)

Lásd még 24, 48, 52, 59

Könyvtárgépesítés, könyvtárépület

Könyvtárépítés, -berendezés

68/2018

RABE, Roman: Anspruchsvolles Projekt in bester Lage : die neue Zentralbibliothek Dresden In: BuB. – 69. (2017) 8-9., p. 478-483.

Res. angol és francia nyelven

Drezda központi könyvtárának új épülete

Könyvtárépület -közművelődési; Városi könyvtár

A korszerűsítés négy éve után a drezdai felújított Kulturális Palota 2017. április 29-én nyitotta meg kapuit látogatói előtt. A legnagyobb intézményi bérelő a Városi Könyvtári Rendszer, amelynek központi könyvtára itt kapott helyet. 1969-ben a szocialista kultúra szimbólumaként készült épület építészetileg

a háború utáni modernizmus egyik legjobb példája, mely saját korában erős befolyást gyakorolt az európai építészetre minden politikai határon keresztül. A könyvtár mellett a másik bérelő a Drezdai Filharmonikusok, akik 1969 óta játszanak a Kulturális Palota koncerttermében. A központi könyvtár újrainvitása nem változtatta meg a drezdai Városi Könyvtár Rendszerének decentralizált szervezetét, mely 19 fiókkönyvtárból és különböző mozgó szolgáltatásokból áll. Nem zártak be fiókokat, a személyzet nem került át a fiókokból a központi könyvtárba. A központi könyvtár gyűjteménye nem fog jelentősen gyarapodni. A könyvtár továbbra is követni fogja a szerény, de naprakész gyűjtemény fenntartásának sikeres stratégiáját. A gyűjtemény jelenleg 295 ezer egységből áll, míg a teljes raktári és tárolókapacitás 305 ezer tételt képes befogadni. Különleges kihívást jelentett a könyvtár tervezése a meglévő belsőépítészeti korlátokon belül. A könyvtári rendszer néhány kompromisszumra kényszerült, mindenekelőtt

resés adatbázisokban és katalógusokban, cikk- és e-könyv olvasás, naptár funkció, kutatási konzultáció, dokumentumok felhőben való tárolása, tájékoztatás, projektmenedzsment, könyvtárhasználati órák, prezentációk, hivatkozáskeresés (Zotero), folyóirat-követés (BrowZine), azonnali üzenetküldés. Érdekes, hogy a résztvevők meglepően keveset használták a tableteket. A csoport fele, akiknek a munkájához speciális (katalogizálási, könyvtárközi kölcsönzési) szoftverek szükségesek, havonta csak két-három esetben.

A tabletek legnagyobb előnyének a hordozhatóság bizonyult, mely lehetővé tette például, hogy a kollégák leveleiket munkahelyen kívülről is láthassák, könnyen jegyzetelhessenek, tutoriálokat, webináriumokat és egyéb munkavideókat nézhessenek. Nagyon jól bevált kutatási és konzultációs célokra is. Lehetővé tette a tájékoztatást a referensz pultról elszakadva is, viszont sok tartalommal nem lehetett olyan jól keresni vele, mint számítógépen. Nem volt ideális akkor sem, mikor nagy képernyőre vagy több alkalmazás egyszerre történő használatára volt szükség. Számos egyéb problémát is tapasztaltak, például a hivatali és személyes adatok összekeveredését, a könyvtári

hálózatra való csatlakozás megoldatlanságát. A válaszok 60%-a szerint a munkaköri feladatok ellátását nem javította a tablethasználat. A többség véleménye szerint a tablet jó kiegészítője, de nem kiváltója a személyi számítógépnek.

A kísérletet két szempontból mégis mindenki nagyon hasznosnak ítélte: a tabletek segítségével megismerték a diákok által gyakran használt technológiát, és így magabiztosabban tudtak segíteni nekik. Ezenkívül élvezték a más osztályokon dolgozó kollégákkal való együttműködést. Utóbbi elősegítette a különböző egységekben folyó munka kölcsönös megismerését, és bátorította az osztályok közötti további kommunikációt is. A csoportos együttműködés tehát valóban jó és támogató tanulási környezetnek bizonyult.

A végső konklúzió mégis az, hogy a szintén hordozható laptop jobban megfelel a legtöbb könyvtári munkához. Talán a jövőbeli technológiai fejlesztések és a hibrid gépek olcsóbbá válása fogja megváltoztatni ezt a véleményt.

(Fazakas Eszter)

Lásd még 24, 48, 52, 59

Könyvtárgépesítés, könyvtárépület

Könyvtárépítés, -berendezés

68/2018

RABE, Roman: Anspruchsvolles Projekt in bester Lage : die neue Zentralbibliothek Dresden In: BuB. – 69. (2017) 8-9., p. 478-483.

Res. angol és francia nyelven

Drezda központi könyvtárának új épülete

Könyvtárépület -közművelődési; Városi könyvtár

A korszerűsítés négy éve után a drezdai felújított Kulturális Palota 2017. április 29-én nyitotta meg kapuit látogatói előtt. A legnagyobb intézményi bérelő a Városi Könyvtári Rendszer, amelynek központi könyvtára itt kapott helyet. 1969-ben a szocialista kultúra szimbólumaként készült épület építészeti

a háború utáni modernizmus egyik legjobb példája, mely saját korában erős befolyást gyakorolt az európai építészetre minden politikai határon keresztül. A könyvtár mellett a másik bérelő a Drezdai Filharmonikusok, akik 1969 óta játszanak a Kulturális Palota koncerttermében. A központi könyvtár újrainvitása nem változtatta meg a drezdai Városi Könyvtár Rendszerének decentralizált szervezetét, mely 19 fiókkönyvtárból és különböző mozgó szolgáltatásokból áll. Nem zártak be fiókokat, a személyzet nem került át a fiókokból a központi könyvtárba. A központi könyvtár gyűjteménye nem fog jelentősen gyarapodni. A könyvtár továbbra is követni fogja a szerény, de naprakész gyűjtemény fenntartásának sikeres stratégiáját. A gyűjtemény jelenleg 295 ezer egységből áll, míg a teljes raktári és tárolókapacitás 305 ezer tételt képes befogadni. Különleges kihívást jelentett a könyvtár tervezése a meglévő belsőépítészeti korlátokon belül. A könyvtári rendszer néhány kompromisszumra kényszerült, mindenekelőtt

alapterületével kapcsolatban, ami csökkent az elérni kívánt célokhoz képest. Az olvasói munkaterületek jelentős növekedése csak a polcok tömörebb elhelyezésével volt elérhető. Drezdában a szó szoros értelmében Kulturális Palotában várják a látogatókat. A város központi könyvtárában az az érzésünk, hogy egy nyilvános nappaliban vagyunk, ahol mindenkit szívesen látnak. A meghosszabbított megnyitó hétvégén 17 500 látogató fogadta el a meghívást, és jött el élvezni az új helyiségeket.

(Autoref.)

Lásd még 28

Elektronikus könyvtár

69/2018

CRISSINGER, Sarah: Access to research and Sci-Hub : creating opportunities for campus conversation on open access and ethics. – Bibliogr. jegyzetekben In: College & research libraries news. – 78. (2017) 2., p. 86-88., 95.

A kutatási eredmények elérése és a Sci-Hub. Campuson belüli beszélgetés a nyílt hozzáférésről és etikai kérdésekről

Elektronikus könyvtár; Főiskolai könyvtár; Hozzáférhetőség; Könyvtárosetika

A cikk szerzője a Sci-Hubot övező botrányokra reflektálva akkori munkahelyén, a Davidson College-ban 2016 szeptemberében szakmai napot szervezett, amelynek során a főiskola oktatóival és a diákokkal a tudományos szövegekhez való hozzáférés erkölcsi és etikai kérdéseit vitatták meg. A szakmai nap ötlete egy témába vágó Science-beli cikk – mely azt taglalta, kik, honnan és milyen tartalmakat töltenek le a Sci-Hub segítségével – megjelenését követő zárt egyeztetések során körvonalazódott. Az intézmény számára fontos volt, hogy a könyvtári és információs technológiák segítségével hogyan tudják ennek a tudományos publikációk globális, ingyenes és természetesen illegális elérését biztosító repozitóriumnak a hozzáférhetőségét korlátozni, használatát visszaszorítani az egyetemi polgárok körében. A kutató szempontjából ugyan kényelmes, ha a saját íróasztalánál indított egyszerű kereséssel korlátlanul hozzáfér a kurrens, naprakész szakirodalomhoz, ennek a modellnek azonban megvannak a gyenge pontjai erköl-

csi, társadalmi és jogi téren is, ami kellő támadási felületet biztosít az előfizetési díjakat gátlástalanul megkerülő folyóiratkereső és elindítója, Alexandra Elbakyan számára.

A könyvtáros közösség a Sci-Hub ügyből úgy tud profitálni, ha tágabb kontextusba helyezi azt, így a felelősség és a permanens változás kérdését is bevonva a diskurzusba a Sci-Hubot mint a tudományos publikációkkal kapcsolatos problémák esettanulmányát tárja az egyetemi oktatók és a hallgatók elé. A 2011 óta eltelt idő és a témával foglalkozó cikkek, posztok, kommentek nagy száma megérlelte egy etikai, technikai, szerzői jogi kérdéseket felvető nyílt párbeszéd lehetőségét. Az ügy Davidson College-beli aktualitását fokozza, hogy az egyetem rendelkezik etikai kódexszel, melynek ismeretében a Sci-Hub gondtalan használata megkérdőjeleződik.

A nyílt hozzáférés kérdése és a tudományos publikációs rendszer körülménye nem volt előzmények nélküli az egyetemen, 2015-ben ugyanis már tartottak egy Open Access hetet, a Sci-Hub fórumot tehát ennek etikai vonalán elindulva szervezték meg, integrálva a korábbi partneri együttműködéseket. A 2016. szeptemberi szakmai napnak kettős vetülete volt, hiszen teret adott egyrészt a Sci-Hub elvi működéséről, másrészt az annak nyomán felmerülő lezáratlan kérdésekről – úgymint folyóiratkiadások, kiadástartogatás, jutalmazási rendszer, a szabad hozzáféréshez alkalmazott praktikák – szóló, előítélet nélküli nyílt vitának. A józan, következtetéseken alapuló dialógusra azért is volt szükség, mert szűkebb értelemben a Davidson College diákjait is érintette a szabad hozzáférés korlátozásának elvi és gyakorlati lehetősége, ugyanis felmerült az egyetem részéről, hogy letiltás a Sci-Hub oldalához való hozzáférést.

Kérdés, hogy kell-e az etikai és erkölcsi kereteinket a végletekig tágítani, vagy könyvtárosként, felelősséget vállalva a tudományos kutatásért és az információs világban való eligazodásért, inkább más aspektusból kellene meglovagolnunk a Sci-Hub felverte hullámokat. A fórumon felmerült annak az elméleti lehetősége is, hogy a könyvtárak konzorciumi keretek között készíthetnének egy teljesen új alapokon álló megosztó és értékelő rendszert, valamint az új tartalom létrehozása, a jelentésteremtés és az etikus megosztás felé kellene elmozdulniuk a helyi közösségek segítségével.

A szakmai fórumok és a Sci-Hub nyújtotta esettanulmány csak az első lépés volt a Davidson College számára a nyílt hozzáférés kezdeményezésének útján. Az egyetem fontosnak tartja a tudatosságot, a nyílt párbe-

szédet és az egyetemi polgárok tájékoztatását, hosszú távon pedig egy nyílt hozzáférési szabályzat felállítását vagy a zöld úton való elindulást tervezik.

(Horváth Adrienn)

70/2018

UDENAREN, John Van: The World Digital Library In: Bibliothek. – 41. (2017) 2., p. 242-249.

Res. angol nyelven

Digitális Világkönyvtár

Elektronikus könyvtár; Honlap; Kulturális örökség; Nemzeti könyvtár

A WDL (*World Digital Library* – Digitális Világkönyvtár) projekt célja, hogy a világ minden pontján működő könyvtárak ritka és egyedi kulturális tartalmainak biztosítson online elérhetőséget. A WDL ötlete először 2005-ben merült fel a Kongresszusi Könyvtár vezetője, James H. Billington részéről. Az UNESCO-val együtt, számos partnerkönyvtár bevonásával a Kongresszusi Könyvtár olyan elsődleges források digitalizálását és szabad elérhetővé tételét vette tervbe, amelyek a világ országainak a kulturális eredményeit reprezentálják, és a történeteiket mesélik el.

A nyilvános weboldal (www.wdl.org) 2009. április 21-én indult el 18 ország alig néhány ezer dokumentumával. Az érdeklődést azonban jelzi, hogy már az indulás napján 587 510, másnap pedig további 619 846 látogatást regisztráltak. A projekt eredményeként 2016 márciusára a WDL már 13 551 könyvtári dokumentumot, 658 155 képet és hangzó fájlt tartalmazott. Ekkorra a 103 együttműködő könyvtár mellett 9 múzeum, 4 levéltár és 15 egyéb intézmény is részt vett a projektben.

A tartalom legfőbb jellemzője a minőség, amely egyszerre jelent magas színvonalú technikai megjelenítést és a tartalmak gondozását. Az UNESCO-val való egyezés értelmében a WDL elérhetővé teszi *A világ emlékezete program* részét képező tartalmak digitális másolatát, közöttük olyan tartalmakat, mint Beethoven IX. szimfóniájának kéziratát, a 750-ben

keletkezett Codex Aureust vagy a Marseillaise egy korai felvételét 1898-ból.

Az oldal jellemzője a többnyelvűség. Összesen 131 nyelven érhető el dokumentumok, amelyekhez 7 nyelven fejlesztettek ki interfészt. Az ENSZ 6 hivatalos nyelve (arab, angol, francia, kínai, orosz és spanyol) mellett portugálul érhető el az oldal, így az internethasználók jelentős része saját nyelvén böngészhet a WDL oldalain. Az egységes felhasználói élmény érdekében a metaadatokat (tárgyszavak és nevek) következetesen lefordítják valamennyi nyelvre.

Valamennyi tételt katalogizáltak 6 fő szempont szerint, amelyeket a böngészés és a visszakeresés során érvényesíteni lehet: hely, idő, téma, formátum, nyelv és beküldő intézmény. A böngészési és keresési eredményeknek három megjelenítési módja van: lista (a leírás előnézetével), galéria (a dokumentum képével) és térkép (a leírás „hely” mezője alapján).

Valamennyi tételhez tartozik egy bevezető – kutatók, kurátorok által készített – leírás, amelyből tájékozódhatunk, mi ez a dokumentum, és miért fontos. Egyes tételek esetében ezt olyan további elemekkel egészítik ki, mint idővonal, interaktív térkép vagy kis videók, amelyekben szakértők mutatják be az adott tételt. A WDL ezeken felül kiemelkedő a sebesség és a megbízhatóság tekintetében is, amelyet felhő tárhely és CDN (content delivery network – tartalomszolgáltató hálózat) használatával érnek el. Informatikai értelemben a WDL egy óriási oldal. A szolgáltatási felülethez közel 2TB, a master fájlok tárolására több mint 18 TB tárhely áll rendelkezésre és van használatban. A használat szintén jelentős. 2015-ben egy év alatt 8 185 301 látogatót szolgált ki a weboldal.

A jövőben kihívást jelent az új közreműködő partnerek toborzása. A cél, hogy a jelenlegi magas színvonal fenntartása mellett bővüljön a tartalom is, és a WDL még inkább reprezentálja a világ országait, nyelveit, vallásait, kultúráit és az egyes történelmi korszakokat. A szolgáltatási felületet igyekeznek az oktatás igényeivel összhangban fejleszteni, és mindezzel tovább növelni a használók számát.

(Tóth Máté)

Lásd még 56

Kapcsolódó területek

Múzeumok, levéltárak

Lásd 34, 48

Kiadói tevékenység

71/2018

BJÖRK, Bo-Christer: Journal portals : an important infrastructure for non-commercial scholarly open access publishing. – Bibliogr. In: Online information review. – 41. (2017) 5., p. 643-654.

A nem kereskedelmi célú, nyílt hozzáférésű tudományos folyóiratok gyűjtőportáljai

Dokumentumazonosítás; Elektronikus folyóirat; Hozzáférhetőség; Kutatás információellátása; Portál; Publikálás-tudományos kiadványoké

A szerző olyan jelenséget vizsgál cikkében, amely a kereskedelmi célú szakfolyóirat-kiadás alternatívája lehet: a nem kereskedelmi célú, nyílt hozzáférésű tudományos folyóiratok gyűjtőportáljait (a továbbiakban: folyóiratportálok). A definícióhoz a következő kritériumokat állítja fel: a folyóiratportálok olyan weblapok, amelyek nagyszámú, túlnyomórészt nyílt hozzáférésű szakfolyóiratnak adnak otthont, harmadik fél üzemelteti őket (azaz nem a lapok tulajdonosai vagy kiadói), díjmentesek vagy jelképes szerzői publikálási díjakat szabnak (100 USD alatt cikkenként), a költségeket közpénzből, alapítványi forrásból vagy egyetemi költségvetésből fedezi, saját fejlesztésű vagy nyílt forráskódú szoftvereket használnak, emellett kiadványszerkesztést segítő felületet vagy egyéb többlétszolgáltatást nyújtanak (Open Journal Systems, DOI-azonosítók, indexelés, hosszú távú archiválás biztosítása).

A szerző 21 folyóiratportált talált, amely megfelel a fenti kritériumoknak, ezek összesen 6509 folyóiratot adnak közre, amelyeknek jelenleg 18%-a szerepel a DOAJ-ban. A lefedett térségek szinte kizárólag a fejlődő és közepesen fejlett országok (Latin-Amerika és Ázsia képviselteti magát a legnagyobb számban), a tudományterületet tekintve pedig felülreprezentáltak

a humán és társadalomtudományok, aminek magyarázata az, hogy ezen régiókban és tudományszakokban a nagy kereskedelmi kiadók nem érdekeltek, ezzel összefüggésben ezen országok tudományosága láthatatlan, sőt érdektelen a világ tudományos elitje számára.

A szerző cáfolja az ellenoldal érveit (Beall, J. 2015, „Is SciELO a Publication Favela?” [Publikációs favela-e a SciELO?]), és a folyóiratportálokat a publikálás legjobb lehetőségének tartja a fejlődő világban élő tudósok számára. Hiszen azáltal, hogy a jellemzően egyetemeken, kutatóintézetekben vagy tudományos egyesületek által szerkesztett régi print folyóiratok online változatai/utódai ilyen módon társulnak, a folyóiratportálok idővel egyre több szakfolyóiratot tömöríthetnek, így költséghatékonyan működhetnek, és javulhat az alkupozíciójuk a Scopusszal vagy a Web of Science-szel szemben. Az indexelés, a folyóiratportálok által kezelt metaadatok, DOI- és ORCID-azonosítók, illetve a nyílt hozzáférés és a DOAJ-ban való szereplés pedig növeli a folyóiratok láthatóságát és a bennük való publikálás presztízset. Ehhez az anyanyelv mellett az angol nyelv használata is kell: a 6 legnagyobb vizsgált folyóiratportál 19%-a kizárólag angol nyelvű, 33%-uk pedig az angolt opcionális nyelvként adja meg. A folyóiratportálok működési modelljének egyetlen veszélye a finanszírozás fenntarthatóságának kockázata, mivel a kormányzati támogatások vagy a nemzetközi alapítványok és segélyszervezetek forrásai el is apadhatnak. Az európai országok esetében azonban a nyílt tudomány célkitűzése az Európai Bizottság által rögzített irányelv, ezért térségünkben a nyílt hozzáférésű folyóiratportálok további bővülésére számíthatunk.

A szerző 7 folyóiratportált részletesebben is bemutat, ezek a több dél-amerikai ország összesen 1249 folyóiratát összefogó *SciELO*, az Afrikában és Ázsiában is több fiókportál formájában létező *Journals on-line*, a japán *J-Stage*, amely a természettudományokra fókuszál, a harmadik világ egészségügyét érintő kutatásokat publikáló *Bioline International*, a jelenleg 181 felsőoktatási könyvtár részvételével működtetett, elsősorban európai és észak-amerikai illetőségű *Open library of humanities*, a szerb nemzeti könyvtár által fenntartott *doiSerbia*, végezetül a finn Tudományos Társaságok Bizottsága által létrehozott, miniszté-

riumi keretből finanszírozott *Scientific journals online*, amely jelenleg a finn nemzeti könyvtárral való együttműködés keretében készül bővíteni a szolgáltatásait.

(Szabó Piroska)

Lásd még 5

Az ismertetett cikkek forrásai

ABI-Technik (DE)	37. (2017) 1.
AIB studi (IT)	57. (2017) 1.
Alexandria (GB)	27. (2017) 1.
Aslib journal of information management (GB)	69. (2017) 3.
Behavioral & social sciences librarian (US)	35. (2016) 4.
Bibliothek (DE)	41. (2017) 2.
BuB (DE)	69. (2017) 7., 8-9.
Collection building (US)	36. (2017) 3.
College & research libraries news (US)	78. (2017) 2., 5.
Computers in libraries (US)	37. (2017) 6., 7.
IFLA journal (I)	42. (2016) 3., 4.
Information and learning science (GB)	118. (2017) 5/6.
Information technology and libraries (US)	37. (2017) 3.
ITlib (SK)	19. (2016) 4.
The journal of academic librarianship (US)	43. (2017) 4.
Journal of documentation (GB)	73. (2017) 4., 5.
Journal of education for library and information science (US)	58. (2017) 1.
Journal of library administration (US)	57. (2017) 1-4.
LIBER quarterly (I)	27. (2017) 1.
Library hi tech (US)	35. (2017) 3.
Library management (GB)	37. (2016) 8/9.; 38. (2017) 1., 4/5., 6/7.
Library review (GB)	66. (2017) 4/5.
Libri (I)	66. (2016) 4.
New review of academic librarianship (GB)	22. (2016) 2-3.
New review of children's literature and librarianship (GB)	23. (2017) 1.
Online information review (I)	41. (2017) 5.
Public library quarterly (US)	36. (2017) 1., 2.
Public services quarterly (US)	13. (2017) 3.
Reference & user services quarterly (US)	55. (2016) 4.
Revista española de documentación científica (ES)	40. (2017) 1.
Zeitschrift für Bibliothekswesen und Bibliographie (DE)	64. (2017) 3-4.